

INDUSTRIA LIZAZIOTIK DES INDUSTRIA LIZAZIORA

EUSKAL HERRIA KAPITALISMOAREN
GARAPENAREN TESTUINGURUAN

iban zaldia eta mikel zurbano (arg.)

udako
euskal
unibertsitatea

INDUSTRIALIZAZIOTIK DESINDUSTRIALIZAZIORA?

Euskal Herria kapitalismoaren
garapenaren testuinguruan

Iban Zaldúa eta Mikel Zurbano (arg.)

INDUSTRIALIZAZIOTIK DESINDUSTRIALIZAZIORA?

Euskal Herria kapitalismoaren garapenaren testuinguruan

Argitaratzaileak:

Iban Zaldua, EHU.

Mikel Zurbano, EHU.

Egileak:

Juantxo Agirre-Mauleon, Industri Ondare eta Herri Laneko Euskal Elkarte.

Mari Jose Ainz, EHU.

Garbiñe Aja, Industri Ondare eta Herri Laneko Euskal Elkarte.

Fermin Allende, EHU.

Xabier Barrutia, EHU.

Maria Luz de la Cal, EHU.

Angel Mari Errasti, EHU.

Goio Etxebarria, EHU.

Helena Franco, EHU.

Joseba Mikel Garmendia, EHU.

Beatriz Herreras, Industri Ondare eta Herri Laneko Euskal Elkarte.

Patxi Larrion, Geronimo de Ustariz Institutua.

Ernesto López, EHU.

Antton Mendizabal, EHU.

Garikoitz Otazua, EHU.

© Iban Zaldúa, Mikel Zurbano
© Udako Euskal Unibertsitatea

ISBN: 84-86967-67- 8
Lege-gordailua: BI-1884-95

Inprimategia: BOAN, S.A. Padre Larramendi 2. BILBO

Azala: J.A. Torregarai

Banatzaileak: UEU. General Concha 25, 6. BILBO
Zabaltzen: Igerabide, 88 DONOSTIA

AURKIBIDEA

AURKIBIDEA	5
-------------------------	---

SARRERA	7
----------------------	---

KAPITALISMOA ETA BERE KRISIAK

KAPITALISMO HISTORIKOA: METAKETA, KONKURRENTZIA PROLETARIZAZIOA, HEDAPENA ETA INTEGRAZIOA	15
<i>Ernesto Lopez</i>	

UHIN EDO ZIKLO LUZEAK KAPITALISMOAN	23
<i>Iban Zaldúa</i>	

INDUSTRI KRISIA NAZIOARTEKO EGUNGO INGURUNEAN	39
<i>Mikel Zurbano</i>	

INDUSTRIALIZAZIOAREN BILAKAERA HISTORIKOA EUSKAL HERRIAN

INDUSTRIALIZAZIO EREDUAK EUSKAL HERRIAN	59
<i>Fermin Allende</i>	

NAFARROAREN INDUSTRIALIZAZIOA	71
<i>Patxi Larrion</i>	

BASERRIA ETA INDUSTRIALIZAZIOA	85
<i>Mari Jose Ainz</i>	

ONDARE INDUSTRIALA EUSKAL KOMUNITATE AUTONOMOAN: EGOERA ETA ARAZOAK	103
<i>Juantxo Agirre-Mauleon, Garbiñe Aja, Beatriz Herreras</i>	

EGUNGO INDUSTRI KRISIA EUSKAL HERRIAN

EUSKAL EKONOMIAREN DESEGITURAKETA. INDUSTRI POLITIKAREN AZTERKETA	123
--	-----

Helena Franco, Goio Etxebarria

SIDERURGIAREN BERREGITURAKETA EUROPAKO IKATZ-ALTZAIRUEN ELKARTEAN	141
--	-----

Xabier Barrutia

DEMOKRAZIA INDUSTRIALA EUSKAL HERRIAN	159
---	-----

Antton Mendizabal, Angel Mari Errasti

LAN MERKATUAREN KUDEAKETARAKO ERA BERRIZTATUAK

LAN HARREMANEN ERREFORMAREN OINARRI EKONOMIKOAK ...	183
---	-----

Mari Luz de la Cal, Garikoitz Otazua

LAN MERKATUAREN SEGMENTAZIO BIKOITZA	205
--	-----

Joseba Mikel Garmendia

SARRERA

Industrializazioaz eta desindustrializazioaz ari garela: zertarako hitz egin kapitalismoaz? Hitz hau ez zegoen, ba, modaz kanpo? Atzo arte kapitalismoaren aipamenak bere aurkariaren aurreko identifikazio sistemikoa adierazten zuen. Sozialismo errearen porrotak ez al du erredundagarri bihurtzen munduko ekonomi sistema ia bakarrari eta oro ahaldunari buruzko ohiko izendapena? Zertan laguntzen digu gauregungo egoera ulertzen? “Merkatu ekonomia” edo “merkatu libreko ekonomia” bezalako eufemismoak nagusitzen diren garaian zaila da kapitalismoaz hitz egitea, eta are zailago Kapitalismoaz, edota Sistemaz, letra larriekin, bai. Egia esan, berdin zitzaigun kapitalismoaz edo merkatu ekonomiaz hitz egitea, sinonimotzat hartzen badiugu behintzat: izan ere, J. Albarracín ekonomilari marxistak *La economía de mercado* izenburua eman dio bere azkenengo eskuliburuari. Eta kapitalismoaren analisi marxista nahikoa ortodoxo (eta on) bat besterik ez da. Kapitalismo hitza karga sakonekoa da, hots, berez oso deskriptiboa dela uste dugu: horregatik bere erabilpena bultzatzea komenigarria iruditzen zaigu. Ez diogu hitz honi karga negatiborik eman nahi, noski: zalantzarik gabe, zientifikoki erabil daitekeen hitz bat da. Schumpeter ekonomilari handiak eten gabe erabiltzen zuen, eta ezin da esan kapitalismoaren etsaia zenik...

Kapitalismo hitzak edukin historiko zehatza du, baina baita edukin semantikoa ere, kapitalismo hitza aipatzerakoan ekonomia baino zabalagoa den zerbaitetaz ari garelako, nahiz eta, ezpairik gabe, beronen oinarria antolaketa ekonomikoa izan. Bowles eta Edwards-i jarraituz, kapitalismoa ekonomi sistema bat litzateke, zeinetan “salgaiak, mozkinak ateratzeko helburuarekin produzitzen baitira, jabetza pribatuko kapital-ondasunak eta soldatapeko lana erabiltzen direlarik”. Honela esanda oso ekonomizista dirudi, baina honek guztiak izugarrizko garrantzia du gure bizitzaren arlo gehienetan. Produkzioa ez da beharrak asetzeko modu bat, irabazbide bat baizik. Gutxiengo batek, enpresariak, kontrolatzen du produkzio hori, eta enpresariak beraien artean konpetitzera behartuta daude, soldapetuak (gero eta eskasagoa den) lanagatik konpetitzera bultzaturik aurkitzen diren bezala. Lehia jarraiek etengabeko aldaketak eta batez ere desorekak, krisiak ekartzen ditu. Kapitalismoen dinamikak gure kontsumo maila itxuratzen du, gure arteko konkurrentzia areagotzen du, gauza guztiak salgai bihurtzen ditu, aisialdia barne. Ekonomi eta gizarte sistemarik kamaleonikoena dugu, aldakorrena delako, bizitzaren arlo gehienetan eragina duelako, askotan mozzoraturik agertzen zaigulako. Euskal Herriko ibilbide ekonomikoa ulertzeko ere (bere industri ehunaren bilakaera barne) ezinbestekoa zaigu kapitalismoaz, bere dinamika ziklikoaz eta bere krisiez hausnarketa egitea.

Hauxe da, beraz, lehenengo atalaren helburua. Bertan, Ernesto Lopezek kapitalismo historikorako sarrera bat egingo digu, beronen ezaugarri nagusiak azalduko dizkigularik. Iban Zaldia kapitalismoaren funtsezko aurpegi bati buruz arituko da: krisiei buruz alegia, hauen inguruko hainbat teoria azaltzen saiatzen delarik. Azkenik, Mikel Zurbanok azken urte hauetako krisiaz idazten du, gaur egungo euskal industriaren desegituraketak eta lan merkatuaren joera berriek dituzten sakoneko eraginak berezko testuinguruan kokatzeko.

Industrializazioa Euskal Herriak ezagutu duen prozesu historiko garrantzitsuenetakoa dugu. Hain da inportantea, non historialari batzuek (Fusik, adibidez) uste baitute gure herriaren gaurregungo egoera ulertzeko 1876.etik aurrera gertatutakoa ezagutzea nahikoa zaigula. Ikuspegi hau agian exajeratuegia bada ere, gaurregungo euskal gizartearen izaerak, ezpairik gabe, industrializazioa deitu ohi dugun gertakizunean du oinarria. Industrializazioa ez dugu ulertu behar prozesu ekonomiko soilaz bezala: bere zentzu zabalenean ekonomiaren bigarren arloan gauzatzen diren aldaketa iraultzaile horien ondorioak ere sartu beharko genituzke, ekonomiaren beste arloetan, pertsonen eguneroko bizitzan, gizarte-egituretan, politika mailan, ideologietan, kulturen eta abarretan. Liburu honetan batik bat industrializazioaren alde ekonomikoa ikutuko badugu ere, ezin dugu ahaztu prozesu hau, munduko eta euskal kapitalismoaren garapenaren testuinguruan kokatua, hainbat historialariek *modernizazio* prozesua deitzen dutenaren bultzagilerik inportanteena izan zela. Gogoratu beharra dago kapitalismoa eta industrializazioa (Euskal Herriko kasuan antzeman dezakegunez) lotuta etorri diren erralitateak badira ere, ez direla sinonimoak: industrializaziorik gabeko garapen kapitalistak eman daitezkeen moduan (Gaztelako edo Andaluziako kasuetan ikus dezakegun bezala), historian zehar kapitalistak kontsidera ezin ditzakegun industrializazio prozesuak gauzatu dira (Europako Ekialde komunistan edo Txinan, adibidez).

Industrializazioa oinarrian gertakari ekonomiko bat dela esan dugu, zeinaren ikurrik garrantzitsuenak fabrika-sistemaren agerpena eta zabalkuntza izan baitzen. Gure kasuan honek kapitalismorako ateak gehiago iriki zituen: hemendik aurrera enpresarien (hots, kapitalisten) eta langileen (edo proletarioaren) gizarte-klase nagusien gauzatze-prozesuak funtsezko aurrerapauso bat eman zuen. Industrializazioa noiz hasten den finkatzea (hots, Industri Iraultza noiz gertatzen den) nahikoa arazo ikertu eta konkretua bada ere, noiz bukatzen den esatea zaila da, oraindik industrializazio prozesu batetan gaudelako, mundu-mailan behintzat. Euskal Herria, industrializazio boteretsu bat izan ondoren, desindustrializazio prozesuan ote? Galdera hau planteiatzea eskuartearen duzun liburu honen xedeetako bat da. Historiaren ikuspuntutik egokia litzateke, halere, desindustrializazio prozesuak gertatu direla gogora araztea, adibidez, Andaluzian, gugandik ez hain urrun: 1830.-1850. hamarkadetan Malaga inguruan elikagai exportazioan, siderurgian eta ehungintzan oinarritutako industrializazio saio garrantzitsu batzuk gauzatu ondoren, krisia, loraldiaren ximurdura eta desindustrializazioa etorri ziren,

ia gaurregun arte (ikus J. Nadal, “Los dos abortos de la revolución industrial en Andalucía”, in *Moler, tejer y fundir*, Bartzelona 1992).

Industrializazioaren ezaugarrietako bat bere aniztasuna da: ez dago eredu bat, ez dago formula bat (nahiz eta XIX. mendean nazio gehienak “formula” horren bila aritu, Britainia Handiak —Industri Iraultza jasan zuen lehenengoak— lortu zuen nagusigoa ekiditeko-edo). Oinarrizko kapital metaketa, erabilitako eta inportatu-beharreko teknologiak, natura zein gizarte-baliabideak, gobernuen ekonomi politikak, atzerri-merkatuekiko jarrerak... ezberdinak izan ziren leku batetik bestera. Europara mugatzen bagara, herrialdeen arteko ezberdintasunak, bai industrializazioen formetan, bai beronen erritmoetan, sakonak dira oso, askotan diferentzia hauek eskualdeka soma ditzakegularik; izan ere, historialari batzuek industrializazioa “erregioka” estudiatu beharko litzatekeela defendatzen dute, lan horretan gutxi ausartu badira ere (ahaleginik azpimarragarriena S. Pollard-ena izango litzateke, ikus bere *La conquista pacífica*, Zaragoza 1991). Esaten dugun hau Euskal Herriari ere dagokio: Europako eskualde aurreratuenekin konparatuta goiztiarregia izan ez zen industri iraultza Gipuzkoan eta Bizkaian gauzatu zen aurrenekoz, hurrengo industrializazioak mantsoak eta barantiarak (Nafarroa eta Arabakoa) edo ahulegiak (Iparraldekoa) izan zirelarik. Baina, gainera, Gipuzkoako eta Bizkaiko industrializazioen artean izugarrizko desberdintasunak daude. Eta Bizkaiko industrializazioaz hitz egiten dugunean kontu handia izan behar dugu, gehienbat Bilboko itsasadarreko industrializazioaz ari baikara.

Aniztasuna, ordea, ez da bakarrik geografikoa. Euskal historiografian luzaroan eztabaidatu den aspektu bat Bizkaiko industrializazioa eragin zuten kapitalen jatorriarena izan da: batzuentzat 1860ko hamarkadatik aurrera gertatu zen meatzal “lurrutzearen” ondorioz metatutako kapitalek industrializazioan inbertitu zenaren gehiengoa osatzen bazuten, beste historialari batzuek kapitalen jatorrien aniztasuna azpimarratu zuten (ikus I. Zaldua, “Bizkaiko industrializazioa: eztabaida historiografiko bat”, *Muga* 77, 1991). Azken jarrera hauek nagusi geratu baziren ere, esan beharra dago arazo hau nahikoa baztertuta utzi dela azken urteotan, industrializazioaren inguruko beste gai batzuek interes handiagoa sortarazten dutelarik: industrializaziorako “gizarte-ahalmenaren” neurketak-edo, teknologi-bideen zehaztapenak, enpresa-historiek... Arlokako ikerketa gehiago egiten ari da, arkeologia industrialak bere lehenengo pauso sendoak eman ditu, eta Bizkaia ez da jadanik atentzio-erdigune ia bakarra, beste herrialdeetako prozesuei buruz gero eta gehiago dakigularik.

Industrializazioari buruzko gure artikuluak ez dira, ikerkuntza aldetik, berritzaileegiak, nagusiki hedatze helburu bat dutelarik. Lehenengoan, Fermin Allendek, laburki eta deskriptiboki, euskal herrialdeetako industrializazio eredu edo kasuetaz hitz egiten digu. Nafarroako kasua, normalean gutxiago ikuitzen dena, Patxi Larrionek sakonkiago aztertzen du, azken garai hauetako ikerkuntzaren berri ematen digularik. Mari Jose Ainzek, Geografiaren ikuspuntutik,

industrializazioari buruz aritzerakoan askotan baztertzten den gai bat ekartzen digu: industrializazioak nekazal arloan eragindako aldaketa sakonak alegia, bere ikerketen emaitza batzuk aurkezteko beta ere duelarik. Juantxo Agirre, Garbiñe Aja eta Beatriz Herrerasek osatutako lan-taldeak gai ezezagunago bati buruz idatzi du: arkeologia industrialaz, baina batez ere gure ondarearen kontserbazioaz. Garapenaren ondorioz, eta akaso jasaten ari garen desindustrializazio prozesua ere dela eta, aurreko artikuloetan deskribatutako iragan industrial horren gero eta arrasto gehiago geratzen ari da, baina, dirudienez, ez dakizkigu zaintzen. Ba al dago soluziobiderik? Zer egin dezakegu? Hauek dira artikulu honetan planteiatzen zaizkigun galderak.

Bestalde, Euskal Herrian eragin berantiarra izan zuen krisia, kapitalismoaren egitura krisi sakona izateaz gain, industri sistemaren bihotzean kokatzen da. Honela, 1970ko hamarkadan garatutako herrialdeetan lehertu zen ekonomi krisia industri garapenaren apurketa gisa gauzatu zen eta, beraz, industri krisi bezala izan da identifikatua. Izan ere, denboraren poderioz faktore gehigarriak metatu arren, produkzio esparruan mamitu eta eztanda egin zuen egungo krisiak.

1950eko eta 1960ko hamarkadetako industri hazkuntza ereduaren habe izan ziren osagai desberdinen apurketak garapen iraunkorraren dinamika estrukturala xehetu zuen. Internazionalizazio prozesu bizkorren testuinguruan, nazioarteko lehiaren areagotzea ekarri zuen aipatu gertakizunak.

Mendebaldeko herrialdeetan krisiaren lehen eraginaren sasoian Hego Euskal Herriak autarkiapeko “nazio” merkatu oso babestuaren azken etekinak jasotzen zituen. Babes horrek krisiaren eragina atzeratuz eta nazioarteko lehiarako pizgarriak ezabatu zuelarik, euskal industriaren ikearen prozesua 1970ko hamarkadaren amaieran hasi eta oraindik bere horretan dirauen desegituraketa fenomeno indarrean ipiniko da.

Helena Francok eta Goio Etxebarriak euskal industriaren desegituraketa ulertzeko giltzarria eskaintzen digute, desegituraketa horren kitapenerako sare produktibo alternatiboen gabezia Administrazio Publikoek duten erantzukizun maila aztertzen dutelarik. Industri politika desberdinetako edukin nagusiak ebaluatzen dituzte, berauetan berrindustrializaziorako ildo estrategikorik eza azpimarratzen dutelarik.

Arlo honetako ekintzetan, inoiz produkzio ekimen berrirako aipamenik egin bada, hau zerbitzu jardueren aldekoa izan da, Euskal Herriko egituraketa produktiboaren errealitateak zerbitzuen garapena ematekotasun industriaren berpizkundearekin bat izan beharko duela erakutsi arren.

Desegituraketaren adibiderik esanguratsuenetarikoa siderurgiarena dugu. Europar Batasunak ezarri testuingurua ahazteke, Euskal Herriko siderurgia eta,

batik bat, Labe Garaien eraispenerako sakoneko arrazoiak analizatzen ditu Xabier Barrutiak bere artikuluan.

Industri bilakaeraren ahulezi progresibotik at aurkitzen den industri erakundea MCC da. Kooperatiben ekimena eta krisiari aurre egiteko garatutako tresneria eta neurri zehatzak eredugarri izan dira kanpoko eta bertako hainbat enpresentzat atzeraldi garaian. Sare kooperatiboaren esperientzia oinarrizatz hartuz Euskal Herriko industri demokraziaz idazten dute Antton Mendizabalek eta Angel Mari Errastik. Arrasateko korporazioak izan duen bilakaera eta egungo fasearen estrategia eraberrituaren gako adierazgarrienak azaltzen dizkigute egileek lan honetan.

Industri krisiak mahai gaineratu zuen artean nagusi zen ekonomi dotrina keynesiarrek egoera berriari egokitze ahalmen eza. Krisiaren eztanda produkzioaren arloan jazo izanak zerikusi estua izan zuen keynesiarren gain beherarekin, krisi berria eskariaren arloko gertaera soiltzat hartu baitzuten. Gain behera honek errazturik paradigma neoliberala indarberritu egin zen, Erresuma Batuan eta Estatu Batuetan ernetu eta mundu zabalera hedatu zelarik 1980ko hamarkadan zehar, baita Euskal Herrira ere.

Neoliberalismoaren ildo nagusiak gorputz teoriko gisa lau ataletan labur ditzakegu. Lehenik, hazkundeari eta enplegu sorkuntzari kontrajarriz inflazioa ekonomi politikaren gunean kokatu. Bigarrenez, banaketaren joera itzuli (etekin en igoera bultzatuz alokairuen kaltetan) eta zerga eta gastu publikoaren bidez errentaren birbanaketa zentzu atzerakoian gauzatu. Gainera, publikoa den oro uxatu, Estatuaren eskuarmenaren alde negatiboak azpimarratuz. Azkenik, gizarte baitako botere oreka berri bat ahalbideratu, non merkatuaren funtzionamendua kitatzen duten sindikatuen eta giza erakunde guztien ahulezia bilatzen den.

Azken ardatz honek badu eragin esparru zehatza, hots, lan merkatua. Neoliberalismoaren ikuspegitik beharrezkoa den modernizazio produktiboa ahalbideratzeko egitura trabak suntsitzea da derrigorrezkoa. Oztopo hauek produkzio egiturak eta enpleguak doikuntzarako eta berrikuntzarako duten ahalmen urria. Eta dotrina honentzat oztopo hauen jatorria, langile okupatuen berehalako interes partikularretan oinarrituriko arauetan eta erregeletan aurki daiteke.

Pentsamolde honetatik eratortzen diren ondorioak begibistakoak dira eta honako identifikazioarekin laburbiltzen direlarik: arauketa urriagoak modernizazio gehiago dakar eta honek hazkuntza eta enplegu gehiago. Horretarako ezinbestekoa izango da, neoliberalentzat, lan merkatu malguagoa itxuratu desregulazio prozesuak bultzatuz. Perspektiba honetatik, azken bi hamarkadetan abian ipinitako desregulazio ekimenentzat egokipen faktore nagusia laneskua izan da eta hauen kostuak langileek eta administrazio publikoek bizkarreratu behar izan dituzte.

Industri modernizaziorako estrategia honek ez die hutsunerik uzten giza kontsentsuari ezta langileen interesen espektatibei ere. Ostera, honelako egitarauak duen asmoa sindikatuen eta langileen erabilpenerako muga legalen kontrako kontsentsurik zabalena lortzea da. Desenpleguaren aurkako helburua aitzaki gisa ipiniz, Hegoaldean indarrean ipinitako zabor kontratuen garai berrian ez da enpleguaren gehikuntza nabarmenik eman, baina bai lan baldintza eskasagoen hedapena. Esaterako, 1994an egin lan kontratuetatik gehienak (%95a EKA) baldintzapeko eta epekako kontratuak izan dira.

Testuinguru honetan Espainiako Estatuan bideratutako lan merkatuaren erreforman zentratu dira Mari Luz de la Cal eta Garikoitz Otazua. Zehazki, lan harremanen erreformaren oinarri ekonomikoak aztertutuz, malgutasuna ezartzerakoan erabili ekonomi argudioen kontraesanak azalduz.

Arlo honetako ekarpen gehigarria Joseba Garmendiaren eskutik datorkigu. Josebak lan merkatuaren desregulazio prozesuaren emaitza den segmentazio bikoitzaren arazoaz dihardu bere artikuluan. Lan merkatuaren dinamika polarizatzaileak zein nolako abiapuntua duen aztertuz, ekonomi korrante desberdinen ikuspegia jorratzen du, amaitzeko bikoiztasuna EKA duen islada zehazten delarik.

Liburu honetan agertzen diren artikulak Udako Euskal Unibertsitateko Historia eta Ekonomia Sailek 1994.eko uztailan Iruñean egindako ikastaro batean irakurri ziren lehenengo aldiz. Disziplinarteko ikastaro honen izenburua “Kapitalismoa eta bere krisiak: industrializaziotik desindustrializaziora” izan zen eta bertan parte hartu zuten, hizlari gisa, liburu honetan artikulak aurkezten dituzten guztiak. Han irakurri ziren bi hitzaldi, tamalez, ez ditugu argitaratu ahal izan: Joseba Agirreazkuenagarena eta Mikel Navarro eta Mari Jose Arangurenena hain zuzen ere. Denoi, eta batez ere bertan parte hartu zuten ikasleei, gure esker ona zuzendu nahi genieke.

Iban Zaldúa eta Mikel Zurbano.
Bilbon, 1995.eko apirilean.

KAPITALISMOA ETA BERE KRISIAK

***KAPITALISMO HISTORIKOA: METAKETA,
KONKURRENTZIA, PROLETARIZAZIOA, HEDAPENA
ETA INTEGRAZIOA***

Ernesto Lopez

Gure munduak adjetibo bat merezi badu, kapitalista litzateke. Artikulu labur honen helburua apala da: kapitalismoaren izaera historikoari buruzko hainbat ezaugarri aurkeztea. Honetarako testuan zehar lau ideia hauek azpimarratuko ditugu:

a) Kapitalismoa sistema historiko bat da, hots, ez da betierekoa, iragan historikoaren une kokretu batean sortu eta hortik aurrera garatu delarik.

b) Sistemaren helburu ekonomiko nagusia kapital gehiago etengabe produzitzea da, horretarako tresna nagusia inbertsioa delarik.

c) Kapitalismoa garatzeko aurrebaldintza batzuk behar dira; laburbilduz, *dena* salgai bihur daitekeela: lurra, kapitala, lana.

d) Ekonomi eta gizarte sistema honek, bestalde, kapitalisten arteko konkurrentzia ere suposatzen du, eta honek sistemari kontraesanak dakartzkio: enpresari indibidualarentzat ona dena, ez du zertan sistemarentzat ona izan behar. Hortaz, aldakuntza eta krisiak sistemaren beste ezaugarri garrantzitsuak dira.

Kapitalismoa, gauza guztien gainetik, gizarte sistema historiko bat bezala adierazten da. Bere jatorria, funtzionamendua edota gaurko perspektibak ulertzeko, bere errealitatea aztertu behar da. Kapitalismoaren analisian, *kapital* hitzaren esanahiaren somaketa oinarritzkoa da. Horrela, kapitala aberastasun metatua bezala uler daiteke. Baina kapitalismo historikoaren ikuspuntutik esanahi konkretuago bat dauka. Ez da ondasun edo diruaren metaketa bat bakarrik (lanetik sortutako metaketa bat), modu horretan, munduak ezagutu dituen sistema guztiak kapitalistak izango lirateke eta. Kapitalismo historikoaren ezberdintasuna zera da: sistema historiko honetan kapitala era berezi batean erabilia izan zela, helburu konkretu batekin: bere birprodukzioa, bere hedapena. Gizarte sistema historiko honen barnean, iraganaldiko metaketak kapitalean ziren bakarrik kapital gehiago produzitzeko metatuak izan ziren neurrian edo lortzearren erabiltzen ziren neurrian. Dena den, eraldaketa prozesu hau nahikoa luzea izan zen. Aipatutako helburu horri –kapital gehiagoren metaketari– zein kapitalaren hartzailerik eta beste pertsonen artean prozesu hori burutzeko sortzen diren harremanei kapitalista deitzen diegu. Argi dago, produkzio prozesuan beste kontsiderazio batzuk azaltzen direla, baina denboran zehar beste helburu batzuk kapital metaketaren menpe azaltzen badira ez dago ukatzerik sistema kapitalista baten aurrean gaudenik.

Une historiko konkretu batera heldu aurretik, prozesu honek (kapitalaren inbertsioa kapital gehiago lortzearren) era egoki batean burutzeko zailtasunak aurkitzen zituen. Aurreko ekonomi sistemetan, kapitalaren metaketa prozesua

oztopatua azaltzen zen prozesuaren puntu batzuetan, beharrezkoak ziren baldintzak betetzen ez baitziren:

1.- Lana erabili behar zen, hau da, lan egitera erakarriak edo behartuak izan ahal ziren langileak aurkitu behar ziren.

2.- Produzitutako salgaiak merkaturatzeko bideren bat aurkitzea beharrezkoa zen.

3.- Bere salmentan, kostuak kenduz, etekin bat sortu behar zen. Bizitzeko behar zena baino gehiago atera behar zen.

4.- Etekinaren hartzaileak edo jabeak, berriro inbertitzeko aukera bat izan arte, kapital hori gordetzeko ahalmena izan behar zuen, aukera hori aurkitu ondoren prozesua berriro hasteko.

Kapitalismoa, ekonomi sistema bezala, nagusi azaldu eta finkatu baino lehen, kate honen osaketa oso zaila zen. Aurreko ekonomi sistemetan, edo gizarte sistemetan prozesu honen faseren bat ez zen onartzen edo, behintzat, bere baliogarritasuna dudan jartzen zen. Baina horretaz gain, ekonomi sistemen partehartze zuzenik gabe, egoera batzuetan metaketa prozesua moztuta suertatzen zen, elementu baten edo batzuen eznahikotasunagatik edo faltagatik: kapital metatua, lanindarra, banaketa sare bat, kontsumitzaileak etab... Aurreko ekonomi sistemetan katearen osatzaileraren bat edo batzuk ez zeuden edo gutxi merkantilizaturik zeuden. Zer adierazten du honek? Aurreko gizarte sistema historikoetan ez zela uste prozesu hau, edo zatiren bat, merkatuaren bidez egitea beharrezkoa zenik. Kapitalismo historikoak, orduan, eragiketa edo iharduera batzuen merkantilizazio orokorra bultzatu zuen –ez elkartrukea bakarrik, baita produkzioa, banaketa edo inbertsioa ere–, lehengo egoeretan merkatua ez zen beste bide baten bitartez burutzen zirenak alegia. Modu horretan, epe luzean, kapital metaketaren prozesu hau eta kapital gehiago metatzeko nahia, egunetik egunera, zabaltzen joan ziren, eta kapitalistak gizarte prozesuak ekonomi arlo guztietan gehiago merkantilizatzen hasi ziren. Esan daiteke, kapitalismoaren bilakaera historikoak gauza guztien merkantilizaziorako jarrera bat suposatu duela.

Kapitalismoaren nagusigoaren aurretik, hau da, fabrikan egindako produkzioaren hedapena eta finkapena gertatu arte, ondasun baten produkzioan salgai askok eta produktugile askok parte hartzen zuen eta, kasu askotan, produkzio prozesuaren pausu asko ez zegoen merkantilizatuta.

Baina, behin produkzio katea osatuta izan ondoren, metaketa-tasa orokorraren maila (kapitalista guztientzat espero den batezbestekoa) lor zitekeen margenaren menpean zetzan. Hala ere, kapitalista konkretu batentzat, konkurrentzia prozesu baten menpean zetzan. Hau da, inbertsio aukera aurkitzeko, lana kontrolatzeko edo

bere produkzioa hobetzeko politika mailan eragin bat izateko gai zen kapitalistarentzat etekin handiagoak izango lirateke.

Orduan, egoera berri bat sortzen da. Orain arte kapitalismoaren garapenerako behar ziren balditza orokorreki buruz hitz egin dugu. Baina kapitalista bakoitzaren interesari buruz ere hitz egin behar dugu. Horrela, interes partikular bat eta interes orokor bat azaltzen dira. Partikularra beti kostuen murrizketarantz zuzentzen da, orokorra merkatuaren zabalkunderantz zuzentzen delarik. Beste hitzetan, partikularri zein orokorki bilatzen zen helbururik garrantzitsuen metaketa maximatzea da. Orduan, esan ahal da, metaketa maximatzearen helburua izan dela kapitalismoaren ekonomiaren punturik garrantzitsua.

Hortaz, kapitalismo historikoa eremu konkretu, integratu eta murriztu bat bezala adieraz daiteke, denboran zein espazioan, non metaketa, kapitalaren metaketa, ekonomi iharduera menperatzea helburua edo ekonomi legea baita.

Deskribapen hau erabiliz, esan daiteke –eta honetan gai hau aztertu duten egile gehienak bat datoz– gizarte sistema historiko honen sorrera XV. mendearen amaierako Europan aurkitzen dela, handik aurrera hedatu zelarik, ia mundu osoa estaliz XIX. mendearen bukaerarako.

Historikoki, nola funtzionatu du sistema kapitalistak? Aurreko lerroetan adierazi denak, produktugile baten xedea kapitala metatzea dela esateak, zera adierazten du, zenbat eta gehiago produzitu eta etekinik handienarekin saltzen saiatuko dela. Hala ere, hau guztia merkatuaren barnean dauden murrizaldi batzuen menpe burutzen saiatuko da. Bere produkzio osoa produkzio faktore batzuen erabilgarritasunaren mailak mugatuko du (lan-indarra, bezeroak, kapitala, produkzio faktore materialak). Mozkinekin produzitzea lortzen duenaren maila eta kapitalista bakoitzak lor dezakeen mozkin margena, bere konpetitzaileek produktu bera salneurri txikiago batean eskaintzeko duten ahalmenagatik murriztua dator baita ere; hau da, beste kapitalisten konpetentzia edo konkurrentziagatik, mundu-merkatu mailan zein inguruko merkatu txikietan. Ezin da ahaztu badagoela beste murrizaldi mota bat ere, gobernuak garatzen duten politikarekin sortzen dutena (hartutako neurriekin eralda daitezke, adibidez, ekonomi aukerak).

Nola aritu dira produktugileak, beraiek zuten kapitala metatzeko ahalmena maximatzen? Produkzio prozesuaren barnean lan-indarra beti faktore garrantzitsua eta kuantitatiboki adierazgarria izan da. Metatzen saiatzen den produktugilea, ikuspegi honetan, bi gauzez kezkatzen da: lanindarraren erabilgarritasunaz eta kostuaz. Kapitalismo historiko aurreko sistemetan lan-indar gehiena finkoa zen. Kasu batzuetan, produktugilearen lan-indarra familia batera edo pertsona bakar batera mugatzen zen. Beste kasu batzuetan lan-indarra berari ematen zitzaion legea edo lege-erregulazioaren bitartez (esklabutza, morroitz, tenentzia erregimenak etab...). Kasu batzuetan, adskripzioa edo atxekimendua bizitza osorako zen,

bestetan epe jakin bat zuen, kontratua berriztatzeko aukerarekin. Azken finean, zeuden aukera urriak kontutan hartuz, azken hauek denboran zehar finkoak bihurtzen ziren. Erregimen hauen zurruntasunak arazoak planteiatzen zituen, ez lan-indar finkoa zuen produktigileari bakarrik, baita beste produkugile guztiei ere, haien aktibitateak, finkoak ez ziren lan-indarren agerpena ematen bazen bakarrik heda zitzaketeelako. Kontsiderazio honek osatu zuen soldatapeko lanaren hazkundearen oinarria, loturik gabeko langileak azaltzen ziren tokietan. Beraz, kapitalismo historikoaren ezaugarri bat lanaren proletarizazio hazkorra izan da.

Nola garatu da proletarizazio hau? Horretarako ondasun ezberdinen produkzioan azaltzen ziren kateetara itzuli behar dugu eta, aldi berean, merkatuaz dugun irudia ahaztu behar dugu, hots, produktugilea eta eroslea aurkitzen diren lekua bezala. Egia da merkatu hauek existitzen zirela, baina eragiketa hauek osoaren ehuneko txiki bat besterik ez duteosatzen. Elkartruke gehienak produkzio kate luze baten barnean bi produktugileen artean garatzen ziren. Kasu honetan eta proletarizazio prozesuarekin oso lotuta, kapitalismoaren jarrera integrazio bertikalarena izan da, hau da, produkzio katearen barnean ematen diren elkartruke guztiak edo gehienak kontrolatzea, kostuen murrizaldi garrantzitsu bat lortzeko alegia. Modu horretan, saltzaileak eta erosleak enpresa beran aurkitzen dira. Horrekin, produktuaren prezioak ez du erakusten eskari eta eskaintzaren arteko harremanak sortzen duen balioaren neurria. Integrazio bertikalaren prozesua kapitalismo historikoaren konstante bat izan da (adibide ugari aurki daitezke historian zehar, hots, XVII eta XVIII. mendeetako merkatal elkarteak edo konpainiak, XIX. mendeko merkatal etxe handiak edo XX. mendeko nazioarteko elkarte edo konpainia erraldoiak). Egitura hauek salgaien kateko pausu guztiak barneratzen saiatu dira eta saiatzen dira gaurregun ere, metaketa handiago bat lortzearren, alegia.

Salgaien kateetara itzuliz zera esan beharra dago, geografiaren aldetik, nahiko sakabanatuak sortu direla baina guztiek amaiera kontzentratu bat daukatela. Hau da, mundu ekonomi sistemaren periferiatik erdigunerantzako joera bat izan dute eta hortaz, salgaien kateei buruz hitz egiteak, lanaren gizarte banaketa zabal bati buruz eta, aldi berean, banaketa geografiko bati buruz hitz egitea suposatzen du. Haien sorreran banaketa hauek ahulak izan ziren, baina gizarte sistema kapitalistaren eboluzio prozesuan zehar finkatzen joan ziren. Prozesu honen azken garaietan banaketa hau izugarri handitzen eta finkatzen joan da. Bere finkapenerako jarraitutako bidea indarkeriaren erabilpena izan da, indarra prezioa determinatzeko bide bezala alegia. Dena dela, elkartruke ezberdindu hau ez da berria. Beti izan da, baina kapitalismo historikoak irudi berri bat eman zion, bi eremu ezberdinetan banatuz: ekonomi eremu batean (honetan mundu mailako lanaren gizarte banaketa bat ematen da, produkzio prozesu integratuak osatzen direlarik eta guzti honek etengabeko metaketa baten garapena faboratzen duelarik) eta eremu politiko batean, zeina, azalean behintzat, estatu subiranoez osatuta

azaltzen baita, bakoitza barneko politikan hartzen diren erabakien erantzule bezala azaltzen delarik –horretarako armada baten ezinbesteko laguntza du–. Errealitatean, mundu kapitalistan, ia kate garrantzitsu guztiek estatuen mugak gainditu dituzte. Eta gertakizun hau, berria dela badirudi ere, nahikoa zaharra dugu, XVI. mendetik aurrera osatzen joan zen erdigunearen onurarako garatu baitzen. Integrazio bertikalak ezberdintasun hau areagotu du, kapital metaketa eta kapitalaren kontzentrazio handiago bat posible eginez. Honek produktugileari produkzio prozesuen hobekuntza aurrera eramaten baimentzen dio, produktuak hobetzen edo zirkuitoan barneratzeko produktu berriak ateratzen, abantaila konparatiboak eskaintzen diolarik.

Erdiguneetan kapitalaren kontzentrazioak Estatu aparailu indartsuak eratzeko oinarri fiskala zein motibazio politikoa sortu zuen. Estatu hauen gaitasunen artean garrantzitsuena indarkeria zen, eta garrantzitsuena zen zeren Periferiako estatu aparailuak ahulak izaten jarraitzeko erabiltzen baitzen. Modu horretan, haiengandik lortzen zen berauen barne-mugetan salgaien kateko maila baxuenetan espezializaio hazkor baten garapenaren berma, lanesku merkea (semi-proletarioa) erabiliz. Horrela, kapitalismo historikoak alokairu maila historikoak deitzen direnak sortu zituen, guztiz ezberdinak mundu sistemaren gune edo eremu ezberdinetan.

Baina lehen aipatu dugun ezaugarri bat berriro berreskuratu behar da; hobe esanda, kapitalista bakoitzaren interes partikularrean eta kapitalista guztien interes orokorraren arteko kontraesana berreskuratu behar dugu. Elkartruke ezberdina interes kolektiboen alde aritzen da, baina askotan ez dago guztientzat baliagarria den interes partikularrik. Hori ikusita, une konkretu bateko egoera onartzen ez duen kapitalista egoera aldatzen saiatzen da, baldintzak faboragarriak bihurtzeko asmoz. Hau da, merkatuan arrakasta handiago baten alde konpetitzen saiatzen da. Nola lortzen du? Bere produkzioa eraginkorragoa bilakatuz edo eragin politikoaren bidez abantaila monopolistikoak lortuz.

Kapitalisten arteko konkurrentzia gogorra kapitalismo historikoaren ezaugarri berezi bat izan da. Kapital metaketa iraunkor batean oinarritzen den sistema batean, partehartzaileek ezin dute epe luzeko errentagarritasunerako joera utzi, bestela desagertu egingo lirатеke. Horrela, jarrera monopolistikoak eta konpetentzia izan dira kapitalismo historikoaren errealitaterik argienak. Egoera honetan, argi dago ez dagoela iraunkorra edo egonkorra mantentzen den sistemarik; edozein kasutan, kapitalismo historikoak ez du ahalmen hori eskuratu. Enpresariak beti, epe luzeko metaketaren hazkundera helburu bezela izanez, aldaketara joko dute, epe laburrean sortutako arazoetaz kezkatu gabe. Portaera edo joera hauen emaitza, sistemaren bilakaera historikoan, hedapen eta geldialdi edo krisialdi-zikloen alternantzia izan da, bakoitzak aurreko garaiarekiko nolabaiteko aldaketa edo eraldaketa bat suposatuz, baina azken helburua, hainbeste eraldatzen den sistema

honetan, finko mantentzen delarik: kapital metaketa prozesuaren hedapena, alegia. Hau da, azken finean, hurrengo atalaren gaia.

BIBLIOGRAFIA

Funtsean, adierazitako kapitalismoaren azalpena Immanuel Wallerstein ondorengo lanetan oinarrituta dago.

Wallerstein, Immanuel (1983), *El capitalismo histórico*, Madril, Siglo XXI.

— (1979), *El moderno sistema mundial I: la agricultura y los orígenes de la economía mundo europea en el siglo XVI*, Madril, Siglo XXI.

— (1984), *El moderno sistema mundial II: el mercantilismo y la consolidación de la economía mundo europea*, Madril, Siglo XXI

Kapitalismo historikoaz historiografia luzea izan arren, bere sorrera edota izaerari buruz, beste interpretazio batzuk ondorengo liburuetan aurki daitezke:

Vilar, Pierre (1980), *Iniciación al vocabulario del análisis histórico*, Bartzelona, Crítica.

Kriedte, Peter (1988), *Feudalismo tardío y capital mercantil*, Bartzelona, Crítica.

Dobb, Maurice (1971), *Estudios sobre el desarrollo del capitalismo*, Buenos Aires, Siglo XXI.

UHIN EDO ZIKLO LUZEAK KAPITALISMOAN

Iban Zaldúa

1. SARRERA

Ernesto Lópezen lanean aipatutako kapitalismoaren ezaugarrien artean krisirako joera azpimarratu da: hau da, kapitalismoa, denboran zehar hartzen badugu alegia, ziklikoa dela, uhinetan garatzen dela. Ekonomia kapitalistaren portaera hau ulertzeko ezin ditugu bistatik galdu ekonomi sistema edo, nahiago baduzue, produkzio era honen ezaugarri hauek: irabazteko produzitzen dela (irabaz-nahia dela sistemaren “makineria” bultzatzen duena), merkaturako edo salmentarako produzitzen dela, kapitalista edo enpresen arteko konkurrentzia barneratzen duela, eta funtsezko kontraesan bat dagoela produkzio-bideen jabeen eta lana saltzen dutenen artean¹.

2. ZIKLO MOTZAK, ZIKLO LUZEAK

Gizarte guztiek ekonomi gora-beherak ezagutu dituzte, hots, denek izan dituzte oparotasun eta depresio garaiak, azken hauek batzuetan oso gogorrak eta deusezleak. Kapitalismoan ematen diren gora-beherez hitz egingo dugu orain.

XIX. mendean ekonomilariak konturatu ziren produkzioak, prezioek eta lan eskeintzak aldaketa nabarmenak jasaten zituztela. Hau epe motzean gertatzen zela argi zegoen (2-4, 7-10 urteren barruan)², baina baita gorakada-beheraldi ziklo edo uhin luzeagoetan nabaritzen zela ere (50-55 urteren barruan, gutxi gora-behera)³. Krisi eta depresio garaiak, gainera, oso bereziak ziren. Ez zuten ordurarteko krisiekin (Antzinako Erregimenekoekin alegia) zerikusirik: azken hauek, normalean, eskasia krisiak ziren, uzta txarren batek eragindakoak: elikagaiak urrituz zihoazen eta berauen prezioak igo egiten ziren, populazioaren zati handi bat gosea pasatzera eta heriotzera kondenatuz. Hauetako asko kateatzen zirenean, krisi sakon bat eta, ondoren, depresio luze bat gertatzen ziren; Europarako adibiderik argiena XIV. mendeko krisia izango litzateke⁴. XIX. mendeko ekonomilariak, ordea, konturatu ziren krisialdi berrietan produkzioa ezin zela osorik saldu, prezioak jaitsi egiten zirela, lantegiak ixten zirela, langabezia zabaltzen zela,

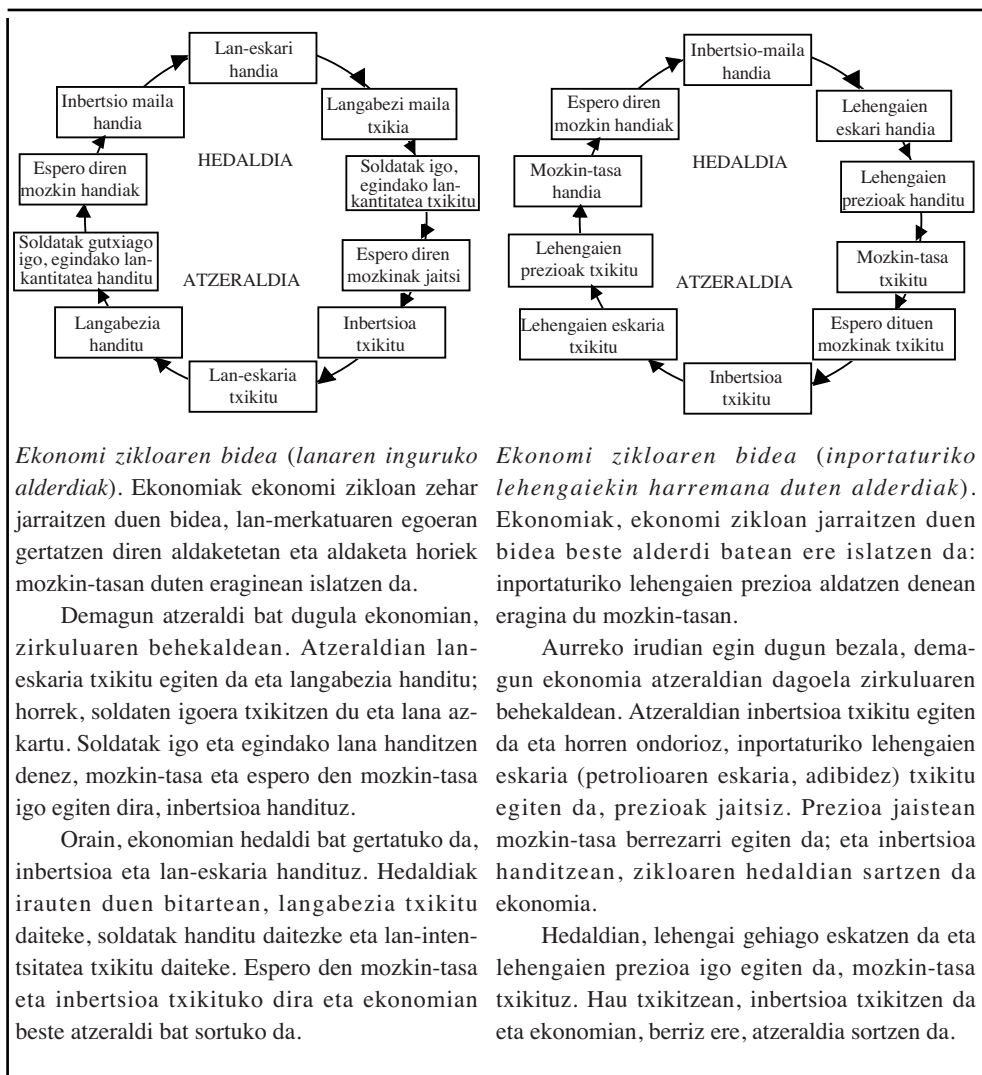
1 Ekonomia kapitalistaren funtzionamendua ulertzeko oso baliagarria da Bowles & Edwards (1990); ikuspuntu marxista batetik, ikus Albarracín (1994); eredu sraffiar-marxista labur baterako, ikus Barceló (1981), batez ere 250 hh.

2 Ziklo hauek izendapen ezberdinak jaso dituzte, ohikoenak Kitchin eta Juglar zikloak izan direlarik. Oinarriko azalpen baterako, Tamames (1988), 53.

3 Kondratieff zikloak bezala ezagutuak, ibid. Hauen inguruko azken ekarpenetaz jabetzeko, ikus Bosserelle (1994).

4 Antzinako Erregimeneko ziklo ekonomikoei buruz, ikus Goldstone (1991).

inbertsioa desaktibatu egiten zela, etab... “Oparotasun” edo gainproduktzio krisiak zirela ikustea zen harridura handiena sortarazten zuena. Edo, ia berdina dena, eskari krisiak⁵.

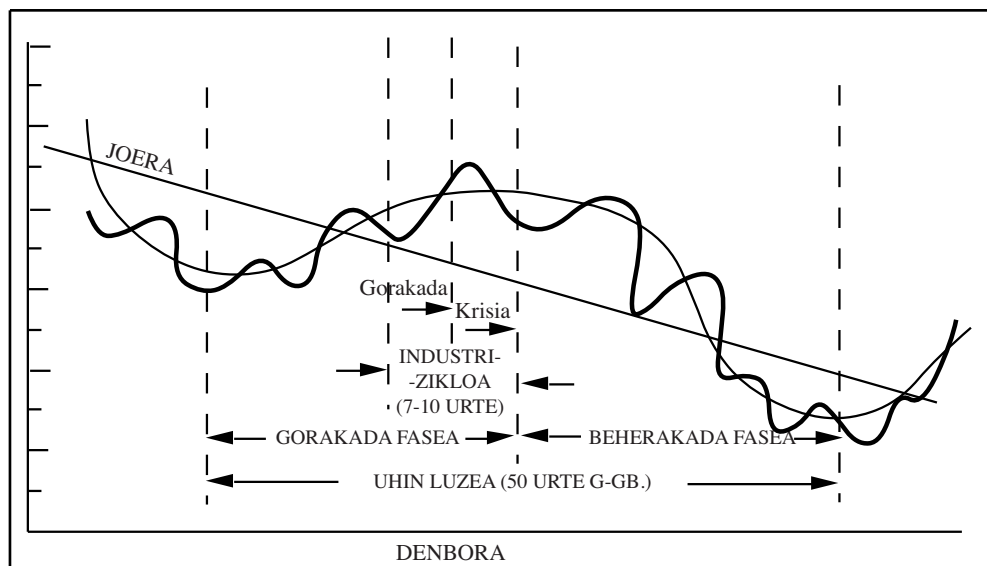

1. irudia. Ziklo motzen bidea⁶

5 Krisien ezaugarriak aztertzeko, ikus Guerrieri (1990), Ciocca (1988). Ziklo motzen errealtatearen analisi matematiko baterako, Rau (1976).

6 Bowles & Edwards (1990), 10. ataletik hartua.

Ziklo motzek 7-8 urte inguru irauten dute, igoera eta beheraldi fase birekin: zenbait egilek izendatzen dituzten bezala, A eta B faseak. Krisiak grabeagoak edo arinagoak izan daitezke, sektore bat edo gehiago ikutu ditzakete, luzeagoak edo motzagoak gerta daitezke. 1. Irudian ondo azaltzen da igoera-krisia-atzerakuntza sekuentzia soldatei eta lehengaien inportazioari dagokienean. Kontutan hartu kapitalisten helburua *metaketa* (“akumulazioa”) dela eta metaketa baldintzatzen duen faktore nagusia *inbertsioa* dela. Hauxe da hazkunde kapitalistaren motorra: inbertsioak atzera egiten badu, krisian murgiltzeko aukera handiak izango ditugu. Inbertsioa beste elementuen atzean dago: ahalmenaren erabilera maila, produkzio maila, langabezia maila... Krisia eragin duten faktoreak konpontzeko sistemak duen irtenbidea depresioa bera izango litzateke, ondoren metaketan jarraitzeko eta, hortaz, inbertsioa handitzeko baldintzak berrezartzen dituelako.

2. irudia. Ziklo motzak eta uhin luzeak⁷

Ziklo luzea antzeko era batean gertatzen da, epe luzean alegia, bere zergati eta ondorioak sakonagoak direlarik. Ziklo luzea ziklo motz askoz osatuta egongo litzateke: zikloa gorantzako edo A fasean dagoenean, ziklo motzen igoera fasea luzeagoa izan ohi da; B fasean, ordea, ziklo motzen gorantzako fasea ahulagoa da eta gutxiago irauten du (ikus 2. Irudia). Ziklo luzea, halere, ez da ziklo motzen berdin-berdina. Sistemaren aldaketa sakonekin erlazionaturik dago eta askotan sistema bera kolokan jartzen duela dirudi. Gainera, krisiak ekartzen dituen aldaketak ez dira soilik ekonomi mailan isladatzen: askoz ere sakonagoak dira,

7 Albarracín (1994).

gizartea, sistema politikoa, Estatuaren papera, nazioarteko indarren oreka, eguneroko bizitza bera hein handiagoan edo txikiagoan itxuraldatzen direlarik (Moscoso, 1991). Gogoratu, besterik ez bada ere, 1929ko *crack*-ari jarraitu zion Depresio Handia⁸ edo 1970eko hamarkadakoa. Depresio garaiak oreka berri bat sortzen du, hurrengo A fase luzeko hazkundea eta kapital metaketa ziurtatzen dituelarik.

3. ZIKLOEI BURUZKO TEORIAK

Zikloei buruz ez dago inongo adostasunik. Muturreko jarrera ziklorik ez dagoela mantentzen duena litzateke: Maddison-ena adibidez. Honentzat hazkunde kapitalistan fase ezberdinak aurki daitezkeela esatea posible bada ere, zera dio, ezin dela nahitaez errepikatzen diren igoera eta jaitsiera zikloei buruz hitz egin, kapitalismoa eta bere testuingurua erabat aldatu direlako historian zehar. Historia honetan zehar ekonomiak asaldura edo perturbazioak jasan ditu, askotan uste gabekoak. Hauek nahikoa eraginkorrak eta sakonak izan direnean, hazkundearen abiada aldatu dute eta ekonomiaren ezaugarriak eurak aldatu dituzte. Ekonomilari hauentzat arazoa ez da zergatik sistemak berak krisiak sortarazten dituen ikertzea (zein den krisiak eta depresioak ekartzen duten mekanismo endogenoa), baizik eta hazkundeak (eta, azken finean, garapenak) zer oztopo izan ditzakeen ikustea, hots, hauen arriskua nola ezabatu edo, behintzat, leundu, hazkunde jarraitu bat nola ziurtatu (Maddison, 1991: 65-93)... Jarrera hauek, noski, akademikoki boteretsuak dira A faseetan B faseetan baino, egileak berak aitortzen duen bezala. Multzo honetan kokatzen diren autoreentzat krisien eragileak, ia beti, faktore exogenoak lirateke, hots, ekonomiaren berezko martxarekin zerikusi gutxikoak.

Beste batzuentzat, ordea, hazkunde/krisi/depresio/hazkunde txandaketa erregularregia da, zikloak kapitalista sistemaren nahitaezko ezaugarriak direla sostengatzeko parada ematen duelarik honek⁹. Jarrera honen alde, noski, tradizio marxistan kokatzen diren ekonomilari eta historialariak aurki ditzakegu, baina halaber marxistak ez direnak ere, hala nola Juglar, Kondratieff, Schumpeter edo Rostow. Zikloei buruzko teoriak, noski, modan jartzen dira krisi garaietan. Marxismoak gai honi ematen dion garrantzia iraultzaren teoriarako duen erabakiortasunean datza: irabazi-tasaren beherantzako joeraren teoriaren testuinguruan kokatu beharko genuke batez ere.

Atal honetan zikloak badirela eta, orain arte behintzat, kapitalismoaren ezaugarri nabarmenetako bat direla mantenduko dut. Noski, ziklo hauek ez dira

8 Ikus Galbraith (1983) eta Kindleberger (1985). Aurreko 1873ko Depresio Handiaren ezaugarrien sarrera baterako, ikus Pescarolo (1991).

9 Uhin luzeen existentziaren aldeko frogak: Gordon, Edwards & Reich (1986), 64 hh.; Mandel (1986), 1-32.

zenbait ikertzailek sostengatu duen bezain erregularrak (25+25 urtekoak, alegia): 30, 17, 22-koak aurki ditzakegu eta. Ziklo hauek, herrialde kapitalisten mailan, XIX. mendean hasi ziren gertatzen, berauen ondorioak XX. mendean ia mundu osora hedatu zirelarik. Halere badaude ziklo hauek zaharragoak direla esaten duten ikerlari batzuk: hala kapitalismoaren mundu-eragina zaharragoa litzatekeelako (XVI. mendetik aurrera, Wallerstein-en arabera)¹⁰ nola A eta B zikloen arrastoak lehenaldi urrunean aurkitzen dituztelako (Gunder Frank eta Gills-ek K.a. 1700etik identifika daitezkeela esaten dute, erritmoak ezberdinak eta zergatiak anitzak izango liratekeen arren)¹¹. Halere, ziklo aurrekapitalista hauen izaera oinarrian ezberdina dela mantentzen dugu guk¹².

4. ZERGATIK ZIKLOAK?

Zikloen zergati eta eragileei buruz dagoen literatura oso ugaria da, ugariegia, eta ezinezkoa litzateke hemen laburtzea; hortaz, azalpen aukeratu batzuk xumeki deskribatzearekin konformatuko gara. Edozein kasutan kapitalismoaren izaera konkurrentziala oso inportantea da azalpen hauetan: produkzioaren planifikazio orokorra posible ez denez edo oso eraginkorra ez denez, kapitalista indibidualen erabakiak ez dira elkarrekin bat etortzen eta honek ezartzen dituen aldaketak direla medio, emaitzek sistemaren oreka arriskuan jar dezakete, eta jartzen dute, hain zuzen ere.

Schumpeter-entzat, adibidez, zikloen jatorria berrikuntzen sarreran aurkitu beharko genuke: hau litzateke ekonomi garapenaren zutabea. Hauek errutina bihurtzen direnean, alor bateko enpresari guztiek ezarri dituztenean, krisia eta gainbehera datoz. Krisiak “suntsitze sortzaileko” garaiak izango lirateke, enpresarien gehiengoaren moteltasuna “zigortuko” luketenak. Hazkunde garaiak, ordea, enpresari berritzaileek bultzatuko lituzkete; hauek izango dira teknologi eta antolaketa berrikuntzak asmatu eta zabalduko dutenak. Egile honen zikloen azalpenaren erdigunean, hortaz, enpresalgoaren izaera egongo litzateke¹³. Egile askok, hala ere, ikuspegi honen “aleatoriotasuna” azpimarratzen dute, faktore biologiko edo genetikoetan oinarrituko litzatekeelako (hots, enpresari ausart eta berritzaile multzo baten eraketan). Ez da zalantzan jartzen enpresalgoaren garrantzia aldaketa ekonomikoan, baizik eta honen gora-beherak diren zikloak baldintzaten dituztenak.

Teoria marxisten erdigunean *batezbesteko irabazi-tasaren beherantzako*

10 Ikus Wallerstein (1985).

11 Ikus Gunder Frank & Gills (1993).

12 Ikus 4. oharra.

13 Ikus Schumpeter (1984), batez ere 97 hh. Ikuspuntu ez-marxista batetik ere zikloen beste teoria bat defendatu duen ikerlaria Rostow (1982) dugu.

joeraren teoria dago, nahiz eta ikerlari marxisten artean desberdintasunak eta desadostasunak ugariak izan¹⁴. Hein batean, balio-lanaren teorian oinarrituta dago¹⁵. Laburbilduz, kapitalisten arteko konkurrentziak enpresariak inbertitzera bultzatzen ditu, ikusi dugunez, eta inbertsio horren zati handi bat enpresaren zabalkuntzan eta berrikuntzetan erabiltzen da, enpresaren (eta, orokorrean ekonomiaren) kapital iraunkorraren balioa handituz. Irabazi-tasa jetsiko da, lanak irabaziaren geroz eta zati txikiago bat suposatuko duelako, nahiz eta irabazi masa igo: kontutan hartu ekonomia marxistan lana dela balioa (eta, hortaz, irabazia) sortarazten duen elementua. Irabazi-tasa kapital iraunkorraren eta kapital aldakorraren (laneskuaren kostuaren) arteko erlazioa denez, kapitalistek, proportzionalki, geroz eta gutxiago irabaziko dute, makinetan, eraikuntzetan, lehengaietan... inbertituta daukatena geroz eta gehiago den bitartean. Egileak, hala ere, ez dira ados jartzen joera honen iraunkortasunean: batzuentzako kapitalismoaren ezaugarri intrinsekoa den arren (hots, gaurregun irabazi-tasa kapitalismoaren lehenengo garaietakoa baino txikiagoa izango litzateke eta, azken finean, kapitalismoa desagertuena eramango luke...), beste batzuentzako kapitalismoak aldika konpon dezakeen zerbitzu bat, krisi eta depresioen bidez alegia, kapitalismoan soberakina etengabe hazteko joera nagusituko litzatekeelarik¹⁶. Irabazi-tasa asko jaisten denean kapitalistek konfidantza galtzen dute, inbertsioa asko jaisten da, eta krisi orokor bat sortuko litzateke, baldintza ekonomikoak eta testuingurua aldatuko litzatekeena, irabazi-tasa berriz ere gorantza bultzatuz; honekin inbertsioa berrindartuko litzateke eta hazkunde garai berri bat has daiteke¹⁷. Irabazi-tasaren beherantzako joera bertan behera uzten duten kontrajoera batzuk Marxek berak azaldu zituen¹⁸: laneskuaren ustiapienaren hazkundera, kapital

14 Irabazi-tasaren beherantzako joeraren teoriarekin batera, orobat Marx-en izkribuetatik abiatuz, *azpikontsumoaren teoria* erabili da krisien jatorria azaltzeko, hots, produkzio erritmoaren eta kontsumo-ahalmenaren arteko desorekan oinarritzen dena. Beherago ikusiko dugunez teoria hau baliagarria zaigu krisiak ulertzeko orduan, baina azalpenik erabiliena irabazi-tasena izan da. Ekonomilari marxista batzuek, ordea, azken honen baliagarritasuna ukatu dute, kapitalismo garaikidea aztertzerakoan batez ere, krisien teoria azpikontsumoaren teorian oinarritzen saiatu direlarik; ikus, adibidez, Sweezy (1973). Ikuspuntu honen kritika baterako, ikus Moral Santin & Raimond (1986), 121 hh.; hauen eta keynesiarren kritika baterako Mattick (1977), 191 hh.

15 Funtsezko azalpen baterako, ikus Mandel (1973), 19 hh.; marxismo *eskolastikoaren* ikuspegia, Harnecker (1980), 251 hh.; balio-lanaren teorien kritika baterako, Elster (1991), 63 hh.

16 Azken jarrera honen alde ikus Baran & Sweezy (1976), batik bat 47 hh. Hauentzat, irabazi-tasaren jarraiko erorketa kapitalismo konkurrentzialaren garaiko ezaugarri bat izan zitekeen, baina ez kapitalismo monopolistikoarena, zeinetan enpresa handiek merkatuen gaineko kontrol handiagoa baitute. Halere, ikerlari gehienek ustez puntu hau eztabaida ezina da: kapitalaren konposaketa organikoa industrializazioaren hasieran baino handiagoa litzateke arlo gehienetan. Frogak aztertzeko, ikus Castells (1978), 43 hh. Adibide argi bat kapital iraunkorraren barnean sartu beharko genituzkeen publizitate eta merkatalizazio gastuak lirateke, azken hamarkada hauetan hainbeste hazi direnak, metaketa prozesuan oso inportanteak direlarik: kontutan hartu plusbalioa gauzatzeko produktuak merkatuan saldu behar direla.

17 Teoriaren azalpenik argiena Albarracín (1994), 93 hh.

18 Marx (1894), XIV. kapitulua.

iraunkorraren elementuen merketzea (berrikuntzekin erlazionatuta, normalean), atzerritar merkatuak eta orokorki merkatuen zabalkuntza... Beste batzuk ere aurkitu dira, batez ere 1970eko krisia aztertu ondoren: monopolio eta enpresa handien eraketa, Estatuaren partehartze geroz eta sakonagoa ekonomian eta “gizarte gastuetan”, inperialismoa (edo, gaurregun argi ikusten den bezala, inbertsioak kapitalaren osakuntza organikoa txikiagoa den lekuetara eta, hortaz, soldata baxuagoko lekuetara bideratzea), nazio baten hegemonia (esparru ekonomikoan edo politikoa) mundu mailan, inflazio jarraitua. Depresio garai guztietan dago aurrera egin duen eta irabazi-tasa berreskuratzeko balio izan duen mekanismo hauetako bat edo gehiago¹⁹.

Aurrekoarekin erlazionatuta, nahiz eta ikerlari guztiek garrantzi berdina ematen ez dioten, klase harremanen bilakaera egongo litzateke, klaseen arteko indar erlazioa alegia. Kontutan hartu kapitalistek teknologi berrikuntzak bultzatzen eta ezartzen dituztela ez bakarrik konpetentziari aurre egiteko; lan eta produkzio prozesuak hobeto menderatzea ere enpresarien helburuen artean egon daiteke. Mandel-en ikuspuntua okerra ez bada, adierazgarria litzateke funtsezko asmakuntza teknologiko gehienak hazkunde fasearen azkenengo mementuetan eta depresio faseetan gertatzea (mozkinen jaitsieren aurrean antidoto bat izaten direlako); berrikuntza gehienak, ordea, hazkunde faseetan orokortuko lirateke²⁰. Hazkunde garaietan langileek beren eskaerak inposatzeko indar handiagoa dutenez eta, hortaz, hobeto antolatzen direnez, kapitalistek hauek ustiatuz lortuko dutena (plusbalioa) murriztu egingo litzateke: krisi garai bat komenigarria suertatuko zaie langileen eskakizun maila ahultzeko eta irabazi-tasa berreraikitze²¹; halere krisi bakoitzari ematen zaion irtenbidea indar hauen arteko momentuko orekan oinarritzen da eta ezberdina izan daiteke, langileriaren indar erlatiboa ez delarik aurreko fasean gertatutakoaren ondorio zuzen eta aldaezina (adibide bat: 1930eko depresioaren ondoren gizarte “garatuetako” langileen zati handi baten egoera nahikoa hobetua irten zen, behintzat 1970 eta 1980ko hamarkaden depresioan esparru berean gertatu denarekin konparatzen badugu).

Edozein kasutan egile marxistentzat, orokorki, krisirako joera sistemaren izaera eta funtzionamenduaren ondorio litzateke, kapitalismoaren kontraesanetan eta batik bat irabazi-tasaren beherakako joeraren teorietan oinarritua. Mandel-en arabera, krisiaren konponbidea, hots, A edo hazkunde fase berri bat bultzatuko

19 Azalpenik aberatsena Castells-ena (1978) dugu. Oso erakargarria Mandel-ena (1986) ere.

20 Ikus Mandel (1986), 33 hh. Ikuspegi ezberdin baterako, ikus Coombs (1985). Berrikuntza teknologikoen alor berezi bat diren armagintza berrikuntza eta ekonomi gora-beheren arteko erlazioa Värnynen-ek (1991) aztertzen du.

21 Ez litzateke kasualitatea, hortaz, langilegoaren -eta, orokorki, herriaren- jazaraldi uhin handienak (“proletarioak”, orokorrak, autonomoak eta erradikalak) gorantzako zikloaren azken mementuetan ematea: 1801-1820, 1866-1877, 1911-1922, 1967-1973. Ikus (aparatu matematiko-estatistikoa oso zalantzarria bada ere) Screpanti (1985). Beste azalpen batzuk: Tarrow (1991), Cronin (1991).

lukeena, *faktore exogenoak* (hots, metaketa prozesuarekiko *erlatiboki* autonomoak) izango lirateke, alegia: merkatuen zabalkuntza, gudak, mundu mailako hegemoniaren egonkortasuna, Estatuaren partehartzea eta, azken finean, batere mekanikoak ez diren klase borroken emaitzak. Honek, noski, kapitalismoaren azken krisi baten aukera ziurtatzen du, Iraultzarena izango litzatekeena alegia²². Argi dago Ekialdeko herrialde komunisten erorketak eta Iraultzaren kontzeptuaren balio gabetzeak ez diela azalpen mota guzti hauei onik egin.

Marxismoarekin erlazionatuta dagoen amerikar ekonomilari erradikalen “eskolak” ekonomia kapitalistaren uhinen azalpen “alternatibo” bat aurkeztu du *metaketa gizarte-egituren* bidez. Metaketa kapitalistak, egile hauentzat, testuinguru egoki bat behar du, ez da ezerezaren gainean egiten. Mota ezberdinetako erakundeek²³, egitura politikoei, zuzenbideak, kulturak, etab... osatzen dute testuinguru hori, hots, metaketa gizarte-egitura. Hauek dira kapitalista indibidualak kontutan hartu behar duen testuingurua, baina aldi berean metaketa gizarte-egitura honek erlazio zuzena du garaiko kapitalismoaren dinamikarekin. Uhinen zergatiak metaketa gizarte-egituren bilakaerekin erlazionatuta daudenez, hauen zergatiak asko, anitzak eta elkarlotuak izango lirateke. Krisiaren arrazoiak aurreko hazkunde orokorra ziurtatu duen metaketa gizarte-egituraren “agorpenean” aurkitu beharko genituzke: ekonomia kapitalistaren abiada azkarra eta aldakorra den bitartean (aldaketa, ikusi dugunez, bere ezaugarrietako bat da, ziklo ekonomiko autoarauleen bilakaera dela medio) hasiera batetik metaketa bermatu duten erakundeak egonkorragoak dira edo mantsoago aldatuz doaz eta, azkenean, metaketa oztopatzen hasten dira. Beste era batera esanda, metaketa gizarte-egituraren barnean kontraesanak agertzen doaz: egiturek metaketa azkarra oztopatzen dute, edo kontraesanak aipatu erakundeak desagiten hasten dira. Honen ondorioz zailtasun ekonomikoak sortzen eta orokortzen doaz, inbertsioa gelditzen delarik. Krisia ailegatu da. Berriz ere, nahiz eta krisi ekonomiko berak hurrengo hazkunde edo A faserako baldintza batzuk ezarri, krisiaren irtenbidea erlatiboki “exogenoa” da (ekonomiari dagokionez), hein handi batean kapitalista, langileria eta beste talde ekonomikoen botere eta indar erlatiboaren emaitza baita. Adibidez, 1870-90eko krisiaren emaitzak hazkundea ziurtatu zuten hurrengo ezaugarri hauek barneratzen zituen (besteak beste): enpresa handi monopolistikoaren nagusigoa, lanaren kontrol estuagoa zuzendaritzaren aldetik (“taylorismoa”), inperialismoa eta kolonia-esplotakuntza, eta Britainia Handiaren lehentasun erlatiboa. 1930eko krisiaren konponbideak edo, nahiago baduzue, 1950 eta 1960 hamarkedatako

22 Mandel (1986), batez ere azken atalean.

23 Adibidez, orokorrean artean, diru eta kredituak izatea ziurtatzen dutenak, Estatuaren partehartzea ekonomian, klase borroken egitura. Inbertsioarekin erlazionatuak daudenak: natura baliebideten eskaintza, ekipo ondasunen eskaintza, lan-merkatuaren egitura, eta lana birproduzitzen duten gizarte-egiturak. Produkzio prozesuarekin erlazionatuak daudenak: batik bat enpresen egitura zuzendaritzari eta lan-prozesuei dagokienez. Salmentei dagokienez: eskariaren egitura, kapitalisten arteko konkurrentzia, publizitate eta marketing sistemak.

gorakadak, ordea, multinazionalen nagusigoa, Estatuaren partehartzearen areagotzea (Ongizatearen Estatuaren eta politika keynesiarren bidez batik bat), kapitalisten eta sindikatuen arteko akordioa eta Estatu Batuen lehentasuna izan ditu zutabe gisa²⁴.

Azken finean, metaketa gizarte-egituren segida materialismo historikoak proposatzen zuen produkzio eren segidaren antzekoa litzateke. Kasu bietan, garai bakoitzean garatzen diren kontraesanek krisia dakarte eta aldakuntza eragiten dute: lehenengo kasuan, sistemaren krisiak (edo iraultzak) produkzio era berri baten sorrera dakar; bigarrenean aldaketak kapitalismoan bertan gertatzen dira, baina sistemaren funtsezko izaera aldagabe utziz²⁵. Honekin zikloak onartzen ez dutenen objektzioetako bat baztertzen du, hauek kapitalismo edo merkatu ekonomiaren baitan aldaketa gehiegi gertatu dela mantentzen baitute, eta hortaz, garai bateko gora-beherak ez dutela zerikusirik beste garaikoekin. Amerikar ekonomilari erradikalek, ordea, kapitalismoaren funtsezko izaeraren ondorioz dinamika bat sortzen dela sostengatzen dute (zikloak edo uhinak), baina kapitalismoaren baitan ematen diren aldaketen ondorioz uhin hauek ezaugarri ezberdinak, faktore ezberdinak izango lituzkete.

5. KAPITALISMOAREN ALDIAK

Guzti honek kapitalismoan ezaugarri ezberdinak dituzten garaiak desberdintzeko aukera ematen digu, historialarientzako oso baliagarria den zerbait, gertakizunak perspektiban eta bere testuinguruan ezartzeko balio digulako. Herrialde batzuetan datu ekonomiko-historiko pilo bat jaso da (prezioak, produkzioa, atzerri merkataritza, interes-tasak, moneta-balioak...) gora-beherak eta batez ere krisi garaiak desberdintzeko, ziklo motzak eta luzeak identifikatzeko, leku guztietakoek fidagarritasun maila berdina ez badute ere (osotuenak Estatu Batuetakoak izango lirateke). Kapitalismoaren garai hauek eta zikloen luzera eta efektuak, noski, ez dira berdinak izan mundu guztian eta nazio guztietan: leku askotan bere eraginkortasuna oso txikia izan da oso berandurarte (gogora dezagun merkatu kapitalista zabaltzen egon dela azkenengo bi mende hauetan eta bere eragina progresiboki bakarrik joan dela ezartzen, herrialde horietan beste motatako krisiek garrantzi handiagoa izan zezaketeelarik: XIX. mendeko Espainia antzeko kasu bat izan daiteke). Beste batzuetan krisiak edo gorakadak ez dira urte berdinetan edo intentsitate berberaz gertatzen. Gainera, lehenengo garaietan batik bat, ekonomi mugimendu hauek indar osoz munduko Erdiguneko ekonomietan

24 Teoria hauen azalpenik argiena: Gordon, Edwards & Reich (1986), 36-70. Laburpen bat: Bowles & Edwards (1990), 87-92. Teoriaren aplikazioa EEBBetako ekonomi historiari dagokionez: Bowles, Gordon & Weisskopf (1989) eta (1992).

25 Hots, irabaz nahiarekin eta salmentarako produzitzen dela, jabego pribatuko ekoizpen-ondasunak eta soldatapeko lan-eskua erabiliz.

bakarrik nabarituko ziren. Halere, argi dago denborarekin, hots, nazioarteko merkataritzaren zabalkuntzarekin eta ekonomiaren globalizazioarekin, krisi eta gorakada hauek orokorrangoak eta sinkronizatuagoak egiten direla: herrialde batean gertatzen denak –eta batez ere Erdiguneko herrialdeetan gertatzen denak– erraztasun eta maiztasun handiagoz du eragina besteetan.

Eskematikoki eta egile ezberdinetan oinarriturik²⁶, kapitalismoa garai hauetan zatitu dezakegu (kontutan hartu ezaugarriak uhin luze osoarenak direla eta horietako batzu zalantzan jartzen hasten direla B fasean). Halere, aipatzen dugun lehenengo aldia ez dute egile askok ametitzen, kapitalismoaren ezaugarriak leku gutxitan eta xumeki garatuak leudekeelako:

1-1789 - 1840/48: industri eta burges iraultzaren garaia.

A fasea: 1780/1789 - 1815/25: Industri Iraultza

B fasea: 1826 - 1840/48: Errestaurazioa

Ezaugarriak: -industri iraultza (*factory system*-aren ezarpenaren hasiera).
 -burges iraultza.
 -merkatu kapitalistaren hazkundera.
 -enpresa txikiak, konkurrentzia handia.
 -lehenengo langile-gatazka eta antolamenduak, oso ahulak (adb, luddismoa).
 -Estatuaren partehartze minimoa.
 -Britainia Handiaren nagusigo ekonomikoa.

2- 1840/48 - 1890/93: konkurrentzia libreko kapitalismoaren garaia

konkurrentziazko kapitalismoa

A fasea: 1840/48 - 1873: Kapitalaren aroa

B fasea: 1873 - 1890/93: Lehenengo Depresio Handia

Ezaugarriak: -industrializazioaren hedapena eta 2. Industri Iraultzaren hastapenak.
 -merkatu kapitalistaren hedapena, koloniakuntza.
 -enpresa txikiak, konkurrentzia handia.
 -sindikatuak eta gatazka handiak kapitalaren eta langilegoaren artean.
 -Estatuaren partehartze txikia.
 -Britainia Handiaren nagusigo ekonomikoa eta politikoa, nahiz eta azken urteetan kolokan jartzen hasten den.

26 Ikus, bereziki, Bowles & Edwards (1990), 90-92; Mandel (1986), 85 hh.; Screpanti (1985), 72; Arrighi (1987); Fernández Durán (1993), 44. Batez ere 3. garaian azaltzen diren data ezberdintasunak batzuentzat eta besteentzat I. Mundu Gerratearen garaiak izan zuen esanahi ezberdinean datza.

3- 1890/93 - 1940: monopoliozko kapitalismoa

A fasea: 1890/93 - 1913/29: "Belle Epoque"

B fasea: 1913/29 - 1940/41: Bigarren Depresio Handia

- Ezaugarriak:
- 2. Industri Iraultzaren ezaugarrien hedapena (taylorismoa, fordismoa).
 - inperialismoa, nazioarteko konkurrentziaren areagotzea.
 - enpresa handiak nazio mailan, monopolio maila altuarekin.
 - sindikatuak eta langile-partiduak, geroz eta hobeto antolatutak; lorpen nabarmenak, nahiz eta guztiz onartuak ez egon; Sobietar iraultzaren eragina.
 - Estatuaren partehartze nabarmenagoa, batez ere bitartekari bezala.
 - nazioarteko nagusigo argirik ez, konfliktoak, gudak, ekonomi ez-egonkortasuna; nazio batzuen *deskonexioa*.

4- 1940 - gaur egun: kapitalismo berantiarra

gaur eguneko kapitalismoa

A fasea: 1940/41 - 1967/73: Kapitalaren Urrezko Garaia

B fasea: 1967/73 - gaur egun: Mundu-Kapitalismo Integratua (?)

- Ezaugarriak:
- taylorismoan* eta *fordismoan* oinarritutako antolaketaaren krisia, automatizazioaren eta robotizazioaren hasiera eta hedapena, *toyotismoaren* sorrera.
 - merkatu kapitalistaren mundializazio eta integrazioa; neokolonialismoa eta elkartruke ezberdinuaren sakonketa.
 - multinazional handiak nazioarteko mailan; kapitalaren mugikortasun izugarria.
 - kapitalaren eta lanaren arteko ituna Ongizatearen Estatua dela medio; eredu honen krisia 70. hamarkadaren erdialdetik.
 - Estatu Batuen nagusigo politiko eta ekonomikoa, geroz eta gehiago zalantzan jarria 70eko hamarkadatik aurrera.

BIBLIOGRAFIA

- Albarracín, J. (1994), *La economía de mercado*, Madril (2. arg.).
- Arrighi, G. (1987), "Costumbre e innovación; ondas largas y estadios de desarrollo capitalista", *Zona Abierta*, 43-44, apirila-iraila, 53-84.
- Baran, P. & Sweezy, P. (1976), *El capital monopolista*, Mexiko (12. arg.).
- Barceló, A. (1981), *Reproducción económica y modos de producción*, Bartzelona.
- Bosserelle, E. (1994), *Le cycle Kondratieff. Théories et controversies*, Paris.
- Bowles, S. & Edwards, R. (1990), *Introducción a la economía: Competencia, autoritarismo y cambio en las economías capitalistas*, Madril.
- Bowles, S., Gordon D. M., Weisskopf, T. E. (1989), *La economía del despilfarro*, Madril.
- , (1992), *Tras la economía del despilfarro. Una economía democrática para el año 2000*, Madril.
- Castells, M. (1978), *La teoría marxista de las crisis económicas y las transformaciones del capitalismo*, Madril.
- Ciocca, P. (1988), *Crisis económicas: el siglo XX*, Bartzelona.
- Coombs, R. (1985), "Ondas largas y cambio en el proceso de trabajo", *Zona Abierta*, 33-35, urtarrila-ekaina, 35-61.
- Cronin, J. E. (1991), "Estudios, ciclos e insurgencias: la economía del malestar social", *Zona Abierta*, 56, 27-51.
- Elster, J. (1991), *Una introducción a Karl Marx*, Madril.
- Fernández Durán, R. (1993), *La explosión del desorden. La metrópoli como espacio de la crisis global*, Madril.
- Galbraith, J. K. (1983), *El crac del 29*, Bartzelona (3. arg.).
- Godstone, J. A. (1991), "The causes of long waves in early modern economic history", *Research in Economic History*, Suppl. 6, 51-92.
- Gordon, D.M., Edwards, R. & Reich, M. (1986), *Trabajo segmentado, trabajadores divididos. La transformación histórica del trabajo en los Estados Unidos*, Madril.
- Guerrieri, P. (1990), *Las fluctuaciones económicas*, Bartzelona.
- Gunder Frank, A. & Gills, B. K. (1993), "World System Economic Cycles and Hegemonial Shift to Europe 100 BC to 1500 AC", *Journal of European Economic History*, 1, 155-183.
- Harnecker, M. (1980), *Los conceptos elementales del materialismo histórico*, Madril (11. arg.).
- Kindleberger, C. P. (1985), *Historia económica mundial del siglo XX. La crisis económica, 1929-1939*, Bartzelona.
- Maddison, A. (1991), *Historia del desarrollo capitalista. Sus fuerzas dinámicas. Una visión comparada a largo plazo*, Bartzelona.
- Mandel, E. (1973), *Introducción a la Teoría económica marxista*, Mexiko.
- , (1986), *Las ondas largas del desarrollo capitalista. La interpretación marxista*, Madril.

- Marx, K. (1894), *El capital*, III. liburua.
- Mattick, P. (1977), *Crisis y teoría de las crisis*, Bartzelona.
- Moral Santín, J. A. & Raimond, H. (1986), *La acumulación del capital y sus crisis*, Madril.
- Moscoso, L. (1991), “Los ciclos en política y economía: una introducción”, *Zona Abierta*, 56, 1-25.
- Pescarolo, A. (1991), *La gran depresión (1873-1896)*, Bartzelona.
- Rau, N. (1976), *Ciclos económicos: teoría y evidencia*, Bartzelona.
- Rostow, W.W. (1982), *La economía mundial*, Bartzelona.
- Schumpeter, J. A. (1984), *Capitalismo, socialismo y democracia*, Bartzelona.
- Screpanti, E. (1985), “Ciclos económicos largos e insurrecciones proletarias recurrentes”, *Zona Abierta*, 33-35, urtarrila-ekaina, 63-103.
- Sweezy, P. (1973), *Teoría del desarrollo capitalista*, Mexiko.
- Tamames, R. (1988), *Diccionario de economía*, Madril.
- Tarrow, S. (1991), “Ciclos de protesta”, *Zona Abierta*, 56, 53-75.
- Värynynen, R. (1991), “Fluctuaciones económicas, innovaciones tecnológicas y carrera de armamentos. Una perspectiva histórica”, *Zona Abierta*, 56, 77-119.
- Wallerstein, W. (1985), “Las ondas largas como proceso capitalista”, *Zona Abierta*, 33-35, urtarrila-ekaina, 1-17.

***INDUSTRI KRISIA NAZIOARTEKO EGUNGO
INGURUNEAN***

Mikel Zurbano

1. KRISIA: ZERTAZ ARI GARA?

Komunikabideen hizkuntza oro ahaltsuak krisia eta ekonomi atzeraldiaren esanguren arteko bereizketa eza bultzatzen du. Egun nahasketa konzeptuala hain hedatua dugu non ekonomi pentsamenduaren eremura ere heldu baita. Has gaitezen, bada, oinarritik: egungo krisia egitur krisia dugu eta krisialdi honetan zehar ekonomi atzeraldiak edo geldiuneak nagusi izan badira ere, susperraldiak ere ezagutu ditugu mendebaldeko herrialdeetan. Beraz, atzeraldiak eta krisiak ez dute edukin berbera adierazten. Oro har zera esan ahal da, atzeraldi ekonomikoak produktu gehikuntzaren geldiunearekin lotu ohi diren bitartean krisialdietan ekonomi sistemaren egitur oinarriak dira kolokan ipini eta apurtzen direnak.

Egun jasaten ari garen krisia mende laurden batez nozitu dugu Mundu osoan, Hegoalde zein Iparraldean, trinkotasun desberdinez baina zorroztasun berberaz. Krisiaren hasiera urtetzat 1973 hartu ohi da konbentzioz, urte honetako petrolioaren prezio igoerak izan zituen berehalako ekonomi eraginak medio, baina 60ko hamarkadaren buruan hazkuntza garaiko ekonomi egituraketaren mugak atzeman zitezkeen iada. Dataren halabeharrezko argiketa honek kausa eta sintomen arteko bereizketaren arlora garamatza. Langabezia, inflazioa, inbertsioaren ahulezia, pagamendu balantzaren arazoak, aurrekontu defizitak edota hazkuntza tasaren apaltasuna krisiaren adierazleak dira, ekonomi egoeraren larritasun sintomak. Sintoma hauek krisia are gehiago sakontzen duten arren, ekonomi politiketan duten eraginagatik batik bat, eragile hutsak baino ez dira. Krisiaren zergatiak beste nonbait aurkitzen dira. Hauxe da, hain zuzen ere, artikulu honetan jorratuko den gai nagusia.

Aurreko bereizketa ulertu gabe paradoxikotzat jo zitekeen krisialdian emandako produktuaren hazkuntza tasa inportanteak. Honela, oro har, mundu mailan 70eko hamarkadaren hasieran urteko ekoizten zena bikoiztu egin da egun. Hemen aztertuko ez badugu ere, aipatzekoa da produktu biderketa honek ez duela asebate munduko populazioaren premiarik larrienak, oster, garapenean dauden herrialdeetako pobrezia eta azpielikaduraren arazoa areagotzeaz gain berau garatutako lurraldeetara hedatu da zenbat kasutan, langabezia eta bazterketa egoeren eraginpean.

II. Mundu Gerraren ondorengo ekonomi egonkortasun eta hedaldiak kapitalismoaren historian ezagutu gabeko enplegu osoko egoera ahalbideratu zuen ekonomi politika keynesiar aktiboen laguntzaz. Krisiaren leherketak langabezia eta inflazioa elkarrekin azaleratu zituen lehendabizikoz, arteko ekonomi politikak zalantzan ipiniz. Honela, aurretiko hazkuntza iraunkorra hautsi eta ekonomi

hazkuntza motela nagusitzen da 70eko hamarkadan. Geroztik, egitur krisiaren testuinguruan, atzeraldia eta hedaldiak kateaturik ezagutu ditugu: inflazioarekin bat 70eko hamarkadaren erdialderarte hazkuntza tasa apalak eman ziren mendebalde kapitalistan¹, ondoren eta 80ko hamarkadaren hasiera bitartean hazkuntza tasak azkartu egin ziren, 1983-1984ra arte berriro geldiuena eta ostera ere bigarren aurrerakada ezagutuz hamarkada honen azken erdian. Segida honen amaiera 90eko hamarkadaren geldiuena dugu gaurdaino dirauena, nahiz 1994 inflexio urtea dirudien.

Krisi orokorraren testuinguruan urtealdi hauetako dinamikaren logika –bere hedaldi eta atzeraldiekin– ez da, halabeharrez, ekonomi krisi estrukturalarena bere osotasunean harturik. Lehenengo dinamikan epe laburreko faktoreek edota ekonomi politika zehatzek eragin erabakikorra izan dezakete, esaterako 80ko hamarkadako politika neoliberalen emaitza dugu 90eko hamarkadan nozitzen ari garen atzeraldia. Horrela bada, lan honetan ez ditugu krisialdiaren gora-beherak aipagai izango, ezta proposatu diren edo beharrezkoak liratekeen ekonomi politikak ere.

Ondoko orrialdeen muina egungo ekonomi krisiaren ulermena dugu, horretarako krisiaren barne logika zein den aztertuko dugu eta aurreko egoera kritikoekiko faktore bereizgarriak azalduko dira krisi honen kokapenerako. Hausnarketaren ildoak ohikoa da, pentsamendu korrante nagusiek krisiari buruz duten interpretazioa erakutsiko da. Ondoren, krisi honen ezaugarri bereizgarriak aztertuz krisia industrial delako eta munduratzeko prozesu bati atxekitua dagoela baieztuko da. Erreflexio gune aparta izango dugu industri izaeraz iharduterakoan, krisia industrial bada ere industria –zentzu integralean– ez baitago krisian, metaindustriak produkzio sisteman duen eta izango duen rola ikusirik. Industri krisia aipatzean eskulangintza lantegietako lan antolaketa tekniko eta sozialak pairatu duen porrota eta lan prozesuetan ematen ari diren eraldaketak ditugu aztergai. Beraz, ekonomia postindustrialaren atarian gaudeneko baieztapenak ukatzen dira lerrootatik eta industri aro berri baterako zutabeak aurrikustearen asmoari ekiten zaio azkenik.

2. KRISIAREN ADIERAZPIDE TEORIKOAK

Ekonomi eskola nagusiek krisiaz duten eraikuntza teorikoa eskematikoki azalduko dugu jarraian. Atal honen asmoa egungo krisiaren ulermenerako tresna teorikoaz hornitzea izanik, laburtasuna ez ezik soiltasuna ere derrigorrezkoa da. Honela, krisiari buruzko ikuspegi desberdinak bi sail nagusitan bana ditzakegu

1 “Atzeraldia + inflazioa” delako egoera krisi honen bereizgarria dugu, izan ere ordurarte inflazio prozesu trinkoak hedaldietan soilik jazo baitziren.

faktore eragileen izaeraren arabera: teoria konbentzionalak (ofizialak) eta besteak (ez-ofizialak).

Teoria konbentzionaletan (neoklasikoak eta keynesiarrak) krisia kanpo faktoreen kariatz suertatzen da. Hauentzat ekonomi bilakaeran zikloak irudikatzen dira, bertan gora-beherak kateatzen direlarik. Ikuspegi hauetatik krisia zikloaren beheraldi edo atzeraldi sakonago bat izango litzateke, gertaera guztiz arrunta metaketa kapitalistan alegia. Atzeraldi sakonaren zuzenketa eskola bakoitzaren interpretazio zehatzean oinarritzen da. Neoklasikoentzat (neoliberalentzat) merkatuak berez zuzentzen ditu atzeraldien desegokitzapenak, keynesiarrentzat, aldiz, Estatuaren eskuharmena ezinbestekoa da zikloaren zuzenketarako.

Neoliberalismoa

80ko hamarkadan munduan zehar nagusitu zen doktrina ekonomikoa neoklasikoen paradigma teorikoari Friedmanen planteamendu monetarista edota Barro, Lucas edo Sargenten aiduru arrazionalen teoria erantsiz gauzatu zen.

Neoliberalentzat krisiaren oinarrian Estatuak ekonomian duen eskuharmena eta merkatuko inperfekzioak daude. Zehazki eragin negatiboaren erantzunkizuna, defizit publikoek, mailegu eta diru gehiegikeriek, zerga garaiek eta merkatuko zurruntasunek lukete besteak beste. Gobernuak lirateke krisiaren lehen errudunak eta inflazioa ekonomi gainbeheraren zio nagusia. Hauetaz gain, krisi honen elementu areagotzaile gisa Nazioarteko Moneta Sistemaren krisia eta 70eko hamarkadako petrolio prezioen igoerak hartzen dira.

Ondorioz, ekonomi krisiei buruzko azterketa zehatzik ezean Estatuaren eskuharmenean datza erantzunkizun osoa eta honen arabera dira neoliberalentzat hartu behar diren neurri politiko urriak, hots, Estatuaren zeregina ahuldu eta merkatuak desregulatu. Halaber, inflazioaren arazoak lehentasuna duelarik –langabezia inflazioaren kontrolaren ondorio gisa murriztuko litzateke–, doikuntza politikak moneta eskaintzaren kontrola zihurtatzera mugatzen dira.

Keynesianismoa

Keynesen jarraitzaileentzat 70eko hamarkadako krisia lehertzeko arrazoiak honako kanpo faktoreak lirateke: petrolio prezio igoerak, Nazioarteko Moneta Sistemaren krisia, 60ko hamarkadaren amaierako alokairu igoerak, Vietnamgo gerrak eragindako ekonomi desorekak, e.a..

Petrolioaren prezio igoerek Iparraldeko herrialdeetatik petrolio ekoizleenganako baliabideen transferentzia izanik, inbertsio produktiborako aukerak murriztu eta mundu mailako aurrezpen soberakina sortu zuten. Krisia

adierazten duen funtsezko gertakizuna hasierako desoreka batean datza keynesiarrentzat: inbertsioarekiko aurrezkiaren gaineratikoa. Krisi honetan ere aurrezki eta inbertsio gehikuntzen arteko makroekonomi oreka da apurtzen dena, honela eskaintzaren aldetik gainahalmena sortaraziz edo, baliokidea dena, azpieskaria. Prezioek eta alokairuek beherantzako duten zurruntasuna dela medio doikuntza produkzioaren gainean egiten da, azpieskariak beraz keynesiar langabezia sortzen du.

Krisialdi honetan zehar finantza eremua eta eremu errealaeren arteko leizearen sakontzeak aurrezki derrigorrez produkzioaren finantzapenera zuzendu ez dadin ahalbideratzen du eta honela ekonomi krisia sakondu egiten da keynesiarren aburuz.

Hemen ere proposatuko diren neurri politikoak diagnostikoaren arabekoak dira. Ekonomi politikaren zeregina eskarian eragitea izango da, maileguz ematen edota gastu publikoa gehituz. Politika honen emaitza inflazioa eta merkatal desorekak izan dira zenbaitetan, batez ere krisi honen garapenarekin bat, honela uler daiteke 80ko hamarkadaren hasieratik esparru teorikoan monetaristek izandako arrakasta.

Honaino orain arte mendebalde kapitalistan indarrean egondako doktrina ofizialen laburbilpena. Ondoren, krisia kapitalismoaren garapenaren baitako gertakizun gisa ulertzen duten teoria heterodoxoen esparrura luzatuko gara. Hauen arteko teorizazio aipagarrienak marxismoa eta erregulazioarekin lotutakoak dira.

Marxismoa

Marxismoaren baitan ikuspegi desberdinetako egileak egonik ere, guztientzat krisiaren izaera zehazteko elementu zentrala irabazi-tasaren joera beherakorren legea da. Lege honen oinarrian mozkinek ekonomi sistema kapitalistan jotatzen duten lehen mailako errola dago. Ekonomilari marxista batzuentzat² irabazi-tasaren joera beherakorra, plusbalia-tasa konstante izanik kapital osaketa gehikorra delako ematen da. Beste batzuentzat³, ostera, kapital osaketaren aldaketarik ezean plusbalia tasak behera egiten duelako.

Kapital metaketa arruntetik krisialdirako transizioguna kapitalaren gainmetaketa absolutuaren unetzat hartzen du marxismoak. Izan ere, enpresaren irabaziek geldiunea ezagutzen duten une honetan kapital balioaren aurretiko hedaldia enpresaren irabazien hazkundera baino handiagoa baita. Hemen sortzen da, beraz, krisiaren zioa.

2 Mandel, Grossman, Saikh, Bertrand, besteak beste.

3 Glyn, Sutcliffe, Body, Crotty, Ominami, Hausmann.

Dena den ekonomilari anitz, marxistak barne, irabazi tasaren joera beherakorra delako legearen determinismoaren aurka azaldu dira. Hau dela eta zenbait egile marxistak beste nonbait jo du krisiaren kausak aurkitzeko. Aipatzekoak irabazi-tasaren jokabidea alboratuz, kapital gainmetaketaren arrazoitzat uhin luzeetara edo azpikontsumora hurbildu diren autoreak⁴.

Egile hauen artean krisiaren interpretazio monokausala nagusitzen bada ere, metodologikoki ekonomi krisiaren ikuspegi interesgarria aurkezten da, azterketa dinamika kapitalistaren izaera ziklikoa, estrukturala eta endogenotik abiatzen delako.

Erregulazioaren teoria

Hemen Frantziako erregulazioaren korrontearen interpretazioaren azalpena egiten bada ere, aipatzekoa da antzeko planteamenduak jorratu dituen metaketaren egitura sozialaren iparramerikako teoriaren ekarpena⁵.

Eskola hauek krisiaren izaera soziala, instituzionala eta ideologikoa –ekologikoa ere maiz– eransten diote marxismoaren ikuspegi zaharkituari. Oinarri teoriko hauetatik monetarismo eta keynesianismoari egindako kritikek alternatiba teoriko osatuaren gorputza hartzen dute.

Erregulazioaren eskolak, zehazki, iturri marxistatik edaten du –marxismo ortodoxoari eginiko kritikak barne–, keynesiar ekarpenak onartzen ditu eta instituzionalisten aitzineko galderak eraberritzen ditu. Korronte honen baitako diferentziak nabariak izan arren, egile guztiak bat datoz krisiaren karia aztertzerakoan. Krisiaren leherketa erregulazio sistemak aitzineko kapital metaketaren erregimenaren iraunkortasuna eragozten duenean ematen da.

II. Mundu Gerraren osteko ekonomi hedaldia erregulazio sistema fordistak ahalbideratu zuen. Fordismoak masa kontsumoan eta produkzio eskala-ekonomietan oinarrituriko garapena eta hazkuntza bultzatu zuen. Estandarizazio eta eskala ekonomiek eragindako produktibitate hobekuntzek alokairuen igoerak bideratu zituzten eta, gainera, Estatuaren babespean errenta banaketak eman ziren. Honela, gizarteko eros ahalmena banatuagoa aurkitzen zen eta masa kontsumorako zutabeak ezarri ziren. Haratago, fordismoaren ekonomi onurak kapitalista eta langilegoarentzat heltzen zirelarik, oreka sozialaren gaineko ekonomi oreka eta egonkortasunaren ezarpena bermatu zen.

4 Lehenen artean Wallerstein eta S. Amin, eta Kalecki, Luxemburgo, Baran, Sweezy eta Magdoff –besteak beste– azpikontsumoaren eragina aztertu zutenak.

5 Gordon eta Bowles egile esanguratsuenak ditugu hemen.

Oro har, erregulazioaren teoriarentzat fordismoaren habe nagusiak honako lau hauek dira:

i>. lanaren antolaketa teknikoa.

ii>. alokairu araua (produktibitate hazkuntzak eta alokairu igoeren parekotasuna) eta negoziazio kolektiboa.

iii>. kontsumorako era zehatza: masa kontsumoa.

iv>. Estatuaren parteharmena ekonomian.

Erregulazio sistema honen pean alokairuak/mozkinak eta aurrezkia/inbertsioa bikoteen arteko oreka makroekonomikoak gauzatzen ziren erregulazionisten arabera.

Dena den, erregulatzaileen artean bi joera bereizten dira (sinplifikatuz, Grenoble eta Pariseko eskolak). Lehenik eta behin, Grenoblekoen ustez erregulazioa metaketaren menpeko soilak baino ez den bitartean Parisekoentzat erregulazio sistema giza konpromezua ere bada. Areago, Grenoblekoek diote erregulazioa ezin dela independenteki analizatu eta Parisekoek, aldiz, metaketa erregimenak eta erregulazio eraren arteko bereizketa dagite. Azkenik, krisiari dagokionean ere ikuspegi bikoitza aurkezten zaigu, ñabardura kontua baino ez bada ere: lehengoentzat erregulazio krisi baten aurrean geundeko eta hemendik lehertzen da enparaua, aitzitik bigarrenentzat metaketa krisia litzateke honako hau, hots, fordismoaren krisi soilak.

Oro bat, batzuentzat zein besteentzat emaitza erregulazio era fordistaren apurketa litzateke, eskari eskasiaren edo gainprodukzioaren itxurapean, horretarako faktore erabakikorra hala irabazi tasaren joera beherakorra, nola eskari agregatuaren murrizketa edota transnacionalizazioak eraginda produkzio sistema nazionalen deuseztapena izan ahal dira.

Erregulatzaileek egin ekarpen emankorra interesgarria dugu krisi honen berezitasun espezifikoek atxekitzen bait zaio eta berau abiapuntu ezin hobea da egungo industri krisiaren dinamikan sakondu eta hausnartzeko.

3. GARAPEN FORDISTAREN EREDUAREN PORROTAZ

Erregulatzaileen ildoak jarraituz, fordismoaren suntsipena bi maila desberdinetan gauzatu zen. Krisia eragin zuen lehena Estatu-Nazioaren barruti soilari dagokiona da, Estatu bakoitza isolaturik bailegoen: ereduaren beraren krisia

da. Bigarrena, nazioarteko maila da, ekonomia “nazionalen” arteko harreman gehikorren ondorioz ematen dena. Atal honetan, herrialde barneko alorrean gertaturiko ereduaren porrota izango dugu aztergai.

60ko hamarkadaren bigarren erdialdetik produktibitate hazkuntzak ahultzen hasiak ziren garatutako herrialde kapitalistetako industri adar gehienetan. Bitartean, borroka sozialek eraginda alokairu errealek bere hortan zirauten eta kapital finkoaren kostuak alokairudunekiko gorantza egiten zuen. Baldintza horietan –inflazioa barne– enpresen irabazi tasek (urteko mozkinak eta higiezinako kapitalaren arteko erlazioa) murrizten hasi ziren, honek eredu fordistaren amaiera iragartzen zuelarik.

Erregulatzaileen iritziz, fordismoaren apurketa, erregulazio era gisa, beronen euskarri diren lau zutabeetan zehaztu zen:

i>. Lanaren antolaketa tekniko eraren apurketa.

Taylorismoaren garapen gisa eraiki zen lanaren antolaketa fordistak muga tekniko eta sozialekin egin zuen topo 60ko eta 70eko hamarkadetan. Has gaitzen muga teknikoaren xehetasunarekin. Lehenik eta behin, lanaren antolaketa fordistak ezin zien erantzun egokirik eman eskariaren dimentsioan eta osaketan garaian suertatzen ari ziren aldaketei. Fordismoa, beraz, zurruna bihurtzen ari zen kontsumoaren behar berriekiko. Lanaren antolaketa fordistaren zurruntasuna hamaika eremutan erakusten zen: kateko sekuentzian, lanpostuen izendapen eta hierarkian, lanaren kualifikazioan, produkzio zatien arteko loturan eta lanpostuen artekoan, produkzioaren barne kudeaketan, e.a..

Hau guztia areagotuz joan da munduko merkatuaren garrantzia handitzearekin bat, kanpoko merkatuen zabaltzeak nazioarteko lehia sakondu baitu aipatu zurruntasunen eragina tinkotuz.

Bestalde, teknologi aurrerapenen arteko diferentziek zailago bihurtzen dute montaketa kateetako aitzineko oreka: aitzinean ez bezala, produkzio fase bateko hobekuntza posibleak ez zetozen halabeharrez bat beste fase edota lantegietakoekin. Beraz, lehengo produkzio sekuentzia mantentzea gero eta zailagoa zen eta produktibitate mailan atzerapen nabariak ematen hasi ziren.

Honekin bat, lanaren antolaketa fordistak muga sozialekin topo egin zuen. Fordismoak eraikitako lan sisteman langile bakoitzari zeregin finkoa dagokio eta erritmo zehatz bati lotzen zaio. Honek sortzen zuen egunerokotasuna eta ohikeriak jota enpleguak jarrera aurkariak erakusten hasi ziren. Hasieran, uniformetasunaren eta alienazioaren aurkako jarrera honek banakako jokabideen bitartez azaltzen da: nagitasuna, lanuzteak, gaixotasun fisiko zein psikikoak, e.a.. Baina, denboraren poderioz eta kontraesanak handiagotzen ziren heinean, bakarkako jokabideak

hedatu eta gizarteratu egin ziren, grebak eta sabotaiak ugalduz, eta lan-sistemaren aurkako borrokak politizatuz. Ondorioz, lan kostuak handitu ziren eta lanaren produktibitateak beherantz egin zuen.

ii>. Alokairu erlazioaren haustura.

Fordismoaren egonkortasunerako funtsezkoa zen alokairuen igoera eta produktibitate gehikuntzen arteko korrespondentzia eten egin zen 60ko hamarkadaren buruan. Hasiera batean, garaiko langilegoaren indar soziala medio alokairuen gorantzako joerak bere horretan zirauen, teknologi geldialdiak eta lanaren antolaketaren mugek lanaren produktibitatearen hazkuntza tasak murriztu zituzten arren.

Osterako haustura gauzatu zen 70ekoaren erdialdetik aurrera: produktibitatearen hazkuntza tasak apalak izanik –lanaren arrazionalizazio edo kaleraketen eragin soilagatik–, alokairuen igoerek geldiuena ezagutu zuten lan merkatuaren dualizazio prozesuaren testuinguruan. Emaizta gisa, produktibitatearen hazkuntza tasak alokairuen igoerei gailentzen hasi zitzaizkien.

iii>. Masa kontsumoa zalantzan.

Krisiak eztanda egin ondoren kontsumo pribatuaren joera hazkorrak geldiuena ezagutu zuen⁶. Aldaketa kuantitabo hau, aldaketa kualitatibo batekin lotuta bideratu da 80ko hamarkadan.

Laburbilduz, autore erregulazionista desberdinek aipatzen dute masa kontsumo estandar batetik kontsumo diferentziatuagorako bidean gaudela. Lehengo uniformetasuna errenta mailaren arabera kontsumo homogeneotan gauzatzen zen, hots, herrialdeko kultur eta beste berezitasunak salbu, errenta mailak ezartzen zituen kontsumo diferentziak herrialde garatueta eta ondasun iraunkorrak kontsumitzen ziren nagusiki (telebista, autoa, elektrotresnak, e.a.).

Gaur egun, aldiz, kontsumo diferentzia esparru zabalagora heltzen da. Batetik, egungo errenta desberdintasun handiagoek kontsumoaren diferentziak sakontzen dituzte. Bestetik, errenta maila ez ezik, adina, kultur maila, sexua, lanbidea, e.a., bezalako elementuak bereizgarriak dira kontsumitzerakoan eta kontsumo mota atomizatuagoa definitzen ari dira. Era berean, ondasun iraunkorrek kontsumo osoan duten zenbatekoak behera egin du eta turismo, kultur zerbitzu, enpresentzako zerbitzu eta, oro har, zerbitzu guztienak, berriz, gora.

Egoera honek masa kontsumo malgurako transizioa erakusten du⁷, eraldaketa

6 Ikus OEDCek argitaraturiko *Historical Statistics*, Paris, urte desberdinak.

7 Boyerrentzat kontsumo arauaren ahidura da gauzatzen ari dena. Ikus Boyer, R. (1986).

horretarako arrazoi desberdinak daudelarik, besteak beste, garrantzitsuenak honako hauek dira: teknologi eta antolaketa aldakuntzak, tertziarizazio produktiboaren prozesua, aipatu errenta banaketaren desberdintasunen igoera, famili eta giza egituraren aldaketak, e.a..

iv>. Ongizate Estatuaren krisia.

Erregulazio era fordistan Estatuak izan zuen errola ere eraldatu egin da⁸, doktrina neoliberalen eraginpeko desregulaketa eta pribatizazio prozesuek sakondu egin dutelarik ekonomi eskuharmenaren ahulezirako joera.

4. EGITURA KRISIAREN BARNETIK

Krisialdiaren luzamenduak hasierako ekonomi testuinguruaren itxuraldaketa erraztu du eta krisia bera eta beronetaz zegoen iritzia eraberrituak suertatu dira. 70eko hamarkadan zehar egungo krisiaren egitura izaera azpibalaratua izan zen, 90eko hamarkadaren erdialdean ikuspegi orekatuagoa dago hala ekonomi desberdinen indarraz eta ahultasunaz, nola nazioarteko erregimenaren egonkortasunaz.

Duela hogeitaz urte baino ageriagoan dago egun, aurreko metaketa eredu⁹ indarrean zeuden lotura sistemikoak apurtzean, krisi honen izaera estrukturala. Sistema kapitalistak, berau osatu eta egituratzen duten honako elementu eta erlazio organikoak barneratu eta artikulatzen ditu:

- faktore tekniko eta sozialak: indar produktiboak eta produkzio erlazioak,
- produkzioa eta zirkulazio eremua, hots, eskaintza eta eskari faktoreak,
- ekonomi soberakinaren sorrera eta banaketa.

Halaber, kontuan hartu behar da sistema kapitalistaren barne logikak bere dinamikaren joera nagusiak determinatzen dituela, nagusiki ondokoak: dinamika ziklikoa, kapitalaren konzentrazio eta zentralizazioa, bere erlazio eta elementuen internazionalizazioa, hazkuntza desberdina (periferia eta zentrua).

Egungoaren gisako egitura krisia, aipatu loturen apurketa gauzatzerakoan lehertzen da. Beraz, egitura krisiak sistema kapitalistarekiko logika endogenotik uler daiteke soilik. Barne logika osatuz, ezin dira ahaztu krisiaren azalpena aurreratu dezaketen kanpo faktore areagotzaileak. Finean, barne eta kanpo

8 Ez gara luzatuko puntu honen inguruan dagoen eztabaida amaiezinean, Ongizatearen krisia ematen ari ote den ala Estatuaren funtzio batzuk aldatuz Ongizate Estatuaren izaerak bere horretan dirauen, alegia.

9 Erregulazio era fordista, teoria honen jarraitzaileen arabera.

faktoreak nahasi egiten dira eta krisia eragiten elementu sorta osatuz dihardute. Honela kausa bakarraren alorretik krisiaren plurikausalitatera egiten da jauzia eta honekin bat krisia prozesu gisa ulertzeko oinarriak ezartzen dira.

Aipatu lotura organikoen hausturan indar eta elementu ugari hartu zuen parte, metaketa-eredua (erregulazio era fordista) zalantzan ipiniz eta egitura hedaldiari amaiera emanez. Laburbilduz, egitura krisiaren sorrera eragin zuen garapen fordistaren ereduaren porrota¹⁰ bost alorretan jorratu zen, elkarren arteko mugak oso nahasiak izanik eta elkardependentziak estuak.

* Sistema teknikoaren ahidura.

Produkzio/kapital erlazioaren beherapenak, lanaren itxurazko produktibitatearen geldieuek¹¹, produkzioguneen erraldoitasunak, eta hauekin batekin masa-kontsumoaren asebetetzeak, aitzineko sistema giza-teknikoaren metaketa trinkoak zituen mugak mahai gaineratu zituzten.

70eko hamarkadako geldieuek aurretiko sistema giza-teknikoen historia errepikatu zuen¹². Oro har, sistema giza-teknikoen geldieuen funtsa produktu eta produkzio prozesuen berrikuntzen arteko oreka ezean datza. Schumpeter (1935) autorearen ustez, hazkuntza kapitalistaren fase bakoitza, produktibitatearen aurrerapena eta eskariaren garapena elkartzen duen errotiko berrikuntza multzo baten ondorioa da¹³. Honela, kapitalismoaren historiako uhin luze bakoitza sistema giza-tekniko batekin elkarturik doa.

II. Mundu Gerraosteko paradigma teknikoak elektronika, petrokimika, aeronautika eta kontsumo iraunkorreko adarrak ekonomi hedaldiaren oinarrian ipini zituen. Lehiakortasuna helburu enpresek pizgarriak zituzten berrikuntzak asmatu eta erabiltzeko fase berriaren hasieran. Aurrera egin ahala, eskala ekonomien bidez, berrikuntzak estandarizatuz joan ziren, honela teknologi orokortasunaren une batera iritsiz. Prozesuaren emaitza, teknologi ikerkuntzan inbertitzeko pizgarriak ezean, berrikuntzari lotutako produktibitate gehikuntzen balaztaketa eta 60ko hamarkadako geldieuek dugu. Hemen zera gaineratu behar

¹⁰ Ikus 3. atala.

¹¹ Ikus Boyer, R. (1992), 197 orr.

¹² Interpretazio honek ikuspegi neoschumpetiarra isladatzen du hein batean. Ikus, Schumpeter, J.A. (1935).

¹³ Lehen fase gorakor batean, eskaria produktibitatea baino arinago hedatzen da produktuaren berrikuntzak nagusi baitira. Baina dinamika honek bigarren fase bat dakar, geldieuen fasea hain zuzen. Produktuaren berrikuntzak hedatu egiten dira produkziogune gehienetara eta hauen arteko lehiakortasuna gogortu. Ondorioz, lehen faseko produktu eta prozesuen berrikuntzaren arteko oreka irauli egiten da eta atzeraldia edo, bederen, geldieue ekonomikoa ezartzen da. Hedaldi berri baterako ezinbesteko baldintza zera da, errotiko berrikuntza multzo berri batekin inbertsioa, eskaria eta produktibitatea piztea.

da, eremu publikoko gastu militarren joera hazkorrak, gerra hotza medio, teknologi ikerkuntza produktibora zuzen zitezkeen baliabideen desbideraketa.

* Fordismoaren kontraesan sozial eta ekonomikoak.

Alor honek sistema teknikoaren ahidurarekin zerikusi estua du. Halaber, erregulatzailerik fordismoaren muga tekniko eta sozialei buruz erakutsitako azterketarekin bat dator hein handi batean.

Kontraesanak bi eremu paralelotan agertzen dira: enpresaren baitan lehena, “nazio” eta nazioarteko erlazioartekotasunean bigarrena.

Bigarrenari dagokionez, eskala errendimenduen lorpena fordismoaren habea izanik, “nazio” merkatua txikiegia bihurtu zen inbertsio eraginkorrerako gutxiengo tamainua hazkuntza nabarmena ezagutu zuten industrientzat. Beraz, nazioarteko ikuspegidun esportazio, inbertsio eta, beranduago, produkzio estrategia bultzatu beharrean aurkitu ziren enpresa handiak. Hau zela eta “nazio” mailako instituzio era desberdinak eta kudeaketa publiko zein pribatuaren metodo anitz zalantzan ipini edo zaharkituak geratu ziren. Baina, aldi berean, nazioarteko mailan erregulazio era berriak eraikitzeke nazioarteko instituzio egokiak ez ziren behar adinako abiadan garatu (Aglietta, 1986).

Enpresa handiaren eremura jaitsiz, hirugarren ataleko azterketa bergogoratzuz, lanaren antolaketa fordistak muga teknikoak eta sozialak jasan zituen. Hausturarako faktore tekniko mugatzaileak osatuz, Bowles, Gordon eta Weisskopf¹⁴ autore iparamerikar erradikalek beraien ekarpena egin zuten. Hauen arabera, antolaketa zientifikoaren metodoak lanaren zatiketa zorrotza bultzatuz langilegoaren kontrolerako teknikariak eta kontramaisuak biderkatu ziren. Lan denbora murrizteagatik lorturiko produktibitate hazkuntzei kontrolerako kostuen gehikuntzak gailentzen zitzaizkien maila batetik aurrera, produktibitate finala beheratzen hasi zelarik zenbait kasutan. Gainera, langilegoaren gaineko kontrolaren ugaltzeak eta lan esparruko demokrazi ezak honen gogogabetzea eta absentismoa indartu zuen, fordismoaren muga sozialak ere agertaraziz.

* Masa produkzioa eta produktu estandarren zurruntasuna.

Eskariaren aurrikuspen fidagarriaren gain oinarritu zen fordismoa, honela mekanizazioa eta estandarizazioa bultzatzeko aukerak zabalduz¹⁵. Bestalde, fordismoaren krisiak gorabehera zabaleko bilakaera makroekonomiko eta internazionalak eragin zituen. Gorabehera hauek nahiko harrigarriak dira lehengo

14 Ikus, Bowles, Gordon eta Weisskopf (1986).

15 Ikus Piore eta Sabel (1984).

erregulartasunei erreparatuz gero. Testuinguru honetan, hain zuzen, gobernuak eta enpresak zurruntasun multzo batetaz jabetzen hasi ziren. Zurruntasunak egoera zalantzakorraren aurrean ematen ziren egokiera kostu eta zailtasun gisa itxuratu ziren.

Baina, zalantzak ez dira, orain, soilik kuantitatiboak baizik eta kualitatiboak ere, zeren eskariaren aldakortasuna gehitzeaz gain produktuen diferentziaziorako joera gero eta indartsuagoa da. Gainera, egun produktuen berriztagarritasun arin batek errenta oligopolistikoen behin behineko berrezarpena ahalbideratu du, nahiz estrategia hauen hedapen orokorkorrak finean produktuen zaharkitze bizkorra eta fordismotik jasotako lehiakeren desegonkortasuna dakarren.

Hau guztia eskariaren bolumena eta osaketari dagokion egoera zalantzakorraren islada da. Honekin batera, lehenago aipatu ditugun fordismoaren muga tekniko eta sozialak, krisiaren –nazio eta nazioarteko mailan– ezaugarri zehatzak eta informazio eta komunikazioaren teknologia berriek, produkzio eredu berri baten sorrera bideratzen ari dira: espezializazio malguaren eredua¹⁶.

Eredu honen nagusitasuna bi faktoreetan datza. Alde batetik, masa produkzioak ez du iadanik gaurkotasunik, egungo kontsumitzaileek produktuen diferentziazio eta kalitate handiagoa bilatzen baitute. Informazioa lantzeko kostuen beherapenak eta langileen heziketaren hobekuntza etengabeak egoera berrirako baldintzak berrezartzen dituzte. Bestalde, ekonomi ikuspegi zurrunetik, barietate ekonomiak eskala ekonomiak ordezkatzan ari dira, hala enpresen barne antolaketan, nola azpikontratazio eta lehia bidezko beraien arteko harremanetan edo politika makroekonomikoen orientabideetan. Piores eta Sabel (1984) egileen ustez, masa produkzioari egokitutako keynesiar konzepzio eta praktikak ez dira baliagarriak eredu berrian.

Honela, epe luze eta erdira espezializazio malguak masa produkzioa ordezkatzeko luke progresiboki, enpresek eskari zalantzakorrago bati eta kontsumitzailearen behar berriei erantzun behar bait dizkiete. Laburbilduz, iritzi honen arabera egungo krisiaren jatorria, produkzio teknika zurrunak eta aldakorragoa bihurtu den eskariaren arteko kontraesanean datza.

* Nazioarteko ordenuaren leherketa.

Lehenago bilakaeraren ondorioz sortutako desegonkortasun eta estanflaziorako joerek nazioarteko ekonomiaren kohesioa galarazten dute. Hots, II Mundu Gerraosteko metaketa ereduak herrialde mailako keynesiar politiken ezarpena

16 Hirugarren Italia bezala ezagutzen den esperientzia, Emilia Romagnan garatutako dezentralizazio produktiboaren kasua, hain zuzen, ildo horretatik doa.

behartzen zuen bitartean, sortzear dagoen ereduak –internazionalizatuagoa izanik– ekonomi politiken koordinaketaren alorrean arau baliokideen gabezi nabaria erakutsi du gaurdaino¹⁷.

Errealitate honen arabera, 70eko hamarkadako krisiaren sorrera, “nazio” mailan diharduten erregulaketa era eta mundu mailan hipotetikoki ezartzear dagoen metaketa eredu berriaren arteko gatazkatik eratortzen da¹⁸.

Internazionalizazioak lehenago aztertutako faktoreekiko lotura estuak ditu. Batetik, industri berrantolaketaren trinkotasunean eta norabidean du eragina. Boyerrek (1992) erakusten duen legez, 70eko eta 80ko hamarkadetan esportatutako produkzio zatia eta, beraz, barne merkatuetako sarbidea etengabe hazi dira Mendebaldeko herrialde gehientsuenentzat, eta aldi berean, inbertsio zuzenaren eta nazioarteko maileguen garrantzia handituz joan da¹⁹. Bestetik, industrializazio berriko herrialdeek, Asiako Hegoekialdekoak batik bat, lehiarako presio indartsua suposatzen dute mendebaldeko herrialde industrializatuentzat.

Dena den, Bretton Woodseko merkatal arautegia zalantzan ipinia izan denez, konkurrentziak bideratzen duen desegonkortasuna eragin zuzena du Iparraldeko zein Mendebaldeko egituratze produktiboaren autapen prozesuan. Baldintza hauen pean, ganbio tasekin, ekonomi politika “nazionalekin” eta zorraren kitapenarekin zerikusia duten lankidetzarako estrategia oro gerorako hazkundearen pizgarri litzateke. Honez gain, teknologia berrien sarrera hazkuntza egonkorren garaietan gorabehera handikoetan baino errazagoa denez, koordinaketa prozedurak nazioarteko mailara hedatzeko keynesiar berrien proposamena onurazkoa dirudi. Beharrezkoa izanik ere ez da nahikoa.

Izan ere, keynesiarrek gertaera produktiboei ematen dioten garrantzia eskasak beraien proposamenen sendotasuna kolokan ipintzen du. Honela, 1929ko krisiaren jatorria eskari nazionalaren kudeaketa desegokia izan bazen, neurri handi batean behintzat, egungo krisiaren kausa nagusia fordismoaren muga produktiboak dira, eta ez soilik atzeraldia gainditzeko araugintzaren alde keynesiarrek egin ekarpenaren alboraketa²⁰.

* Energi oinarriaren eta ekologi hondamendia.

Ez da kasualitatea 70eko hamarkadan lehertutako krisia hasiera batean energi

17 Ikus *The limits of Keynesian Macroeconomic Policy in the Age of the Global Marketplace*, James Crotty [MacEwan eta Tabb (1989)].

18 Ikus, De Bernis (1983).

19 30eko krisiarekiko egoera hau berria da, izan ere garai hartako krisian munduko merkataritzaren eta nazioarteko maileguen erorketa ezagutu zen.

20 Ikus Boyer, R. (1986) eta (1992).

krisi gisa azaltzea. Hamarkada honetan petrolio prezioek izan zuten bi igoera zorrotzek errekin fosilen eta, oro har, lehengaien muga fisikoaren arazoa gori-gorian ipini zuten. Ondorioz, produkzio sistemak erabilitako energi iturrien errotiko aldaketa eman ez bada ere, energi paradigmak bilakaera kuantitatibo eta kualitatibo desberdina ezagutu du, energi aurrezpenarekin bat, –eguzki, eoliko edo itsasoarenak bezalako– beste iturri alternatiboen erabilerak gora egin baitu.

Energi baliabideen mugak eta kutsaduraren hedapen gehikorra produkzio eta kontsumo sistema ukitzen dituen ekologi krisi zabal eta sakona iragartzen ari dira. Krisi ekologikoak garapen ereduaren logika produktibista zalantzan jarri izan du. Eta arazoari eskainitako behin-behineko erantzuna, hainbat herrialdetako arautegi “ekologistaren” abiaraztea izan da. Arautegi berde hauek herrialde horietan ekoiztutako produktuen kostuak igo dituzte. Maiz igoera urria izan den arren, produkzioari erantsitako kutsadura kostu hauek “eskaintzaren” edo produkzio sistemaren krisia areagotu egin dute. Testuinguru honetan enplegu ala ekologiaren arteko autu faltsua planteatu izan da ekonomi korrante ofizialetatik eta honako aukera bikoitzaren aurrean, Lipietzek (1989) dioen legez, enpleguak -produkzioak-lehentasun osoa izan du, alternatiba berdea irtenbide utopikotzat joz.

5. AURRERA BEGIRA

Eginiko azterketak gerorako hausnarketa dakarkigu halabeharrez, eredu fordista ordezkaturiko duten [duen –bakarra balitz–] geroko garapen ereduak aurrikusteko lehen irakaspidetako eskainiz. Zehazki, jorratu dugun bidetik aurrera begira honako hauek dira azpimarra ditezkeen giltzarriak.

Abiadan dauden joerak anitzak eta partzialki kontraesankorrak dira.

Aurreko atalean aipaturiko bost ikuspegiak elkarri kontrajarriaz azaldu ohi dira edo, bederen, bata bestearekiko isolaturik, horietako ikuspegi bakoitza mugatzen duten faktore kontraesankorrak kontuan hartu gabe.

Esaterako, enpresa mailan malgutasun produktiboa eta ekonomikoa agintzen da eta, halere, joera honek adar produktibo edota eskualdearen eremuan osagarritasun berriak agertarazten ditu. Azalezko dezentralizazio produktiboak ezinbesteko ordaina du: metaketa eredu berriaren oinarriak eraikitzeke ezinbestekoak diren sektoreen konzentrazioa (telekomunikabideak, garraioak, ikerketa eta garapen egitasmoak, eskulanaren hezkuntza). Partenarietza gisako eragiketen ugalketak zera erakusten du, zatiezintasunak eta bereizketa produktiboen areagotzea gorantza elkarrekin egiten ari direla.

Era berean, masa produkzioa malguarazteko aukera ezin da gainbaloratu. Berrienak izanik ere, produkzio prozesuek berez mugak aurkitzen dituzte

automatizatzeko eta dibertsifikatzeko garaian. Malgutasun teknikoaren bilaketa sarritan bere kontrako dialektikan bihurtzen da: ekonomi zurruntasun gehikorra²¹. Nazioarteko mailan egoera berbera topatzen dugu, enpresak edo nazioak elkarrekiko lehian sartzen dira eremu berdinetan nagusitzeko (informazio teknologien eremuan esaterako), baina nazio ekonomiak elkarrekiko konkurrenteak bainoago osagarriak bihurtu dira azkenaldian²², egoera honek nazioarteko sistemarako ondorio zuzenak ekarriko dituelarik.

Azken bi hamarkadetako joerak ezin dira besterik gabe estrapolatu.

30eko hamarkadako krisialdia esanguratsua da. Garai honetan pentsalari askoren ustez nekazal kutsu handiagoa eta familiarragoa izango zen ekonomia eraikitzen ari zen. Ez zen horrela izan eta, aldiz, alokairu erlazioaren eta moneta eta maileguaren kontrolaren instituzionalizazioaren ahultasuna izan zen egoeraren giltza.

Itxuraketa paradoxiko honi buruzko hausnarketa egitea komenigarria zaigu gaur egun. Adibidez, zuhertasunez jokatu behar da espezializazio malguaren eta enpresa txikien aldeko joera baiezerakoan: joera hau industri ereduaren benetako eraldaketa historikoaren emaitza izan daiteke, baina instituzionalizazio era fordistaren deskonposaketa eta desegituraketaren ondorio zuzena izatea ere posiblezat jo daiteke. Kapital-lanaren erlazioaren arloan, hiritarren eta Estatuaren arteko harreman edota nazioarteko arauen arloan konpromezu berriak sortuko balira, ez dakigu oraindik doikuntza makroekonomikoen ondorioz sorturiko egonkortasunak enpresa handien aldeko bihurgunea ez ote duen ekarriko.

Halaber, bilakaeraren norakoa ez da derrigorrez Estatuaren eskuharmena ahultzearen bidetik etorri behar, baizik eta beste nonbaitetik. Eztabaida akademiko eta politikoen gunea, merkatu oroahaldunak Estatuaren eraginkortasun eza omen delakoaren aurka daraman borrokaren inguruan ematen den arren, historiaren ironiaz gerta liteke izkutatutako erronka, interes pribatuak eta publikoak, elementu ekosozialak eta ekonomikoak, eta eraginkortasuna eta berdintasuna artikulatzen dituen *bitarteko mekanismoen* erainkuntza izatea. Gogoan izan, 1980ko hamarkadan indartzen diren ekonomiak aipatu bidea jorratu duten herrialdeenak direla: Japonia, Alemania, Hego Korea, Taiwan, Austria eta eskandinabiar Estatuak.

Masa produkzioaldi berri baten atarian.

Garai kritikoaren testuinguruan epe laburreko malgutasunaren aginduak beste helburu guztiak estali arazi egin ditu. Baina, gero eta gardenago azaltzen zaigu,

21 Ikus, Boyer, R. (1992).

22 Ikus, Gerstenberger, W. (1990).

malgutasun defentsiboa abiarazteko neurrien multzo batek (giza desregulazioa, lan merkatuko lehiakortasun gehikorra...) arrakastarik gabeko ihardunbide makroekonomikoak bultza ditzakeela²³. Ostera, Asiako Ekialdeko ekonomien arrakastak datozen urteetako erronka argitzeko giltzarria erakusten du: merkatuaren dinamikarekin lotuta egongo den eta masa produkzioaren itxuraketa berria ahalbideratuko duten antolakuntza erak bilatu. Ikuspegi honetatik, produktuen diferentziazioa eta bere kalitatearen bilaketa prozesua, bere sorkuntza geroztik industrializazioan etengabe eragin duten joera luzeen jarraipena baino ez lirateke izango.

BIBLIOGRAFIA

- Aglietta, M. (1986), *La fin des devises clés*, La Découverte, Paris.
- Benko, G. eta Lipietz, A. (1992), *Les régions qui gagnent*, PUF, Paris.
- Berzosa, C. (et al.) (1994), *La economía mundial en los 90. Tendencias y desafíos*, Icaria-Fuhem, Bartzelona.
- Boyer, R. (1986), *La théorie de la régulation: une analyse critique*, La Découverte, Paris.
- Boyer, R. (1992), *Les alternatives au fordisme. Des années 1980 au XXI siècle*, Benko, G. eta Lipietz, A. (1992) liburuan.
- Bowles, S.; Gordon, D.M. eta Weisskopf, T. (1992), *Tras la economía del despilfarro. Una economía democrática para el año 2000*, Alianza Universidad, Madril.
- De Bernis (Destanne), G. (1983), "De quelques questions concernant la théorie des crises", *ISME Aren kuadernoak*, HS seriea, Economies et Sociétés, 25 zbk., 1277-1330.
- Gerstenberger, W. (1990), "Reshaping industrial structures", *The Tokyo Club Papers*, 2 zbk., 112-140.
- Lipietz, A. (1989), *Choisir l'audace. Une alternative pour le XXI siècle*, La Découverte, Paris.
- MacEwan, A., eta Tabb, W.K. (edit.) (1989), "Instability and Change in the World Economy", *Monthly Review Press*, New York.
- Massey, D. (1984), *Spatial divisions of labour*, Macmillan, Londres.
- Piore, M. eta Sabel, C. (1984), *The second industrial divide, possibilities for prosperity*, Basic Books, New York.
- Schumpeter, J.A. (1935), *Théorie de l'évolution économique*, Dalloz, Paris.

23 Honen adibide dira Britaina Handiko eta Estatu Batuetako edo bereizkuntza malguaren erresuma izan den Italiako ekonomiek egun dituzten egitura arazoak.

***INDUSTRIALIZAZIOAREN BILAKAERA
HISTORIKOA EUSKAL HERRIAN***

INDUSTRIALIZAZIO EREDUAK EUSKAL HERRIAN

Fermin Allende

1. AURKEZPENA

Euskal Herriko industrializazioari buruz hitz egiterakoan zenbait aspektu argitu behar dira. Honela adibidez, Mendebaldeko Europarekin parekatuz, Euskal Herriko industrializazioa berantiarra da; Penintsula Iberiarrako gainontzeko lurraldeekin –Kataluniarekin ezik– konparatuz, ordea, goiztiarra.

Bestalde, Euskal Herriko lurraldeetan industrializazio prozesuaren ezberdintasunak –bai kronologia, bai ekonomi sektore, bai kokatze aldetik– ugariak dira. Are gehiago, probintzia bakoitzean ezberdintasunak oparoak dira, askotan industrializazioa toki batzutan kokatu eta gainerakoak industria aurreko egoeran mantentzen direlarik.

2. BIZKAIKO EREDUA

Kronologia aldetik Bizkaian industrializazioaren hasiera XIX. mendearen erdialdean kokatzen da.

Kokatze aldetik, batez ere Nerbioi itsasadarraren ezker aldean –Barakaldo eta Sestao aldean– eta Bilbon bertan kokatzen da, kontzentrazio maila altua izanez. Kontzentrazio honen arrazoien artean burdinaren hurbiltasuna (Muskiz, La Arboleda, Gallarta eta Ortuella inguruan) eta itsasportuarena aurki genitzake. Orokorrean esanda, probintziaren gainontzeko eskualdeetan industrializazioa oraindik ez zen burutu, desoreka nabaria gertatuz.

Bizkaiko industri ereduan sektoreen artean ere kontzentrazioa nabaria zen, burdingintza ekintza garrantzitsuena izanez. Hala ere, baita beste sektore batzuk ere, hala nola hidroelektrikoa, papergintza, kimikagintza, e.a., gorantz joango ziren.

Enpresa egituraren alorrean, finantz kontzentrazioa ezezik tamainu handia ere aipatu behar da. Industria hauen aitzindari eta bultzatzailea Bizkaiko oligarkia izan zen, adibidez Ibarra, Chávarri, Martínez Rivas, Echevarría edo Urquijo sendiak, hots, famili urriak.

2.1. *Burdingintza*

Euskal Herriko burdinolen egitura tradizionala dekadentzian sartu zen XVIII. mendearen azkenaldian, noiz Ingalaterran industrializazioarekin burdina lantzeko

teknika berriak agertu baitziren. Inguru honetan, Bizkaiko burdinolak konkurrentzia jasan ezinik desagertzen hasi ziren.

Era berean, siderurgia modernizatzeko lehen urratsak izan ziren; honela, SAN MIGUEL DE ARTUNDUAGA lantegiaren eraketa, XIX. mendearen hasieran, San Miguel de Basauri aldean kokaturikoa. Baina agian Artunduagakoa saio bat besterik ez zen izan, zeren momentuz, burdinolaren egitura tradizionala –dekadentzian egon arren– mantendu baitzen.

Burdinaren produkzioa eraberritzeko ondorio handiko lehen saio inportantea beranduago helduko zen, 1841. urtean hain zuzen, barneko aduanak kostaldera aldatu zirenean, barneko merkatuetara (Gaztela eta Aragoikoa) euskal produktuen komertzializazioa, mugasaririk ordaindu gabe, ahalbideratuz. Garai hartan SANTA ANA DE BOLUETA lantegia eraiki zen, Bolueta elizaldean bertan, Bilbo ondoan. Dena den, momentuz Boluetakoa ez zen oso teknika aurreratua, ezen oraindik egurrikatzaren erabilpena arrunta baitzen; baina burdingintza sektorea gaurkutzeko eta, era batera, burdinolen dekadentzia areagotzeko, oso pausu inportantea suposatu zuen.

Hurrengo hamarkadan, 1850ean alegia, lantegi berriak sortu ziren; honela NUESTRA SEÑORA DEL CARMEN, Ibarra enpresari taldeak eraturikoa. Hautaturiko kokagunea Barakaldo izan zen, hots, Nerbioiren ezkerraldea, izugarritzko prezedentea suposatuz, zeren harrezkero industriak eraikitzeke toki kuttuna izango baitzen.

Bizkaiko burdingintza arloan, beste aurrepauso bat 1880. hamarkadaren hasieran heldu zen, hain zuzen Bizkaiko burdinmearen Ingalaterrarako esportazioa goraldian zegoelarik. Ekintza honetan lorturiko etekinak batez ere atzerritar enpresentzat izan baziren ere, euskal enpresarioek ere burdinmea esportatuz mozkinaren zati bat eskuratu zuten, eta lorturiko etekina burdingintza sektorean inbertitu ahal zen. Garai honetan, Martínez de las Rivas enpresari taldeak SAN FRANCISCO DE MUDELA lantegia Sestao aldean eraiki zuen; Ibarra taldeak ALTOS HORNOS DE BILBAO, Barakaldon; eta Chávarri enpresari taldeak LA VIZCAYA lantegia, Sestao aldean, berriro, orduan, ezkerraldea toki kuttuna bihurtuz.

Azken lantegi hauetan, gainera, apurka apurka teknologia modernoari ekin zioten; esate baterako, harrikatzaz hornituriko labe garaiak, altzairua egiteko Bessemer sistema, eta halako tresneria erabiliz.

Siderurgia modernizatzeko hurrengo pausua XX. mendearen hasieran, 1902. urtean hain zuzen, helduko zen, noiz ALTOS HORNOS DE BILBAOk, Ibarratarrena; LA VIZCAYAk, Chávarritarrena; eta beste lantegi batek, LA IBERIAk,

Echebarritarrena, bat egin baitzuten, ALTOS HORNOS DE VIZCAYA enpresa eratuz. Eraketa berri honekin, siderurgia integralaren gailurra, finantz eta geografi kontzentrazioa, eta oligopolio eta merkatuak kontrolatzeko joera lortu zen.

Siderurgiarekin batera, metalurgiaren garapena iritsiko zen, siderurgiaren burdin komertzialen ekoizpenak kontsumitzaileengana hurbiltzea helburu zuelarik, eta baita siderurgiaren eskaintzari irtenbide bat ematea ere. Metalurgiaren bultzatzaileak, gainera, siderurgien enpresagizon berauek izan ziren, bai siderurgi bai metalurgien administrazio kontseiluak kontrolatuz. Honela, XIX. mendearen amaieran eta XX.aren hasieran metalurgi gehienak sortuak izango ziren, hala nola: AURRERA, AVERLY, TALLERES DE DEUSTO, TUBOS FORJADOS, BASCONIA, ALAMBRES DEL CADAGUA, ECHEVARRIA, TALLERES MARIANO DE CORRAL, TALLERES DE ZORROZA, e.a. Beranduago, Lehen Mundu Gerratearen kojunturan SOCIEDAD ESPAÑOLA DE CONSTRUCCION BABCOCK & WILCOX, Galindo ibarrean, eratuko zen.

Honela, hogeitabost urtetan edo -1880tik 1905era- Bizkaiko ibar ezkerren burdingintzaren egitura osatu zen, oztopo handi batekin aurkituko bazen ere: barne-merkatuen ahulezia. Hots, Penintsulan izandako industri eskaria oso ahula zen, askotan lar produkzioa agertuz eta arazo larria sortuz. Beste baliabide bat bazitekeen esportazioari ekitea, baina kasu honetan, baita, Mendebaldeko Europako ekoizpena konkurrentzialagoa zen, Bizkaiko esportazioentzat oztopo handia suposatuz eta, are gehiago, Penintsulako merkatuetan barrena oso lehiaketa handia sortuz. Honen ondorioz, atzerritar lehiaketa ekiditzeko asmoz, burdingintza sektorea presio talde bihurtu zen, eta Kataluniako oihalgintza sektoreak egin zuen bezala, ekonomi politikaren aldaketa eta babes gehiago lortu zituen. Honela, 1891 eta 1906. urteetan mugasari babeskorrak kaleratuko ziren, eta 1907. urtean *Suárez-Inclán Legea* kaleratuko zen, burdingintzarako babesa emanez. Azken finean, industri-babes gorakor honekin batera burdingintza sektorea zabalduko zen XX. mendean zehar, 1970. hamarkadara heldu arte.

2.2. Untzīgintza

Sektore tradizional honen krisialdia XIX. mendearen bigarren zatian helduko zen. Horren zergatia, teknologikoa izan zen batik bat, hots, Europan zehar nabigazio modernoetan egurraren ordez gai metalikoak moldatzen hasi ziren, baita helizea eta lurrun-makina ere. Bizkaiko itsasontzitegi tradizionalak bere teknologia momentuz ez zuten aldatu, atzeratuta geratuz.

Bizkaian birmoldaketa eta itsasontzitegi modernoan agerpene XIX. mendearen azkenaldian heldu zen, Estatuak berak, flota eraberritzeko asmoz kontratuak eta eskaria sortu zituenean. Honela 1888. urtean ASTILLEROS DEL NERVION eratu zen, Martínez de las Rivas empresari taldeak bultzaturikoa. Hala ere, itsasontzitegi hauek oso zori goibela izan zuten, etengabe irekiz eta itxiz.

Mende berriarekin batera sektorea eraberritzeko beste saioak iritsi ziren, honela 1900. urtean COMPAÑIA EUSKALDUNA DE CONSTRUCCION Y REPARACION DE BUQUES, Bilbon bertan Sota eta Aznar enpresari taldeak eraikitakoa; eta beranduago, 1916. urtean, SOCIEDAD ESPAÑOLA DE CONSTRUCCION NAVAL enpresak, Sestao aldean, itsasontzitegi bat eraikiko zuen.

Batez ere bere lehen hamarkadetan EUSKALDUNA eta LA NAVAL enpresek oso garapen mesedegarria izan zuten, bai Estatuaren babesari esker –adibidez 1909. urtean kaleratu zen *Ley de Protección a las Industrias y Comunicaciones Marítimas* delakoa zela medio–; bai beranduago, Lehen Mundu Gerratearen koiunturan, untzilarien irabazbideetarako oso koiuntura mesedegarria hedatu zelako.

2.3. *Industri Hidroelektrikoa*

Sektore honen hasiera berantiarra da, XX. mendearen hasierakoa hain zuzen; industri gaztea da, alegia.

Bizkaiko kapitalaren munta sektorea bultzatzeko penintsulan zehar aipatzekoa da, esaterako, HIDROELECTRICA IBERICA (1901), eta HIDROELECTRICA ESPAÑOLA (1907) eraketan, bizkaitar kapitala eta Juan Urrutia ingeniariaren garrantzia ezin dugu ahaztu. Halaber beranduago, 1920. hamarkadan, SALTOS DEL DUERO elkarte sortzean, berriro Bizkaiko kapitala eta berriro euskal ingeniaria baten munta –José Orbegoza kasu honetan– balio handikoak izan ziren.

Zalantzarik gabe, hidroelektrika sektorearen garapenak penintsulan zehar Bizkaiko finantz kapitalaren zabalkundea adierazten du.

2.4. *Papergintza*

Gipuzkoarekin parekatuz Bizkaiko sektore honen garrantzia urria da. Bere hasieran aintzinako olategi eta erroten birmoldaketa eta erabilpena orokortu zen, sakabanaturiko tamainu txikiko lantegiak zabalduz.

Sektorearen modernizazioa, azkenean, 1901. urtean iritsiko zen, noiz LA PAPELERA ESPAÑOLA enpresa eratu baitzen; Bizkaian bertan, Aranguren eta Arrigorriaga aldean lantegiak bereganatuz eta probintziatik at Tolosa, Erreterria, Prat de Llobregat, eta abarretan.

2.5. *Oihalgintza*

Tradizioz, sektore hau artisau ekintza moduan antolatu zen, landetan zehar barreiaturik eta emakumezko lan-eskua erabiliz. Bizkaian, industri aurreko egitura

honen salbuespenak CASA DE MISERICORDIA-ren oihaltegiak eta BILBAO-GOYOAGA lantegia, Bilbon bertan kokaturik, izan ziren.

Sektorearen modernizazioa XIX. mendearen amaieran eta XX. mendearen hasieran helduko zen, tamainu erdi eta handiko enpresak eraiki zirelarik. Gehienak Kadagua ibaiaren arroan kokaturikoak, hala nola: LA ENCARTADA, LA CONCHITA eta RICA S.A.; eta besteak Nerbioi eta Ibaizabal ibaien arroetan, honela: TEXTILES DE MIRAVALLES, HILATURAS IBAIZABAL eta LA JOSEFINA.

2.6. Arrain kontserba industria

Sektore honen hastapenak arrantzaleen kofradietan aurkitzen dira, zeinek itsasportuetan –Bermio, Lekeitio, e.a.– kontserben ekoizpena tradizionalki antolatzen baitzuten. Beranduago, XIX. mendearen azken hamarkadetan ekintza honetan ekimen pribatua nagusituko da, enpresa modernoagoak sortuz, esate baterako JOSE GARAVILLA (1887).

Esan behar da, baita, Bizkaiko itsasertzea arrain kontserba ekoizteko bereiztu zela; Bilbo aldean, ordea, arrain freskua merkaturatzen zen, batez ere. Espezialitate hauen oinarriak, itsasertzearen kasuan, bere populazio dentsitate urria eta arrain freskua azkar merkaturatzeko garraioen zailtasunak ziren beharbada. Bilboko kasuan, oster, bere populazio dentsitate altua eta komunikabide sare egokia arrain freskua berehala merkaturatzeko faktore mesedegarriak ziren.

3. GIPUZKOAKO EREDUA

Gipuzkoan industrializazioaren garapena XIX. mendearen bigarren zatian eta XX.aren hasieran koka daiteke.

Geografiari dagokionez, sakabanaketa eta kontzentrazio eza nabaria da; lantegiak, Deba, Urola eta Oria ibai ibarretan zehar orekaturik agertuz.

Sektorez, aniztasuna ugaria da baita ere, multisektoriala izanez; esaterako: papergintza, Tolosa aldean; oihalgintza, Bergara aldean; armamendua, Eibar eta Sorluze aldean; eta metalurgia, Arrasate eta Legazpia aldean.

Enpresa egiturari dagokionez, nagusigoa tamainu txikiko eta erdikoa dela esan behar dago, bultzatzailea burgesia ertaina izanez. Bizkaiairekin erkatuz, finantz-kontzentrazioa urriagoa izango da baita ere.

Bestalde, Gipuzkoako industri ereduak bi ezaugarri berezi adierazten ditu:

- Bata, berkonbertsiorako ahalmen tradizionala. Honela, armagintzatik txirringagintzara pasatu da, hortik josteko makinara eta hortik elektrogaietara eta erreminta-makinara.
- Bestea, elkarkidetzak. Gipuzkoako historia garaikidean kooperatibismoaren zenbait adibide izan dira, baina agian argiena 1950. hamarkadan hasi zen, MONDRAGON TALDEA eratu zenean, metalurgia, elektrogai, aseguru, aurrezki eta elikadura sektoretan arituz.

Gipuzkoako industrializazioaren aurrekoak XVIII eta XIX. mendeetan, tailer txikien gisa, aurki genitzake. Ekoizpen unitate txiki hauek krisialdian sartu zirenez gero zenbait enpresari berrikuntzak burutzen hasi ziren, haien merkatu kuotak mantentzen saiatuz. Egia esan, industrializazioa burutzeko baldintzak egokiak ziren; honela, hidrografia mesedegarria; kokagune geografiko egokia baita –Frantzia eta Espainiaren artean–; eta giza-kapital aproposa –artisauen tradizioa zela eta–. Hala ere, zoritxarreko baldintza moduan, burdinmea eta harrikatzaren ahulezia nabaria zen.

3.1. Metalurgia

Gipuzkoan, burdinmearen ahulezia zela eta siderurgiaren paperra urria izan da, arlo honetan, *input* siderurgikoak jasotzeko Bizkaiarenpean kokatuz, eta metalurgia arloan bereiztuz.

Hemen burdinolen eta tailer txikitatik lantegi modernotarako birmoldaketa XIX eta XX. mendeen artean burutuko zen baita ere, hain zuzen ondoko enpresak –besteen artean– sortu zirelarik: COMPAÑIA AUXILIAR DE FERROCARRILES (CAF) (Beasain, 1861), UNION CERRAJERA (Arrasate, 1906) eta PATRICIO ECHEVARRIA (Legazpi, 1907).

3.2. Armagintza

Gipuzkoan tradizionalaki armamendua garrantzi handiko ekintza izan da; adibidez, REALES FABRICAS DE PLACENCIA delakoek –Aro Modernoan hedaturikoak– honela adierazten dute.

Hala ere, eta ohi den legez, XIX. mendean derrigorrezkoa zen sektorearen birmoldaketa, apurka-apurka artisau eta gremio-izaera galduz eta tresneria eta ekoizpenerako baldintzak modernizatuz. Era batera baita, Soraluzeren munta murriztu zen, Eibarkoa handituz, non ORBEA lantegia zabaldu baitzen.

Sektore honen garapena ulertzeko, azkenean, ezin dugu ahaztu Lehen Mundu Gerratearen koiuntura mesedegarri suertatu zela.

3.3. Oihalgintza

Bizkaian gertatu zen legez, Gipuzkoan ere ekintza hau aintzinatik sakabanatua zegoen nekazal munduan zehar. XIX. mendean sektore tradizional honen modernizazioari laguntzeko Kataluniako finantz kapitalaren garrantzia aipatu beharra dago. Sektore hau batez ere Bergara aldean kontzentratu zen; honela gertatu zen, adibidez, ALGODONERA SAN ANTONIO (1846) lantegiarekin.

3.4. Papergintza

Sektore honen modernizazioa XIX. mendearen hasieran heldu zen, Bizkaiaren antza, aintzinako errotak birmoldatuz eta erabiliz. Baina, batez ere, birmoldaketa 1842. urtetik aurrera burutu zen, Tolosa aldean hain zuzen; non, adibidez, LA ESPERANZA lantegia eratu baitzen, etengabeko papera egiteko.

Zabalkunde honen zergatiak ugariak ziren: a) natur baliabideak izatea (Gipuzkoan ibaiak ugariak dira, oso egokiak energia iturri gisa eta, gainera, papera egiteko, ura oso osagarri inportantea da); b) lehengaien oparotasuna: egurra, oihalak eta trapuak (hain zuzen oihalgintzari esker lorturikoak).

4. ARABAKO EREDUA

Kronologiari dagokionez Arabako industrializazioaren atzerapena nabaria da. Historiografiaren arabera, 1950. hamarkada aldera burutu zela esan ahal da; ingurua Frankismoaren Garapenerako Planak izanik. Atzerapen honen zergatiak azaltzeko orduan zenbait aspektu kontutan hartu behar da, hala nola: burdinmearen eskasia; industri eskaria eta industriara bideraturiko inbertsioen ahulezia; 1841. urtean barneko mugen aldaketaren ondorioak (Gasteiztik trafikoa desbideratuz); eta, paradoxikoki, trenbidearen eraikuntza, hain zuzen Madril-Irun linea, Bilbo eta Gasteiz artean kontaktu zuzena burutu ez zuelako.

Kokapen geografikoari dagokionez, Arabako industrializazioaren kasuan kontzentrazioa nabaria da, Gasteiz inguruan batik bat. Arrazoia argi dago: Gasteizko udala industrializazioaren bultzatzailea izan zen; enpresak erakartzeko oso politika argia jarraituz, bai zergak murriztuz, bai industriak babestuz, bai diru-laguntzak emanez, bai energiaz hornituz; funtsean, lur industrial egokia eskainiz.

Probintziaren gainontzeko eskualdeak industrializatzeke jarraituko zuten denbora luzez, Arabako Nerbioi arroa salbuespena izanez, batez ere Laudio eta Amurrio aldean, non industri egitura ere garrantzitsua zen.

4.1. Industria aurreko egitura

Arabaren industrializazioa berandu garatu bazen ere, industria modernizatzeko lehen saioak, ordea, goiztiarrak izan ziren. Honela, jadanik XVIII. mendean, Euskal Herriko Adiskideen Elkarteak tailer batzuk bultzatu zituen; baina, azken finean, beren ondorioak ez ziren oso inportanteak izan, Arabako ekonomi egituraren nekazaritzaren nagusigoarekin amaitu ezinik.

XIX. mendean beste saio batzuk burutu ziren, honela SAN PEDRO DE ARAYA (1848) burdingintza; HERACLIO FOURNIER (Gasteiz, 1868) naipiegintza; MARQUES DE RISCAL (Elciego, 1868) ardogintza; edota Agurain eta Maeztu aldean nekazal tresneriarako sorturiko lantegiak; edo, beranduago, 1920. hamarkadan MARIANO DE CORRAL metalurgia Amurrio aldera aldatu zenean. Hala eta guztiz ere, orokorrean esanda, oraindik ekonomi egituraren nekazaritzaren munta nagusia mantendu zen.

4.2. 1950 eta 1960. hamarkadak

Lehenago esan denez, hamarkada hauetan Arabako behin betirako industrializazioa burutu zen. Zergaitiak ugariak ziren: a) Bizkaia eta Gipuzkoako saturapen erlatiboa, Arabarantz industriak bideratu zirelarik; b) Gasteizko Udalaren bultzada industriak erakarriz (industrirako lur egokiak zenbait auzotan bultzatuz, hala nola: Ali-Gobeo, Olarizu, Gamarra-Betoño, Arriaga, Larragana, Urrutiasolo, Ansolua eta Jundizen); c) giza-kapital egokia; d) Kontzertu Ekonomikoaren iraupena, autonomia-fiskal erlatiboa ahalbideratuz; e) 1950 eta 1960. hamarkadetakako ekonomi koiuntura hedakorra.

Industri sektoreei dagokionez, aniztasuna ugaria da Arabako kasuan; metalurgia, oihalgintza, egurra, eraikuntza, papergintza, kimikagintza eta elikagintza garatuz.

5. NAFARROAKO EREDUA

Nafarroako industrializazioaren kronologia, Arabako kasuaren antzera, berantiarra da, berriro 1950 eta 1960. hamarkadetan, Frankismoaren Garapenerako Planak garatu zirelarik. Atzerapen honen zergaitiak ugariak dira, esate baterako: tradizio industrialaren eza; kapitaldunen kontserbadurismoa; trenbide azpiegituraren baztertasuna; eta munta gutxiko banka sistema.

Nafarroako industri modernoaren bultzatzaile nagusienetariko batzuk Diputazioa eta udal batzuk izango ziren. Arabaren antzera, industriak erakartzeko Ekonomi Kontzertuaren iraupena ere laguntza handikoa izango da. Batez ere,

Diputazioa bultzatzailea zenez gero, kokatze aldetik industrializazioa, probintzian ziren industrialdeetan zehar –Irunean bertan, Altsasun, Lizarran, Tuteran, e.a.–, orekatu zen.

Industrializazio honen oinarritzko sektoreak ugariak izango dira, honela: eraikuntza (porlana batez ere, Olazti aldean), metalurgia, elikadura industria (Erribera aldean), oihalgintza, papergintza, egurra, e.a.

6. IPARRALDEKO EREDUA

Kronologia aldetik, Behenafarroa, Lapurdi eta Zuberoaren industrializazioa berantiarra da, eta are ghiago, burutzekotan, mende honetan izan da.

Industrien kokatze geografikoaren aldetik, desoreka nabaria da, ezen industria batik bat kostaldean –Lapurdi aldean– kokatzen baita: honela, Baiona –Adur ibaiaren ibarretan–, Donibane, Hendaia, Biarritz eta Angleten. Barne aldean ordea, nekazaritzaren munta oraindik gaur egunean aipatzekoa da, baita garraio azpiegituraren ahulezia, langabezi kopuru altua eta, azken finean, emigraziorako baliabidea naharoa da.

Industri sektoreen artean, aniztasuna oso altua da, adibidez, eraikuntza, metalurgia, aeronautika, kimikagintza, eta arrain kontserbak nabarmenduz.

Bestalde, Iparraldeko industri egitura ahul honek, beste ezaugarri bereziak adierazten ditu, hala nola, finantz- eta enpresa-kontzentrazio eza, enpresa txikien nagusigoa eta, baita, turismo baliabidearen garrantzia ere.

BIBLIOGRAFIA

- Agirreazkuenaga, J. (1987), *Vizcaya en el siglo XIX: las finanzas públicas de un estado emergente*, UPV/EHU, Bilbo.
- Banco de Bilbao (1957), *Un siglo en la vida del Banco de Bilbao*, Bilbo.
- Delclaux Arostegui, I. (1975), *Pequeña historia de un desarrollo singular*, Induban, Bilbo.
- Fernández de Pinedo, E. y Hernández Marco, J.L. (arg.) (1988), *La Industrialización del Norte de España*, Crítica, Bartzelona.
- Gárate Ojanguren, M. (1976), *El proceso de desarrollo económico en Guipúzcoa*, Cámara de Comercio de Guipúzcoa, Donostia.
- García Crespo, M.; Velasco, R. y Mendizabal, A. (1981), *La economía vasca durante el franquismo*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.

- García de Cortázar, F. y Montero, M. (1983), *Diccionario de Historia del País Vasco*, I-II, Txertoa, Donostia.
- González Portilla, M. (1981), *La formación de la sociedad capitalista en el País Vasco (1876-1913)*, I-II, Haranburu, Donostia.
- , (1985), *La siderurgia vasca (1880-1901). Nuevas tecnologías, empresa-rios y política económica*, UPV/EHU, Bilbo.
- Luengo, F. (1983), *Crecimiento económico y cambio social. Guipúzcoa. 1917-1923*, UPV/EHU, Bilbo.
- Ossa Echaburu, R. (1969), *El Bilbao del Novecientos. Riqueza y poder de la Ría, 1900-1923*, Villar, Bilbo.

NAFARROAREN INDUSTRIALIZAZIOA

Patxi Larrion

1. SARRERA GISA

Geronimo de Ustariz Institutuaren hamargarren urtemuga den honetan, gure mintegiaren aurkezpena egiteaz gain, institutuko hainbat partaideek Nafarroako industrializazioaz buruturiko ikerketen berri eman nahi izan dugu.

Aditu bat baino gehiagok maiz azpimarratu duenez gure lurraldean industrializazioa mende honetako 50. hamarkadaren bukaera aldean hasi eta 60. hamarkadan garatzen den fenomeno dugu. Baieztapen honek ez du esan nahi Nafarroan ez dagoela inolako iharduera industrialik; XIX. mendeko azken hamarkadetan nolabaiteko hazkundea soma daiteke bigarren sektorean, baina, ondorengo ikerketek ezer berririk ez badute gaineratzen, pasa den mendearen bukaera aldekoa iharduera komertzialak bultzaturiko industrializazioa dela esan daiteke, hau da, barruko merkatuak agintzen zuen iharduera industrial.

Bada, pasa den mendearen hasieran hasten da gure kontakizuna. Nafarroan ere, burgesiaren mendea dugu XIX.a, baina Bizkaia eta Gipuzkoan ez bezalaxe, nagusigo politiko zein ekonomikoa eskuratu dituen klaseak ez du industrializazio prozesua aurrera eramanez, XIX. mendeko nafar burgesiak lurjabetasuna eduki zuen helburu.

2. ANTZINAKO ERREGIMENAREN KRISIALDIA

Nafarroan Industrigintzak ez zuen inolako aldaketa nabarmenik ezagutu Antzinako Erregimenaren krisialdian¹.

Nafarroako industrializazioa prozesua bere osotasunean aztertzen duen lan ezaz kexu gara. A. Arizkun ikerketak dira gai honen sintesizat har daitezkeen lan bakarrak².

XIX. mendearen lehenbiziko lau hamarkadetan, Iraultza Industrialaren motoreak diren burdingintzak eta ohialgintzak aurreko aro historikoaren ezaugarri berberak zituzten.

Bortziri aldean, Baztan aldean –Mendialdea zentzu zabalean– ziren burdinolak sistema zaharretakoak ziren, egur-ikatzak zein ur-energia eskura izatean sortzen

1 Antzinako Erregimenaren krisialdiaz, De la Torre (1992 eta 1994), De la Torre & García-Zúñiga (1994).

2 Arizkun (1992 eta 1994).

ziren lantegi txikiak. Aurreko mendeko lantegi handienek –Eugi eta Orbaitzetako olek– produkzio maila txikia zeukaten. Kasurako, Orbaitzetako ola mende bukaera arte mantendu zen, baina, zenbait unetan ekoizpena geldirik egondu zen.

Ohialgintzaren kasuan, Miserikordia Etxeak Iruñean zeukan lantegia da ihardun honetako adibide bakarra.

Laborea eta ardantzegintza ziren landa munduko iharduera nagusiak. Laborea dela eta, errotak herri anitzetan aurki zitezkeen, gehienak udalen esku zirelarik.

Iruñea eta eskualdeburuetan hainbat lantegi txiki aurki zitezkeen, beti ere, bertako hiri txiki zein probintzia osoko eskaerari erantzuteko.

Bistan denez, Nafarroan ez zen mende honen hasieran Bizkaiak edota Gipuzkoak industrializazio mailan ezagutu zuten aldaketarik eman.

3. XIX. MENDEAREN ERDIALDEA. ADUANEN LEKUALDAKETA

1841. urteko legeak mendearen bigarren erdia ez ezik, Nafarroako aro garaikide osoa baldintzatzen du. Tradizionalki “Lege hitzartua” deitu izan denaren testua, hagitz laburra bada ere, probintziaren eboluzio politiko, sozioekonomiko eta –neurri apalago batean– kulturalaren eragile nagusia izan da. Egun ere, Foruaren Hobeagotzea deitutakoa 1841eko legearen ondorengoa kontsidera daiteke.

Madrileko gobernuarekin adostu zen lege honetan, aduanen lekualdatzea arlo erabakiorra dugu. Mende hasieratik hainbat saialdi izan bazen ere –horren adibide garbia dugu 1821-1824 tartean aduanak Piriniotara eramane zirela– 1841eko legearen ondorioa da aduanen lekualdatzea. Honen bidez, Nafarroa espainiar merkatuan gero eta gehiago integratzen da.

Lege honek merkatuan izan zuen eragina izan da gehien bat ikertu dena³; industriagintzan izandakoa aldiz, ez zaigu hain ezaguna. Halere, eta hainbat gertakizun dela medio, industrializazioaren hasieraz hitz egin daiteke.

XIX. mendeko 40 eta 50. hamarkadetan hainbat lantegi berri sortu zen Nafarroan. Probintziako merkatu hestak agintzen zituen iharduetara mugatu bazen ere, industrializazioaren lehenbiziko aztarnak aurki daitezke. Adibide batzuk jartzearren, 1848. urtekoa dugu, Iruñean, landa tresneria produzitzen zuen *Sarvy y Pinaqui* lantegia, eta bi urte beranduago, 1850. urtean, *Fundiciones del Bidasoa*

3 García-Zúñiga (1994).

izeneko lantegia sortu zen Beran⁴. Ondoren ikusiko dugunez Berako lantegi honek aski ongi irudikatzen du burniolen inguruan mendearen bigarren zatian eman zen garapena.

Bizkaia eta Gipuzkoarako J. Agirreazkuenagak aduanen lekualdatzea ez zela bertako hazkunde industrialean faktore erabakiorra izan azpimarratzen du⁵. Nafarroaren kasuan ondorengo ikerketek baloratuko dute aldaketa honen eragina, halere, aipatutako bi probintziek ordurako zuten garapen industrial gurean ezezaguna zela aski ongi azpimarratu behar da.

Ordurako Nafarroaren atzerapena –Bizkaia eta Gipuzkoarekiko sektore industrialean– nabarmena zen eta XIX. mendearen bigarren erdialdean ondoren aipatuko ditugun faktoreak direla medio, atzerapen hau handitu besterik ez zen egin.

Meagintzarena orain arte arrunt gutxi jorratu den gaia da. 40. hamarkadan prospekzioen kopurua zer dela eta nabarmenki igotzen den argitu gabe dugu. Menturaz inoiz guztiz defizitarioak ziren proiektu hauek zer baldintzatan sortu ziren jakiteko aukera edukiko dugu. Egun, benetako sukarra piztu zela da baieztatu dezakegun gauza bakarra.

4. II. KARLISTADAREN ONDORENGO URTEAK. INDUSTRIALPENAREN OINARRI AHULAK

Azken gerra karlistaren aurreko urteetan Nafarroaren azpiegitura sistema aldatzen hasten da. 1865. urterako amaitua dago Tuter-Kastejon-Tafalla-Iruñea-Altsasu ibilbidea zuen trenbidea. Hauxe izanen da gerra ondorean ere garraioen ardatz nagusia.

Horrez gain, bi gerra karlisten arteko urteetan finantza erakunde batzuk sortu ziren –*Caja de Ahorros de Pamplona* (1840), *Banco Agrícola* (1857), *Crédito Navarro* (1863)–, azken hau izan zelarik denbora gehien iraun zuena⁶.

II. Gerra karlista amaitua, Estatu espainiarrean Errestaurazio garaia hasiera ematen zaionean, industrializazioaren lehenbiziko oinarriak soma daitezke. Beti

4 Bidasoa aldeko burniolen prozesua ezagutzeko, Chueca (1986).

5 “...hemen aduanak aldatu baino lehen burdinaren sektorean industrigintza-mota bat indartzen hasia zen bigarren galdaketazko lantegietan produktu manufakturatua eginez”, Agirreazkuenaga (1993).

6 XX. mendean *Crédito Navarro* Espainiako *Banco Central*-aren esku geratu zen, *Banco de la Vasconia* aldiz Espainiako *Banco Popular*-arena da. Azken honek, egun ere bere izena mantentzen du, bestiek ez bezalaxe, era honetan uler daiteke *Banco Central*-ak Nafarroa guztian duen hedapena.

ere, izenburuan aipatu dugun legez, oinarri ahuleko prozesua da gurea.

Mende honetako azken hiru hamarkadetan Nafar Diputazioak XX. mendean jarraipena duen prozesuari eman zion hasiera. Azpiegituren birmoldaketaz ari naiz.

Estatu espainiarreko trenbidesare orokorrarekin lotura eginda zegoen ordurako, hor dugu arestian aipatu dugun garraio ardatz nagusia. Ardatz horretatik at gelditu ziren eskualdeak sare horrekin lotzeko xedearekin hainbat trenbide eraiki ziren urte horietan⁷.

Halere, duda izpirik gabe, Aldudeko trenbidearen proiektua da urte hauetako gertakizun interesgarriena. Beste arrazoi batzuk direla eta gaurkotasun handia duen gaia dugu Aldudeko komunikazio-loturarena⁸. Burutugabeko proiektu hau guztiz lagungarria zaigu Nafarroako garraioaren egitura ulertzeko garaian. Altsasu eta Kastejoneko lotura alde batera utzirik, trenbide-sarea barruko merkatuaren menpe jarri zen. Bidasoa eta XX. mendean Plazaola trenbideek Gipuzkoarekin komunikazioa ahalbideratzen bazuten ere, bide hestukoak dira, eta beraz, hauek ardatz nagusiarekin zuten lotura ez zen eraginkorra izan. Garraio mota honen egitura ez zen kanpora begira egin, eskualde desberdinen beharrei erantzuteko baizik.

Trenbide-sarearen egituraz gain, errepide-sarearen eraldaketa kontsidera daiteke mende bukaeran Diputazioak aurrera eraman zuen beste proiektu nagusia.

Nafarroako erregimen fiskalaren berezitasunak inbertsio publiko ugari ahalbideratu zituen, inbertsio publikoaren kopururik handiena errepide-sarea hobetzerantz bideratu zelarik. Duela gutxi arte mantendu den nafar errepide-sarearen goraiatzeko horrek, sasimito horrek, XIX. mendeko azken hamarkada hauetan du oinarria⁹.

Garai honetan ere, Nafarroan ziren industriek landa munduari lotuak jarraitu zuten. Azpiegiturak hobetzean, ez dirudi Bizkaiko burdigintzarekin edota

7 Nafarroako trenbide-sarea ezagutzeko, Macías (1992).

8 Aldudeko trenbidearen proiektuaren inguruan, Macías (1992). Horrez gain, eta historia-fikzioa dela aitortuz, Zubiri edota Eugi herriak egun izan zitezkeenaz hainbat iritzi plazaratu dela gogoratu behar da. Iruñea-Baiona ardatza, erabat osatu gabe dagoen ardatza egun ere, ezbaian dagoen proiektua da.

9 Mito edota egi biribil honen inguruan, bitxikeri moduan bada ere, hona hemen Luis Morote Madrileko *El Liberal* egunkariako kazetariak Gamazadaren garaian zioena: “El coste medio anual de conservación por cada kilómetro de carretera, es en Navarra de 295 pesetas. El coste medio anual de construcción de cada kilómetro de carretera, es en Navarra de 14.000 pesetas... al Estado le cuesta conservar cada kilómetro 703 pesetas anuales... la construcción de cada kilómetro cuesta al estado 32.000 pesetas.” Luis Morotek Nafarroan egin zituen ibilaldietaz García-Sanz Marcotegui (1993).

Kataluinako ohialgintzarekin lehiatu ahal zenik.

Burdingintzaren arloan, Bortzirian kokatu zen produkzioz handiena. 1881. urtean, Beran, *Fundiciones de Hierro y Fábrica de Acero del Bidasoa* elkarteak sortu zen; ordurako inguruko burdinola gehienak desagertuak ziren, eta martxan zirenak produkzio sistema berriak ezartzean desagertu egin ziren. Arreta berezia eskaini nahi diogu Berako lantegi honi, Nafarroako Industrializazioak izan zuen hainbat berezitasun azaltzeko adibide egokia baita.

Berako lantegi honetan eskualdeko produkzioaren kontzentrazioa eman zen, hau da produkzio sistema berria ezartzean, lantegi txikiak desagertzen dira eta produkzioa ez da sobera handitzen, izan ere, kasu gehienetan, barruko merkatua hornitzea da lantegia mota hauek betetzen duten funtzioa.

Tradizioarena da adibide honetan aurki daitekeen beste ezaugarri bat. Bortziri aldean tradizioa bazen, burdinolena, ondoren *Fundiciones del Bidasoa* sortu zen, eta 1917. urtean enpresari talde bizkaitar batek lantegia birsortu egin zuen. *Fundiciones de Vera* izena zuen lantegiak 350 langile zituen XX. mendearen bigarren hamarkadan¹⁰. Egun ezagutzen ditugun Lesaka eta Legasako lantegiak AHVren menpe egon dira hainbat hamarkadatan. Bilakaera desberdina izanda ere, Leitzan 1828. urterako paper lantegi bat sortu zela gogoratu behar da.

Alta, garapen azkarrena landa munduan eman zen, azukrea, labore, ardantze eta olioak bezalako produktuak ekoizteko sortu ziren lantegietaz ari naiz, Nafarroako Erdialde eta Erriberan kokatuak, honetan ere Berako adibidearen ezaugarri berdinak biltzen dira, tradizioa, lantegi txikien desagertzea, eta arestian aipatu ez dugun ezaugarria Gipuzkoa, Bizkaia eta Kataluniako hazkunde industrialak Nafarroako industriagintzan izan zuen eragina. Bistan da, mendialdeko lantegiak, Bortziri, Leitzaldea eta Sakanan kokatuak diren lantegiek, harreman zuzena dutela Gipuzkoa zein Bizkaikoekin; zenbait kasutan, XX. mendea aintzinatzen dihoan heinean, kapitala bera probintzi hauetakoa izanen da. Erdialde eta Erriberan ere hazkunde honen eragina somatu zuten. Hazkunde hau demografikoa ere bazen, beraz elikagaien eskaera handitu egin zen XIX. mendearen bukaera eta XX. mendeko lehenbiziko hamarkadetan, garai hartan Nafarroako bi zona hauetan egun ezagutzen ditugun kontserba-olen oinarriak finkatu zirelarik.

Arestian aipatutako hazkunde demografikoak produkzioa handitzea eskatzen zuen. Beraz, mende aldaketaren garaian teknika berriak ezarri ziren landa munduan. Hasiera batean, produktu hauek, tresneria orokorrean, ongarri kimikoak eta txertoak, inportatuak ziren. Halere, aurki dira eraikitzen hasten produktu horiek

10 Askoren artean (1994), 128.

ekoizteko lantegiak. Ongarri kimikoen kasuan *Compañía Navarra de Abonos Químicos* izan zen garrantzitsuena¹¹.

Ardantzegintzak ospe handiko iharduna izan du. XIX. mendearen erdialdean Nafarroako ardoa aski estimatua zen Bordele aldean. Mende bukaerako filoxeraren izurriteaz jota, Europa osoko herrialdeak bezalaxe, oso urte txarrak bizi izan zituen ihardun honek. 1871. urtean sortu zen *Sociedad Mercantil Vinícola de Campanas* Nafarroako lehenbiziko bodega modernoa dugu.

XIX. mendea burgesiaren mendea izan arren, Nafarroan ez da behar bezalaxe neurtu klase honek eduki zuen eragina. Ezagutzen dugunoi irudi desorekatua pausatzen digu. Nafarroan benetako industrializazioa mende honetako gertakizuna dugu. Nafarroa, 50. hamarkadaren bukaera aldean hasten den garapenaren ondorioz, gizarte industrialia bihurtzen da.

Aldi berean, aztergai dugun denbora tarte honetan Nafarroa aitzindaria izan zen zenbait ihardunetan. Iruñea dugu karriketan argi-elektrikoa jarri zuen Estatu espainiarreko bigarren hiria¹², Atarrabiako paper lantegia, 1847. urtean sortua, egur-orea erabili zuen lehenbizikoetakoa izan zen, 1872an. Adibide ugari jar ditzakegu, baina hala eta guztiz ere, ziren lantegiak puntakoak izanda ere, Nafarroan, bigarren sektorearen pisua oso eskasa da.

Burgesiaren jokamolde ekonomikoak aztergai dira. Gipuzkoa eta Bizkaiko burgesiarekin alderatuz gero, nafar burgesiak lurraren jabegoan inbertitu zituen bere irabaziak. XIX. mendean zehar izan ziren desamortizazioak profitatuz lur kopuru handia eskuz aldatu zen, eta nafar oligarkia-burgesiaren esku geratu, beraz, irabaziak ez zituzten sortzen ari zen ihardun industrialean inbertitu. Nafar oligarkia-burgesiaren jokamolde hau, XX. mendean zehar aldatuz joanen da, alta, ez zen prozesu honetako eragile bakarra izan, nafar kapitala sortzean barruko zein kanpoko faktoreak bildu baitziren. Gai hau ikertzen ari den J. A. Garruesek lau une desberdin proposatzen ditu Nafarroan kapitalaren osaketa aztertzeko orduan¹³. Bere sailkapena jarraituz, baina aldi berean osatuz, hau izan daiteke XX. mendearen lehenbiziko erdialdean kapital zein industria ihardunaren egoera:

1899-1910

- Bertako finantza entitateen konfiguraketa: *Credito Navarro* (1863), *La Agrícola* (1896) eta *La Vasconia* (1908)...
- Lehenbiziko elkarte industrialen sorrera, nekazal produktuak ekoizteko. Azukre lantegiak –gogoan hartu behar dugu Kubaren independentziaren ondorioz

¹¹ Askoren artean (1994), 129.

¹² Jakina denez, Haro hiria dugu lehenbizikoa, esaera zaharrak dioen legez “Ya se ven las luces, estamos llegando a Haro”.

¹³ Garrues (1992).

erremolatxa erabiltzen hasi zela azukrea produzitzeko, garai hartakoak direlarik Marzilla eta Tuterako azukre lantegiak, biak 1899. urtean eraikiak-, irin-fabrikak, ardandegiak...

- Jakina da zer dela eta euskaldun askok zementuari porlana esaten dion. Olaztin da erantzuna. 1903. urtean martxan jarri zen *El Cangrejo* lantegiak produzitzen duen zementua “portland” motakoa baita. Lantegi honen kokapen geografikoa estrategikoa zen, trenbide ondoan, Gipuzkoa, Araba eta Bizkaitik oso hurbil, beraz, aski fite produkzio maila handia erdietsi zuen, bere arloan estatu espainiarreko lehenbiziko lantegia bihurtu zelarik.

1911-1926

- XX. mendearen bigarren hamarkadarako landa munduan modernizazio prozesuak oso nabariak ziren. Bertan izaera desberdinetako elkarteak sortu ziren, basogintzan, nekazal produktuaren ekoizpenean –Ardo Kooperatibak kasurako– eta finantza arlokoak egoera berriaren eskakizunei aurre egiteko.

Nekazalgoan elizak bultzaturiko elkarte-kooperatiboena zabalkunde handiko fenomeno da. Yoldi eta Flamarique apezak izan ziren hasiera batean prozesu hau bultzatu zutenak; *Rerum Novarum* ideariotzat harturik, eskasiaren kontra eta aldi berean ideia sozialista eta marxistak nekazalgoa kutsatu ez zezaten lan izugarria burutu zuten. Ekinbide horrek balio du baita ere, Nafarroan zer dela eta *Caja Rural* delakoak arrakastatsuak izan ziren, eta aldiz *Banco Agrícola* delakoa ez, ulertzeko orduan¹⁴. Landa munduko kooperatibismo katolikoa aski ongi ikertua izan da, hor dugu E. Majuelo eta A. Pascualen lana¹⁵.

Basogintza aipatu dugunez, *El Irati* elkarteaz zerbait esatea mereziko luke. Domingo Elizondo eta Serapio Huici izan ziren elkarte honen sortzaileak. Lehenbizikoak Amerikako kapitala bildu zuen. Beraz kapitalaren jatorria bikoitza zen: alde batetik indiano talde batena eta bestetik bertako kapitala, elkartearen diseinua Huici jaunarena izan zelarik. 1905. urtean sortua, *El Irati* oinarritzkoa dugu Agoitzeko merinaldearen garapen industrial (agian atzerapen industrial erabili beharko genuke) ulertzeko orduan. Basogintza, elektrizitatea, trenbidea, produktu kimikoen ekoizpena... arlo ugari baina gauza guztien gainetik elkarte honen ihardueraren integralitatea azpimarratu behar da¹⁶. Bestalde, elikagaien industria tradizionala indartzean, Nafarroa guztiz espezialdu zen arlo honetan, Erribera eta Erdialdeko lantegiak direlarik horren lekuko.

14 Pejenaute (1992).

15 Majuelo & Pascual (1991).

16 Castiella (1992).

Espainian bezalaxe Nafarroan ere, I. Mundu Gerraren koiunturak garapen industrialak ahalbideratu zuen. Bortziri, Leitzalde, Sakana eta Iruñerrian burdintza, elektrizitatea, kimika gaiekin zerikusirik zuten lantegiak sortu edota indartu egin ziren; ordurako aski ongi definitua zegoen industriaren zonifikazioa gure lurraldean¹⁷.

Kapitalari dagokionez, Gipuzkoa eta Bizkaiko jatorria zuen kapitala sartu zen Nafarroan, eta gerra piztu baino lehen Frantziatik etorria ere izan zen.

Entrepresa elektrikoek kapitalaren konfiguraketan izan zuten eragina da arreta merezi izan duen beste gai bat¹⁸.

1927-1941

Orokorrean krisi garaia dugu garai hau. Mundu mailako depresioaren atarian hasi eta II. Mundu Gerra pizturik zelarik amaitzen den denbora tarte honetan ekonomia, gizartea, politika, eta bizitzaren arlo guztietako egonkortasun ezaz mintzatu beharko ginateke.

Nafarroaren kasurako, XX. mendearen lehenbiziko hiru hamarkadak garapen urteak kontsidera daitezke, kapitalaren sorrera eta azpiegituren hobekuntza iharduera industrialaren hazkundearekin estuki loturik baitaude (errepideez gain, trenbide-sarea martxan baitzen Gerra Zibila piztu zenerako).

Urte hauetan Iruñeko Bigarren Zabalgunea eraikitzen hasten da¹⁹. Baina, hiriarren zabaltze honek industrializazioan izan zuen eragina gerra osteko urteetan nabarmendu zen.

1941-1955

Hasieran adierazi dugunez, 50. hamarkadaren bukaera arte Nafarroa ezin da gizarte industrializatutzat hartu.

Gerra ondorengo urteetan, autarkiaren garaian, eraikuntza izan zen industriaren motore berria. Sektore tradizionalak –Iparmendebaleko burdintza eta Erriberako elikagaien industria– gerra aurrean hasi zen espezializazio prozesuan murgilduta zeudelarik, eraikuntza sektorea izan zen industriaren motore berria.

¹⁷ Los Huertos (1992).

¹⁸ Garrues (1993).

¹⁹ Gerra aurreko Iruñeko udalaren arkitektoa zen Serapio Esparzak diseinatu zuen Bigarren Zabalgunea. Nafarroako hiruburua guztiz baldintzatu zuen proiektu honetaz, Iruñerriko Euskalerria Irratian, Vicente Taberna Irazokik egindako “Iruñea hiri buruzagia” irratiaioa da ikerketarik interesgarriena. Menturaz, inoiz, paperean leituko dugu.

Iruñeko Bigarren Zabalguneak lanpostuak ez ezik, iharduera hau hornitzeko beharrezkoak ziren sektoreak bultzatu zituen.

5. GARAPEN INDUSTRIALAREN URTEAK

Nafarroa, Madrileko gobernu teknokratek bultzaturiko *Planes de Desarrollo*-etatik at geratu zen. Araban Gasteizko udala izan zen moduan, Nafarroan Diputazioa dugu industrializazioaren motorea.

Jatorri anitzekoa da prozesu hau ahalbideratu zuen kapitala. Hasteko aurreko hamarkadetan bertan metatutako kapitala izan zen; bestetik, burdingintza sektorearekin loturiko Gipuzkoa eta Bizkaiko kapitala, eta Kataluniakoa, azken hau Erriberako eta Erdialdeko kontserbera eta oihaigintza sektoreetan inbertitutakoa²⁰.

Landa mundutik etorritako langilegoa izan zen industrializazio prozesuan eragina izan zuen beste faktoreetariko bat. Lan honen arloa gainditzen badu ere, langilego mota berri honen jokamoldearen gaiak zeresan handia du prozesu honetan²¹.

Horrez gain, 60. hamarkadaren bukaeran eta 70. hamarkada osoan zehar multinazionalen kapitala sartzen da. Multinazionalen pisua arrunt gutxi ikertu den gaia dugu²².

Nafar oligarkiaren esku zegoen Diputazioak 1964. urtean *Plan de Promoción Industrial* (PPI) martxan jarri zuen. Saralegi, Elizalde eta Huarte bezalako enpresari eta teknikoek Diputazioak eskainitako abantailak profitatuz PPI delakoak aurrera eramane zituzten. Hasteko azpiegitura industrialak eta kreditu bigunak eskuratzeko abantailak ezarri eta urte gutxiren buruan, Iruñerriko lehenengo poligono industrialak martxan jarri ziren. Frankismoaren bukaerako Nafarroako gizartea erabat aldatu zen. Benetako industrializazioa iritsia zen jadanik.

Landabengo poligonoa prozesu honen lekukoa da. Eskualde buruetan, Tuteran, Tafalla, Lizarra, Zangotza eta Altsasun poligonoak zabaltzen ziren, hauen eboluzioak desberdinak izanik²³. Horrez gain, Bortziri, Leitzalde eta Sakanako iharduera tradizionalak bizkortu egin ziren.

20 Nafarroako Erribera eta Kataluniaren arteko harreman ekonomikoak ikerketzeak industrializazioaren hainbat gertakari argituko luke.

21 Langilego mota berri honetaz, Iriarte (1989), Mendaza (1994).

22 Nafarroan multinazionalak duten garrantziaz, 1988. urtean tesina bat leitu zen Elizaren Unibertsitatean. Dakigunez, ez zen argitara eman.

23 Gaur egungo perspektibatik Tuterako poligonoa da zabalkunde edota sendotze prozesu bat ezagutzen duen bakarra.

6. ONDORIO GISA

Milaurtekoa akitzear dagoen honetan, Nafarroako industrializazioaren ezaugarriak errepikatzea baino, prozesu honen etorkizunaz hainbat hausnarketa bildu nahiko genuke.

“Makrocefalia”rena da bigarren sektoreak Nafarroan duen ezaugarrietako bat. Honetaz luze eztabaidatu badaiteke ere, nabaria da, automobilaren sektorearekiko dagoen menpekotasuna. Krisiaren eragina aipatzen den aldiro, edota gure industrializazio modeloa aztertzerakoan, Landabengo automobil lantegiaren menpe Nafarroako empresa ugari daudela azpimarratzen da.

Modelo desegituratua da gurea, Erribera alde batera utzirik, krisian baitira eskualdeetako industri iharduerak²⁴.

Denborak esanen digu Nafarroako industriak multinazionalen kapitalarekiko daukan menpekotasun maila zenbaterainokoa den. Bitartean, Hego Euskal Herrian ohikoak izan diren politika industrialak martxan diraute. Menturaz, inoiz, oporraldi fiskalak akituko dira.

Europaren markoa izan da azken urteotan eragin duen beste faktoreetariko bat. “Euro Erregio”az sobera mintzatzen bada ere, orain arte gauzatze txikia izan du.

BIBLIOGRAFIA

- Actas del I. Congreso de Historia de Navarra ss. XVIII, XIX y XX* (1986), in *Príncipe de Viana*, Anejo 4-5.
- Actas del II. Congreso de Historia de Navarra ss. XVIII, XIX y XX* (1992), in *Príncipe de Viana*, Anejo 16.
- Agirreazkuenaga, J. (1993), *Iraultza Industrialak abiatu ezinik. Euskal Herriko ekonomiaren gora-beherak lege zaharraren kinkan (1778-1880)*, Donostia.
- Arizkun Cela, A. (1991), “La industria en Navarra: una panorámica de tres siglos”, in *Actas del I. Congreso de Historia de Navarra ss. XVIII, XIX y XX*, (1986).
- , (1994), “Cambio industrial: una experiencia lenta y limitada, 1800-1929”, in *Navarra siglo XIX. Cien años de historia*, Geronimo de Ustariz Institutua.

24 Nafarroako industriaren desegituraketaz, Etxebarria Kerexeta & Gómez Uranga (1992).

- Askoren Artean (1994), *Navarra siglo XIX. Cien años de historia*, Geronimo de Ustariz Institutua.
- Castiela Rodriguez, M. (1992), "El Irati S.A., una empresa diversificada: electricidad, montes, destilería y ferrocarril", in *Príncipe de Viana*, 197.
- Chueca Intxusta, I. (1986), "Bidasoako burniolak: hurbilketa bat", in *Actas del I. Congreso de Historia de Navarra ss. XVIII, XIX y XX*.
- De La Torre, J. (1992), *Lucha antifeudal y conflictos de clases en Navarra, 1808-1820*, Bilbo.
- , (1994), "Coyuntura económica, crédito agrícola y cambio social en Navarra, 1750-1850", in *Noticario de Historia Agraria*, 7. zenbakia.
- De La Torre, J. & García-Zúñiga, M. (1994), "Revolución burguesa y privilegios fiscales: la hacienda foral de Navarra, 1780-1960", in *Homenaje al profesor Artola*, Madril.
- Donezar, J. (1991), *Navarra y la desamortización de Mendizabal*, Iruñea.
- Etxebarrieta Kerexeta, G. & Gómez Uranga, M. (1992), "La desestructuración y reconversión de la industria navarra en la década de los ochenta", in *Actas del II. Congreso de Historia de Navarra ss. XVIII, XIX y XX*.
- Gallego Martinez, D. (1990), "Sociedad y mercado en la mitad sur de Navarra a finales del siglo XIX", *Merindad de Tudela* 2.
- García-Sanz Marcotegui, A. (1984), "La construcción de ferrerías en la Barranca de Navarra en el siglo XIX", in *Eusko-Ikaskuntza, Historia-Geografia Koadernoak*.
- , (1992), *La Navarra de la Gamazada y Luis Morote*, Iruñea.
- García-Zúñiga, M. (1993), "Orígenes, evolución y crisis de una hacienda foral: Navarra, 1642-1820", in *Geronimo de Ustariz Institutua*, 6-7 zbk.
- , (1994), "Aduanas y mercado", in *Navarra siglo XIX. Cien años de historia*, Geronimo de Ustariz Institutua.
- Garrues Irurzun, J.A. (1992), "Cien años de formación de capital en Navarra, 1886-1986: una aproximación", in *Actas del II Congreso de Historia de Navarra de los ss. XVIII, XIX y XX*.
- , (1993), "Medio siglo de inversiones en las empresas de electricidad navarras (1887-1955): la evolución de la formación de capital en el sector eléctrico navarro", in *Geronimo de Ustariz Institutua*, 8. zenbakia.
- Geronimo de Ustariz-eko Lur-Lantaldea (1991), "Cambio económico y distribución social de la propiedad en Navarra entre finales del siglo XIX y mediados del siglo XX", in *Geronimo de Ustariz Institutua*, 5 zbk.
- Gómez Mendoza, A. (1987), "La formación de un cartel en el primer tercio del siglo XX: la industria del cemento portland", in *Revista de Historia Económica*, V. urtea, 2 zbk.
- Huici Urmeneta, V. eta beste batzuk (1982), *Historia Contemporánea de Navarra*, Donostia.
- Iriarte Areso, J. V. (1989), "Movimiento obrero durante el franquismo en Navarra", in *Geronimo de Ustariz Institutua*, 3. zbk.

- Iriarte Goñi, I. (1992), “Una aproximación histórica a las formas de privatización de los montes públicos en Navarra”, in *Agricultura y Sociedad*, 65 zbk.
- Los Huertos, C. (1992), “La localización del sector industrial en Navarra, 1888-1927: factores y condicionamientos”, in *Actas del II Congreso de Historia de Navarra de los ss. XVIII, XIX y XX*.
- Lozano Elizari, A. (1992), “Algunas consideraciones acerca de la participación navarra en la estructura industrial española de 1900”, in *Actas del II Congreso de Historia de Navarra de los ss. XVIII, XIX y XX*.
- Macías, O. (1992), “Aproximación a la política ferroviaria de Navarra. Los enlaces ferroviarios con el área cantábrica”, in *Actas del II. Congreso de Historia de Navarra ss. XVIII, XIX y XX*.
- Majuelo, E. & Pascual Bonis, A. (1991), *Del catolicismo agrario al cooperativismo empresarial*, Madril.
- Mees, L. (1992), “La vitivinicultura en Navarra y la Rioja: economía, sociedad y política de intereses (1850-1940)”, in *Geronimo de Uztariz Institutua*, 6-7 zbk.
- Mendoza Clemente (1994), “Cambio de estructura de clases y procesos históricos en Navarra y Zaragoza”, in *Geronimo de Uztariz Institutua*, 9-10 zbk.
- Pejenaute Goñi, J. M. (1992), “El fracaso de los Bancos Agrícolas y el triunfo de las Cajas Rurales en Navarra”, in *Actas del II. Congreso de Historia de Navarra ss. XVIII, XIX y XX*.
- Rodríguez Garraza, R. (1968), *Navarra de Reino a Provincia*, Iruñea.
- Urabayen, L. de, (1926), “Una interpretación de las comunicaciones en Navarra”, *R.I.E.V.*, XVII, 4.

BASERRIA ETA INDUSTRIALIZAZIOA

M. Jose Ainz Ibarondo

Azkenengo hiru mendeetan Euskal Herriko isurialde atlantiarreko nekazal mundua baserriaren inguran antolatu da; aldiz, horrek ez du esan nahi mundu egonkorra izan denik. Izan ere, oinarrizko ustiapen unitatea den baserria lurraldeko probetxamendu moduaren arabera antolatu da, azken hau baldintza sozio-ekonomiko aldakorren ondorioa izanik; zentzu honetan, joan den mendean hasitako Euskal Herriko industrializazio eta ondoko hiritarpen prozesuek baserriaren baliabideen birrantolaketa eragin zuten lehenago, eta geroago, gure mendearen erditik aurrera, baserri abandonu eta krisialdi prozesu baten ondorengo denbora partzialeko baserriaren sorkuntza.

Ikuspegi geografiko batetik, industrializazio prozesuak baserri estruktura eta funtzionamenduan izan duen eragina aztertuko da. Abiapuntu moduan XVIII. mendean eta XIX. mendearen lehenengo erdian zehar nagusitu zen baserri buruaskiaren berri emango da, honen helburua XIX. mendearen erditik aurrera, Euskal Herriko industrializazio prozesuaren ondorioz, baserri estrukturaren aldakuntza sakonak azpimarratzea delarik. Baserriak ez zuen galdu industriarekin batera hazten zen hiri populazioa nekazal produktu galkorrez hornitzeko aukera, eta XX. mendearen erdian baserri intentsibo eta espezializatuaren antolamendua burutua zen guztiz. 1960. hamarkadatik aurrera industrializazio prozesuaren azelerazioak baserri intentsibo horri bere funtzionamendurako ezinbestekoa zuen lan-esku ugari eta merkea kendu zion, bere porrota eraginduz; hortik aurrera baserriaren krisialdiaz hitz egin da. Gaur egungo baserria, oso gizarte hiritartu batean murgildurik, Denbora Partzialeko Nekazaritzan sartu da gehienbat, estentsifikazio prozesu sakona beharrezkoa izan delarik.

Baserriak edo, hobe esateko, baserriak momentu bakoitzean isladatzen duen esplotazio sistemak Euskal Herriko haran atlantiarretako paisaiaren estruktura egituratu du neurri handi batean. Beraz, eta bukatzeko, XX. mendearen bigarren erdi honetan baserriaren bilakaeraren materializazio espaziala aurkeztuko da. Nolabait, industrializazioak Euskal Herriko hiri paisaia erabat ezaugarritzeaz gain, nekazal paisaian ere bere aztarna utzi du.

1. BASERRI BILAKAERA

Euskal Herri atlantiarreko nekazal espazioan jarraitu diren esplotazio sistemek baserriaren baliabide antolaketa edota birdimentsionaketa baldintzatu dituzte; zentzu honetan, baserriaren bilakaera bere baliabide erakuntza ezberdinen bitartez aztertuko da.

Baserriaren baliabideak, hitz hau bere zentzu zabalenean hartuta, bost dira funtsez: etxea, soroak, ganadua, basoa eta familia baserritarra bera. Etxeak, nekazal produkzioarako oinarritzko instalazioak: ikuiluak, biltegiak... batzen dituen etxeak eta baserriari aitzikiak atxikiak diren 4-6 hektareatako soroek maiorazkoak heredatzen duen unitate zatikatuezina osatzen dute, 1960-70. hamarkadetara arte tenentzi erregimen ez-zuzena gehienetan, nahiz eta gaur egun jabetza nagusitu. Ganaduari dagokionez, baserriaren historian zehar aziendaren tamainua eta konposaketa aldatu egin dira, baserriaren antolamendurako gero eta inportanteagoak izanik. Basoa eta baserriaren artean nahiz eta jabetza-muga bat, ezinbesteko funtzioa izan duen basoko aprobetxamendu askoren eskubidea izan du baserriak. Azkenik, familia baserritarrak baserriaren baliabideak, bere lan-indarra barne, antolatzen ditu epe bakoitzeko baldintza sozio-ekonomikoen arabera.

1.1. Baserri buruaskia

Askotan mitifikatu egin den baserri buruaskia industrializazioaren aurreko esplotazio sistema da; hala ere, industrializazio prozesuaren ondorengoan bere oinatz garbia utziko du. Zentzu honetan lehenengo baserri horren aurkezpena, laburra bada ere, ezinbestekoa da.

XVIII. mendearen hasieran baserriak estentsiboagoa zen artzain sistema komunala ia guztiz ordezkaturik zuen — aintzinagoko nekazal probetxamendu modu horren arrastoak Euskal Herriko buru haranetan udako belardiak bere artalde lekualdakorrekin probetxatzen dituzten gaurko artzainak lirarteke —. Hazkunde demografikoa inportantea zen momentu batean, arto landaketan oinarritutako baserriak bere produkzioarako gaitasun handiagoa erakutsi zuen. Izan ere, artoaren sarrerak Euskal Herriko isurialde atlantiarreko nekazal munduan benetako iraultza suposatu zuen, bere ondorio nagusienetariko bat baserri sistemaren finkapena izan zelarik (Lefèbvre, 1933).

XVIII. mendean eta XIX. mendearen lehenengo erdian zehar iraun zuen baserri buruaskia sistema itxi baten modura antolatzen zen, zentzu honetan baserri soroen estrukturak buruaskitasun premia garbia erakusten duelarik. Laburtuz, bi zatitan banatzen ziren soroak: bata, zitu alorrek osatua, tamainu txikienekoa baina artoari esker produktibitate handikoa; eta bestea, handiena, produktibitate eskasekoa, buruaskitasunaren ondorioz mantendu beharra zegoena.

Soroetako zitu alorretan gure mendearen erdira arte iraun duen bi urtetako nekazal txandaketa intentsiboa hasi zen garatzen: urte batean garia eta hurrengoan arto-babarrun elkarketa tipikoa, ziklo laburreko zitua den artoa behin bilduta arbi uzta bat lortzen zen partzela berberetan. Produktibitate ikuspegitik, artoaren zabalkuntza iraultza bat izan zen hiru uzta lortzen zirelako alor eta urte berebean, uzta onak, beste aldetik, bai artoa eta bai beste biak ondo egokitzen direlako

hemengo ezaugarri klimatikoetara. Gariari buruz ezin da gauza berbera esan, mahatsondoa bezalaxe landare mediterraniar hutsa delako; aldiz, baserri sistema itxi horren barruan familiaren behar guztiak asetu behar zirela eta, gariarekin batera mahastiak, sagardiak eta liherriak soroen probetxamendua osotzen zuten; horretaz gain, belardi artifizialeko alor txikiak, momentu horietan garrantzi eskasa zuen baratza eta han-hemenkako fruitu-arbolak aurki zitezkeen.

Soroen esplotakuntzaren arabera antzematen denez, lehenengo baserri hartan abeltzantza nekazaritzaren beharrenpean zegoen, ondorioz funtsezkoena lanerako betaberea zelarik. Dena dela, aintzinako artzaintza sistemaren arrasto moduan, baserri bakoitzak abelgorri taldea zuen; edozein modutan, basotik mantentzen zen aziendaren zati honen produktibitatea eskasa zen.

Iraupenerako beharrak baso-probetxamendu ugarien bitartez osatzen ziren. Momentu horietan jabetza komunalarenpean zegoen basotik abereentzako pentzea, ezkurak eta azpigarria, giza-elikadurarako ezinbesteko ziren gaztainak, egurra, zoluen azidotasuna zuzentzeko karea eta baita behin-behiniko luberriak ere lortzen zuten. Beste baso probetxamendu tipikoak, zura eta egurrikatza, ez zituen baserriak zuzenki kudeatzen, udalak baizik.

Laborantzarako batere egokia ez den lurralde batean nekazaritzan oinarritutako esplotazio sistemak energi sarrera handiak eskatzen ditu. Euskal Herriko haran atlantiarretako espazioaren gehiengoak %20ko aldapa gainditzen duela kontutan izanik, nekazal zoluak prestatzea benetako lan neketsua izan zen (Ugarte, 1986). Bestalde, arrazoi berberak momentu hartako laborantza mekanizatzeko aukera eskasak ere mugatzen zituen —askotan goldatu beharrean laiatu egin behar zuten—. Beste aspektu ugari aipatu gabe, argi dago baserri buruaskiak islatzen duen esplotazio sistema energia asko eta merkea erabili behar duten sistemen artean kokatu behar dela (Lasanta, 1990). Premu bakarreko sistema hierarkizatuak energi iturria, esku-lan formaz, ziurtatzen zuen; heredatzen ez zuten familia baserritarraren partaideek bi aukera zituzten: bere bizitza pertsonala ahaztuta premuaren familiarentzako lan egitea, edo emigrazioa. Zentzu honetan, baserri buruaskia inguru naturalarekiko desorekatutzat eta sozialarekiko ezbidezkotzat jo daiteke; sistema ezengonkortzat azken finean.

1.2. Baserri intentsibo-espezializatua

Euskal Herriko isurialde atlantiarreko industrializazio prozesu goiztarraren ondorioz, joan den mendearen erdian baserri buruaskiak baserri intentsibo-espezializaturako trasformakuntza prozesua hasia zuen. Bai Bilboko itsasadarrean eta bai Gipuzkoako haranetan XIX. mendearen azken hamarkadan finkaturik zegoen antolaketa industrialari hiri-populazioaren hazkundera zerion eta honekin batera nekazal produktu eskaerarena. Baserriak eskaera horri arrapostua emateko

aukera zuen, horretarako bere baliabide eskasen berrantolaketa, batez ere soroei zegokienez, ezinbestekoa zelarik.

Zentzu honetan, errentagarritasun edota produktibitate eskaseko ekoizpenak baztertuko ditu; industrializazioak berak eta garraioen garapenak kanpoko produkzioez ordezkatzeara posible egiten zuten momentu batean, liherriak, mahastiak, sagardi gehienak... utziko dira, hiri-populazioa nekazal produktu galkorrez, batez ere esne eta barazkiez, hornitzeko. XX. mendearen erdian, nahiz eta baserrian familiaren autokontsumoa guztiz bazterturik ez zegoen, esplotazio sistema buruaski batetik hiri eskaera batzuk asetzen espezializatu zen beste baterako pausua emana zen.

1.2.1. Baserri intentsibo-espezializatuaren estruktura

Industrializazioak sortutako baldintza sozio-ekonomiko berrietara esplotazio sistemaren moldaketak baserriaren baliabide murriztuen birrantolaketa behartu zuen. Soroen kasuan, laborantzarako lurak zabaltzeko ezintasunak hauen intentsifikazioa eta sinplifikazioa ekarri zituen; bestalde, soroen antolaketa berriak abeltzantza funtzio nagusia nabarmenduko du.

Mahastiak, liherriak eta sagardiak ia desagertuta zeudelarik –azken hauek nabarmenago Bizkaian Gipuzkoan baino–, zitu alorrek soroen %80a osatzen zuten, bere zuhain produkzioa biderkatuz. Izan ere, 1950. hamarkadan, garia ia desagertu zenean –bere merkatuaren estabilizazioari esker–, produktibitate handiko zitu alorretatik ekoizpen gehiengoa abereetara zuzenduta zegoen, artoa –artirinarene giza-kontsumoa gero eta eskasagoa zen– eta arbi uzta alegia; laborantzarako aldapatsuegiak ziren alorretako belardiek zuhain produkzioa osatzen zuten. Autokontsumorako, ordea, baratzaren ekoizpena –foku industrialetik gertu zeuden haranetako baserrietan ohizko baratzaren azalera zabaldu zen, bere ekoizpenaren zati bat hiri-merkatura zuzenduz–, zitu alorretako babarrun uztarekin batera bideratzen zen.

Ikusitako soroen intentsifikazioak energi sarrera handiak eskatzen zituen; esku-lana alde batera utzita, zoluen emankortasuna mantentzeak baserriaren ongarri organikoaren ekoizpena ongarri kimikoez osatzea behartzen zuen. Sistemaren kanpo-menpokotasunak gehitzen hasiak ziren.

Zuhain ekoizpenaren nagusigoak garbi adierazten duenez, baserri espezializatu horrek abeltzantza oinarritutako esplotazio sistema isladatzen zuen. Ganaduaren zatirik inportanteena behiak ziren, baserriaren hiri merkatuetatik distantziaren arabera esne fresku edo txahal ekoizpenera zuzenduta. Normalean, baserriaren zuhain produkzio batezbestekoa 4-6 behi elikatzeke beste zen; dena dela, urtaroko zuhain ekoizpen desorekak direla eta, ganadu ikuiluratu horren elikadurak baserria

kanpoko zuhaina erostera behartzen zuen, sistemaren menpekotasunak gero eta nabarmenagoak zirelarik. Askotan lanerako ere erabiltzen ziren behien aldean, ganaduaren gainerakoa bigarren maila batean zegoen.

Desamortizazio prozesuaren ondorioz, basoa jabetza pribatuan zegoen jadanik; edozein modutan, baserriak bere funtzionamendurako ezinbestekoa zuen baso-zoluko probetxamendu eskubidea –basoko pentzea, hostoak eta iratzeak– gorde ahal izan zuen. Ganadu ikuluratuaren azpigarri behar inportanteen ondorioz, hosto eta iratze erabilpena funtsezkoa suertatzen zen; bestaldetik, horri esker ekoiztutako ongarri organiko kantitate handiek zoluen emankortasuna mantentzen zuten neurri handi batean.

Esplotazio sistemaren intentsibotasunaren ondorioz, energia beharrak, eskulan formaz ere, gehitu egin ziren. Izan ere, nahiz eta baserritik lan neketsu asko –lihoren lanak...– jadanik desagertu ziren, esne-behien gobernua eta horren produkzioaren salketa eguneroko lanak ziren; horretaz gain, zitu alorren zabalkuntzak laborantza lanak biderkatu zituen. Egia da gure mendearen erdian nekazal makinaria askoz garatuagoa zegoela, aldiz hemengo ezaugarri topografikoek –% 20aren gainetiko aldapen nagusigoa– eta ustategien tamainu eskasak modernizazioa oztopatzen zuten, gehienetan tresneri zaharra erabiltzera behartuz. Mende bateko bilakaeraren ondorengo baserri intentsibo-espezializatu hau ere energia ugari eta merkea erabiltzen zuten esplotazio sistema ez egonkorren artean kokatu behar dugu, 1960. hamarkadan ahulezi hori agerian geratu zelarik.

Dena dela, ikuspegi ekonomiko batetik baserri honen ezaugarri benetan modernoa ere azpimarratu behar dugu, bere lurraldeko ekonomian guztiz integraturik zegoen sistema irekia zen, nahiz eta askotan baserria aparteko mundu itxi baten modura aurkeztua izan den. Aipatutako gure mendearen erdiko baserriaren modernakuntza kutsua azpimarratu da foku industrialetatik urrun, 20-40 kilometrotara, zeuden haranetan; baserri horiek bere esne produkzioa zuzenean merkaturatzea ezinezkoa zutela eta, XX. mendearen hirugarren hamarkadatik aurrera esne-kooperatibetan elkartzen hasten dira. Kooperatiba hauek esnea baserriz baserri biltzeaz eta Bilbon edo Donostian merkaturatzeaz arduratzen ziren, horren bitartez baserriak esne freskoa merkaturatzeak sortzen zituen plusbalioetan parte hartzen zuelarik.

1.2.2. Baserri intentsibo-espezializatuaren krisialdia

1960. hamarkadaren erdian, baserriak bere esne espezializazioa borobilduta zuen. Gari-lanketa desagerpenari esker –1955. urtetik aurrera gari merkatuaren behinbetiko finkotasuna dugu– baserriak esne ekoizpena gehitu zuen; alde betetik, gariak libre utzitako alorretan belardi artifizialak zabaltzen ziren, zuhain produkzioaren gehikuntza horren ondorioz baserriaren ikuiluan batezbesteko bi esne-behi

gehiago sartzen direlarik. Bestalde, gariarekin batera laborantzaren parterik astunena desagertu zela eta, esne ekoizpenerako egokiena den behi frisiarrak esne eta lanerako erabilgarria den suitzarra ordezkatu zuelarik. Baserriaren errekurtsu guztiak zorpetuta zeuden eta esplotazio sistemaren bidegarritasuna eztaba daezina zirudienean, industrializazio prozesuaren azelerazioak bere menpekotasun inportanteena nabarmendu zuen: eskulana.

Baserriak energia merkeari esker funtzionatzen zuen, familia partaideak bere lan gaitasuna baserrian berrinbertitzera behartuta zeuden. 1960. hamarkadako industrializazio prozesuaren azelerazioak honen lan-esku premiak biderkatzen ditu, baserriarekin lehian sartuz. Industriak ordu finkoko iharduera baten truke soldata bat eskaintzen zuen; baserriak, aldiz, apenas iraupen hutsa iharduera amaituezin baten ondoren. Lehendabizi familia baserritarraren partaide desfaboratuenek probetxatuko dute aukera hau, eta geroago maiorazko berak ere bai. Hortik aurrera baserriaren krisialdiaz hitz egin da.

Zirkunstantzia batzuk krisialdi prozesua luzatu egin zuten; zentzu honetan, hiri-populazioarekin batera esne fresko eskaeraren gehikuntzak prezio erakargarriak sortzen zituen, momentu hartako kanpoko konpetentzia eskasa zela eta. Horren aurrean baserria esne ekoizpenean oinarritu zen, nahiz eta bere lan-esku baliabideak gero eta eskasagoak izan. 1970. hamarkadaren bigarren erditik aurrera, produkzioaren helburuen eta baliabideen arteko desegokitasuna guztiz nabarmena zen.

Antolatuta zegoen moduan baserriak ezin zuen soldata industrialekin konpetitu; bestalde, esne sektorearen barruan baserriaren birmoldaketa zaila zen. Zentzu honetan, baserri soroen tamaina txikiak eskala-ekonomiak lortzeko ustiategiengien zabalkuntza oztopatzen zuen. Baserria Denbora Partzialeko Nekazaritzan murgilduz zihoan; testuinguru horretan, esne espezializazioa ez bideragarria suertatu zen. Baserriaren mekanizazio arazoek –bere ezaugarri topografiko eta tamainu txikiak– eta esne-ganadu esplotazioak berak eskatzen duen eguneroko lanek azaltzen dute gertakizun hau (Etxezarreta, 1977).

1980. hamarkadaren hasieran, Europar Batasunerako sarrerak suposatu zituen esne prezioaren beherapenak eta higie-ne eskaera geroz eta handiagoak, aurrera, esne ustiategi baserritarren uzte-prozesua azeleratu zuten. Mende baten buruan, baserri intentsibo- espezializatuaren zikloa itxi egin zen.

1.3. Denbora partzialeko baserria

Aipatutako baserri intentsiboaren krisialdi garaian baserri kopuru handia abandonatu izan da; nahiz eta prozesu honi buruzko estatistikarik burutu ez den, nekazal “haran tipo” batzuetan egindako inkesten arabera aurreko zikloko

baserrien %30a utzi da batezbeste. Portzentai horretatik erdiak ez du bat ere funtzionatzen –hauen aintzinako soroetan gaur egun zuhaitz plantazioak nagusitzen dira–; gainerakoek ustiategi moduan funtzionatzen jarraitzen dute, nahiz eta etxea hutsik egon. Orokorrean, ailegagarritasun faktoreak azaltzen du bestelako baldintza ekonomiko eta demografikoenpean ahalegin handiz sortutako baserri askoren itxiera.

Ailegagarritasuna benetako faktore mugatzailea izan ez denean baserriak iraun ohi du; dena dela, gehiengoa, %85a gutxi gora-behera, Denbora Partzialeko Nekazaritzan sartu da, ustiategiaren tamaina txikiak hala behartzen duelarik. Guztietatik %16a aritzen da esne betabereekin, % 9ak barazkiak lantzen ditu, %40a artaberean oinarritzen da... Beraz, baserriak aurreko bi zikloetan ezaugarritzen zuen homogenotasuna galdu du. Edozein modutan, eta baserria familiaren ekintza ekonomiko nagusia den kasuetan salbu, joera bi azpimarratzen dira: alde batetik, estentsifikaziorako joera agerian dago; horrek baserria eta Denbora Partzialeko Nekazaritzaren arteko egokitasun prozesua suertatzen ari dela suposatzen du. Beste aldetik, eta logikoa denez, baserria eta bere gaurko lan-esku erabilgarritasunaren arteko baterakotasunari nekazal aprobetxamendu sistemaren lurraldeko ezaugarri ekologikoetarako moldaketak laguntzen dio.

Bai baserria familiaren ekintza nagusia denean, bai denbora partzialean lantzen denean, soroetan belardiak nagusitzen dira; antzinako arto alorretako belardien nagusitasunak estentsifikazioa erakusten du, alde batetik, eta abeltzaintzaren garrantzi erabakiorra, bestetik. Baserrien soroetan pinua ere sartu da: lehen belardiek okupatzen zuten alor maldatsuenetan egun pinudiak agertzen dira, zoluaren erabilpena gehiago estentsifikatuz. Noizbehinka, autokontsumorako baratza ohikoak alde batera utzita, negutegi eta fruitu-arbola alor batzuek belardien monotonía apurtzen dute. Baserrien gehiengoak, denbora partzialekoak hain zuzen, laborantza lanak gutxienera mugatu ditu; bestalde, belar nahiz ohiar probetxamenduak herriaren ezaugarri topografiko eta klimatikoetara egokitzen dira.

Aziendari dagokionez, baserrien %80an ganadu moetaren bat dago, nahiz eta bakoitzean kopuruak oso bestelakoak diren. Dena dela, kasu honetan ere posible da joera batzuk azpimarratzea; 1989ko Euskal Herriko Nekazal Zentsuak emandako datuen arabera, azkenengo hogeitau urteetan gertatutako esne betaberearen beherakadari haragi-ganaduaren gorakadak lagundu dio. Orokorrean, esne sektorean dirauen baserrien gehiengoa industriguneen inguruetan lekurtzen da; aldiz, herrialde barrukalderantz haragi betaberea nagusitzen hasten da, ur banaketaren inguruko zona menditsuagoan abelgorriaren garrantzia gero eta nabarmenagoa delarik. Esne-behien aldean, ganadu hauek eta bereziki artabereak –azken hau orientazio tekniko-ekonomiko nagusia Euskal Herriko isurialde atlantiarreko ustiategietako %40an– gobernu eskasa exijitzen dute; bestalde, baserriko belardiak, baita basoko zuhainak, eta buru haranetako udako larre komunalak

abelgorriaren kasuan, probetxatzen dituzte, elikadura koste txikiak sortuz.

Gaur egun, aurreko zikloko baserriak bere funtzionamendurako basotik ateratzen zuen probetxamendu funtsezkoa, azpigarriarena, baserriaren eskulana murrizten zen neurrian baztertu da; izan ere, oihar plantazioak aparte utzita, basoak aurreko nekazal sistemetan zuen bere aintzinako garrantzia galdu du. Salbuespena Euskal Herriko ur banaketako iparraldeko haranetan dago. Haran horien buruetan –1000 metro inguru– duela mende asko artzain sistemak basoaren aurka sortutako udako belardiak bertako baserrietan ugarituz doan abelgorriak aprobetxatzen ditu, bide batez hiri gizarteak eskatzen duen berorien kontserbazioa –zonalde honetako Urkiola, Gorbea eta Aralar Parke Naturalak– faboratuz.

Baserri gehiengoaren estentsifikazio prozesuak –aintzinako soroak ordezkatu dituzten belardi eta pinudiek eta haragi-ganaduaren nagusitasunak osatuak– baserriko lan behararen gutxitzea suposatu du; baserriaren funtzionamenduaren eta gehienetan nekazaritzan denbora partzialean aritzen den gaurko familia nuklearraren lan-esku erabilgarritasunaren arteko moldaketa, azken finean. Edozein modutan, Denbora Partzialeko Nekazaritza testuinguruan ohi denez, denbora partzialeko familia baserritarrek gainahalegina egiten dute, bere aisi denboraren kaltean (Etxezarreta, 1988).

Duela hiru mende, artoa zabaldu zenetik, baserria norabide bakar baterantz zuzentzen zen, intentsifikaziorantz; aldiz, 1960. hamarkadatik aurrera, industrializazio prozesua sakondu zenetik, baserriak norabidez aldatu behar izan du, estentsifikaziorantz. Zonalde industrializatu bateko lan-esku garestiak eta ustiategi baserritarraren baliabide eskasek behartu dute Denbora Partzialeko Nekazaritzan murgiltzea, nahiz eta gaurko krisialdi ekonomiko garaian areagotu diren salbuespenak egon.

Gehienetan, denbora partzialeko baserri honen produkzio maila txikiek desagerpen hurbileko ekintza ekonomiko marjinaltzat hartzera eramaten dute. Bere ezaugarri iragankorrari dagokionez, Denbora Partzialeko Nekazaritza, lehengo “langile-nekazari” horiek ordezkaturako zuen belaunaladiarekin desagertu gabe, herrialde garatuen ezaugarri estrukturala bihurtu da (Etxezarreta, 1988). Bestalde, bere produkzio baztergarriari buruz, denbora partzialeko baserriek oso ekoizpen maila desberdinak dituzte eta batzuetan ekoiztutakoaren balioa benetan bigarren mailakoa izan daiteke.

Aldiz, ez da baserri hauen nekazal produkzioa soilki hartu behar kontutan; bere ekoizpenaren barruan euskal isurialde atlantiarreko nekazal zonaren gestioa dago. Zentzu honetan, gaur egun herrialde superindustrializatu bateko hiri-gizarteak eskatzen duen nekazal paisaiaren kontserbazio edota hobekuntzari erantzuna eman nahi bazaio denbora partzialeko baserria zaindu beharra dago.

2. EUSKAL HERRIKO NEKAZAL HARAN ATLANTJARRETAKO PAISAI ALDAKUNTZAK

Baserria-baldintza sozio-ekonomikoen arabera egituratutako probetxamendu sistema islatzen duenez, ondorioz —eta esplotazio sistema paisai eraikuntzarako faktore funtsezkoenatarikoa dela onartuta (Llorente, 1985)— baserriak, bere antolakuntzak eta bilakaerak, Euskal Herriko haran atlantiarretako espazioan nolabaiteko materializazioa izan behar du. Premisa horienpean, XX. mendearen erdiko baserri intentsibotik 1990. hamarkadaren lehengo urteetan baserri estentsifikatuarako pausuk sortu dituen paisai aldaketaren bitartez lan honen baserriari buruzko ondorio nagusiak aurkeztuko dira.

“Haran tipo” moduan Orozkoko Harana aukeratu da; Gorbeia Mendi Taldeko haran atlantiar honek bere populazio kopuru eskasa –2.000 biztanle baino txikiagoa— eta Bizkaiko batezbestekoa gainditzen duen nekazal aktiboen ehunekoa –%3a eta %13a hurrenez hurren— ditu ezaugarri. Topografia aldetik, Euskal Herriko buru haran atlantiar guztien modura, bere desnibel –1.200 metrotakoa— eta aldapa –haraneko hiru laurdenetan %30a gainditzen da— handiek bereizten dute. Ondorioz, haran hondoan lekutatutako lur landuek oso zabalera txikia dute, isurialdeetan basoa nagusitzen delarik; azken espazio honetako sektorerik garaianean udako larreak daude, Gorbeia besteekin Euskal isurialde atlantiarretako larre espazioaren parte direnak.

Orozko Haranetako XX. mendearen bigarren erdi honetako paisai aldaketa argazki aereotik ateratako zolu erabilpen kartografiaren bitartez aurkeztuko da. 1950. eta 1980. hamarkaden bigarren erdietako zolu erabilpen handien analisi konparatiboak haranetako antolakuntza espazialaren bilakaera orokorra erakusten du. Eskala handiago batean Orozkoko Isasi auzoko zolu erabilpenak kartografiatu dira, baserriak bereziki gestionatutako espazioa diren soroen analisi finagoa egiteko asmoz.

2.1. *Soroak*

1950. hamarkadan soroek okupatutako espazioak, “belardi eta lur landuak” erabilpenak irudikatzen duenak, haranetako azaleratik %15a betetzen zuen (1. Mapa); izan ere, %30ko aldapa eta 500 metrotako altuera gainditzen ez dituzten espazioak zolu erabilpen honen barruan egon ziren. Horrek baserriak nekazaritzarako gaitasun gutxiena zuen espazioa ere bereganatu zuela suposatzen du. Hogeita hamar urteren buruan soroek okupatutako espazioak %40ko murrizketa jasan du, %20koak baino espazio aldapatsuagoetan lekutatutako soroen gehiengoak ohiar zona izatera pasatzearen ondorioz (2. Mapa). 1960. hamarkadan, Orozkoko baserritarren artean lanbide industrialak orokortu egiten zenean, espazio marjinal horiek sortzen zituzten mekanizazio eta ailegagarritasun arazoek bere

konifera plantazio bilakaera –*Pinus Insignis*– eragin zuten, beste aldetik momentu hartako ohiar aprobetxamendu horrek sortarazten zituen itxaronbide ekonomikoen arabera. Laburbilduz, gaurko “belardi eta lur landuak” pinudiz inguratuta daude, ondorioz ohiar espazioa haranen hondoetara beheragotu delarik.

Isasi auzoko 1957 eta 1990. urteetako zolu erabilpen mapen analisi konparatiboaren arabera (3. eta 4. Mapak), konifera plantazioak soro aldapatsuenetan ezartzen ziren aintzineko belardietan sartu dira. Bestalde, haran erdiarekin ondo komunikatutako auzo honen modukoetan hiri erabilpenak, egoitz eta jolas erabilpenak ere agertu dira.

Tamainua bezalaxe, soroen estruktura ere guztiz aldatu da azkenengo hamarkada hauetan. 1950. hamarkadaren bigarren erdiko “belardi” eta “landutako lurren” artean ezartzen zen 1:1 harremana 1990. hamarkadaren hasieran 1:10-ekoa bihurtu da. 3. eta 4. Mapen arabera, gaurko “landutako lurrak” baserrien inguruko baratzek, zuhain alor baten-batek eta fruitu-arbol batzuk osatzen dute. Izan ere, nekazaritzan iharduten zuen populazioa gutxitzen zen neurrian belardi espazioa gehitzen zen, haran hauetako landutako lurrek gaur egun oso garrantzi eskasa dutelarik. Estentsifikazio honi soroen homogeotasunak lagundu dio; soroetako alorretan orokortu den belar produkzioak, estruktura partzelarioa sinplifikatzeaz gain, berde kolore berberaren nagusigoa sortzen du.

2.1. Basoa

1960. hamarkadatik aurrera baserriko lur marjinalen uzteak *saltus* espazioaren gorakada ekarri du. Aldiz, 1957.eko zuhaitz azalera gaurkoa baino txikiagoa zen, apenas oso landa zabal baten barruko baso txiki hostotsu batzuk (1. Mapa). Garai hartako zuraren prezio onek oso ohianeztapen arina sortarazi zuten; 1950. hamarkadaren bukaerako konifera plantazio eskasei, erabilpen horretarako gai zen ia haranaren espazio osoa bete zuten beste askok jarraitu zieten. Orozkon, ia Euskal Herriko haran atlantiar guztietan bezala, dirauten berezko baso zatiek –gehienetan jabego komunalarerekin lotuta– ez dute baserrien soroetatik 800 metrotako sestra kurbarainoko pinudien berde iluna argitzen.

Edozein modutan, ohiar espazio honen gestioa ez dago duela mende bat eta erdi zuhaitz kontrola galdu zuen baserriaren eskuetan bereziki; bai, aldiz, ohianeztapenak bereiztu duen larre espazio unitate handia: haranaren hegoekialdeko mendialdeko landa eta larreak, 2. Mapan argi mugaturik.

Dirudienez Orozkoko baso espazioa, Euskal Herriko buru haran atlantiar guztiak bezala, aintzinatik gradiente bioklimatikoaren araberrako bi erabilpen unitateetan bananduta zegoen: ohiar espazioa, 800-900m. inguruetaraino, eta artzaintza sistemak 800-1.200 m. bitarteko lurretan sortutako zuhaitz gabekoa:

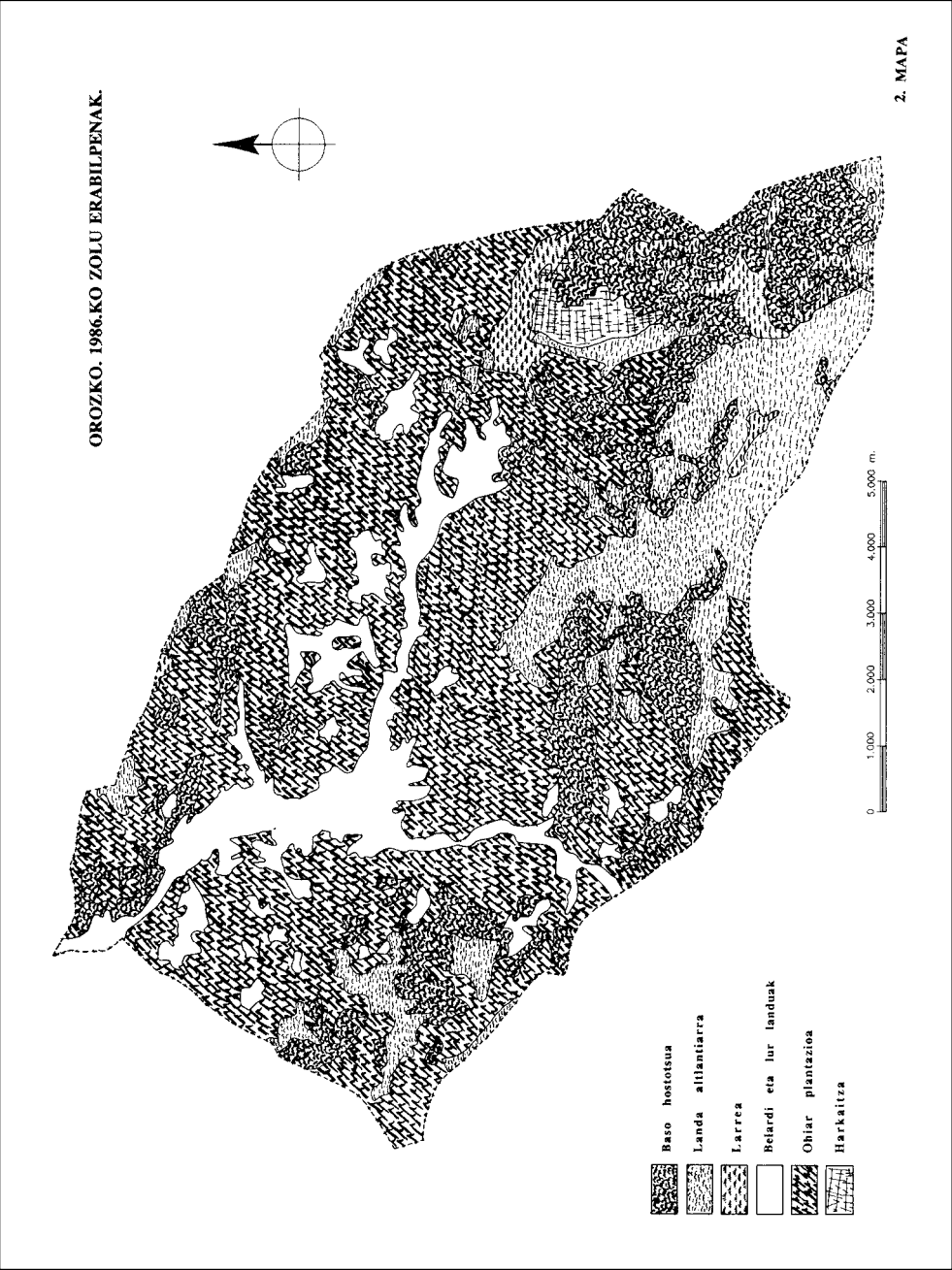
udako larreak, kasu honetan Gorbeiakoak. Azken urteetan, sektore honetako baserriaren abelgorriaren gorakadak aintzinako larre espazio honen birbalorapena ekarri du.

Azken finean, ekonomia industrializatuaren garapenak behartutako baserri sistemaren estentsifikazioak, belar eta ohiar probetxamenduen nagusiagoak –nahiz eta azken honetarako erabili den *Pinus insignis*-aren lehentasuna eztabaidagarria izan– Euskal Herriko haran atlantiarreko nekazal esplotakuntzaren baldintza ekologikoetarako moldaketa suposatu du.

OROZKO. 1957.KO ZOLU ERABIL.PENAK.

OROZKO. 1986.KO ZOLU ERABILPENAK.

2. MAPA

Isasi. 1957.ko zolu erabilpenak.

	Baso hostotsua		Fruitarbolak
	Landa altlantiarra		Obiar plantazioa
	Landutako lurra		Isasi auzoa
	Belardia		

3. MAPA

Isasi. 1990.ko zolu erabilpenak.

	Baso hostotsua		Ohiar plantazioa
	Landa atlantiarra		Isasi auzoa
	Landutako lurra		Txaletak
	Belardia		Lorategia
	Fruitarbolak		

4. MAPA

BIBLIOGRAFIA

- Ainz Ibarrondo, M. J. (1993), *Caseríos en el Valle de Orozko*, Argitaragabeko Lizenziatura txostena, 215 orr.
- Caro Baroja, J. (1975), *Los vascos*, Istmo, Madril, 367 orr.
- , (1986), *De la vida rural vasca (Vera de Bidasoa)*, Txertoa, Donostia, 376 orr.
- Etxezarreta, M. (1977), *El caserío vasco*, Fundación “C. de Iturriaga y M. de Dañobeitia”, Bilbo, 412 orr.
- , (1985), *La agricultura insuficiente*, Instituto de Estudios Agrarios, Pesqueros y Alimenticios, Madril, 442 orr.
- , (1988), *Desarrollo rural integrado*, M.A.P.A., Secretaría General Técnica, Madril, 436 orr.
- García Fernández, J. (1975), *Organización del espacio y economía rural en la España atlántica*, Siglo XXI, Madril, 332 orr.
- García Ruiz, J.M. (1990), “El viejo dilema: Estabilidad e inestabilidad de los ecosistemas de Montaña”, *Geoecología de la áreas de montaña*. Geoforma, Logroño, 313-337 orr.
- Lasanta, T. (1990), “Diversidad de usos e integración espacial en la gestión tradicional del territorio de las áreas de Montaña”, *Geoecología de la áreas de montaña*, Geoforma, Logroño, 235-266 orr.
- Lefèbvre, TH. (1933), *Les modes de vie dans les Pyrénées atlantiques orientales*, Armand Colin, Paris, 777 orr.
- Llorente Pinto, J.M. (1985), *Los paisajes adehesados salmantinos*, Centro de Estudios Salmantinos, Salamanka, 265 orr.
- Martín Galindo, J.L. (1969), *El caserío vasco como tipo de explotación agraria*, Departamento de Geografía, Instituto Juan Sebastián el Cano (C.S.I.C.), Valladolid, 44 orr.
- Ugarte, F. M. (1986), “Aspectos de la transformación histórica del paisaje natural por el caserío vasco-cantábrico, algunos casos concretos de gestión del suelo en las cabeceras de los Ríos Deba, Urola y Oria”, *Lurralde*, 9, 191-223 orr.

***ONDARE INDUSTRIALA EUSKAL KOMUNITATE
AUTONOMOAN: EGOERA ETA ARAZOAK***

***Juantxo Agirre-Mauleon
Garbiñe Aja
Beatriz Herreras***

1. ANALISIAREN ESPARRU GEOGRAFIKOA¹

Euskal Herriko Autonomi Elkarteak, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoak osatua, izan da Ondare Industrialaren analisi honek hartuko duen esparrua, barruti kohesionatua osatzen duelako, bai Kultur Ondarearen legeriaren arloan eta baita beroni buruzko gestio instituzionalean ere. Honek guztiak ez du esan nahi ondorengo analisietan errealitate honen bidezko konparazioak beste lurraldeetan egin ezin daitezkeenik, hartara Euskal Herri guztiaren ikuspegi osatuagoa lortu ahal izateko.

Euskal Herriko Autonomi Elkarteak, 1979. urtez geroztik, Euskal Herriko Autonomi Estatutuaren inguruan antolatu da, eta “Autonomi Elkartearen bakarreango aginpidetzat jotzen ditu Estatuaren jabetzapekoen besteko kultura, kondairatiko ondarea eta agiri gordetegiak, liburutegiak eta erakustetxeak. Lurralde Historikoen legeak, bere aldetik, lurralde horietako foruzko erakundeei kondaira eta artezko, monumentu eta arkeologi-aldeetako ondarea zaintzeari, hobetzeari, horri bere onean eusteari eta, hala behar izanez gero, hondalanak egiteari buruzkoan legeak osatzeko eta egiteko aginpidea eta bere jabetzapeko agiri-gordetegi, liburutegi eta erakusketetxeei buruzkoan bakarreango aginpidea ematen die” (Eusko Jaurlaritza, 1992: 12).

Aginpide-sorta hau jasota eta garatua dago Euskal Kultur Ondarearen 7/1990 Legean, 1990eko uztailaren 3koa; legeak berak osatzen du Industri Ondarearen errealitatea eta arazoak ulertzeko esparru legala eta operatiboa, hemen agertutako analisiaren barruan.

2. LURRALDEEN INDUSTRIALIZAZIOA

Arabak, Bizkaiak eta Gipuzkoak errealitate geografiko eta historiko ezberdinak osatzen dituzte, eta hiru industrializazio-eredu desberdin eragin dute. Aldi berean, ibilbide honek eragin nabarmena izango du lurralde bakoitzaren Ondare Industrialean.

Erdia iragana izango zuen XIX. mendeak industrializazio garaikidearen lehen kimuak erretu zirenean; aduanak 1841ean kostaldera mugitu izana euskal produktuak penintsularen barnean sartzeko babesak izan zen, eta kanpotik gaiak sartzeko oztopo ere bai. Geroago, Bigarren Gerrate Karlistaren amaieran foruak kentzearekin batera, berrikuntza tekniko eta finantzario sendoa gertatu zen.

¹ Idazlana euskaratzen Xabier Telleriak lagundu digu.

Bizkaian, eta bereziki Bilboko itsasadarreko meatze-zonaldea izango da industrializazioaren zabalkunderako aurreneko gunea. Kapitalak bildu eta elkartzeari esker, aurreneko faktoria siderometalurgiko handiak sortu ziren, martxan jartzeko aurrerapen tekniko garestiak behar zituztenak. Siderurgia eta meatzaritza erabat nagusitu ziren, azken finean lurrazpiaren gehiegizko hustirapena (Ibáñez, Torrecilla & Zabala, 1988).

Bizkaian industria Bilboko itsasadarraren inguruan bildu zen, lurralde osora zabaltzeko. Industrializatzeko-prozesu azkarrak hiritarpen erritmo gero eta azkarragoa eragin zuen.

Gipuzkoak izana zuen iraganean tradizio industrialik, iharduera metalurgikoei atxekitako ekoizpen-unitate txikiek agerian uzten duten bezala.

Sistema politiko-administratibo berriarekin hasitako industrializatzeko-ereduak, sektore askotara zuzendutako eraldaketa-industria garatzearen aldeko aukera egin zuen. Guzti honi baldintza geostrategikoak eta sare hidrografiko egokia lagungarri zitzaizkion. Lurraldearen konfigurazio bereziak, hainbat haranetan zatikatua, espezializazio industrialak eragin zuen, bai ibaibideetan eta baita herriz-herri ere.

Industri-sektoreen aniztasunaz gain, industrien fragmentazio nabarmena aipatzekoa da, eta ondorioz, empresa txikia edo erdi mailakoa nagusitzea, familia inguruari lotua. Industriegune hauek hain ugari eta desberdin izan arren, metalurgia, ehungintza eta paper sektoreen gainera jauzi zen garapen ekonomikoa. Ezaugarri hau garbi asko ikusten da Ondare Industrialaren aztarna materialetan. Deba garaian erabateko nagusitasuna izango dute metalurgi-industriek, denen artean “Unión Cerrajera” nabarmenduz. Paper sektorea Oria ibaiaren inguruan kokatu zen, 1842. urtean etengabeko papera egiten zuen “La Esperanza” paper-fabrika jarri zenetik. Gipuzkoan XIX. mendearen erdialdetik izandako hazkundeak, aurretik ezagutu gabeko eraldaketari emango dio sarrera, lurraldearen egoera ekonomiko eta soziala errotik aldatuz. Industria gizarte berriaren garapen-motore eta oinarri bihurtu zen (Ibáñez, Torrecilla & Zabala, 1990).

Araban industrializazio prozesua beranduago zabaldu zen; XIX. mendearen amaieran eta XX.aren hasieran industri-asetamendu ahula zuen (Ibáñez, Torrecilla & Zabala, 1992). Garai honetan aurrera egin zuen trenbide garraioak eta elektrizitate indarraren erabilerak. Berrogeita hamargarren hamarkadaren erdialdea bitartean, industria arabarra dozena bat olek besterik ez zuten osatzen, hiriburuaren inguruan kokaturik batez ere. Arte Grafikoen arlokoak, “Heraclio Fournier” burua zutelarik; eta probintzian, azpimarratzekoak dira Kanpezuko asfalto ustiapenak eta Araiako burdinolak. Aurrekoekin batera, eta nekazaritzaren ondoriozko ihardueretan, dozena bat irindegi eta azukretegi. Ibaizabal haranak solik agertzen zituen industri ezaugarriak Amurrio eta Laudion.

Zentral hidroelektriko kopuru handi hori ezin dugu ahaztu, ibaibideetan banatuta, bai lantegiei eta bai herriei elektrizitatea emateko.

Probintzia bakoitzak izan zuen industri garapen desberdinak alde handia eragin zuen bakoitzaren Ondareari dagokionean; alde horiek aurrerago aipatuko ditugu. Industri-bilakaera honek halako aztarna fisikoak utzi zituen, eta aztarna hauek osatzen dute gure ondare industrialak.

3. INDUSTRI ONDARE HISTORIKOAREN INBENTARIOA

Helburua Industri Ondarea sustatzea, zabaltzea eta babestea izanik, 1989.ean osatu zen “Industri Ondarea eta Obra Publikoaren Euskal Elkarte” (Casanovas 1984). Entitate honek hasiera-hasieratik uste izan zuen lanik premiazkoena eta eraginkorrena inbentario zehatza egitea zela, EAEko industri aztarna material guztiak banan-banan jasoz. Hori lortzeko, Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailari parte har zezan eskatu zioten, ekimenari abalak eta diru-laguntzak eman ziezazkion. Hartara, egin asmo zen inbentarioa, Kultur Ondarearen arloan, gestio tresna paregabea izango zen Administrazioarentzat (Tosas 1984).

Proiektuak asmo unibertsala izan zuen, sorreran jorratu beharreko gaien aldetik: beren lekua izango zuten lan-produkzio sektore guztiek eta ez soilik Euskadiren jauzi ekomiko-industrialean puntan ibilitakoak. Irizpide honekin, jasota geratu ziren arkitekturako eta ingenieritzako egitura finkoak, egitura hauei lotutako makineria eta asmakuntza mekanikoak, eta industrializazioarekin zerikusi zuzena duten beste elementuak ere, esaterako, langileen etxebizitzak, zerbitzu publikoak, bide eta komunikazio azpiegitura, etab. Erabaki ere erabaki zen lanabesak eta berezko arkitektura-tipologiak sortu ez zituzten lan-iharduerak bazterrera uztea: etxeko lana, artisau edo ermandade lantegiak etxabeetan, etab.

Denbora aldetik mugak jartzen hasita, XIX. mendearen erdialdetik Gerrate Zibila hasi bitartean ezarri dira. Abiapuntua aukeratzerakoan, kontuan hartu zen data honen aurretik lan munduarekin zerikusirik zuten elementuak zentsatuta zeudela, neurri batean, Euskadiko Ondare Historiko Artistikoaren Inbentarioan. Edozein kasutan, aurreko industriaren elementu diren errota edo burniolen kopuruak eta ezaugarriek komenigarri egiten dute tratamendu eta katalogazio-lan berezia edukitzea, nahiz eta elkarteak Industri Ondareko elementu bailiran tratatu.

Bigarren muga Gerra Zibila jarri izanak bermatu egiten du gertaeren gutxieneko prespektiba historikoa. Dena den, muga hau malgua izan da izan ere, ondorengoak diren elementu batzuk, zaharkituak eta teknikoki gaindituta zeudenak ere inbentarioan jasota geratu baitira.

Inbentariorako erabili den erregistroa dossier motakoa da, hainbat tokitan izandako esperientziei zor zaielarik, esaterako, Holandakoa eta Industri Arkeologiarakoa Elkartea Italiarraren Sail Lonbardarrarena (Negri, 1984).

Bi bide dira oinarritzakoak elementu industrial jakin baten inbentarioa egiterakoan: egitura fisikoen analisia eta haren gaineko aipamen dokumental eta bibliografikoetan sakontzea. Hartara, ahalik eta gehien hurbiltzen saiatu behar da, funtsezko datuetan kontua jarriaz, esaterako, egilea eta eraikitze-data, produkzio-sistemak, lana lekuan banatzeko era eta enpresa-historia.

Egun ezagutzen ditugun aztarnen deskripzio fisikoa argazkiez lagunduta dago. Eremu-ikerketa aberasten saiatu gara, ahoz egindako galdera sortaren bidez, bai aspaldiko langileei edota esku arteko elementuaren iragana ezagutzen dutenei egindakoa.

Inbentarioan jasotako elementu bakoitzak fitxa orokor bat izango du, datak zehaztuko dituen, produkzio sistema, aurkitutako eraikuntza berezi hainbesteko arkitektura-fitxa, zenbat makina hainbat makinari-fitxa, eta ingeniaritza-fitxa bat aurkitutako elementu bakoitzeko. Adibide gisa, zentral hidroelektrikoak fitxa orokor bat izango luke, lekuan, administrazioaren aldetik eta denboran kokatzen duena; arkitektura-fitxa bat eraikuntza bakarrekota bada; turbina eta alternadore bezalako zenbat makina hainbeste makinari-fitxa, eta bi ingeniaritza-fitxa, bata deribazio-kanalarentzat eta bestea presarentzat.

Aipatu beharra dago aztarna fisiko hauen analisiak bide ematen duela ez bakarrik makinetako identifikazio-txapak irakurtzeko, fabrikazio lekua, patentea, marka, baizik eta eraikinek izan dituzten erabileren aztarnak irakurtzeko ere.

Hainbat urte eman eta gero, Marta Zabala eta Maite Ibáñezek zuzendaritzapean amaitutzat eman zuten inbentarioa 1994ko apirilean. Inbentarioan jasotako elementuen multzoa gure Ondare Industrialak egun duen egoeraren adierazgarririk garbiena da (Ibáñez & Zabala 1992).

Gaur egun, Euskal Herriko Autonomi Elkartek egina du inbentarioa Ondare Industrialari dagokionez, gestio-politikari ekiteko lehen urratsa izango dena.

EAEaren industrializazioan, industriak eraikitzerakoan, jarrera pragmatikoa eta funtzionalista nagusitu zen, gehienetan sormen lanaren orginaltasunean batere erreparatu gabe, ez eta estetika aldetik lan dotoreak egiten. Erabilgarri izaera hori are eta nabarmenagoa egiten da industria astunetan, ingeniarien arkitektura aukeratzen baitute, berezko edertasunez, adreilua edo burniak bezalako materialek duten adierazpen-ahalmenagatik. Halere, izan badira asmo estetiko handiagoak dituzten lanak, batez ere enpresa txikietan, industrialariak bere gustoa jasoarazten

dizkiolako proiektugileari. Lan guzti hauetan behin eta berriz agertzen diren halako baliabide estetikoak aipa daitezke, esaterako, seriazioa (kofadurak edo hutsarteak, unitateak edo materialak), ornamentazio xumea irudi geometrikoak erabiliz (kofaduraren inguruan), frontoi mailakatuak, eta adreilua erabiltzea eraikuntza-elementu agerikoa bezala eta ugaritasun handiko elementu apaingarri modura.

Egindako inbentarioak eraikuntza mota ezberdinak jaso ditu, eta egungo egoera ezagutzeko lehen tresna izan daiteke. Ezagutzea baloratzea da, eta baloratzea begirunea izatea. Inbentarioa burutua dagoen arren, guztia ez dago egina, elementuren bat inbentarioan jasota egoteak ez baitakar bere babes juridikorik; bestelako bide luzeagoak eskatzen ditu horrek.

Elkarte Autonomoan aurkitu ditugu industria handiak, pabiloietan ingeniari-tza-arkitektura nagusi dutenak; baita ola txikiagoak ere, aierupen ahalmen handikoak; azken finean, sinbolismo gaitasun handikoak, baina hauskorrak.

4. ARAZOA

Ondare industrialak lotura zuzena du bigarren sektorearen iharduera ekonomikoarekin; erabilgarritasun jarrera da nagusitzen dena; produkzio tresnek erabilgarritasunerako edo trukerako duten balioa soilik aitortzen da. Behin balio hori galtuta, merkatu legeek birmoldaketa teknologikoa edo berehalakoan ixtea eskatzen dute; horrekin, ekipo mekanikoak txatarrarako saltzen dira edo garapen eskasagoko herrialdeetara eramaten.

Selekzio natural honek eta gune eta teknologia berrietarako jauzi kualitatiboak Ondare Industrialaren desagertzea dakar. Gehienetan, edozein motatako eraikinak bota egiten dira, berriz eraikitzeko lurra izateko. Berritan egindako garbiketa hauek merkatuan lehiatu ahal izateko beharrezko berrikuntza teknologikoaren aitzakiarekin egin dira. Funtzionaltasuna lekukotasun historikoaren gainetik nagusitzen da, atzokoaren eta gaurkoaren edozein loturari ihes eginez.

Aspaldiko fabrikak botatzearen prozesua handitu egin da EAEan, bereziki Bizkaia eta Gipuzkoan, baldintza geografikoak direla medio, industrierako eta etxebizitzak egiteko lur eskasia baitago. Gure hirietako hazkundera, neurri handi batean, aspaldiko gune industrialen kontura gertatu da eta gertatzen ari da, hasiera hartan hiri inguruetan zeuden guneak, baina gaur egun hiriek barnean harrapatu dituztenak, egungo area erresidentzialetan kokatu direlarik.

Aipatu behar da Gipuzkoa eta Bizkaiko eraikin industrialak haranetako lurrik hoberenetan kokatu zirela, hirigintza garapena baldintzatuz, zenbait tokitan,

saturazio maila oso handiak eta beti oso egokia ez den sinbiosia lantoki eta bizitzeko lekuaren artean eraginez.

Nekazaritza zonetan, Ondare Industrialak hobeto gorde da, nahiz eta bazterrera utzia eta landaretzak janda; eta hala mantendu da zona marginaletan kokatua egoteagatik, interes urbanistiko txikiagoa baitu. Aldizka, Ondare Industrialak ikertu dutenek zonalde hauek berreskuratzeko ahaleginak bideratu izan dituzte, meatze instalazioak, meatze-trenbideak edo zentral hidroelektrikoak biltzen dituzten zonaldeak alegia. Eraikinek gehienetan zutik diraute, baina makineria desagertu egin da, txatarra modura saltzeko eta gutxieneko errentagarritasuna lortzeko.

Azken urteotan gure lurraldean gertatzen ari den industri sarearen eraldaketa, Ondare Industrialaren kontserbazio arazoa handitzen duen beste elementu bat da, enpresa asko ixtera eraman dituena eta lurra eraikuntzarako saltzera, hartara, ahalik eta eperik laburrenean etekinik handiena lortuz.

Ondare Industrialaren inguruan dagoen giza-kontzientziarik eza nabarmena da, ez baitago gaiarekin zerikusirik duen elkarte edo ikerketa akademikorik. Noizbehinka egindako kolaborazio txiki batzuk ezik, honi buruz ez dago inongo ikasgaiarik Euskal Herriko unibertsitateetan; gauza batzuk amankomunean izanik ere, Ekonomi Historiako lanek bide desberdinak daramatzate.

Lan mundua Herriaren benetako motorea izan arren, Kultur Ondare gisa gutxietsia dago, eta elkarte herritarrek arlo honetan egindako ahaleginak beste elementu eta garai batzutara zuzenduta daude. Hala ere, azkenaldian ekimenak sortzen ari dira han-hemenka. Legazpin osatu dute “Burdin-Museoaren Adiskideen elkarte”; sektorean hainbesteko tradizioa izan duen udalerrian museoaren sorrera bultzatzeko asmoa dute, kultur dinamizazioa bilatu nahian, burdinaren inguruko Ondare Industrialak berreskuratzearekin batera.

Ormaiztegiko herritarrak kontsulta edo erreferendum bidez udalerria zeharkatzen duen tren bidezubia mantentzearen alde agertu ziren; Eusko Jaurlaritzak ere hasiak ditu bidezko izapideak hala gorde dadin. Ormaiztegiko bidezubia lurraldeko lan publikorik berezietakoa da; 1863an eraiki zuen Alexander Lavalley ingeniariak, Madril-Irun trenbiderako (Burdalo & Delgado 1987; Kultura Teknikoa 1992a).

Eraikin industrialak, ondare higiezia osatzen duten gainerako elementuen antzera, zenbaitetan hainbat erakunderen aginpide izaten dira, orokorrean hirigintzarekin eta kulturarekin zerikusia dutenak. Institutio eta erakunde hauek, betebeharrak eta helburu desberdinak izatean ez dira egokiro koordinatzen.

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak Ondare Industrialaren Inbentarioa egitearekin batera, aipatu gobernuaren Hirigintza Sailak “Industri eta Meatze

Zaharkinen Inbentarioa EAEan” izenekoa egiten ziharduen; azkeneko hau 1992.ean amaitu zuten eta Ondare Industrial gisa jasotako hainbat elementu ere sartu zituzten.

Inbentario honetan erabilitako “zaharkin” kontzeptua oso zabala zen, eta baziren bertan gaur egun martxan dauden fabrikak ere, esaterako, Donostiako Gas-Fabrika; nekeza egiten da hauei zaharkin kontzeptua eranstea, zutik daramatzaten urteak kontutan hartzen ez badira behintzat. Inbentario honekin zera lortu nahi dute: jabeek eraikin zahar hauek bota ditzaten behartzea; ez auzi teknikoaren ondorioz izan daitekeen arrisku publikoaren aldetik, baizik eta “...eragiten duten begi-inpaktu kaltegarria, ekologikoa eta inbertsioek atzera egitea...”.

Birmoldaketa prozesuek eta inbertsioek gunen alteratu zabalak utzi dituzte agerian, inongo planifikaziorik gabe egindako industrializazioaren ondorio eta bazterrerak utzi izanaren lekuko. Halere, eraikin industrial hauek desagertzea berez lorpen soziala denik uztea, Kultur Ondareko elementuen gainean iharduten dutela inondik ere planteatu gabe, kontutan hartu beharreko aspektua da, eraikin horien kontserbazioaren arazoaren inguruan.

Adibideak ugariak dira, eta hiri erdiguneetatik gertu dauden industriak dira ordezkatzeko-programak azkarren jasaten dituztenak. Hernaniko Zentral Termikoaren ordezkari merkataritza zentrua jarriko da, Zegamako paper fabrikaren pabilioiek etxebizitzetara egingo diete lekua, Lasarteko “Brunet y Cía” ehun fabrikaren instalazioen lekuan pabilioi industrial berriak egin dira eta galdu egin dugu industrializazio gipuzkoarrak izan duen lehen eraikin solairuduna (Aramendi 1992; Valles 1992).

Ondare Industrialaren inguruan aurretik hausnarketarik egin ez izana, aldizka lurraldearen ikuspegi anitzarekin izandako aktuzioetan islatzen da. Gipuzkoako Foru Diputazioak bultzatutako “Beduaren Babeserako Plan Berezia” hauetako bat da. Urola ibaiaren bokaleko nekazal inguruan badira “renteria” zaharra, untziola eta porlan fabrika; azken hau Urola Behean tradizio handia izan duen sektorearen lekuko. Ordenazioak “renteria” eta baita XVIII. mendekuntziola zaharrak ere berreskuratzeko asmoa jaso du, baina XX. mende haserako porlan fabrikaren eraispena onartuz. Lan munduarekin zerikusirik duten elementu hauei tratamendu desberdina eman diete, beharbada, zementu fabrika zonaldearen ohizko paisai eredia lardazten duelako; baina zementu fabrikarik gabe zailago egingo da egungo geografia fisikoa eta oraintsuko Ekonomi Historia ulertzea.

Ondare Industrialaren arazoak agertzerakoan, higiezinenez gain, makineria eta fondo dokumentalak aipatu beharrekoak dira. Bi elementuok, kontserbaziorako kostu txikiagoa eskatzen duten arren, eliminazio prozesu azkarragoak dituzte.

Berrikuntza teknologiko azkarrek makineriaren erabateko ordezkatzeari darama berekin, berez, eliminazioak higiezin erauzteak baino kostu txikiagoa baitu. Txatarra modura birziklatzetik lortzen diren irabazi errezak ere makineria ia erabat desagertzeko beste arrazoietakoa bat da. Bestalde, enpresek sortu duten dokumentazioa: planoak, patenteak, korrespondentzia, etab., enpresaren memoria historikoaren berezko gordailu, baztertu edota eliminatu egiten da, leku faltagatik. Gehienetan, dokumentu hauek ez dira gordetzen kontserbaziorako baldintza onegiak bermatzen dituzten lekuetan, eta dokumentazioa jasotzen duen eraikuntza bota egiten bada, dokumentazio hau ez da berreskuratzen.

5. ERANTZUNAK KONTSERBAZIO ARAZOARI

5.1. *Babes juridikoa*

“Ondare Historiko Arkitektoniko Industrialaren Inbentarioa” funtsezko urratsa izan da ondare honen gestioan; halere, elementuren bat aipatu inbentarioan jasotzeak ez du esan nahi babestuko denik. Alegia, ez dago inongo oztoporik elementu hori suntsitzeko.

“Kalifikatutako Kultur Ondasuna” edo “Inbentariatutako Kultur Ondasuna” klasifikazioa ematerakoan soilik izango da derrigorrezko babes erregimena, suntsipena galeraziko duena titularitatea edozeinena izanda ere. Hori guztia bat dator uztailaren 3ko Euskal Kultur Ondarearen 7/1990 Legearen II. tituluarekin.

Gaur egun, kalifikatutako kultur ondasunaren maila dutenak dira “Bizkaiko Zubi Eskegia” Portugaleten (Santana 1993) eta “Jaizkibel Draga”, Euskalduna untziolak 1933 Bilbon egin zuen 60 metro luzerako untzia, eta ordudunik orain gutxi arte Pasaiko portuan lanean aritu dena. Donostiako Untzi Museoak interesa agertu zuen arren, eta Ondare Industrial eta Obra Publikoen Euskal Elkarteak babesa eman bazion ere, Pasaiko Portuko Lan-Juntak subastan jarri zuen zatikatzeko. Honen aurrean, Untzi Museoak bultzatua elkarteak eskaera egin zion Eusko Jaurlaritzari. Espediente honen jakinarazpena subasta hasi baino ordu erdi lehenago iritsi zen Pasaiko Portuko juntara. Eusko Jaurlaritzako Ondare Juntak 92-7-15eko EHAOan Jaizkibel Draga Kultur Interesa duen Ondasun bezala izendatu zuen (Urkia & Canellada 1993).

Nahiz eta ondareko monumentu bati eman dakioken kalifikaziorik altuenetakoa eskuratua duen, bi urteren buruan dragaren egoera kezkagarria da, hondatzen ari baita. Oraindik egiteke dago aktuzio plana, eta egungo jabeak, Portuko Lan-Juntak, errekurso kontentzioso-administratiboa aurkeztu zuen, ondare kalifikatua denez eta titularra erakunde publikoa, kontserbazio eta mantenu gastuak bere gain hartu behar baititu.

Euskal Kultur Ondarearen Legearen 1.2 artikulua, edozein pertsona fisiko zein juridikok eska dezakeela kalifikazio-ihardunbidea zabaltzea aurriztatu du, eta administrazioak eman beharko dio hasiera. Espedienteari hasiera ematen bazaio eta erabaki bitartean, elementuak babesa izango du, kalifikatuta edo inbentarioan jasota bailego. Hasiera prozesu honetan daude Balmasedako “La Encartada” txapel fabrika, Donostiako “Udal Gas Fabrika”, Bergarako “Eguren” lantegi mekanikoa, “Karrantzako Mehatzen Kablea”, “Bilboko Ur-Ponpagailua” (Kultura Teknikoa 1992b) eta Gasteizko “Azukre fabrika”.

5.2. *Museoak*

Azken hamarkadan sortuak dira Ondare Industrialaren inguruko ia museo gehienak. Ondorengoak dira:

Euskadiko Teknika Museoa. Orain hamar urte baino gehiago sortua, Eusko Jaurlaritzaren Kultur Sailak bultzatua. Proiektuaren asmoa Euskal Herriko garapen tekniko industrialaren bilakaera agertzea zen, berreskuratzeko modukoak ziren produkzio elementuen bidez.

Museo honek izan du zailtasunik, alegia, bere lanari aurre egin beharra, aurrekontua zero izanik; gaur egun “Museo Nazionale” izaera eman diote Eusko Jaurlaritzak duen planaren barruan (Gutiérrez 1984; Carreras 1988).

Trenaren Euskal Museoa. Urteetan eskutik utzita egon ondoren, aurreko hamarkadan ekin zioten tren garraioaren berrikuntza prozesu handiari, lerroak eta garraioak berrituz eta ikuspegi ekonomizistatik errentagarri ez zirenak kenduz. Eusko Jaurlaritzako Garraio eta Lan Publiko Sailak 1989. urtean museoa sortzea erabaki zuen, Ondarea gorde eta babesteko alegia. Museoa jartzeko aukeratu zuen lekua, Urolako trenak Azpetian zituen instalazio zaharrak izan ziren. Gaur egun, museoak ibilgailu bilduma zabala du kotxetegietan, geltokia, mantenimendu tailerra, azpiestazio elektrikoa, eta Loiolaraino joan-etorri laburra egiteko aukera ematen du (Olaizola 1994).

Donostiako Untzi Museoa. Ekimena Gipuzkoako Foru Diputazioaren Kultur Saileko Museo Sailarena izan zen, 1987.ean. Museoa ez da industria eskusiboki, baina hala ere itsasoan erabilitako oinarritzko lan elementuak gordetzeko kezka agertu du: egurrezko untzigintza zein industria, kontserba-fabrikak, itsas lan publikoak, etab. (Untzi Museoa 1991).

Tolosan dagoen Gorrotxategi Konfiteri Museoa eta Elorrietako Ur Museoraren proiektua aipatu behar diren beste bi adibide dira.

5.3. Berreskurapena “*in situ*”

Museoekin batera, badira halako ekimenak ere, Ondare Industrialaren berreskuratzea eta balioan jartzera zuzenduak, baina inongo lekualdatzerik eragin gabe. Kokalekua kontutan hartu beharreko elementua da, eta zenbaitetan, ustiraketarekin jarraitzen du, perspektiba ekonomizista hutsetatik ez bada ere.

Balmasedako “La Encartada SA” ehun fabrika 1892.ean fundatu zen, txapelgintzarako. Etxea bera eta ia makineria osoa bere horretan mantendu da, aldaketarik gabe eta produkzioan gaur egunera arte. Ardatz eta polea sistema osoa martxan du, turbina hidraulikotik makina bakoitzari mugimendua eragiten ziona alegia, pabilioi osoan zehar. Ondare Industrialaren Euskal Elkarteak, ondare honen balioaz jabetuta, multzo honen kontserbazioa bultzatzen du, orain bost urte pasatxotik. Enpresak 1992. urtearen amaieran porrot egin ondoren, bideragarritasun plana egin zuten museo sortzeko asmotan; erakusgai nagusia fabrika bera produkzioan litzateke, fabrika-museoa alegia. Balio hori emateko sozietate berria sortu behar da, zordun guztien interesak bilduko dituen, langileenak, herriko administrazioarena eta ondare historikoaren inguruko erakundeena. “Encartada” berriak museo moderno baten baldintzak beteko lituzke, ondare elementu izanez, parekorik gabe. European (López García 1991).

Arabako upategiak azken urteotan ondarearen birbalorazioa lortzen saiatu dira. “Marqués del Riscal” upategiak erakusketa museo txikia sortzeko asmoa du, eta bertan bilduko ditu ardoa egiteko aspaldiko prozesuetan erabiltzen zituzten makina eta tresnak, eta gauza bera egin zuen Bastidako “Nuestra Señora de Remelluri” upategiak. Ekimen hauek kontsumora zuzendutako sektoreak egindako *marketing* horren barruan ulertu behar dira, baina zalantzarik gabe, elementu industrialak gordetzeko lan handia egiten dute.

Lan mundu tradizionalaren inguruan, burniolek eskuratu dute partikularren eta erakundeen arreta, eta horregatik aipa genitzake ekimen azpimarragarriak.

Lehen 50. hamarkadan sortua, Legazpiko Patricio Echeverría enpresa-gizonak Mirandaola burdinola konpontzea erabaki zuenean, urtean behin martxan jartzen dutena. Gaur egun jabetza udalaren eskuetan uzteko aukera aztertzen ari dira (Arbide 1980).

Ildo beretik, 1980. hamarkadan Gipuzkoako Diputazioak Aiako Agorregi burdinola berreskuratze lanak hasi zituen; industria hau XVIII. mendekoa da, eta lurraldean industriaurreko monumenturik adierazkorrena delakoan gaude (Urteaga 1989). Energia probetxamendurako eredua, leku zoragarrian dago kokatua, bista ederreko inguru paregabea. Bizkaiko Foru Aldundia Pobal burdinolan antzeko ahalegina egiten ari da.

Arabako erretxak bada halako joera didaktikoa eta aitzindaria, ikasleentzat zirkuituak eta bisitaldiak antolatu dituelarik oraindik ere martxan dauden errota bakanetara, Asparrenako San Bartolome de Albeniz edo Arrazuako Arroyabera; Antoñanako zentral hidroelektrikoa erakusten da, ikasle gazteak martxan dagoen elementu industrialean sartzen direlarik. Ekimena Arabako Foru Diputazioak bultzatu du (Riera 1984).

Hainbat herritan ere izan dira ekimenak udalerrian bertan elementu industriallak berreskuratzeko. Zerainen herri museo bat antolatu dute eta gainera erreka gainean kokatutako zerrategia berreskuratu dute: urak orain urte gutxi arte inguruko baserrietarako argi indarra ematen zuen turbina eragiten du, eta zerrategiko gainerako makinak ere mugiarazten ditu. Epe luzera, Udalak ez du baztertzeko mende haserako meatze instalazioen berreskurapena, gaur egun proiektuaren tamainak berau geldiarazi badu ere.

Leintz-Gatzagako Udaletxeak Gatzagako aintzinako produkzioa berreskuratu nahi du, eta horretarako hainbat eraikuntza errehabilitatuko du, instalazio zaharrak, zentral hidroelektrikoa eta Santa Coloma ermita, gatzarekin lana egiten zutenen ermanadadea (Ayerbe 1981).

Eusko Jaurlaritzako Gazteria Sailak, hainbat udalekin elkarlanean, gazteenetzako auzolantegiak antolatzen ditu; lan esparru horietan, hainbat herrialdeetatik etorritako gazteek musutruk egiten dute lana gure Ondare Industrialaren inguruan. Aipatzekoa da 1993.ean Legazpiko Katabera-Udanan kokatutako XIX. mende amaierako meategietan egindako lana (Herrerias 1991), eta 1994.ean Beasaingo Igartza errota egindakoa. Aurrenekoan, landaretza eta zaborra garbitu zen, beruna berotzeko hiru labeetan eta metala kargatzekoan ere; bigarrenean, ehotzeko gelan aritu ziren lanean, Aro Modernoko errota garbituaz, mende hasieran turbina elektrikoa eta polea bidezko transmisioa jarri ziotelarik, errotaaren makinarian bereziki erreparatuz (Aguirre 1989: 381-388).

5.4. Arkitekturazko Ondare Industrialaren Berrerabilpena

Eraikin industriallak, fabrikak eta tailerrak, ohizko elementu moduan hartzen ditugu gure hirietan eta ekoizpen industriaren garapenari lotutako lanaren errealitatea gogorarazten dute; horregatik, batzutan alienazio laboralerako gune eta era gutzietako hots eta kontaminazioen sorburutzat hartzen ditugu.

Haserako funtzioak galtzean, eraikin industriallak galtzeko bidean dira; halere, piskanaka sentiberatasun berria sortzen ari da, eta higiezin hauek berrerabili egin behar direla pentsatzera eramaten gaitu; higiezin hauen zabaltasuna eta potentzialitatea egundaino gutxietsiak izan dira. Ondo kokatutako eraikinak dira, aukera handiak ematen dituztenak, berez kapitala baitira, ez hartzen duten lurrarengatik soilik.

Badira Ondare Industrialeko elementuak, esaterako, airetiko trenbideak eta mineral zamagailuak, birmoldaketarako zailtasun haundiagoko instalazioak direnak; berreskuratzekoak ere, paiaisaia lekukotasun aldetik eta kultur turismorako areatan txertatuta.

Eraikin industrialak erabilpen berrietarako moldatzea, kontserbaziorako aukera emateaz gain, zenbaitetan bideragarriagoak dira ekonomikoki. Bistan da ez dagoela eraikin industrial guztiak kontserbatu beharrik; eraikina kontserbatzeko asmoa ez da nahikoa, funtzio eta erabilpen berriak ematea beharrezkoa da (Muñoz 1984).

Hala, Bergarako “Unión Cerrajera”-ren Labe Garaiak enpresak txatarra urtzeko erabiltzen zuen pabilioi zaharra 1987an berreskuratua izan zen eta gaur egun udal polikiroldegia da, bere lehengo bolumena eta egitura gordeaz. Txapa laminaziorako pabilioia ere, lokal industrialak egiteko erabiliko dute (González De Durana 1984).

Tolosan ere, “La Guadalupe” paper-fabrika zaharra bere hartan gorde zuten, barruan lokaletan zatituaz; herri berean Eroskik zentru komertzial berria jarri zuen “Mustad y Cía” aurreko enpresak erabiltzen zuen pabilioetako batean, “shed” motakoa. Arrasateko “La Metalúrgica Cerrajera” fabrika Udal Eskola Tailerrak praktikak egiteko erabili izan du, eta bizkor bertan izango dira Deba Garaiko Mankomunitatearen bulegoak. Donostian, “Suministros Eléctricos Easo” enpresaren pabilioi industrialia da “Arteleku” artearen garapenerako zentru probintzialaren kokalekua dugu, egitura eta kaja guztia mantendu duelarik.

Arabian Laudioko zeramika fabrikaren eraikin zentrala, ondoren “Acenor” plantaren errefraktario tailer bezala erabili zutena, berriro funtzio berriarekin erabili dute, martxan jartzen ari diren industrialde berrirako egoitza administratibo gisa, eta baita lokaletarako ere. Gasteizen aspaldiko “Industrial Alavesa” gaurdaino kontserbatu da, bere lekua oharkabean erabiltzen hasi zirelako, Comisiones Obreras sindikatuaren egoitza izanik.

Zenbaitetan, eraikin industrialak aldi baterako berrerabiltzen dituzte, halako udalaren beharrak ordezkatzeko dituen ekipamendu tertziario gisa eta bidezko hirigintza plangintzak zehaztu bitartean; hau da Errenteriako “Niessen” enpresaren kasua, herriko antzokiari izena ematen diona.

Lan publikoekin zerikusirik duten instalazioak errazen berrerabil daitezkeenak ditugu, ez baitute amaiera traumatikorik izan, enpresa pribatua itxitakoan zorrak kentzeko eta jabetzak banatzeko prozesu luzeak ematen direnean bezala. Irungo hiltegia Udal Eskola Tailerrak berreskuratu zuen eta bertan jarri du egoitza; Pasai Donibaneko hiltegian Kultur Etxea dago eta Pasai San Pedrokoa Musika Eskola bihurtu dute.

Tren geltoki zaharrak dira gehien berrerabil daitezkeen higiezin-ondarearen multzoetako bat: Azpeitikoan geltokia Euskal Tren Museoaren egoitza da; Azkoitikoan udal liburutegia jarri dute, Urretxukoa laister bihurtuko dute Helduentzako Irakaskuntza Iraunkorreko eskola, Zumaiakoa osasun zentroa bilakatu dute eta Maeztukoan nekazaritzaren garapenerako Eskola kokatu dute (Garraio eta... 1989).

5.5. Aldez aurreko estudioak

Ondare Industrialaren Inbentarioak Elkarte Autonomoko Ondarearen ikuspegi osoa ematen duela egia bada ere, Udalak dira plangintza zehatzagoa egin behar dutenak. Erakunde hauek udalerrietako hirigintz, lurralde eta kultur diseinuaren arduradun nagusiak dira, bete-betean ukitzen baitute Ondare Industrialak.

Udal-esparruan, organo kudeatzaileek erabakia hartu aurretik, aipatu erabakiak ukitzen dituen hainbat alderdiri buruzko berri zuzenak jasotzen dituzte. Prozesu hauetan lortu behar dena zera da, Ondare Industrialeko elementuak izan ditzakeen zonaldean lana egin behar denean Udalak Kultur Ondarearen udalaz goitiko erakundeei aholkularitza eskatu behar die, eta aldez aurretik balorazio-estudioa agindu behar du.

Prozesu honen bidez, disziplinarreko informazioarekin eta bertako komunitateak dituen behar guztiak kontutan izanik, Udalak erabakirik egokiena hartu beharko luke.

Kultur Ondarearen inguruan bestelako interesak eta beharrak elkartzen dira, gehienetan kontserbaziozko berak baina giza-garrantzi handiagoa dutenak. Gai hauen azterketa diziplinarreko taldeen lana da, arkitektoak, abokatuak, soziologoak, ingeniariak, etab.; gai hauen inguruan historia arloko profesional baten eskuhartzea behar beharrezkoa da, Kultur Ondarean espezializatua izango dena alegia; hala, batetik aurrerapen kualitatiboa izango da Ondare Industrialaren kontserbazio arrazionalaren alde eta bestetik Euskal Kultur Ondarearen Legean jasotako baloreak galtzea oztopatuko da.

BIBLIOGRAFIA

- Aguirre Sorondo, A. (1989), *Tratado de Molinología*, Eusko Ikaskuntza. Donostia.
- Aramendi, X. (1982), "Lasarte-Oria se queda sin parte de su pasado", *EGIN*, 1992-X-10.
- Arbide Elorza, I. (1980), *Ferrerías en Legazpi*, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa, Donostia.
- Ayerbe, R. (1981), "La industria de la sal en Salinas de Léniz y Gabiria (siglos XIV-XVI)", *BRSVAP*, XXXVII, Donostia.
- Burlado, S. & Delgado, S. (1987), "Por fin el hierro. Puentes del siglo XIX", *Revista del M.O.P.U.*, 345 Zb., 136-165.
- Carreras, J.J. (1988), "La recuperación del Patrimonio Industrial Mueble. El Museo de la Técnica de Euskadi", *Ondare Industrialaren Babes eta Birbalarapenari buruzko II. Jardunaldiak*, Generalitat de Catalunya, 431-435.
- Casanovas, T. (1984), "Organización de la Asociación para la Protección del Patrimonio Industrial", *Ondare Industrialaren Babes eta Birbalarapenari buruzko I. Jardunaldiak*, Eusko Jaurlaritza-Generalitat de Catalunya, 561-564.
- Eusko Jaurlaritza (1992), *Euskal Kultur Ondareari Buruzko Legea*, Legeliburu bilduma, 42 Zbk., Vitoria - Gasteiz.
- Garraio eta Arkitektura Jardunaldiak (1989), azaroak 29-30 eta abenduak 1, Donostia.
- González de Durana Isusi, J. (1984), "Reconversión y reutilización de edificios industriales", *Ondare Industrialaren Babes eta Birbalarapenari buruzko I. Jardunaldiak*, Eusko Jaurlaritza-Generalitat de Catalunya, 242-251.
- Gutiérrez Arroyo, M.I. (1984), "Museo de la Técnica de Euskadi", *Ondare Industrialaren Babes eta Birbalarapenari buruzko I. Jardunaldiak*, Eusko Jaurlaritza-Generalitat de Catalunya, 465-474.
- Herreras, B. & Zaldua, I. (1991), "Mehataritza Goierrin, 1850-1950: Aztarnak", *II Gerriko Ikerlan Sariketa*, Goierriko Euskal Eskola, Maizpide Euskaltegia, Eusko Jaurlaritza.
- Ibáñez, M., Torrecilla, M.J. & Zabala, M. (1988), *Arqueología industrial en Bizkaia*, Eusko Jaurlaritza-Afga-Deiker, Bilbo.
- , (1988), *Arqueología industrial en Alava*, Eusko Jaurlaritza-Afga-Deiker, Bilbo.
- , (1990), *Arqueología industrial en Gipuzkoa*, Eusko Jaurlaritza-Afga-Deiker, Bilbo.
- Ibáñez, M. & Zabala, M. (1992), "Inventario del Patrimonio Industrial de la Comunidad Autónoma", *Kultura Teknikoa*, Industri Ondare eta Herri laneko Euskal Elkartearen aldizkaria, 0 Zb, 6-7.
- Kultura Teknikoa (1992a), "El viaducto de Ormaiztegui", *Kultura Teknikoa*, Industri Ondare eta Herri Laneko Euskal Elkartearen Aldizkaria, 0 Zb., 7.

- , (1992b), “Comunicado ante la demolición de la torre de la bombeadora de Elorrieta”, *Kultura Teknikoa*, Industri Ondare eta Herri laneko Euskal Elkartearen Aldizkaria, 0 Zb, 9.
- López García, J.L. eta Besteak (1991), *La Encartada S.A. Fábrica de boinas*, Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo.
- Muñoz Baroja, J. (1984), “Criterios generales de intervención en edificios industriales”, *Ondare Industrialaren Babes eta Birbalorapenari buruzko I. Jardunaldiak*, Eusko Jaurlaritza-Generalitat de Catalunya, 264-269.
- Negri, M. (1984), “El censo de los monumentos industriales: problema de gestión”, *Ondare Industrialaren Babes eta Birbalorapenari buruzko I. Jardunaldiak*, Eusko Jaurlaritza-Generalitat de Catalunya, 75-85.
- Olaizola, J. (1994), *Burdinbideetan zehar*, Burdinbidearen Euskal Museoa, Azpeitia.
- Riera I Tuebols, S. (1984), “La Arqueología Industrial. Su papel en la enseñanza de la técnica y la historia”, *Ondare Industrialaren Babes eta Birbalorapenari buruzko I. Jardunaldiak*, Eusko Jaurlaritza-Generalitat de Catalunya, 493-512.
- Santana, A. eta Besteak, (1993), *Bizkaia Zubiaren mendeurrena*, Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo.
- Tosas Jorda, T. (1984), “El inventario de Patrimonio Industrial”, *Ondare Industrialaren Babes eta Birbalorapenari buruzko I. Jardunaldiak*, Eusko Jaurlaritza-Generalitat de Catalunya, 123-137.
- Untzi Museoa (1991), *Untzi Museoaren sorrera prozesuari buruzko dossierra*, Gipuzkoako Foru aldundia, Donostia.
- Urkia, M. & Canellada, A. (1993), “Draga Jaizkibel. El monumento está monumentalizado, ¿quién lo desmonumentalizará?”, *EGIN*, 1993-II-27.
- Urteaga, M. (1989), “Ferrerías en Gipuzkoa. El río como aprovechamiento energético”, *Ibaiak eta Haranak*, I. Zb., Etor, Donostia.
- Valles, T. (1992), “Contra los derribos industriales”, *El Diario Vasco*, 1992-X-10.

***EGUNGO INDUSTRI KRISIA EUSKAL
HERRIAN***

***EUSKAL EKONOMIAREN DESEGITURAKETA.
INDUSTRI POLITIKAREN AZTERKETA***

***Helena Franco
Goio Etxebarria***

SARRERA

Lan honetan euskal ekonomiaren desegituraketaz eta desindustrializazioaz arituko gara. Horretarako, azken hamabost urteetan krisiari aurre egiteko abian jarritako politikak aztertu eta hauei buruzko zenbait hausnarketa egingo ditugu. Lehenengo atalean, euskal ekonomia desegituratuta dagoela adierazten da eta zenbait arrazoi aurkezten dugu. Desindustrializazioaren definizioa eta bera neurtzeko adierazleak baliagarriak dira euskal ekonomiaren egoera isladatzeko. Bigarren atalean, industri politikaren bilakaera aukeraturiko garaian (1978-1994) azaltzen dugu. Horretarako, lau aldi bereizten ditugu eta aldi bakoitzaren ezaugarriak erakusten ditugu. Azkenean, ondorioak ateratzeko orduan, industri politika desberdin baten zenbait elementu aipatuko dugu.

Hala ere, hurrengo ataletan euskal ekonomiaz arituko garen arren, hainbat muga du lan honek; hots, zenbait gogoeta orokor egin badugu ere, lanaren muina Hego Euskal Herria dugu eta, gainera, Euskal Autonomia Elkarte (EAE) nagusi agertzen da Nafarroaren kalterako. Beraz, gure hutsune hau hurrengo idazlanetan zuzenduko dugulakoan eta irakurleak muga horiek konpreni ditzalakoan abiatzen gara.

1. EUSKAL EKONOMIAREN DESEGITURAKETA ETA DESINDUSTRIALIZAZIOA

1.1. Euskal produkzio ehunaren etengabeko desegituraketa

Gure ustez, euskal produkzio sistema desegituraturik dago. Hau egiaztatzeko zenbait arrazoi eman dezakegu:

a. Euskal ekonomiaren kokapena nazioarteko lan zatiketan ez da era zuzenean gertatzen, baizik eta produkzio sistema espainola zein frantsesaren bidez, nazioarteko konkurrentziak baldintzaturik. Beraz, Euskal Herriak ez ditu bere kanpo fluxuak (merkantzienak, kapitalenak, zerbitzuenak eta abarrenak) inolaz ere kontrolatzen.

Nazioarteko lan zatiketan era honetan sartzeak industri adarren arteko integrazio sakona oztopatzen du. Izan ere, nazioarteko aldaketek adarren egitura hautsi dezakete eta ondorioz zenbait ihardueren lotura (burutik azken ondasunetaraino) ezinezko bihurtzen da.

Euskal ekonomiaren barneko beharrek ez dituzte bere egituraketaren aldaketak bultzatzen. Bertako produkzio eta egungo behar sozialen arteko koherentzia edo oreka ez da politiken helburua, ezta produkzio adar ezberdinen arteko harreman sendoa bilatzea ere.

b. Metaketa intentsiboan (60 eta 70. hamarkadetako lehenengo urteetan), Hego Euskal Herriak ez zeukan ekonomia erregulatzeko erakunde propiorik. 1970eko hamarkadaren amaieran Estatu espainoleko instituzionalizazio berriak ez du erakunde politiko amankomun batean euskal ekonomi eta gizartea integratzen. Horrezkero, krisialdiko aldaketek eta EAE zein Nafarroako gobernuen politika urrunkorrek ekonomiaren desegituraketarantz bultzatzen dute.

d. Desegituraketan adierazgarriena produkzio iharduera berrien eza da, bai industrian eta bai zerbitzuetan; beraz, jasandako enpleguen galerari ez zaio erantzunik ematen. Hau nabariagoa da EAEn Nafarroan baino. Alegia, eskumen politiko urriek eta atzerri inbertsioaren gabeziak ezerezean uzten dute berrindustrializazio proiektua. EAEko industri politikak ezin izan du kanpoko kapitala erakarri. Halaber, iharduera berriak garatzeko orduan ez du Estatuaren laguntzarik jaso. Bestalde, sektore publiko industrialik gabe enplegua sustatzeko edozein politikak porrot egingo luke.

e. Komunitate autonomoen industri politikak Estatuaren politikaren betegarriak dira, oinarri eta helburu berdintsuak dituztelarik. Gainera, Estatuaren politikarekiko menpekotasun hori onartu egiten dute gobernu autonomoek. Beraz, nazioarte mailan taxutzen eta esleitzen den lan zatiketa ontzat ematen da. Hau guztia kaltegarria da Euskal Herriarentzat, krisiaren eraginak areagotzen baitira berton. Ondorioak mota askotakoak dira: alde batetik, industria tradizionalaren krisia, azpiegitura tekniko eta sozialen defizita, ingurugiroaren narriadura, gatazka sozialak eta, beraz, inbertitutako kapitalak errentagarri bihurtzeko zailtasunak, eta beste aldetik, nekazaritzan oinarritutako zenbait eskualde baztertzea.

f. Bestalde, finantza kapitalaren eta industri kapitalaren arteko harremanak ez dira nahikoak. Honen ondorioz, finantza kapitalek ez dituzte inbertsioak Euskal Herrira bideratzen.

g. Euskal Herriko industri ehuna berriztatzeko zailtasunak beste lekuetakoak baino handiagoak dira. Izan ere, euskal industriaren espezializazioak adar tradizionaletan dauka oinarria; eta industriaren zutabea ezezik gizarte berarena ere direnez gero, adar horiek desagertzeak euskal ekonomiaren sustapena oztopatuko luke.

h. Ekonomiaren koherentzia handiagoa lortzeko produkzio ondasunen sektorearen eta kontsumo-ondasunen sektorearen arteko lotura indartu beharko

litzateke. Euskal ekonomian koherentzia hori oso txikia da, kontsumo ondasunetako sektorean dibertsifikazioa urria dela eta. Areago, egungo aldaketa teknologikoaren garapen eta difusio garaian, produkzio ondasun estrategikoak ez dira euskal industrian kokatzen.

Bestalde, euskal komunitate autonomoen industri politiken helburua ez da produkzio eta kontsumo ondasunen arteko koherentzia handiagoa lortzea.

i. Laburbilduz, euskal ekonomiaren desegituraketaren zioak asko eta konplexuak dira. Batzuek oinarri historiko estrukturala dute; beraz, horien aldaketak denbora behar du. Beste batzuek oinarri politiko koiunturala dute; beraz, epe laburrean alda daitezke. Bien arteko muga zehatza ezartzea zaila izan arren, hurrengo sailkapena eskaintzen dugu:

- Lehenengo taldean hauexek lirateke: produkzio sistema espainol eta frantsesarekiko menpekotasuna (euskal ekonomia nazioarteko lan zatiketan horien bitartez integratzen delarik), krisiaren eragin latzenak pairatu dituen sektore tradizionaletan espezializatuta izatea, eta enplegu sortzaile diren iharduera berrien eza.

- Bigarreanean, berriz: Hego Euskal Herriko lau herrialdeentzako instituzio amankomunik ez izatea, instituzio autonomoen politika dibergenteak, eskumenen urritasuna, berrindustrializazioa bultzatuko lukeen enpresa publikoa sortu nahi ez izatea, eta gobernu zentralaren politikaren menpe izatea. Hemen gaineratu genezake euskal esparru sozio-ekonomikoa bultzatzeko borontate politikorik ez izatea.

1.2. Euskal ekonomiaren desindustrializazioa

Azken bi hamarkadetan desindustrializazio prozesua Euskal Herrian aurrera joan da etengabe. Bere eragina desberdina da eskualde eta herrialdeen arabera. Hala ere, industrialde tradizionalak, sektore helduetan espezializatuta daudenek, ondorio latzenak pairatzen dituzten arren, krisiaren eraginak Euskal Herrian zehar hedatzen dira.

Desindustrializazioaren hainbat kontzeptu eta definizio plazaratu dira azken urteetan¹. Halaber, fenomeno hori neurtzeko zenbait proposamen egin dira. Agian, Doreen Massey-k (1988, 54) aurkezten duen hurrengo taula lagungarria izan daiteke laburki azaltzeko:

¹ Bibliografia aberatsa da arlo honetan: Lever (1991), Rose et al. (1984), Rhodes (1986), Massey eta Meegan (1982), Cairncross (1982), Martin eta Rowthorn (1986), etab.

DESINDUSTRIALIZAZIOAREN DEFINIZIOAK

DEFINIZIOAK	BALIZKO ADIERAZLEAK
Herrialde batek produkzio zein esportazio netoen hazkundera lortu ezin duenean, eta ondorioz sozialki onargarria den enplegu maila mantentzeko gai ez denean	Nazioarteko egoera neurtzeko: pagamendu balantza eta trukaneurria
Manufakturaren beherakada erlatiboa (ekonomia osoarekiko)	Barneko egoera neurtzeko: enplegua eta desenplegua Manufakturaren enplegua (edo produktua) ekonomia osoarekiko
Manufakturaren beherakada absolutua	Manufakturaren enplegu (edo produktu) maila absolutua

Azken bi definizioak, hedatuena, harturik (eta euren adierazleak), EAE eta Nafarroako enpleguaren datuek desindustrializazioaren prozesua baieztatzen dute².

2. EUSKAL HERRIKO INDUSTRI POLITIKA

Atal honetan Hego Euskal Herrian eragina duen politikak aztertuko ditugu, batik bat industri krisiarekin batera datorren desindustrializazio prozesutik aurrera abian jarritakoak ikusiko ditugu. Bestalde, bai administrazio zentral bai administrazio autonomoen ekimenak ikergai izango dira.

2.1. Hasierako oharra

- Oro har esan daiteke 1980ko hamarkadan nazioarte mailan politika ekonomikoa aldatu zela. Hamarkada horretan aurreko politikekiko haustura eman zen. Gestio keynesiarretik liberalera pasatu zen eta azken hau ortodoxia berria bilakatu zen. Ortodoxia hori herrialde kapitalista aurreratuenetan sortu bazen ere, 1980ko hamarkadan munduan zehar arin hedatu zen.

- Aldaketa nagusi horrek eragina izan zuen industri politikan. Artean, sektore estrategikoetara sustatzeko zuzendutako ekimenak nagusiak izan ziren aurreko industri politikan. Gaur egun, berriz, produkzio ehuna birsortzeko ekimen horizontalak erabiltzen dira, zeinen bidez merkatuaren mekanismoak bultzatzen baitira, konkurrentzia oztopatzen duten neurrien kalterako³. Industria osoaren gain dute eragina; berrikuntza, kalitatea, enpresentzako zerbitzuak, eskulana edota azpiegiturak babesten dituzte (Serrano et al., 1993, 126).

² Etxebarriak (1993) hainbat datu ematen du.

³ Esan daiteke egungo industri politikak ez duela kontraesanik konkurrentzia politikarekin. Dakigunez, konkurrentzia politika Europako Komunitatearen eraketaren oinarria da. Brusselak politika hori betarazten du eta, beraz, gobernuen industri politikak mugatzen ditu.

- Gaur egun, politikaren muina liberalismoa bada ere, abian jartzen den industri politika hibridoa da. Adibidez, sektoreetara zuzendutako neurriak (birmoldaketa politika kasu) eta tresna horizontalak batera agertzen dira. Agian, transizio prozesu batean dago industri politika, abandonatuta leudekeen ekimenetatik beste berrietara egokitu nahian (Serrano et al., 1993, 127).

- Argi dago Europako Batasuneko eskualde desberdinek egiten duten politika gero eta homogenoagoa dela. Beraz, Bruselak gero eta gehiago baldintzatzen ditu erakunde desberdinen politikak. Homogeneotasun hori kapital transnaziionalarentzako onuragarria da eta bere garapena bermatzeko beharrezkoa da.

- Industri politika 1978tik egun arte aztertzeke lau aldi bereizi ditugu: 1978-83, 84-87, 88-90, 91-94. Epekatze hau politiken aldaketan arabera egin dugu, aro bakoitzaren ezaugarriak aztertzean ikusiko dugunez⁴.

- Bestalde, ezin dugu aipatu gabe utzi eskumenen banaketaren gaia. Hots, aitortu behar da eskumenen banaketa EAEren barnean, Komunitate Autonomo eta Diputazio desberdinen artean, istilutsua izan eta izaten dela. Egia esan, ez dugu ikusten maila desberdinetako erakundeen politikak koordinatzeko borondate politikorik. Lurralde Historikoen Legeak gatazka honi irtenbidea aurkitzea zuen helburu, batik bat, sustapen ekonomikoaren eskumenei buruz. Lege horretan eskumen horiek gobernu autonomoaren eskutan bakarrik geratu ziren. Hala ere, istilua ez da gaingitu, zeren eta komunitate autonomoa ulertzeko bi ikuspegi zeharo desberdin batera agertzen baitira nazionalismo nagusiaren barruan: batzuentzat, komunitate autonomoa espazio politiko eta ekonomiko bakarra eta, beraz, industri politika bakarra da; eta, besteentzat, komunitatea hiru lurraldeen batuketa baizik ez da, eta sustapen politika lurraldeen sustapen politiken batuketa hutsa da (Serrano et al., 1993, 130).

2.2. *Industri politikaren azterketa*

2.2.1. *Lehenengo aldia: 1978-83*

2.2.1.1. *Administrazio zentrala*

Ekonomia espainola nazioarte mailan sartzeko oinarriak ipintzea izan zen, une horretan, administrazio zentralaren politikaren helburu nagusia, horrela, ekonomia kanpoko konkurrentziari aurre egiteko gai izan zedin.

4 Serrano et al.-en ustez, EAEko gobernuaren politikari buruz aritu direnean, ekimen sektorialak nagusiak diren sustapen politiketatik ekimen horizontalez beteriko industri politiketarako muga EAJ eta PSE-PSOEren lehenengo koalizio-gobernua izango litzateke, non Industria eta Merkataritza Saila sozialisten esku geratzen baita (Serrano et al., 1993, 128). Hauxe da gure bigarren eta hirugarren aldiaren arteko unea.

Hori zela eta, errenta politikak, paktu sozialen bidez, abian jarri ziren. Halaber, lan legedian zein lan merkatuan aldaketa sakonak gertatu ziren, lan harremanen liberalizazio eta malgutasuna bultzatuz. Horrek guztiak mozkin-tasa hobetzea zuen helburu. Bestalde, industri politika beste politiketatik isolatuta zegoen.

Urte horietan, Estatu espainolak, transizio politiko bereziaren bidez, Europaren aurrean homologazioa lortu nahi zuen. Horregatik, erakunde ugari aldatu behar zituen Estatuak; esate baterako, zerga eta finantza sistemak egoera berrira egokitu behar zituen.

Industri politikak tresna bertikalak erabiltzen zituen: subentzioak, interes baxuko maileguak, zergarinketak, eta abar, zailtasunak zituzten enpresei laguntzeko. Dena den, neurri horiek ez zuten koherentziarik, produkzio sistema guztia edota produkzio sektore osoak kontuan hartzen ez baitzituzten.

Azken batean, sektore tradizionaletako lanpostuen galerak edo amortizazioak subentzionatzea zen helburua. Sektore horietan produkzio ahalmena handiegia zen eta kostuen egitura ezin zen nazioarte mailan homologatu.

Aurreko urteetan INI enpresa publikoak izan zuen betebeharra, ordurako, abandonatu egin zuen. Izan ere, anitz hamarkadatan zehar, kapital pribatua errentagarri bihurtzen ez zuten enpresa asko enpresa publikoak bereganatzen zituen (batez ere, oinarritzko sektoreetakoak: siderurgia, kimika, petrokimika, meatzaritza, ...). Alegia, kapital pribatuak zenbait enpresa utzi zituen, hain zuzen ere une horretan doikuntza behar zutenak.

Oinarritzko eta bitarteko sektoreetako birmoldaketa gidatzeko eta finantzatzeko ez zen inolako asmorik, ez administrazioaren aldetik (bere politikaren izaera liberalari jarraikiz) ezta finantza kapitalaren aldetik ere (oinarritzko industria utzi eta gero, bankaren inbertsio berriak espekulatiboak ziren, batik bat).

Industri enplegua etengabe erori zen garai horretan, batez ere industria espainola espezializatuta zegoen adarretan (altzairugintza, ehungintza, oinetakoak). Desenpleguak langile iraunkorrak ere ikutu zituen, baita konbenio kolektiboen bidez babestuta zeudenak eta enpresa handietan lan egiten zutenak ere. Halaber, krisiaren eragina langileen kontzientzian isladatu zen eta sindikatuen klase izaera desagertuz joan zen. Soldaten negoziazioa euren betebeharrak nagusia bihurtu zen, kapitalaren gestioa zalantzan jarri gabe. Dena den, zenbait kasutan langileek birmoldaketari aurre egin zioten, euren lanpostuak defendatu nahian. Hori zela eta, indar nahikoa zutenean zerbait lortu zuten: subentzioak, aurrejubilazio ordainduak, lanpostuak mantentzea, ...

2.2.1.2. Administrazio autonomoen politikak

EAE eta Nafarroaren eskumen maila Estatu espainoleko beste komunitate

autonomoena baino handiagoa da. Izan ere, erregimen fiskal bereziak dituzte EAEk eta Nafarroak; alegia, kontzertu ekonomikoa eta konbenio ekonomikoa.

Garai horretan, Hego Euskal Herriko gobernu autonomoek alde zaurretik Estatu espainolak erabilitako tresnak erabili zituzten. Horrela, zenbait laguntza ematen zuten, baina ez zuten inolako plan orokorrik taxutzen eta, ondorioz, ez zuten enpresak aukeratzeko irizpide finkorik izaten. Hots, produkzio sistema osoaren koherentzia ez zuten kontuan hartzen.

Euskal produkzio sistemaren espezializazioa ikusita eta industriaren enplegu gehienak sektore gutxitan zeudela kontuan harturik, lehenengo garai hartan aurrikusi zitezkeen hainbat eskualdetan izango ziren eragin gogorrak, batez ere Nerbioi ibaialdean eta Gipuzkoako zenbait industrialdetan.

Aldi hartan ere urteetan zehar iraunen zuen eskumenen banaketa nabarmen agertzen zen: oinarritzko sektoreen birmoldaketa (enpresa handiek osatuta, batez ere) Estatuari zegokion. Beraz, EAE eta Nafarroaren eskumenek zein finantza ahalmenek ez zuten ahalbidetzen sektore horien birmoldaketa.

Bestalde, EAEko gobernuaren ekimen nagusiak⁵ enpresa ertain eta txikiak laguntzera zuzentzen ziren, aro horretan jadanik arrisku larrian zeudelako. Laguntzak (subentzioak eta maileguak) banatzeko orduan administrazioak (kasu horretan, SPRI agentziak) ez zuen sektore jakinik aukeratzeko; hau da, laguntzak ez ziren zuzentzen krisian zeuden sektore jakin batzuetara. Beraz, agintariek ez zituzten sektoreen arabera laguntzak bideratzen. Dena den, enpresen egoera zela medio, horietako mailegu asko berehala kobraezin bihurtu ziren (Urdangarin, 1988, 363).

Estatu mailako lehenengo birmoldaketaren neurriek ondorio larriak izan zituzten EAEko zenbait enpresatan, enpleguan zein finantza baliabideetan. Leku ikutuena Nerbioi ibaiaren ingurua izan zen, non siderurgia osatua, altzairu arrunt eta bereziko enpresa handi asko, untziola garrantzitsuenak eta ekipamendu elektrikoaren ondasunetako fabrika nagusiak kokatzen baitziren.

Argi dago EAE eta Nafarroaren industri politikak⁶ administrazio zentralak egiten zuenaren betegarri zirela. Hau zela eta, Gasteizko gobernuak ez zuen parte hartzen oinarritzko sektoreen enpresa handien birmoldaketan. Administrazio autonomoaren politika, aitzitik, beste sektoreetara eta beste motako enpresetara zuzenduko zen gero.

5 EAEko gobernuak industri politikaren lehenengo ekimenak 1981ean ipini zituen abian. Kontuan hartu behar da transferentzien prozesua urte horretan hasi zela, aro berriko lehenengo kontzertu ekonomikoa onartu eta gero.

6 Aldi horretan Nafarroako gobernuaren industri politikaren neurriak oso urriak izan ziren, transferentziak EAEk baino beranduago eskuratu baitzituen.

Laburbilduz, esan dezakegu administrazio zentralaren eta autonomoen politikak oso antzekoak zirela; alegia, ez zuten enpleguen galera berrorekatzen ezta produkzio sektore koherenteagoa bilatzen ere.

2.2.2. *Bigarren aldia: 1984-87*

- Administrazio zentrala

Azken urte hauetan teknologia berriak produkzioan sartzeko ahaleginak funtsezkoak dira industri politikan. Horregatik esan daiteke industri politika eta teknologiko politika nahasten direla eta, azken finean, gauza bera direla.

Estatu mailan 1984 arte ez ziren lehenengo plan partzialak taxutu. Horien helburua iharduera berrien industrializazioa izan zen. Alegia, PEIN (“Plan Elektroniko eta Informatiko Nazionalea”) eta PEN (“Energi Plan Nazionalea”) abian jarri ziren. Hala ere, plan horiek ez zeuden koordinatuta administrazioaren beste sailek egiten zutenekin.

Bestalde, industri birmoldaketaren plana garai honetan garatu zen⁷. Laguntza motak hauek ziren: finantza motakoak (maileguak, subentzioak eta abalak), fiskalak (hobariak, administrazioarekiko zorren gerorapena) eta laboralak. Azken hauen artean, enpleguen doikuntza malgutzekoak ziren nagusi. Horrela, Enplegu Eragintzako Fondoak (FPE) sortu ziren, nahiz eta langileen birralokapenaren helburua ez lortu. Halaber, Presazko Birrindustrialtzeko Lurraldeak (ZUR) ere sortu zituen gobernuak, krisiaren eragin gogorrera pairaturiko lurraldeetara inbertsio produktiboa erakartzeko eta, beraz, enplegua sortzeko asmoz. Hauek ere porrot egin zuten.

Benetako berrindustrializazio planak industri politika osoa ezarri beharko luke; alegia, adarren arteko harreman eta loturak finkatu eta zenbait lehentasun taxutu, oinarritzko eta tarteko adarrak mantendu edota garatzeko, horrela beste adarren hornikuntza aseguratu eta kontrolatzeko eta, halaber, enplegua mantendu eta sortzeko. Bestalde, produkzio sistemaren koherentzia ere bilatu beharko luke, beraz, industri politika lanindarraren birziklai, formazio eta hezkuntza plan orokorrekin koordinatuta egon beharko litzateke (Mikel Gómez, 1991, 474).

Baina berrindustrializazio prozesua, alegia iharduera berrien garapena, ekimen pribatuaren eskutan (bertakoa zein atzerrikoa) utzi da. Horregatik, enpleguak ez dira orekatu, zeren eta inbertsio berriak ez baitira zuzendu birmoldaketa politikak gehien jo dituen eskualdeetara.

⁷ Industri birmoldaketaren azterketa sakona egiteko, ikus Navarro (1989), 26.

- Administrazio autonomoak

Aro horretan gobernu autonomoen industri politikak kanpora begira egin ziren. Esportazioa bultzatu, atzerri inbertsioaren etorrera prestatu eta nazioarteko konkurrentziaren aurrean euskal enpresak egokitu zituzten politika horiek. Berriz ere, produkzio sistemaren koherentzia ahaztu eta baztertuta geratu zen.

Administrazio zentralaren industri politikak ondoren orokorrak izaten ditu. Honela, atzerri inbertsioaren gorakada bultzatu ezezik, inbertsio horren lokalizazioa ere baldintzatzen du. Bere joera dela eta, kanpoko kapitala leku jakin batzuetan kokatzen da: Madril, Katalunia eta Mediterraneoko kostaldean. Joera horri jarraituz, industri politika zein azpiegituren politika atzerri inbertitzailearen lokalizazioaren arabera taxutu ditu Estatuak. Beraz, industri sistemaren koherentzia eta kontrola abandonatzen du, enpleguen banaketa espaziala kontuan hartu gabe.

Gobernu zentralaren politikarekiko betegarri izaten jarraitu zuen komunitate autonomoek egiten zuten industri politikak. EAEko gobernuak ez zuen administrazio zentralaren industri birmoldaketan parte hartu eta beste adarretara zuzendu zituen bere ahaleginak. Esate baterako, Gasteizko gobernuak PRE (Plan de Relanzamiento Excepcional - Salbuespeneko Birsustapenerako Plana) jarri zuen abian. Plan horren bidez, EAEn krisiaren eraginak pairatzen zituzten eta garrantzitsuak ziren sektoreak baina Estatu mailako birmoldaketan sartuta ez zeudenak, birmoldatu eta saneatu nahi zituzten. PREko sektore nagusiak, behintzat erabilitako finantza-baliabideen arabera, makina-erreminta, offset inprentak eta automobilentzako galdategiak izan ziren. Adibide honetan argi ikus daiteke nola banatu duten Estatuak eta komunitate autonomoak sektore desberdinetako birmoldaketa. Dena den, banaketa hori ez da inoiz esplizitoki adierazi.

Aro horretan, EAEko zein Nafarroako gobernuak erregio garapenerako agentziak erabiltzen hasi ziren industri politika bideratzeko. Horrela, SPRI Estatu mailako agentzien artean aintzindarietako bat izan zen eta beharrezko erreferentzia bihurtu zen. Bere oinarrizko helburuak hauexek ziren: enpresari ingurune egokia sortzea, enpresa atzerritarrak EAera erakartzea eta EAEko enpresetan erabilgarri litezkeen produktu, prozesu eta teknologia berriak aurkitzea. Helburu horiek lortzeko asmoz SPRIk zenbait programa garatu du: alde batetik, industri iharduera babestu edo sustatu nahi zutenak, eta beste aldetik, berrikuntza eta aldaketa teknologikoa bultzatu nahi zutenak. Hala ere, programa guztiek ez zuten lortu espero zuten helburua eta hainbat kasutan porrot egin zuten.

Bestalde, Nafarroako agentziak, SODENA, ez du izan SPRIk izan duen garrantzia ezta SPRIk bete duen papera ere industri politikaren barnean.

Administrazio desberdinen artean aipatu betegarritasuna izan arren, zenbait kontraesan ere agertu dira. Esaterako, nahiz eta EAEn industri ehuna berriztatzeko arazo asko izan, inbertsioa ez baita berpizten ezta atzerriko inbertsioa bertan kokatzen ere, Estatuaren gobernuak ez dio lagundu enplegua sor litezkeen iharduera berriak garatzen. Hau dela eta, krisiaren ondorioak areagotu dira EAEn: azpiegituren defizita, ingurugiroaren narriadura, gatazka sozialak, ...

Une horretan argi ikus zitekeen eskumen maila urriak eta industri politikaren ikuspegi neoliberalak ez zutela ahalbidetzen ekonomia sustatzeko ekimen publikoa erabiltzea. Ekimen publiko honen helburuak zerak izan beharko lirateke: iharduera berriak sustatu, lanindarra ez desbalorizatu, euskal ekonomia eta gizartea ez desegituratu, ... Beraz, merkatuaren legeari jarraitzea ez da bide egokiena euskal ekonomiaren desegituraketari aurre egiteko.

2.2.3. Hirugarren aldia: 1988-90

- Administrazio zentrala

Europako merkatuan integrazioa laguntzeko asmoz, gobernu zentralaren industri politikak kapitalaren kontzentrazioa bultzatu zuen. Aldi berean, kapital multinazionalaren inbertsioa piztu zuen, Estatu espainola atzerri inbertitzailearentzako kokagune egoki bihurtu nahian.

Europako Komunitateak industri eta eskualde politika desberdina ezarri zuen eta, ondorioz, sektoreen birmoldaketan Estatuaren autonomia murriztu zuen, zeren, horrezkero, produkzio kuotak eta prezioak Brusselak erabaki baititu.

Bestalde, politika horizontalak nagusitu ziren; enpresa txiki eta ertainen sustapena, kalitatearen politikak eta abar, Europako Komunitateko konkurrentziara zein kontsumo arauetara egokitzeko. Politika horien lehentasuna konkurrentzialtasuna hobetzea zen, eta horrela enpleguaren sorrera bigarren mailan geratzen zen.

- Administrazio autonomoak

Europako Komunitatean integrazioaren ondorioz industri politikek eskakizun batzuk bete behar zituzten. Horrela, inbertsioaren programa orokorrak prestatu behar zituzten gobernu autonomoek, zeuden programa guztiak koordinatzeko. Hau zela eta, EAEn Epe Ertaineko Plan Ekonomikoa (1989-92)⁸ eta Nafarroan

8 Epe Ertaineko Plan Ekonomikoa zenbait tresna ezarri zuen: Europa 93 Plana, PNIC ("Programa Nacional de Interés Comunitario"), Komunitatearen Programak, ZID ("Zona Industrializada en Declive", Ikeko Lurralde Industrialdua), Sektoreen Planak (Errepideen Plan Orokorra, Trenbideen Planak, Aireportuen Planak, Lurralde Antolaketaren Plan Orokorrak eta abar).

Inbertsio Publikoen Programa (1989-91)⁹ abian jarri ziren. Plan horien ardatz nagusia azpiegiturak ziren, eta azpiegituretan oinarritutako eskualde politika diseinatzen zela esan daiteke. Komunitatearen iritziz, berak (egiturazko fondoen bidez) finantzatzeko zituen azpiegituren planen helburua erregioen arteko desberdintasunak murriztea izan beharko zen.

Plan horien barruan biltzen ziren programak Europako Komunitatean integrazioaren ondorioz garatu ziren. Helburu nagusia Europako Komunitatearen eskualde laguntzak lortzea zen (FEDERek -Eskualdeen Garapenerako Europako Fondoak- ematen zituenak, batez ere).

2.2.4. *Laugarren aldia: 1991-94*

Azken aldi honetan EAEn¹⁰ Azuaren Plana deritzana¹¹ abian jarri da. Industri politikaren plan honek ekarri duen aldaketa aztertuko dugu.

Planaren egituran hiru atal nagusi agertu dira: industriaren diagnostikoa, helburutzat hartutako eszenarioa ezartzea, helburu hori lortzeko politika eta tresnak proposatzea. Horrez gain, gizartean debatea bultzatzea du helburu, akordioak lortzeko asmoz. Gainera, planaren ardatza konkurrentzialtasuna da.

Plan honek industri politikari izaera orokorrago eta koherenteagoa eman nahi dio. Horretarako, aurreko ikuspegia, sektoreen araberako politika estua, gainditu nahi du. Hala ere, bere filosofi oinarria eta aurreko aldietakoa alderatuz gero ez dago inolako desberdintasunik. Horregatik, finkaturiko helburu asko ezin izango dira lortu. Izan ere, ikuspegi liberalak politika baldintzatzen du. Adibidez, produkzio ehuna berkonpontzeko enpresa publikoa ezin da sortu eta garatu.

Industriaren aldeko apostua egin arren¹², oztopoak ditu planak hori gauzatzeko. Gure ustez, oztopo nagusia hau da: planean konkurrentzia libreari eta konbergentzia planari ematen zaion lehentasuna. Industri plana hauen pean dago; biak bete behar dira inolako zalantzarik gabe. Beraz, Komunitatearen konkurrentzi politikari¹³ itsuan jarraitzeak enpresa publiko bultzatzaile sortzea

9 Programa honen plan nagusiak Errepideen Plana eta Udal Azpiegituren Plana ziren.

10 Gure ustez, Nafarroan ez dago aldaketa sakonik eta gaur egun ere hirugarren aldiaren ezaugarriak eta oinarritzko elementuak agerian daude.

11 Ikus Eusko Jaurlaritza (1991): "Industri alorreko politika iharduketarako mugarte orokorra 1991-1995". Plan hau Gasteizko Parlamentuan 1992ko hasieran aurkeztu zen.

12 Planak aitortzen du industri politika berria eraikitzeko, nahitaez, jadanik existitzen dena eta egiten ezagutzen dena kontutan hartu behar dela (Eusko Jaurlaritza, 1993a, 24).

13 Gobernuaren *Garapen* programan konkurrentzia librearen printzipioa onartzen da. Printzipio horri jarraituz gero inbertsioetarako laguntzak Europako arauetara moldatu behar dira eta legalitatea guztiz bete behar dute. Galdetu dezakegu ea siderurgia alemanak, britainarrak eta italiarrak, besteak beste, arau horiek era berean betetzen dituzten.

galerazten du. Gainera, defizit publikoaren kontrol gogorrek ez du onartzen laguntza publiko handia plana garatzeko. Horregatik, finantza bideak¹⁴ oso urriak dira eta finantzapen pribatua nagusi izatea da helburua.

Oso adierazgarria da, plana garatzen hasi baino lehen, hiru atal nagusi planean ez sartzea: siderurgiaren berregituraketa, zailtasunak dituzten enpresentzako laguntza eta aparteko inbertsioak erakartzea. Horiek guztiak beharrezkoak dira benetako industri politika garatzeko. Gainera, ezin ditugu ahaztu hiru arlo horietan gobernu autonomoak egindako ahaleginak. Industriaren aldeko apostua eta hiru atal horiek planetik at uztea ez datoz bat. Kontraesan hau ulertzeko, planak berak onartzen duena kontuan hartu behar dugu; aipatu atal horiek finantza baliabide ugari behar dute, eragin sozial handia dute eta EAEk inbertsioa erakartzeko zailtasunak agerian uzten dituzte (Eusko Jaurlaritza, 1993a, 26-27). Beraz, beste politiken garapena eragotzi dezakete. Alegia, EAEren eskumen eza eta inbertsioa erakartzeko ahalmen ahula nabarmen agertzen dira. Hau da: eskumen markoa eta finantza ahalmena zalantzan ipintzen dira. Harrigarria da hiru arlo horietaz Industriaren kontseilariak, 1994eko urtarrilean Parlamentuan, egindako balorazioa. Gure ustez, lorpenak urriegiak dira baikor agertzeko.

Bestalde, orain ere Estatuaren politikekiko menpekotasuna agerian dago. Gasteizko gobernuak 1992an ez zuen lortu berrindustrializaziorako bere proposamen xeheak administrazio zentralak onartzea. Izan ere, 1992ko otsaileko proposamen horretan, gobernu autonomoak haxe eskatzen zion administrazio zentralari:

a. EAEn eragina duten enpresa publiko zein sektoreen birmoldaketa-planak negoziatzea.

b. INEMen transferentzia.

d. AHV eta ACENOR enpresen konkurrentzialtasuna bermatzeko inbertsioak gauzatzea.

e. Altzairu adarreko enpresa eta ihardueretako hedapen-proiektuak finantzatzea, eta INIren eta Corporación Bancariaren inbertsioak bermatzea.

f. Gobernu autonomoaren hamar politikekin¹⁵ kooperatzea, eta konbergentzia politikaren arazoak murrizteko epe luzerako maileguak prestatzea.

14 1991-95 aldian, Planaren aurrekontu osoa 290 mila milioi pezetakoa da; beraz, 58 mila milioi pezeta urtero batzbestea.

15 Hamar politikak hauek dira: 1. Konkurrentzialtasun programa; 2. EAErako eskualde politika; 3. Inbertsio berrien sustapena; 4. Finantza babesa; 5. Laguntza horizontalak: teknologia, berrikuntza eta telekomunikabideak; 6. Industriaren administrazioa; 7. Energia eta ingurugiroa; 8. Meatzaritza-orientabidea; 9. Internazionalizazioa: merkatura irekitzea; 10. Enplegua, formazioa eta lan harremanak.

Langabeziaren arazoa da planaren hutsune barkaezina; ez da agertzen planean eta ez zaio ematen inolako lehentasunik. Egungo lanpostuen etengabeko galera gelditu beharko luke benetako industri politikak. Planean programa ugari taxutu arren, euskal industri ehuna eraikitzeke ekimena ahaztuta dago.

Garapen programan aitortzen da EAEn ez dagoela enpresa garrantzitsurik zein aparteko industri inbertsioak ezartzeko berezko tresnarik. Beraz, planaren ustez irtenbide bakarra atzerri inbertsioa erakartzea da. Horregatik, arauak eta finantza bideak inbertsio horren arabera egokituko dira.

Bestalde, lehiakortasuna hobetzeko politika zein teknologi politikari dagokionez administrazioaren asmoak besterik ez dira agertzen, politika horiek enpleguen sorreran izan lezaketen eragina zehaztu gabe.

Konkurrentzialtasun programa aldeztu aurretik aukeraturiko *clusterretan*¹⁶ oinarrituta dago. Hemen ere ekimen pribatuaren aldeko uste osoa agerian da. Izan ere, administrazioak, programaren lehenengo aldia gainditu eta gero, hurrengo bi aldien erantzukizuna esku pribatueta uzten du. Gure aburuz, industriaren dibertsifikazioa *clusterren* eskutan uztea ez da onargarria, denborak ekimen pribatua ez dela horretarako gai egiaztatu baitu. Dibertsifikazio prozesuan erakunde sozial guztiek (zientzia sistema eta hezkuntza erakundeak barne) esku sartu beharko lukete. Gainera, ezin da bultzatu produkzio ehunaren dibertsifikazioa, oinarritzko adarrak abandonatzen badira.

Dena den, gobernu autonomoarentzat enpresa iharduerak sustatzeko zein berrikuntza eta ikerkuntzarako gastuak ez dira lehenak. Epe Ertaineko Plan Ekonomikoan (1994-97) beste zenbait ataletan (administrazio orokorra, segurtasuna, garraio azpiegiturak, eta abar) kontzentratzen da gastua (Eusko Jaurlaritzak, 1993b, 17).

Gobernuaren teknologiarik buruzko programek bi oinarri dituzte: SPRI eta gobernuak babesten dituen zentru teknologikoak. Alde batetik, SPRIk finantzapen urria du, dagozkion helburuak lortzeko. Beste aldetik, berrikuntza teknologikoaren politika ezartzeko plangintza orokorragoa izan behar da. UET (“Unidad de Estrategia Tecnológica”) eta Teknologiaren Euskal Kontseiluaren eskumenak ez dira nahikoak produkzio ihardueren aldaketa teknologikoak planifikatzeko. Beste agente instituzionalek eta sozialek parte hartu beharko lukete politika horretan. Hala ere, teknologi politikaren planak industri teknologiarik bakarrik zuzentzen dira. Ez dute kontuan hartzen EAEn zientzia eta teknologiaren esparru orokorra sortu beharko litzatekeela. Gainera, unibertsitatea bigarren mailan geratzen da.

16 Gaur egun, aukeratu *clusterrak* hauexek dira: makina erreminta, etxetresna elektriko handiak, automobilen piezak, balio erantsiko altzairua, papera, aeronautika, portua eta turismoa. Arestian, ingurugiroari buruzko lan taldea sortu da.

Agian, hemen gogorarazi behar da iharduera berriak sortzeko baldintzak ezin direla bilatu industri arloan bakarrik. Tamalez, azpiegiturak, lurralde antolaketa, politika soziala eta etxebizitza politika ahazten dira planean.

EAEko gobernuaren politika orokorrak eskualde jakin batzuk babesten ditu, beste batzuen kalterako. Adibidez, garraio eta telekomunikabideen azpiegituretako planak taxutzean eskualde batzuk baztertuta geratzen dira, hain zuzen ere, krisialdiaren eraginez guztiz suntsituta daudenak. Gure ustez, bi abiadurako garapena ez da euskal ekonomiarentzat irtenbide egokiena. Hala eta guztiz ere, gobernuak ez ditu gauzatzen eskualde horiek sustatzeko programa bereziak.

Azkenik esan, gure asmoa ez dela izan plan osoaren azterketa sakona egitea, baizik eta programa eta ezaugarri nagusiei buruz hausnarketa plazaratzea.

3. ONDORIO GISA

Gure ustez, industri politikak produkzio egiturari koherentzia emateko oinarritzko tresna izan beharko luke. Politika mota horren funtsezko ezaugarriak orokortasuna eta osotasuna izango lirateke. Bere barnean elementu desberdinak elkarren artean egituratuko lirateke: berrikuntza, teknologia, formazioa, enplegua, azpiegiturak, lurralde antolaketa, ingurugiroa eta, jakina, produkzio egitura osoa. Politika eraginkorra izateko baliabide guztiak (giza, hezkuntza, teknologia, finantza eta azpiegitura arlokoak) estrategia bakarraren pean ezarriko lirateke. Horrela, planak koordinatuta egongo lirateke eta ez bakoitza bere eremuan itxita.

Politikak industri ehuna babestu beharko luke, lanpostuen etengabeko galerari aurre egiteko asmoz. Era berean, zenbait oinarritzko adar (siderurgia, untzigintza, makineria, ...) mantentzeko premiazko lehentasunak finkatu beharko lirateke.

Industri politikaren helburu estrategikoetariko bat produkzio sektoreen arteko barneko koherentzia finkatzea izan beharko litzateke. Xede honi jarraituz gero, sektore eta adar garrantzitsuek, hein handi batean, bertako ondasun eta zerbitzuak kontsumituko lituzkete; alegia, euskal produkzio ehunaren barnean hornituko lirateke eta ez bakarrik inportazioen bidez.

Halaber, industri politikaren funtsezko helburuen artean enplegu maila egokia mantentzearena ezin da ahanzi, bide batez langile eta gazteen etengabeko emigrazioa gelditu litekeelako.

Orobat, produkzio ehun berria bilatu behar da; iharduera berriak industrian eta zerbitzuetan abian jarri beharko lirateke. Horretarako, tresna egokiak lortu behar dira, nahiz eta egun Europako Komunitateak zein marko autonomikoak zenbait

tresna eragotzi. Gure aburuz, industri politika ezin daiteke egin enpresa publikorik ez badago. Enpresa publiko hori planifikatzaile, bultzatzaile, koordinatzaile eta zuzentzaile, besteak beste, izango litzateke. Enpresa publiko horrek gaurko produkzio espezializaziotik industri ehun berrirako bidea ireki eta prozesua bultzatu beharko luke. Hots, dibertsifikazioa eragin beharko luke, baina egungo egitura kontuan harturik eta gure industri historiatik ihes egin gabe. Era honetan, urrats tinkoak eginik baina jauzi arriskutsuak alde batera utzita, lurralde hau industriaren basamortu bihurtzea ekidin liteke.

Industri politikaren oinarritzko elementua formazioa da, maila guztietan. Formazio politika ezin dugu ulertu industri politikatik at. Areago, industri politikaren funtsa da, zeren eta langileen ezaguera produkzio ehun dibertsifikatuago horretara egokitzen baitu.

Bestalde, industri politikak eskualdeen arteko desoreka murriztu beharko luke, lurralde osoaren garapen orekatua lortzeko asmoz. Gainera, ezin dugu ahaztu ingurugiroa industri politikaren funtsezko elementu bihurtuko dela. Esate baterako, Europako hainbat herrialdetan eskualde kutsatuak (lurra, ura, airea) berreskuratzen ari dira aspalditik eta, horregatik, industri politikaren programa eta fondo ugari helburu horretara zuzendu dira.

Amaitzeko, gure iritziz euskal ekonomiak marko propioaren beharra dauka, bere kanpoko harreman ekonomikoak bai Europako Komunitatearekin bai administrazio zentralekin bertatik bideratzeko. Horrela, euskal erakunde guztiek egitasmo ekonomiko bakarraren alde lan egin lezakete eta azken atal honetan aurkeztu dugun industri politika mota bideragarri bihurtu liteke. Hots, eskumen gaitasuna eta politika garatzeko ahalmena izanez gero, mota guztietako erakundeek (politikoek, ekonomikoek, finantza arlokoek, sozialek, ...) elkarrekin lan egingo lukete, eurek egokituriko tresna eraginkorrak abian jarrita. Beraz, harreman ekonomikoak (baita politikoak, sozialak, kulturalak eta abarrak ere) ordenatuko lirateke esparru propio horretan.

BIBLIOGRAFIA

- Allen, J. eta Massey, D. (arg.) (1988), *The Economy in Question*, Londres, SAGE Publications Ltd.
- Biehl, D. (1988), "Las infraestructuras y el desarrollo regional", *Papeles de Economía Española*, 35, 293-310.
- Bye, M. eta Destanne de Bernis, G. (1987), *Relations économiques internationales*, Paris, Dalloz.
- Cairncross, A. (1979), "What is deindustrialisation?", in Blackaby, F. (arg.) *De-industrialisation*, Londres, Heinemann/National Institute of Economic and Social Research, Economic Policy Papers 2.

- Etxebarria, G. (1993), *La desestructuración del espacio económico vasco. La crisis actual de la industria vasca y su inserción en el marco europeo*, Argitarapen Zerbitzua, EHU.
- Eusko Jaurlaritza (1991), *Industria alorreko politika iharduketarako mugarte orokorra 1991-1995*, Gasteiz.
- Eusko Jaurlaritza (1993a), *Seguimiento y valoración del Marco General de Actuación en materia de Política Industrial 1991-1995*, Informe 1992, Gasteiz.
- Eusko Jaurlaritza (1993b), *Epe Ertaineko Plan Ekonomikoa (1994-97)*, Gasteiz.
- Eusko Jaurlaritza (1994), *Industria alorreko politika iharduketarako mugarte orokorra 1991-1995*, 1993ko Txostena, Gasteiz.
- Gómez, M. (1991), "La industrialización de la industria española: un proceso acelerado" in Etxezarreta (koord.), *La restructuración del capitalismo en España, 1970-1990*, Bartzelona, ICARIA FUHEM, 465-500.
- Lever, W.F. (1991), "Deindustrialisation and the Reality of the Post-industrial City", *Urban Studies*, Vol. 28, No. 6, 983-999.
- Martin, R. eta Rowthorn, B. (arg.) (1986), *The Geography of De-Industrialisation*, Londres, Macmillan.
- Massey, D. (1988), "What's happening to UK manufacturing?" in Allen, J. eta Massey, D. (arg.), *The Economy in Question*, Londres, SAGE Publications Ltd., 45-90.
- Massey, D. eta Meegan, R. (1982), *The Anatomy of Job Loss*, Londres, Methuen.
- Navarro, Mikel (1989), *Política de reconversión: Balance crítico*, Madril, Eudema.
- Papeles de Economía Española* (1990), Serie Comunidades Autónomas: País Vasco, 9 zbk.
- Papeles de Economía Española* (1988), Serie Comunidades Autónomas: Navarra, 6 zbk.
- Rhodes, J. (1986), "Regional Dimensions of Industrial Decline", in Martin eta Rowthorn (arg.) *The Geography of De-Industrialisation*, Londres, Macmillan, 138-168.
- Rose, D. et al. (1984), "Economic Restructuring: The British Experience", *The Annals*, 475, Iraila, 137-157.
- Serrano, F., Ferreiro, J. eta Bilbao, J. (1993), *El sector público vasco: Costes y duplicaciones*, Círculo de Empresarios Vascos, Bilbo.
- Urdangarin, C. (1988), "Una primera valoración del Plan de Relanzamiento Excepcional (PRE)", *Ekonomiaz* 9-10, 363-375.

***SIDERURGIAREN BERREGITURAKETA EUROPAKO
IKATZ-ALTZAIRUEN ELKARTEAN***

Xabier Barrutia

Siderurgiak Euskadin, beste leku askotan bezala, berebiziko garrantzia dauka. Industria astuna izanik langile askoren enplegua ekarri du, bere ardatzaren inguruan komunitate osoen artikulazioa sortu delarik. Arrazoi horregatik siderurgiaren krisia lehen mailako arazo politiko bilakatu da, jende askoren bizi-iturriaren etorkizuna zalantzan jarri baitu.

Siderurgiak funtsezko lehengaia ekoizten du, altzairua, gero automobilen produkzioarako, eraikuntzan eta beste sektore askotan erabiltzen dena. Hau dela eta altzairugintza oinarritzko sektoretzat har daiteke, petrolioa izan daitekeen bezala, bien arteko desberdintasun bakarra euren ugartasun mailak direlarik. Altzairuaren gehiegizko eskaintza, hain zuzen ere, izan zen sektorea 70. hamarkadan krisian sartzeko arrazoirik nagusia, batez ere European eta EEBBetan.

Ordutik aurrera sektorea berregituraketa prozesu sakon batean murgildu da, bidean langile askok euren lanpostua galdu dutelarik. Europako altzairugintzak aurkitutako krisia eta berau konpontzen saiatzeko egindako ahalegina aztertuko ditugu. Ahalegin hau kontsidera daiteke aldaketa haizeen aurrean egokitzeko eman den nazioarteko kooperazio adibiderik garaiena.

Euskadi Europako marku honen barruan sartuta dago, CSI eta Sidenorren planak komunitateak berriki onartu dituelarik.

1. SIDERURGIAREN EZAUGARRI BATZUK

Altzairua funtsezko lehengaia da. Industriak erabilitako materialen ranking-een lehenengo postuan zementua egongo litzateke, 1988. urtean mundu mailan 1.098 milioi toneladako ekoizpenarekin, altzairua bigarren lekuan 778 milioirekin, eta hauengandik oso hurrun plastikoak eta aluminioa hirugarren eta laugarren postuetan 55 eta 22 milioi tonarekin. Atal honetan zehar jarraituko dugun datu iturria ILO izango da (ILO, 1992).

Enplegua sektorean, mundu mailan 4 milioi ingurukoa da Txina kontuan hartu gabe. Txinan kalkulatzen da 2,4-3,5 milioi lanpostu daudela altzairugintzan. Europako Komunitatean 1990. urtean 386.000 lanpostu zeuden.

Altzairuaren produkzioa oso era desberdinean banatuta dago herrien artean. 1990. urtean industrializatutako herriek munduko produkzioaren %50,7a suposatzen zuten (honen barruan Mendebaldeko Europak munduko %21,2a); garabideko lurraldeek %13,0a; Sobiet Batasuna zenak eta Ekialdeko Europak %26,8a; eta Txina eta Koreako Errepublikak %9,5a. Garabideko lurraldeen artean

ere produkzioa oso modu desberdinean banatuta dago, Asiako Hegoekialdeko eta Hegoameriketako estatu gutxi batzuek euren produkzioaren %90a suposatzen dute. Guztiak, Brasil eta Koreako Errepubliken salbuespenekin, altzairuaren inportatzaile netoak dira. Halaber, Hirugarren Munduko 80 estatu inguruk ez daukate inolako produkziorik eta behar duten altzairu guztia inportatu egin behar dute. Siderurgia industria astuna baita eta denek ez baitaukate baliabide nahikorik sektore hau garatzeko, edo eta probetxagarriagoa gerta baitakieke nazioarteko merkatalgoaren bitartez produktu hau eskuratzea.

Europaren barruan ere desberdintasunak nabariak dira, Europako komunitateko lau estatuk, Alemania, Italia, Frantzia eta Britaina Handiak produkzioaren hiru laurden suposatzen dutelarik. Siderurgia ez da konkurrentzia askeko sektorea, kontzentrazio handikoa baizik. Enpresa erraldoiak daude: Usinor-Sacilor, British Steel, Ilva, Krupp-Hoesch, Thyssen, Cockerill-Sambre, e.a. Fortune aldizkariaren arabera Thyssen 1993. urtean munduko 55. korporazio industrialik handiena zen, 20.672 milioi dolarreko salmentekin eta 136.975 lanposturekin (Fortune, 1994.eko uztailaren 25a).

2. ORAIN ARTEKO HISTORIA ARAKATZEN

Honen guztiaren sorrera aztertzeko historiari begiratu bat ematen badiogu, siderurgia eta industrializazioa elkarrekin lotuta egon direla ikus dezakegu, lehenengoak bigarrenaren eskuetan jarritz beharrezko zuen lehengaia: altzairua. Horrela gertatu zen egun aurreratuta dauden estatuetan XIX. mendean eta berdin errepikatu da gaur egun Industrializatutako Estatu Berriekin.

Hala ere, sektorearen hazkunde-tasak ez dira beti berdinak izan, 1900.etik 1945.erarteko hazkundera moderatutzat har daiteke. Mende hasieran mundu produkzioa 30 milioi tonakoa zen eta 1945. urtean 100 milioi ingurukoa. Hazkunde-tasak izugarri handitu ziren Bigarren Mundu Gerratearen ondorenean. Munduko altzairu produkzioa 1946. urtean 100 milioi tona ingurukoa izatetik 1974. urtean 709 milioi tonakoa izatera pasatu zen. Azken urte honetan Sobiet Batasunak, Estatu Batuek eta Japoniak produzitzen zuten 136, 132 eta 107 milioi tona, hau da, bakoitzak 1946.eko mundu produkzio osoa baino gehiago.

Bigarren Mundu Gerratearen ondoren Europako Ikatx-Altzairuen Elkartea (EIAE) sortu zen 1952. urtean Pariseko Ituna sinatu eta gero. Hasierako partaideak Frantzia, Mendebaldeko Alemania, Belgika, Luxenburgo, Holanda eta Italia izan ziren, nahiz eta geroago zabalduz joan den. Horrela, 1970. urtean Britainia Handia, Irlanda eta Dinamarka gehitu ziren. 1981. urtean Grezia eta 1986. urtean estatu espainolari eta Portugalari txanda ailegatuko zitzairen. EIAEk ikatza eta altzairuarentzat estatuen gaineko agente supraestatal garrantzitsua sortu zuen. Ardura gainditzeko modua zen, garai haietan sektore hauek gudetarako

estrategikoak ziren, iragan hurbilean Thyssen eta Krupp enpresak nazien indar militarren euskarriak izan ziren.

EIAEren asmoa guda osteko siderurgia zutik jartzea zen eta horretarako markua jarri zen. Siderurgia estatuen eskuhartzearen paradigmatzat hartua izan bada askotan, ez da ahaztu behar helburua EIAEren hasieratik merkatu arauetara egokitzea izan dela. EIAEk amankomuneko merkatua sortu zuen ikatza eta altzairuarentzat, eta estatuek emandako laguntzak debekatu zituen bere 4. artikuluan. Hala ere, salbuespeneko kasuetarako eta krisi egoetarako, EIAEk badauka botere berezirik. Hauen artean laguntzak onartzea eta “ageriko krisia” deklaratzeko daude, azken hau erabiliz produkzio kuotak ezarri ditzakelarik. 1957. urtean Erromako Itunaren izenpetzeak Europako Ekonomi Elkartearen (EEE) jaiotza eta amankomuneko merkatua sektore guztietara hedatzea ekarri zituen. Nahiz eta EIAE eta EEEren instituzioen bategitea gertatu, Pariseko Itunak segitzen du ikatza eta altzairuen sektoreak arautzen bere amaierararte 2.002. urtean. Geroago ikusiko dugunez, Komisioak ikatza eta altzairuarentzat dauzkan botere gehigarriak funtsezkoak izango dira siderurgiaren berregituraketan.

3. EUROPAKO SIDERURGIAREN KRISIA

Batzuek kontrako itzaropena izan arren, aurreko atalean ikusitako sektorearen eta ekonomiaren gorakada ez zen amaigabea izan. Siderurgia krisi sakon batean sartuko zaigu 70. hamarkadaren lehenengo erdialdean, ondoko taulan ikus daitekeenez (Houseman, 12.or.):

1 TAULA: Altzairu gordinaren produkzioa eta gaitasuna Europako Komunitatean.

Urtea	Produkzioa (milaka tonatan)	1974ko produkzio portzentaia	Gaitasuna (milaka tonatan)	Gaitasunaren erabilpena (portzentaia)
1974	155.587	100.0	178.930	87.0
1975	125.235	80.5	190.053	65.9
1976	134.156	86.2	197.611	67.9
1977	126.121	81.1	199.900	63.1
1978	132.580	85.2	202.119	65.6
1979	140.195	90.1	203.469	68.9
1980	127.738	82.1	202.536	63.1
1981	125.144	80.4	197.885	63.2
1982	110.509	71.0	194.554	56.8
1983	108.668	69.8	186.244	58.3
1984	119.236	76.6	172.851	69.0
1985	119.668	76.9	167.008	71.7
1986	111.987	72.0	161.520	69.3

Datuak jatorrizko bederatzi estatuentzat bakarrik dira: Mendebaldeko Alemania, Frantzia, Italia, Holanda, Belgika, Luxenburgo, Britainia Handia, Irlanda eta Dinamarka. Iturria: Houseman (1991)

Taularen bigarren zutabearen produkzioaren ibilera jasotzen da, laugarrenean berriz gaitasuna edo instalakuntzek produzitu dezaketen produkzio maximoa aurkitzen dugu. Gaitasuna eta benetako produkzioaren arteko aldea bostgarren zutabearen azaltzen zaigu, gaitasunaren erabilera deritzona. Taulak erakusten duenez, altzairu produkzioa 1974tik 1975era, urte bateko aldean bakarrik, %20an jeitsi zen. Gaitasunaren erabilerak ere izugarrizko beherapena eduki zuen, %87,0tik %65,9ra. Krisi hau ez da koiunturala izango, egiturazkoa baizik. Ikus daitekeenez, hurrengo urteetan produkzio eta gaitasunaren erabilera apalak dauzkagu.

Krisi hau eskari eta eskaintzen aldetik ailegatu zitzaigun, lehenengoa jeitsi eta bigarrena igo egin baitziren. Eskariari dagokionez 70. hamarkadako krisiak ordurarte emandako eskari igoera handiekin amaituko du. Ekonomia orokorrean krisian erortzeak eta beraz automobilen, untzien, ekipo ondasun eta abarren eskari beherapenek altzairuaren eskariaren murrizpena suposatu dute, altzairua aurrekoak ekoizteko erabiltzen baita.

Beste alde batetik, altzairuaren intentsitatea, bere kontsumoak suposatzen duen portzentaia BPGean, beheratu da. Gertaera hau azaltzeko lau arrazoi daude. Hasteko, guda ostean, behin industria ekipoak eta azpiegiturak osatuta egon eta gero, BPGren hazkunde berriek ez dituzte ordurarteko altzairu eskari igoerak ekartzen. Bigarrenik, garai honetan sortuz doazen adar moderno dinamiko berriek (elektronika, zerbitzuak, e.a.) altzairu gutxiago kontsumitzen dute. Hirugarrenik, aurrerapenak direla eta altzairuaren kalitatea eta erresistentzia hobetuz doaz, posiblea izanik altzairu loditasun edo pisu txikiagorekin lehengo funtzio berdinak betetzea. Adibidez, kaletarrok nabaritu dezakegu edari latak meheagoak direla. Arrazoi honegatik krisia sortuko da sektorean. Laugarrenik, ordezkoko materialen mehatxua dauka altzairuak: plastikoak, aluminioa, zeramika, eta abarrek eremua mugatu diote. Adibidez, kalkulatzen da EEBBetan 1978an batezbeste 908 Kg altzairu behar ziren bitartean automobil bakoitzeko, 1990ean kopuru hau 600 kg-koa izatera pasatu zen (Poblet, 1994, 65.or.). Honetan oinarrituz askok altzairuari etorkizun iluna aurrakusten diote. Hala ere, beste iritzi batzuk ere badaude, hauen ustez kontuan hartu behar da altzairua erantzuteko gaitasuna erakusten ari dela, bere kalitatea hobetuz. Edonola, argi dago oraindik altzairuaren zibilizazioan gaudela.

Azkenik, aipatu behar da eskari beherapena neurri batean esportazioen murrizpenetik ere etorri dela. Hau eskaintzaren aldeko eragileekin erlazionatuta dago. Europako ekoizleek Hirugarren Munduko herrietan Japoniaren eta Industrializatutako Estatu Berrien lehiaketa berria aurkitu dute. EEBBetako merkatua ere zaildu egin zen, krisiaren aurrean estatu honek neurri babesleak hartu baitzituen.

Eskaintzaren aldeko eragileak direla eta, esan behar denborarekin ekoizle berriak gehitzen joan direla. 1960-73 tartean Japon, Italia eta Estatu espainolak herri garatuaren statusa eskuratu zuten. Beste estatu batzuk ere altzairu ekoizle garrantzitsu bilakatu dira, bereziki Brasil, Mexiko eta Hego Korea. Azken hau 1950. urtean inolako produkzioz ez edukitzetik 1981. urtean munduko hamazazpigarren eskaintzailea izatera pasatu zen (Dicken, 1986, 261. or).

Beste alde batetik, aurrerakuntza teknologikoek produktibitatearen igoera dakarte. Baina krisia eragiteko funtsezko aldagaia EIAEko enpresen jokaera izan da. Enpresek krisiaren hasierako urteetako eskari beherapena koiunturaltzat hartu zuten eta euren erabakien ondorioz 1 Taulan ikus daitekeenez produzitzeko gaitasuna 1979. urterarte handitu zen. Honek, jakina, krisiaren sakontasuna areagotuko zuen.

4. EEEKO SIDERURGIAREN BERREGITURAKETA

1974tik 1975era, produkzioa %20an jeitsi zen eta barne prezioak %40an jeitsi ziren eta esportaziokoak berriz %50ean. Honek guztiak enpresa askorentzat galera handien hasiera suposatuko zuen. Beraz, krisiak argi utzi zuen sektorearen berregituratzeko beharra.

Zer da berregituraketa bat? Izenak berak iradokitzen duenez ez da ekonomi adar honen desagerpena. Zabaldua dagoen mito bat da aurreratutako estatuetan altzairugintzak desagertzeko joera daukala Hirugarren Munduko ekoizleen aurrean. Teoria hau desagokia da. Alde batetik, Lehen Munduko gobernuek ez lukete honelako sektore garrantzitsuari dagokionez menpekotasun politikoan sartzea onartuko. Baina ekonomi arrazoiak ere badira tartean. Hegoko estatuei ez zaie komeni industria honetara oso neurri handian dedikatzea, produktuaren prezioak esportazioko merkatuan aldaketa bortitzak baititu. Halaber, kontsumitzaileengandik hurbil egotea ere oso garrantzitsua da, Lehen Munduko altzairu ekoizle eta kontsumitzaileen artean sare hertsia sortu direlarik.

Beraz, berregituraketa ondorengo honetan datza: a) Gaitasun murrizketak merkatuaren egoera berriaren aurrean egokitzeko; eta b) Beste ekintza batzuk sektorearen irabazi-tasa altxatzeko asmoz. Azken hauen artean adibidez altzairuzko produktuei balio erantsi handiagoa gaineratzea egongo litzateke. Berregituraketa hau bai enpresen estrategien eta bai gobernu-instituzioen bitartez gertatuko da.

Enpresei dagokienez, aurrera eramandako estrategien artean honako hauek dauzkagu:

-Dibertsifikazioa: Enpresa handi askok siderurgiaz kanpo ere euren besoak luzatu dituzte, siderurgiak euren atal bat bakarrik suposatzen duelarik.

-Altzairuzko produktuei balio erantsi handiagoa gehitu diete.

-Prezioez gain, beste aldagai batzuei arreta jarri diete (bezeroen zerbitzua, kalitatea eta arintasuna,...).

-Kontzentrazioa, kooperazioa eta *joint ventures* Europako enpresen artean: Kontzentrazioari dagokionez hor daude lehen aipatu ditugun talde erraldoiak. Adibidez, Usinor eta Sacilor-en arteko bategitea 1988an gertatu zen. Joerak jarraitzen du, Krupp eta Hoesch-en arteko elkartze prozesuak erakusten duenez. *Joint ventures* eta kooperazioak Europako enpresen artean ez dira garrantzi berdinekoak produktu guztietan. Adibidez, produktu luzeetan azpimarragarriak dira: Unimetal (Usinor-Sacilor) eta Arbed-en arteko akordioa; Ilva, Usinor-Sacilor eta Mannesmann AG-en arteko ituna hodiatarako (ILO, 1992, 11. or). Galbanizatuaren munduan ere *joint ventures* asko daude.

Produkzio murrizketei dagokienez esan behar da hauek zailak direla enpresentzat, ekonomi eskalez baliatzea garrantzitsua baita eta laben funtzionamendua ezin da eten. Funtsezkoak diren gaitasun murrizketak aurrera eramateko zein da modurik egokiena? Hemen eztabaida dago merkatu askearen defendatzaile eta estatuen eskuhartzearen aldekoen artean. Lehenengoen arabera merkatuak lehiakide ahulenak edo eraginkortasun gutxienekoak baztertuko lituzke, bizirik geratutako enpresa onentzat, gutxiago izanda orain, errentagarritasun baldintzak berreskuratzeko liratekeelarik. Bai hauek eta bai estatuen eskuhartzearen aldekoen ustez euren proposamenekin komunitateek jasandako giza-kostuak minimizatzen dira. Merkatuaren aldekoen iritziz gizarte orokorraren interesaren alde doa altzairua langilego mugatu batek ekoiztea, eta kontrakoa ez saiaturaz aurreztuko genituzkeen baliabide ugariak gure arazoak hobeto konpontzeko zuzentzea.

Dakigunez, praktikan estatuen eskuhartze handia gertatu da. Estatuen giza-kontzientziagatik izango balitz nekazaritzaren beherakadarekin zergatik ez duten berdin egin galdetu beharko genuke. Kontuan hartu behar da siderurgiako langileek izan duten indarra euren kopuru eta antolaketagatik.

5. 1986. URTERARTEKO POLITIKA

1986rarte emandako politika Europako altzairugintzan sektore baten berregituraketarako eman den nazioarteko kooperazio mailarik altuena kontsidera daiteke. Siderurgia kasu berezia izan da. Atal honetan zehar Houseman-en lan interesgarria jarraituko dugu (Houseman, 1991). Epe honetan lortu zen gaitasuna 32 milioi tonan murriztea. Enplegua 792.191koa izatetik 1974. urtean 394.313koa izatera jetsi zen 1986. urtean ondoko estatuen batuketan: Mendebaldeko Alemania, Frantzia, Italia, Holanda, Belgika, Luxenburgo eta Britainia Handia.

Emaizta hauen lorpena eman ahal izan zen, aitzindaririk ez daukan kooperazio maila altua eman zelako ondorengo eginkarien artean: altzairu ekoizleak, komunitateko estatuak, eta Europako Komisioa. Europako Komisioak gidaritza hartu zuen Davignon Plana aurrera eramaten. Komisioa EIAEko itunak ikatza eta altzairuarentzat ematen zituen konpetentzia berezietz baliatu zen. Estatuak jarrera kolaboratzailea erakutsi zuten. Halaber, funtsezkoa izan zen sektoreko kontzentrazioa edo oligopolio egitura enprekin akordioetara ailegatzeko.

Baina historia hasieratik ikus dezagun. 1970.eko erdialdean enpresentzako arazoak hasi zirenean, produktugileen artean jarrera bi aurkitzen ditugu. Lehenengoa Alemania, Luxenbugo eta Holandarena izan zen. 1976an Alemaniako ekoizleek “Denelux” izeneko kartel baten osaketa saiatu zuten Luxenburgoko Arbed-ekin, Holandako Hoogovens-ekin eta Belgikako Sidmar-ekin, azken hau Arbed-en eskuetan. Baina Europako Komisioak ez zuen onartu saiaketa hau. Lehenengo jarrera honen arabera krisia koiunturala zen eta ez zen Europako Berregituraketa Plan baten osaketarik behar. Beraz, merkatu zaleak ziren. Enpresarik sendoenak izanik, urte batzuetan galerak edukitzeko prest zeuden, lehiakide ahulagoek ateak itxiko zituztela espero baitzuten eta epe ertain batera horrek errentagarritasun baldintzak berjarriko zituela.

Frantsesek bestelako jarrera zeukaten, euren enpresek (Usinor eta Sacilor) galera izugarriak edukirik, Komisioak “ageriko krisia” deklaratu zezan nahi zuten, hala nola produkzio kuoten ezarpena. Baina lehenengo jarrera nagusitu zen eta Europako Komisioak krisiaren izaera koiunturala zela mantendu zuen, neurri handi batean Alemaniaren jarreragatik.

Orduan oso gauza garrantzitsua gertatu zen: gobernuak enpresei laguntzak ematen hasi ziren hauek porrot egin ez zezaten. Nahiz eta EIAEren arabera ilegala izan, kalkulatu da 1975-80 tartean enpresek 20 mila milioi dolar jaso zituztela. Honekin batera, neurri handi batean industriaren jabegoa eskuratu zuten, ondoko taulan ikus daitekeenez:

2 TAULA: Siderurgiaren jabego publikoa, portzentaian.

Estatua	1965	1981
Belgika	0	57
Frantzia	0	70
Mend. Alemania	10	11
Italia	60	60
Luxenburgo	0	0
Holanda	0	36
Britainia Handia	8	76

Iturria: Houseman (1991)

Laguntzak batez ere Britainia, Frantzia, Belgika eta Italiako enpresa handiek jaso zituzten, askoz gutxiago ailegatu zitzaizlarik Alemania, Luxenburgo eta Holandakoeri. Britainia, Belgika eta Italiako txikiek ere gutxi jaso zuten. Honen aurrean, aipatutako lehenengo jarrera sustengaitz bilakatu zen enpresa sendoentzat, enpresa ahulak porrotera ez ailegatzean. Halaber, European zegoen giroa ez zen ona, krisiaren aurrean, estatuek batzuek besteei inportazioei mugak ipintzeko mehatxuak egiten zizkieten, EIAren arabera legalak ez direnak. Honek amankomuneko merkatuaren jarraipena bera arriskutan jarri zuen.

Honen guztiaren aurrean 1977an Komisioak iritzia aldatu zuen krisia egiturazkoa zela deklaratu, hurrengo urteetan *Davignon Plana*-ren bitartez Europako siderurgiaren birmoldaketa zuzenduko delarik. Plan honek epe laburreko eta epe luzeko neurri batzuk aurrikusten zituen.

Epe laburreko neurriak

Hasierako epe laburreko neurriak hauek ziren: 1) Betebeharreko prezio minimoak produktu batzuetarako; 2) prezio-gidak beste batzuetarako; eta 3) borondatezko produkzioaren murrizketa prezio minimoen pean zeuden produktu batzuetarako.

Azken neurri hau negoziatzeko eta betetzeko, enpresarik enpresa, kartel berri bat sortu zen produktugile handienekin: *Eurofer*. Honek Europako altzairu produkzioaren %85a adierazten zuen.

Europako Komisioaren eta produktugileen artean determinatu zituzten produkzio-kuotak, gero hauek enpresen artean sal-erosiak izan zitezkeelarik. Gainera, 1978an Komisioak antidumping araudia atera zuen, eta kanpoko 15 estaturekin (batez ere Japoniarekin, baina Estatu espainola ere tartean zegoen) borondatezko murriztapen akordioak sinatu ziren.

Azpimarratzekoa da Europako Komisioa eta Eurofer-en artean sortutako elkarlana eta harreman sakona. Komisioak bitartekari lana egiten zuen ekoizleen artean, akordiorik ez zegoenean produkzio kuotak ezartzen zituelarik. Baina produktugileen kolaboraziorik gabe ezinezkoa izango zen asmoak aurrera ateratzea.

1980an petrolioaren bigarren shocka eman eta gero, altzairuaren eskari beherapen berria eman zen. Eurofer-en disolbaketa gertatuko da, Alemaniako Klöckner enpresa eta Italiako Italsider-ek unilateralki prezioak jeitsi eta produkzio kuotak hautsi zituztenean. Honen ondorioz, Davignon-en eskariz Ministroen Kontseiluak “ageriko krisia” deklaratu zuen sektorean. Lehenengo aldiz botere hau erabiltzen da eta borondatezko produkzio-kuoten lekuan betebeharreko

produkzio kuotak ezartzen dira.

Ondoren, Eurofer berpiztu zen. Urte hauetan konbinaketa bat gertatzen da, alde batetik Eurofer-en bitartez lortutako borondatezko akordioak daude, eta bestetik Komisioaren aginduak. Azken hauek kuotak eta prezioen kontrolak suposatzen zituztelarik.

Epe luzeko neurriak

Epe laburreko neurriek euren funtzioa betetzen dute, baina ez dira nahikoak. Epe luzeago batera gaitasuna murriztu beharra dago. Baina hasteko, enpresek eta estatu konkretuek ez daukate gaitasuna murrizteko pizgarririk, eurak bakarrik badira politika hori jarraitzen dutenak. Eta bestetik, kostu handiko jokabidea da: langileen pagamendua,... Horregatik, gaitasun murrizketen koordinazio bat gertatu zen eta hauek dakartzaten kostuak moteltzeko laguntzen onarpena. Azken honi dagokionez, batetik laguntza kode bat ezarri zen estatuen laguntzen gainean, eta bestetik giza politika bat onartu zen kaltetutako langile eta komunitateentzat. Gu lehenengoan zentratuko gara.

Esan bezala, 1981. urtean Laguntzen Gaineko Kodea (1981-1985) onartu zen. Honek 5 kategoritan sailkatu zituen estatuak eman zitzaketen laguntzak: inbertsioetarako laguntzak, itxiketetarako laguntzak, operatzeko laguntzak, emergentzizko laguntzak, eta ikerketa eta garapenerako laguntzak. Ez dira Europako instituzioak laguntza handiak emango dituztenak, estatuak izango dira aurrekoek baimenduta.

Kodeak legeztatu egin zituen ordurarte estatuak ematen ari ziren laguntzak, bere asmoa laguntza hauek kontrolatzea zelarik. Enpresek eta estatuak politika honekin kolaboratu zuten, azken hauek euren laguntza planak Europan aurkeztuz. Komisioak baldintza batzuk jartzen zituen onarpenerako: gaitasun murrizketak eskatzen zituen, halaber, enpresek errentagarriak izan behar zuten 1986rako, urte horretan laguntzen amaiera gertatuko zelako. Giza-faktoreak ere kontuan hartu ziren. Beraz, kodeak berregituraketa 1986rako bukatu nahi zuen eta merkatu arauetara itzuli.

Emaitzei dagokienez, esan behar da Planari esker 1982tik 1986ra berotan xaflatutako produktuen gaitasuna 32 milioi tonan murriztu zela (1 Taulan ikusi daitekeenez), 1981eko hasierako helburua betez. Itxiketen banaketaren gaineko ideia bat egiteko 3 Taula ikus daiteke:

3 TAULA: Berotan xaflatutako produkzioaren portzentaia Europako Komunitatean.

Estatua	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Mend.									
Alemania	32.7	31.1	30.9	29.5	29.5	30.6	32.1	31.5	31.2
Belgika	10.7	8.8	9.2	9.5	10.3	10.4	10.4	10.0	9.3
Frantzia	17.7	17.0	18.5	18.3	18.7	17.9	19.3	18.0	17.9
Italia	16.0	21.0	17.7	19.4	18.7	18.3	21.1	20.6	21.9
Luxenburgo	3.9	3.3	3.3	3.4	3.4	3.4	3.7	3.1	3.2
Holanda	4.1	3.4	4.1	4.0	4.2	4.1	3.8	4.0	3.9
Britainia H.	14.5	14.9	15.7	15.3	14.5	14.5	9.0	12.1	12.1

Europako Komunitatea urte hauetan: Mendebaldeko Alemania, Frantzia, Italia, Holanda, Belgika, Luxenburgo, Britainia Handia, Irlanda eta Dinamarka. Iturria: Houseman (1991)

Beraz, denboran zehar estatuek suposatutako portzentaia berdin mantendu baziren, itxiketak era proportzional batean banatu zirela erakusten du. Eraitza harrigarri hau akordututako zeozer izan zen. Merkatuaren indarrek euren lana egin izanez gero, kalkulatu da, Alemaniako indutria Europako produkzioaren %33a suposatuzetik %50ekoa izatera pasatuko zela. Era berdinean, Italiakoa %15etik %25era. Britainia Handiaren kasua berezia da, bertan Margaret Thatcher-en politika liberalek produkzio siderurgikoaren beherapen handia ekarri zuten.

6. 1986TIK AURRERAKO POLITIKA

Gure historiarekin jarraituz Houseman-en eskutik, esan beharra dago tarte honetan aurreko eskuhartze mailak ez duela jarraipenik izan. 1986an, ordurako finkatutako helburuak gaitasun murrizketei zegokienez lortuta zeudenez, Komisioa altzairuaren merkata liberalizatzen hasi zen.

Baina gaitasunaren erabilpena oraindik ere %70aren inguruan zegoenez, Komisioak kuoten luzapena eta Laguntza Kode berriaren ezarpena erabaki zuen. Kuoten gainean, erabateko baztertua dekretatu beharrean, desagertze graduala erabaki zen, enpresek egokitzeko denbora eduki zezaten.

Halaber, 1986an Laguntza Kode Berria jarri zen. Honen helbururik nagusia itxiketarako laguntzekin jarraitzea zen, enpresek iharduera siderurgikoa erabat uzten zuten kasuetan soilik. Hauxe gain, ikerketa eta garapenerako eta ingurugiroarekin erlazioatutako laguntzak ere onartu ziren, siderurgia beste sektoreekiko diskriminatuta egon ez zedin. Baina lehen zeuden laguntzetarako gainerako arrazoiak desagertzen dira kode berrian, beraz, hau askoz murriztaileagoa da. Kodea berrituz joan da eta azkena 1992-1996 tarterako da. Hala ere, geroago gertatu denez, kodea ez da izan estatuen laguntzak jasotzeko

bide bakarra. EIAEren 95. artikulua ere erabilia izan da salbuespeneko laguntzak emateko, kodean jasotako arrazoiengatik aparte.

Laguntza Kodearen baldintzak ez dira betetzen Estatu espainola eta Portugalentzat. Estatu bi hauek 1986an sartu ziren Europako instituzioetan. Aro iraunkorrek ezarri zitzaizkien euren berregituraketak aurrera eramateko, egin gabe zeuzkaten eta. Estatuak emandako laguntzak Europaren onarpena eduki zuten, honek gaitasunen murrizketa eskatu zuelarik. Estatu espainolaren aro iraunkorra hiru urtekoa zen eta 1989.eko urtarrilaren 1ean amaitu zen.

Baina gure historiarekin jarraituz, 1987an, European gehiegizko gaitasunak segitzen zuela agerian geratu zen. Urte horretan erruduna batez ere esportazioen beherapena izan zen, OPEPeko herrietara egindako salmentak jeitsi eta Europako monetak gehiegi apreziatu ziren. Komisioak testuinguru honetan beharrezkotzat jotzen du 30 milioi tonako gaitasun murrizketa berria. Hori dela eta, Komisioak Davignon Planaren errepika aurrera eramatea iradokitzen du, kuotekin jarraituz eta gaitasun murrizketei berriro ekinez.

Produktugileak ordea, kuoten jarraipenarekin konforme zeuden, baina oraingo honetan berriz gaitasun murrizketetarako ez zeuden prest. Hau ikusita Komisioak 1988ko uztaillean kuotak erabat desmuntatzen ditu. Hemendik aurrera altzairugintzaren berregituraketari modu liberalean jarraitzeko perspektiba zabaltzen. Zentzu honetan, estatuen laguntzen murrizpenaz gain enpresa siderurgiko publikoen pribatizazio prozesu zabala hasi zen, mundu mailan orokorra dena.

Hurrengo urteak, 1988 eta 1989, oso onak izan ziren altzairugintzarentzat, mendebaldeko ekonomietan hazkunde orokorreko garaiak ziren. Hau dela eta enpresek emaitza onak lortu zituzten. Komisioak 1990ean adierazi zuen iraganeko berregituraketa bortitzek arrakastatsuak izan zirela eta industria honek ez zuela gehiago estatuen laguntzaren beharrik. Honela krisia ofizialki itxita deklaratu zuen (COM, 1990).

Hori esan eta berehala, 1990eko azken aldean, maldan behera hasi zen. Ondorengo urteak, 1991 eta 1992, txarrak izan ziren industria honentzat, eskariaren beherapenarekin eta enpresen galerekin. Estatu espainoleko sindikatuen arabera, berriz, hemengo siderurgiaren aurkako konspirazio bat egon da. Zentzu honetan, urte hauetan Eurofer-ek prezioak nahita bota egin zituela salatzen dute, siderurgiari ahulenez atak itxi zitzaizkion. Beraz, honen arabera, gertatutako prezioen beherapena ez zuen krisi egoerak bakarrik ekarri.

Krisiaren aurrean, 1992ko urrian Europako siderurgiako 15 enpresarik handienetako lehendakariak bildu egin ziren eta ofizialki eskatu zuten Europako instituzioetako eta estatuen eskuhartzea. Krisia sortzen zuen gehiegizko

gaitasunari aurre egin nahirik, adostasun honetara bueltatu ziren (MBM, 1993-Urtarrila, 55. or.). Europako Komisioak berregituratzeko eskakizun berri honi baiezkorekin erantzun zion. Nahiz eta oraingo honetan Komisia "ageriko krisia" deklaratzearen aldekoa ez izan, produkzio kuoten ezarpenarekin.

Europako Komisioak 1992ko azaroan Fernand Braun bere mezulari izendatu zuen behar ziren gaitasun murrizketak azter zitzaizkion. Braunek estatu desberdinetara bidaiatuz bere ikerketa burutu zuen enpresekin elkarrizketatuz. Bruselaren harremanak enpresekin zuzena da, estatuek laguntza plan bat abalatu behar dutenean bakarrik hartzen dute parte. 1993ko otsailean plazaratutako informarekin arabera, berotan xafatutako produktuen gaitasuna 19-26 tarteko milioi tonatan jeitsi behar zen 1995 baino lehenago. Braunek berak kalkulatu zuenez, honek suposatuko zuen Europako elkarteko siderurgian geratzen ziren 310.000 lanpostuetatik 50.000 galtzea. Berregituraketa ahalbidetzeko Europak neurriak hartuko zituen (gizarte-kapitulua; finantza-mekanismoak; produkzio-gidak; hirugarren estatuen inportazioekiko neurri babesleak).

Enpresak konpromezura ailegatu ziren. Hauek 1993.eko irailaren 30erarte zeukaten euren murrizpen proposamenak aurkezteko. Murrizpen posibleak hiru bide desberdinetik zetozen. Lehenengoa, enpresek ordurako erabakita zeukaten itxiketak, berregituraketa egon edo ez. Bigarrena zailtasunean zeuden eta estatuen laguntzak jasotzen zituzten enpresa publikoek osatzen zuten. Hauek dira: Estatu espainoleko CSI holdinga (AHVk eta Ensidesak osatutakoa) eta Sidenor (Acenor eta Foarsak osatutako holdinga); Alemaniako Freital eta Eko Sthal; Portugaleko Siderurgia Nacional; eta Italiako Ilva. Estatuek sei plan hauek aurkeztu zituzten European, estatuen laguntzak baimentzea eskatzen EIAEren 95. artikuluan oinarrituta. Braun informarekin arabera, hauen artean murrizketen zama batez ere Estatu espainolak eta Italiak jasan beharko zuten (Steel Times, 1993ko Martxoa). Hirugarrenik enpresa pribatuek gaitasuna murrizteko hartutako konpromezua egongo litzateke.

Epea bukatu zenean lortutako itxiketak 11 milioi tonakoak bakarrik izan ziren. Kopuru hau Braunek jarritako 19 milioi tonako minimotik oso urrun geratu zen. 95. artikuluan oinarritutako enpresa lagunduen itxierak 5,5 milioi tonako itxiera suposatzen zuten. Enpresa pribatuei dagokienez, hauek Braunekin edukitako hizketaldietan hitzartutako 10,5 milioi tonen murrizpena ez zuten bete. Hau dela eta Komisia haserre sortu zuten.

Nola azaldu daiteke hutsegite hau? Enpresa pribatuen iritziz eurak euren konpromezua hartu zutenean, lagundutako enpresen itxiera handiagoak itxaroten zituzten. Produktu zapalen murrizketak espero zituzten Ilva, CSI eta Alemaniako Klöckner-en eskutik. 1986 baino lehenago bezala, berriz ere enpresa hau eztabaidaren erdian. Alemaniako gobernuak bere itxiera ekidin zuen, laguntzen

bitartez pagamendu etenketatik atereaz. Gauza bera egin zuen produktu luzeetako Saarstahl enpresarekin.

Honi gehitu behar diogu, enpresa pribatuen ustez, Ilva, CSI eta gainerako planetan emandako azken itxierak ez direla izan espero ziren tamainakoak. Hasiera baten 95. artikulutik joandako planekin printzipioz zorrotasun handia egongo zela espero zitekeen, hauen onarpenerako Laguntza Kodeko laguntzekin ez bezala, Europako Ministroen Kontseiluaren erabateko konformitatea behar baita. Baina enpresa pribatuen arabera gauza kurioa gertatu da: Europa negoziaketa gune bitxia da. Planak aurkezten zituzten estatuek besteen planei baiezkua ematera erdi behartuta egon dira euren planentzako ezezko batekin ez bazuten topo egin nahi. Planak aurkezten ez zituztenak ere arrazoi desberdinak eduki ahal izan dituzte onespina emateko: siderurgia aldatu dute beste zeozergaitik, edo zaila izan zaie euren jarrera bakardadean mantentzea, edo Alemaniari aurre egitea zaila gerta daiteke.

Pribatuek, eurak kunplitu baino lehen, lagundutako enpresekin zer gertatzen zen ikusi nahian zeudela zioten. Planen onarpena 1993.eko abenduaren 17an gertatu zenez, data horretan Komunitateak itxierak aurkezteko epea luzatu zuen. Epe berri honetan Italiako bigarren plana, siderurgia pribatuarena, agertuko zaigu. 1994. urtean polemikoa izan da plan hau. 1993. urtean, aurreko planen onarpenarekin, estatuek berriz ere 95. artikuluen bidetik ez joateko konpromezua hartu zuten. Gauzak horrela plan berri honek Laguntza Kode normalaren bidetik joan behar izan du. Aurretik ikusi dugunez kodeak laguntzak ematen ditu enpresak iharduera siderurgikoa guztiz utziz gero. Hori heldu zaio laguntzak eskatzeko, nahiz eta baldintza bete ez, horregaitik guztiaren legaltasunaren gainean eztabaida egon da. Baina, gaitasun murrizpen berri hauek 5 milioi tona ingurukoak ziren eta hoiekin Europako berregituraketaren hutsegitea txikiagoa izan dela defenda zitekeen. Hori dela eta ez da atzera bota.

Nolanahi ere, hau zenbatuta ere itxiketak 16,2 milioi tonakoak izan dira Braun Planak jarritako 19ko minimora ailegatu gabe. Hori dela eta, berregituraketa planak bete ez dituzten enpresa pribatuentzat, Europako Batasunak 1994.eko urriaren 25ean agindutako dirulaguntzak bertan behera utzi ditu. Halaber, kanpoko inportazioen aurrean malguagoa izango dela iragarri du.

Hau izan da azken berregituraketaren arrakasta ezaren historia, honetan ere eragina izan dezakeelarik 1994. urte honetan siderurgiak bizi duen urte ona. Koiuntura on batean gaitasuna murrizteko nahia gutxitzen da. Hala ere, esperientziak dinoenez, hedaldiaren ostean atzeraldia dator eta, beraz, oraindik mugimenduak ikusiko ditugu. Momentu horretarako prestakuntzak falta dira, hemen Komisia eta produktugileen artean sortutako haserreak garrantzitsuak direlarik. Biek uste dute arrazoiaren zati bat daukatela.

7. ONDORIOAK

Ikusi dugunez, Europar 1986rarte emandako berregituraketa siderurgian, nazioarteko elkarlanik handiena izan da sektore baten krisiaren aurrean. Berregituraketaren helburua merkatu baldintzetara bueltatzea izan da, lanpostu ugariaren galera ekarri duelarik. Europaren gidaritzarekin estatuek dirulaguntza handiak eman dituzte sektorearen berregituraketarako. Hau neurri handi batean siderurgiaren jabego publikoaren gorakadarekin lagundua izan da. Konpromezu politiko baten ondorioz, emandako itxierak modu proportzionalen banatu dira estatuen artean. Merkatuaren indarrek euren lana egin balute indartsuenen probetxua handiagoa izango zen eta langabeziaren hedapena oraindik zabalagoa lurralde batzutan.

1986tik aurrerako berregituraketari dagokionez, momentuz aurrekoarekin zerikusirik ez daukala esan daiteke. Estatuen eskuhartzea eta itxierak askoz txikiagoak izan dira. Esan bezala, EIAEren helburua beti izan da merkatu arauetara bueltatzea. Filosofia honekin bat ikusten ari gara siderurgiako enpresa publikoen pribatizazio prozesua. Norabide aldaketa honekin zerikusirik badu altzairugintzak bizi duen egoera desberdina. Aro honetan krisiaren sakontasuna ez da lehengoaren modukoa izan, bereziki, 1988 eta 1989. urteak oso onak izan dira sektorearentzat. Nahiz eta gauzak okertu 1990. urtearen amaieran eta ondorengo hiru urteak txarrak izan, Davignon Planak suposatutako berregituraketa mota errepikatzeke saiaketak ez du arrakastarik eduki. Tarte honetan itxierak ez dira modu proportzional batean banatu. Irizpidea merkatuan arrakastarik gabekoak, lagundutako enpresak gehiago ixtea izan da. Hala ere, Alemania adibidez, Klöckner enpresarekin arauen gainetik pasatu da. 1994. urtea, berriz ere, ona da altzairugintzarako, baina oraingo hedaldia amaitzerakoan mugimendu berriak etor daitezke, itxiera gehiagoren perspektiba.

Beste alde batetik, krisiak, ekonomiaren globalizazioak eta ordezeko produktuen lehiak eraginik eduki dute enpresen arteko konkurrentzia handiagoan. Enpresen estrategiak hor daude: kontzentrazioa, dibertsifikazioa, merkatal estrategiak,... Nahiz eta gainetik ikusi ditugun, hauek ere funtsezkoak dira. Estrategia hauek lehiakide gutxiago utziko dituzte, hauen errentagarritasun baldintzak hobetuz. Zentzu honetan, teknologia malguagoen sarrera handiagoak siderurgian, momentu txarretan produkzioa gelditzeko aukerarekin, nire ustez gehiago errezatuko du laguntza publikorik gabeko siderurgiaren helburua.

Nola balora daiteke orain arte ikusitako guztia? Egile askoren arabera, estatuaren eskuhartze handiak (batez ere 1986rarte emandakoa) giza-kostuen moteltzea ekarri du. Nahiz eta baliabide asko erabili ditugun, hauek ez dira hain gaizki gastatuak izan, gizarte osoen desegituraketa ekarriko baitzuen merkatu askearen funtzionamenduak. Merkatu zaleen iritziz, berriz, eskuhartzeak ez ditu

arazoak konpondu, lehiatik ahulenen irteera ekidinez eraginkorrenen egoera okertu du. Gehiegizko gaitasunaren jarraipena eskuhartze desegoki honengatik gertatuko litzateke. Gainera, berregituraketan baliabideen galera gehiegizkoa izan da. Hauek galtzean sektore pribatuak ezin izan ditu probetxuzko ihardueretarako erabili, eta hauen ustez, honek bai minimizatuko lituzke giza-kostuak.

Baina funtsezko eztabaida beharbada ez da hauen artean egon, azken batean ezagututako eskuhartzearen helburua ere merkatu baldintzetara bueltatzea zen. Galdera da: Nondik etorriko dira lanpostuak? Nola biziko da jendea? Orain sektore bakar batez hitz egin beharrean ekonomiaz orokorrean hitz egiten, funtsezko eztabaida merkatu ekonomia bat edo ekonomia bat merkatuarekin aukeratzea litzateke. Azken honetan, merkatua, emaitza onak lortzen dituela iruditzen zaigun bitartean bakarrik erabiliko genuke. Iruditzen zaigun sektoreetan eta iruditzen zaigun neurrian.

Bibliografia

- Bain, T. (1992), *Banking the Furnace: Restructuring of the Steel Industry in Eight Countries*, W.E. Up John Institute for Employment Research.
- Calvo, J. L. (1989), “El caso particular de la siderurgia en la Comunidad Europea”, *Economía Industrial*, Azaroa-Abendua.
- Comisión de las Comunidades Europeas (COM) (1990), *Objetivos Generales del Acero 1995*, COM (90) 201 final.
- COM (1994), *Reestructuración siderúrgica comunitaria. Balance y conclusiones*, Comunicación de la Comisión al Consejo y al Parlamento Europeo. COM (94) 466 final.
- Dicken, Peter (1986), *Global Shift*, Paul Chapman Publishing, Londres. 8. kapitulua: “Iron and Steel”.
- Hogan, W.T. (1991), *Global Steel in the 1990s*, Lexington Books, New York.
- Hogan, W.T. (1992), *Capital Investment in Steel: A World Plan for the 1990s*, Lexington Books, New York.
- Houseman, Susan N. (1991), *Industrial Restructuring with Job Security: The Case of European Steel*, Harvard University Press, Londres.
- Howell, T. (1988), *Steel and the state: Government intervention and steel's structural crisis*, Westview Press, Londres.
- International Labour Office (ILO)(1992), *Recent developments in the iron and steel industry*, Twelfth Session, Report I, Ginebra.
- Keeling, Bernard (1992), “Structural Change in the World Steel Industry: A North-South Perspective”, in, Gijsbert van Liemt (arg.), *Industry on the move*, ILO, Ginebra
- Meny, Y.; Wright, V. (arg.) (1986), *The Politics of Steel: Western Europe and the Steel Industry in the Crisis Years (1974-1984)*, Walter de Gruyter, Berlin.

Metal Bulletin Monthly (MBM): Aldizkaria. Zenbaki desberdinak.

Navarro, Mikel (1991), "Euskal Siderurgiaren Krisia, Birmoldaketa eta Etorkizuna", *Uztaro* 2, UEU.

Oberender, P. eta Rüter, G. (1993), "The Steel Industry: A Crisis of Adaptation", in *De Jong* (arg.), *The Structure of European Industry*, arg.

Ortún, Pedro (1985), "La integración en la CECA y su repercusión para España", *Papeles de economía española*, 25. zenbakia.

Poblet, Enrique (1994), "El Sector del Acero. La Reestructuración en marcha", *Economía Industrial*, 295. zenbakia, Urtarrila-Otsaila 1994.

Steel Times: Aldizkaria. Zenbaki desberdinak.

***DEMOKRAZIA INDUSTRIALA
EUSKAL HERRIAN***

*Antton Mendizabal
Angel Mari Errasti*

Demokrazia industrialari buruzko erakustaldia bi ekitaldietan azaldu behar dugu. Lehen zatian, errealtate honekiko hurbilketa teorikoa egiten saiatuko gara. Bigarren zatian, aztertutako hastapen teorikoak, Mondragón Corporation Cooperativa Holding berriaren eraikuntza prozesuarekin, kontrastatuko ditugu.

I. OINARRI TEORIKOAK

Demokrazia industrialarekiko hurbilketa egiterakoan, gure azterketa ezin dugu enpresa isolatu batek adierazten duen irla enpiriko marabiloso batetara mugatu. Alderantziz, demokrazia industrialaren errealtatea ulertzeko, gizarte berak osatzen duen, eta interdependentzian oinarriturik dagoen, sare konplexu horretan, eta egun dugun zibilizazio kapitalistan (gizakien historian forma historiko gisa kontsideratuz) murgildu behar gara.

Kapitalismoaren aztertzaileek erakutsi diguten legez, produkzio modu kapitalistak duen banaketa bikoitzak, kapitalismoaren bihotza osatzen duenak, bi kontraesan nagusi ditu: langile eta produkzio tresnen arteko banaketa bata, eta unitate produktiboen arteko banaketa bestea.

Langile eta produkzio tresnen arteko banaketak, produkzio tresnen gain, produkzio agenteek dituzten harreman sozial eta teknikoak adierazten ditu. Produkzio tresnen gain, produkzio agenteek duten jabetza edo ezjabetza, harreman sozialek osatzen dute; eta produkzio tresnen gain, produkzio agenteek duten kontrola edo kontrol gabezia (produkzio prozesuaren gain kontrola edo kontrol gabezia) harreman teknikoek osatzen dute. Unitate produktibo bakoitzean, harreman sozial eta harreman teknikoaren arteko konbinaketa berezia eginez gero, produkzio harremanak osatzen ditugu. Horrela, faktoria bateko demokrazia industrialak ikertu nahi dugunean, produkzio harremanak aztertu behar ditugu. Eta hemen, produkzio tresnen jabetzaren inguruan, eta produkzio prozesuaren kontrolaren inguruan, eta bien arteko konbinaketa bereziaren inguruan, dagoen demokrazia industrialak aurki dezakegu¹... Baina ez da nahikoa.

Unitate produktiboen arteko banaketak, gizarte kapitalistetan unitate produktiboak isolatuta daudela adierazten du; eta haien arteko erlazioa eta elkartrukea, zeharki, merkatuaren bitartez gauzatzen dela². Horrela, unitate

1 Langile eta produkzio-tresnen arteko banaketari buruzko azterketa zientifikoak "gainbalioaren teoria" gauzatzen du eta, Marxek egindako ekarpen zientifiko handiena izan da. Horrela, berak gauzatutako obra nagusiak, "Kapitala"-k, produkzio modu kapitalistaren funtzionamendua lan indarraren ustiapenean eta esplotakuntzan oinarritzen dela frogatzen du.

2 Gizarte kapitalistan dagoen unitate produktiboen arteko banaketari buruzko azterketa zientifikoak "balioaren teoria" gauzatzen du. Hemen ere, ekonomilari klasikoei (Ricardok eta abarrek) egindako hasierako azterketa zientifikoak jarraituz, Marxek bukatu eta borobildu zuen teoria hori.

produktiboen arteko banaketak, egun dugun zibilizazioa diseinatzen du, ganbio-balioan oinarriturrik dagoena, merkatuaren hegemoniaren menpean ezartzen dena, eta gauza guztiak (pertsonek bera ere) merkantzia bihurtzen dituen. Merkatuaren hegemoniaren menpeko den gizarte honetan, ekonomiaren motoreak, iharduera produktiboari zentzua ematen diona, unitate produktiboa bizirik mantentzen duena, etekin pribatua da. Eta unitate produktiboen arteko sistema erregulatzailea, “konpetentzia da”. Horrela, konpetitiboa izatea ez da enpresentzako elementu ideologikoa edo nahia, baizik eta merkaturaren iraunbizitzeko ezinbesteko baldintza.

Aipatutako bi banaketa hauen artean, dialektika bat dago. Honela, unitate produktiboetan dauden produkzio harremanak (dagoen demokrazia industrialak adierazten dutena), merkatuaren lege eta funtzionamenduari buruzko baldintzaturik daude. Eta demokrazia industrialaren aldeko estrategia bat diseinatzerakoan, bai unitate produktiboen barneko produkzio harremanen eraldaketa, eta baita merkatuaren menpean dagoen gizartearen eraldaketa ere, kontsideratu behar ditugu.

1. Demokrazia industrialaren mundu anitza

Enpresa batean dauden produkzio harremanak, produkzio modu kapitalistak duen banaketa bikoitzaren ondorio direla ikusiz gero, demokrazia industrialaren mundu anitza, metodologia klasikoa jarraituz, harreman sozialen demokratizazioaren aldetik, eta harreman teknikoaren demokratizazioaren aldetik, azalduko dugu.

Harreman sozialen demokratizazioaren aldetik, enpresek dituzten jabetza-mota ezberdinak aipa ditzakegu. Horrela, oso ezaguna eta hedatua den “elkarte anonimoa”³, kapitalistek produkzio tresnen jabetza dute, administrazioaren kontseilua, azken hau gorengo erakunde juridikoa delarik³; “elkarte kooperatiboa”, zeinak harreman laboralak eraldatzen dituen⁴ eta elkartearen gorengo erakunde juridikoa langileen asanbladan kokatzen duen; “Elkarte Anonimo Laborala”, zeinak, akzionisten kontseilua gorengo erakunde juridiko gisa mantenduz, kapital sozialaren gehiengoa langileen eskuetan ezartzen duen⁵; “enpresa publikoa”, non produkzio-tresnen jabetza Estatuaren eskuetan dagoen⁶, eta gizartearen izenean

3 Administrazio kontseiluan akzionistek erabakiko dute eta erabakitzeko ahalmena akzioen kopuruaren arabera izango da.

4 Elkarte kooperatiboaren harreman laboralaren esentzia, langile-empresario figura berria gauzatzen da. Horrela, langile eta enpresariaren arteko interes kontrajarriak mantenduko dira, baina kooperatibako bazkide bakoitzean barneratuz (pertsonek bera, era batera, enpresario eta langile delarik) eta dialektika berria sortuz.

5 Sozietate Anonimo Laboralen lege berria, enpresa hauetan, akzioen %51 baino gehiago langileen eskuetan egon behar dira.

6 Hemen ere administrazio kontseilua gorengo erakunde juridikoa da, baina Estatuaren ordezkariak osatzen dute.

Estatuaren ordezkariak eramango dute gestioa; eta “enpresa komunitarioak”⁷, non komunitateak, berak sortutako proiektu eta enpresen jabetza duen, gestioa komunitatearen ordezkariak daramatelarik.... aurkitzen ditugu. Herri garatuetan, kapital sozialaren zati bat, langileen eskuetan ezartzeko dauden formulak ere, aipatu behar ditugu. Horrela, Alemanian hain garrantzitsua den “kogestioa”⁸ eta Estatu Batuetan hain hedatuak dauden “E.S.O.P.”⁹ horiek, kapital sozialaren zati minoritarioaren eskuraketa, langilea akzionista bihurtuz, baimentzen dute.

Harreman teknikoan demokratizazioaren aldetik, produkzio prozesuaren gain langileek duten kontrola edo enpresaren gobernuan duten partaidetza, erabilitako lan antolaketaren bitartez alde batetik, eta gizarte konkretu batean, historikoki gauzatutako lan-arautegiaren bitartez beste aldetik, aztertu behar dugu.

Dakigunez, herri aurreratuetan gauzatutako lanaren antolaketak bereziki partaidetzaren eremua adierazten du (eta metaketa prozesuak eta sistema erregulatzaileak baita ere). Horrela, gizaldiaren hasieran TAYLORISMOA agertzen da, zeinak, lan prozesua partzelatuz, “lanaren antolaketa zientifikoa”ren hastapenak¹⁰ ezartzen dituen, artisauen trebetasunetik zetorren botere sindikala, edo lan-tresnaren gain artisauak zuen kontrola ezabatuz. Taylorismoak lan-postu barnean dauden denbora hilak ezabatzen ditu, eta artisauen lan-prozesua partzelatuz, Estatu Batuetan, sindikalismoaren porrot historikoa gauzatuko du. FORDISMOAK (taylorismoak egindako lan antolaketa onartu ondoren) lanpostuen koordinaketan dauden denbora hilak ezabatzen ditu, muntaketa-katea ezarriz eta horrela, lanaren erritmoa “kanpotik” finkatuz eta sozializatuz. Fordismoak, Taylorismoari dagokion makinismoa garatzen du, eta horrela garapen teknologikoak gestio sistema berria bere barnean txertatzen du, teknologiaren neutraltasunaren mitoa deuseztatuz¹¹. Lan-eginkizunen zatiketan paroxismoaraino daraman M.T.M. sistema aipatu behar-dugu, zeinak langile batek egin ditzakeen mugimendu guztiak aztertuz, aurretik finkaturiko denboren sistema ezartzen du

7 Enpresa komunitarioak Irlandan eta Britainia Handiko zonalde atzeratuetan agertzen dira bereziki. Hirugarren Munduko zenbait herrietan ere, komunitateak zenbait proiektu eta enpresen jabetza eta gestioa daramatza (gerran dauden lurraldeetan eta zonalde liberatuetan oso formula hedatua delarik).

8 Alemaniako Estatuan 1.000 enpresa inguruk, normalki sektore aurreratuetan kokaturik, “kogestioa” erabiltzen dute eta miloi bat langile baino gehiago enpresaren akzionista bihurtu dira.

9 Employee Stock Ownership Plan (E.S.O.P.) ibilgailu finantzaria 8 mila faktoretan aplikatutako formula da, eta 10 miloi langilek formula honen bitartez enpresaren jabetzan eta gobernuan parte hartzen dute.

10 Eginkizunen partzelarizazioa, aginte-lana eta egile-lana, buru-lana eta esku-lana.

11 Fordismoak, metaketa sistema berria (zeinak produktibitatearen igoerak soldaten igoerak dakartza) eta sistema erregulatzaile berria (zeinean enpresa eta sindikatuen arteko konbenio kolektiboak instituzionalizatuko ditu) suposa ditzake.

(lan-antolaketa zientifikoan oinarrituz), fitxen sistema unibertsala erabiliz¹². Horrela, M.T.M. sistemak lantegi berrietan aplikatzerakoan, langileak egin ditzakeen mikromugimenduak kontuan hartzen ditu eta mugimendu bakoitzari denbora zehatza aurretik finkatzen dio¹³.

Harreman teknikoan demokraziari buruz hitz egiterakoan, herri eta Estatu bakoitzean dugun sistema instituzionala aipatu behar dugu. Hemen, herri eta Estatu bakoitzean, aurrerapen teknologikoen¹⁴ eta klase borroken ondorioz¹⁵, historikoki gauzatutako lan-arautegia dugu, zeinak enpresa barneko langileen partaidetzaren eremua instituzionalizatzen du. Horrela, Europako Elkarte Ekonomikoaren mailan gauzatutako lan-arautegiak, enpresen gestioan langileek dituzten eskubideak, administrazio kontseiluaren partaidetza eta zaintze kontseiluan, kokatzen ditu¹⁶. Horrela, Suedian, Norbegan, Alemanian, Herbeheretan, Frantzia eta Luxenburgon, enpresen gestiorako langileen partaidetza instituzionalki arautzen dute. Espainako Estatuan, gobernu eta sindikatuen artean sinatutako akordio ekonomiko-sozialak (A.E.S.), teorikoki enpresa publikoetan langileen partaidetza bideratzeko aukera ematen digu, baina errealitatean ez da gauzatzen.

Jakina, nola ez, aipamen berezia “Suediar eredua”ri egin behar diogu. Hemen, enpresako batzar tekniko eta ekonomiko guztietan, langileen ordezkariak parte hartzen dute, eta lan-arautegian 1.976an gauzatutako “partaidetzaren legea” dugu. Legearen arabera, enpresa barnean edozein inbertsio egiterakoan edo produkzio metodoetan aldaketak egiterakoan, enpresariak langileekin negoziatzera beharturik daude. Horrela, produktibitatearen igoerari buruzko negoziaketa egiterakoan, lanaren baldintza hobek, lan eginkizunen edukin tekniko eta soziala eta lanaren segurtasuna ere batera negoziatuko dira. Bestela, enpresaren estrategia eta aspektu

12 Bost mila langileek egindako mugimendu guztiak, bideo bitartez, aztertuz gero, M.T.M. sistemak, langile batek egin ditzakeen mugimendu guztiak oinarritzko 12 mugimenduetan sintetizatzen ditu eta, aldiberean, oinarritzko mugimendu bakoitzak 100 azpimugimenduetan zatitzen ditu. Horrela ezarritako “denbora sistema”, fitxen sistema unibertsala bihurtzen da, non nahi aplikatzeko baliogarria dela kontsideratuz.

13 Lantegi berrietan, aurretik finkaturiko denbora sistema horrek prozesu konkretuetara gauzatzeko “egokitze” sistema berezi bat eskatzen du, zeinak prozesu konkretuan dauden giro eta baldintza tekniko eta sozialak kontuan hartzen ditu.

14 Gaur egun, teknologia berriarekin, gestio partehartzailearen garapena dugu.

15 Erakunde sindikalek, nahiz autogestioari eta kogestioari buruz zatiturik egon, langileriaren kontrolaren alde izan dira beti. Langileriaren kontrolak, enpresaren bilakaera sozio-ekonomikoari buruz informazioa eskuratzeko langileek duten eskubidea eta lanaren baldintzekin zerikusirik duten erabakietan langilek eduki behar duten ahalmen kontsultibo eta negoziatzailea, negoziaketa kolektiboaren bitartez, ezartzen ditu.

16 Europako Elkarte Ekonomikoan, Vredeling-ek egindako proposamena aipatuko dugu, zeinak enpresa multinazionalen informazioa eskuratzeko eta erabakien aurrean kontsultatuak izateko, langileek duten eskubidea arautzen du, aurkakotasunagaitik Britaina Haundiak egindako aurkaritzagatik blokeaturik dagoelarik.

tekniko eta ekonomiko guztiei buruz, langileak informatuak eta kontsultatuak izaten dira.

Aipatutako harreman tekniko eta sozialen arteko konbinaketak demokrazia industrialari benetako edukina ematen dio. Horrela, Taylorismoa aplikatzen den enpresa kooperatiboan, teknokraziaren domeinua dugu eta antiautogestioan funtzionatzen duen enpresa autogestionarioa bihur daiteke. Alderantziz, partaidetza teknikoarekin funtzionatzen duen enpresa kogestionarioak, daukan edukin soziala handi dezake.

2. *Egungo testuingurua*

Baina demokrazia industrialari buruzko hurbilketa, ezin dugu maila abstraktuan aztertu, egungo testuinguruan dauden zenbait aldagai garrantzitsu aipatu gabe, zeintzuk demokrazia industrialaren errealitatean eta edukinean eragiten duten.

Lehenengo aipamen berezia **Mikroelektronikaren iraultzari** egin behar diogu, zeinak “teknologia berrien” izenarekin produkzio prozesuak eraldatzen ditu. Horrela, iraultza mikroelektronikoak emandako lan-tresna edo teknologia berriak, produkzio prozesuan sartu ditugunean (material berriak, kontrol numerikoa daramaten makinak, “transfer lineak” fabrikazio malguan oinarritutako sistemak, automata programablea, industri robota, telematika, gestiorako sistema informatizatua eta abar) zenbait ondorio esanguratsu nabaritu behar ditugu.

Lehen ondorioa enpresaren eraldaketan dugu, enpresa klasikoaren departamentalizazioa integratuz (produkzioa, merkatalgintza, administrazioa, zuzendaritza, ikerketa, eta abar); enpresa modernoak departamentu eta funtzio guztiak komunikazio sistema amankomun batean integratzen ditu, efikazia, produktibitatea eta etekin orokorra gauzatzen dituzten faktore estrategikoei garrantzia ematen dielarik¹⁷; Bigarrena, teknologia berriek serie motz eta sofistikatuak egiteko aukera ematen digutela, eskariaren egitura eraldatuz; eta hirugarrena, taylorismoak ezarritako gestio-sistemaren oinarria (lanpostu indibidualetan oinarritutako gestio sistema) eraldatuko dela, “lan taldeetan” gauzatutako beste gestio sistema bat agertuz¹⁸.

Eta hemen errealitate berria dugu, teknologia berriek dituzten ahalmen produktiboak eskuratzeko “kapital ikuezina” ezinbestekoa baita, zeinak, ekimena,

17 Horrela, enpresa modernoaren ezaugarri berriak aipatu behar ditugu: fabrikaziorako erabilitako informazioaren intentsitatearen hazkundera, produkzioarako malgutasunaren hazkundera eta enpresa-ihardueren arteko integrakuntza sistematikoa.

18 Taylorismoaren gestio sistemaren oinarria, “langile bat lanpostu batekin” artikulatzen badu, teknologia berriek ezarritako gestio sistemak “lan talde bat makina talde batekin” artikulatzen du.

motibapena, formakuntza, kualifikazioa, eta enpresarekiko kohesioa dituen langileak eskatzen dituen, eta jakina, taylorismoak gauzatutako langileak (kualifikatu gabekoa, ekimen gabekoa eta enpresako proiektuan integratu gabe dagoena) ez du baliorik izango.

Teknologia berriek dakartzaten ahalmen produktiboak eskuratzeko, harreman teknikoak sakonki eraldatu behar dira enpresaren boterea birbanatuz, eta hemen, kapitalak duen erronka nagusia plazaratzen da: enpresa berrietan langileek eduki behar duten boterea eta protagonismoa, eta kapitalak, prozesu orokorraren gain, eskatzen duen domeinua eta kontrola, nola konpatibilizatu. Horrela, prozesu produktibo berrietan, lan-antolaketa zientifikoan oinarriturik, kapitalak dituen esperientzia eta ezagutza, mantenduko dira, eta nahiz eta kontrajarriak izan, partaidetzaren garapenarekin batera erabiliko dute¹⁹. Dena den, munduan zehar eta progresiboki, estrategia partehartzailearen garapena gertatzen ari da (“talde teknologiak”, kalitate-zirkuloak, talde-operatiboak, helburua gauzatzeko oinarriturik zuzendaritza partizipatiboa, talde-autonomoak, eta abar), zeinak enpresaren proiektuarekiko, langileek daukaten identifikazioa eta kohesioa gehiagotuz, langileek dituzten ahalmen produktibo izkutuak berreskuratu nahi ditu.

Eta egun, errealitate honen adierazpen nagusia, munduan zehar hedatzen ari den “toyotismoa” dugu. Arrazoi historiko eta kulturalengatik, Japoniatik datorren lanaren antolaketa sistema honek, produkzio malgutan, langileen polibalentzian, langileen arteko komunikazioan, eginkizunen errotazioan eta enpresarekiko kohesioan oinarritzen da, eta lantegi aurreratueta, taylorismoa eta fordismoa gero eta gehiago baztertuz, jaun eta jabe aurkitzen dugu²⁰.

Bigarren aipamena **munduaren globalizaziori** egingo diogu, zeinak internazionalizatzeko prozesuaren adierazpen gaurkotua azpimarratzen du. Munduaren globalizazioak, Estatu-Nazioaren garaia gainditua dagoela erakusten digu, eta azkenengo 15 urteetan, gure planeta hiri erraldoi bat bihurtuz, munduko herrien eta prozesu ekonomikoen arteko interdependentziaren hazkunde ikaragarria adierazten du. 70eko hamarkadan, lan intentsiboko produkzio prozesuen leku-aldaketa masiboekin, globalizazioaren lehen urratsa ageri zaigu. Horrela, herri industrializatuen bapateko ikearekin (siderurgian oinarritutako herri

19 Hemen, enpresa modernoaren kontraesan nagusia dugu, zeinak alde batetik, lan indarrei giza harremanetan kokaturik dagoen estrategia aplikatzen die (motibapena, kualifikazioa eta formakuntza indartuz), eta beste aldetik, deskualifikapena eta desmotibapena gauzatzen dituen taylorismoa eta fordismoa mantentzen ditu.

20 Toyotismoak, lanaren prozesu osoan dauden denbora hilak ezabatzen ditu, eta lan-taldeetan antolatuz, langileen autokontrola eta lanaren kalitatea garatzen ditu, “une aproposan produkzio aproposena” egitea erabiltzen du lema gisa, produkzioa malgutasunean oinarrituz.

21 Hego Euskal Herria Espainian, Alsazia-Lorena Frantzian, Gales Britaina Handian, Walonia Belgikan, eta abar.

industrializatuak)²¹, Hirugarren Munduko herri industrializatu berrien gorakada (Hong-kong, Singapur, Hego Korea, Taiwan) ikusten dugu. Ekialdeko Asiar herensuge hauek, han zeuden soldata txikiak eta gabezia sozial, politiko eta sindikalak erabili zituzten, Estatuaren laguntzarekin batera, munduko azpikontratazioa eskuratzeko, ukaezinezko arrakasta lortuz²². 80ko eta 90eko hamarkadetan Txinan ezarritako hiri portuarioek eta zonalde bereziek, logika berdina erabiliz, berri munduko inbertsioak eskuratzeko lortuko dituzte²³ izugarritzko hazkundea gauzatuz²⁴.

Horrela, multinazionalak txantaia egingo dute, beste herri pobreagoa edo gabezia handiagoa duena aurkitu dezaketelako beti, produkzioaren lekualdaketa gauzatzeko. Hemen, gero eta gehiago “dumping soziala” konpetibitatearen oinarri garrantzitsu bat bihurtzen ari da, eta mundu globalizatu batean, herri garatuen “Ongizatearen Estatua”ren desagerpena eta lan merkatuaren deskonposaketa dakarkigu. Pobrezia eta aberastasuna progresiboki ere globalizatuko dira, eta alde batetik, lehen munduko zatiak Hirugarren Munduan agertuko dira, baina gero eta gehiago Hirugarren Munduko zatiak ere lehen munduan kokatuko dira. Hemen, demokrazia industrialia munduko herri garatuen zentruan dauden enpresa aurreratuenetan gauzatuko da (toyotismoaren bitartez) eta bere osagarri gisa, lan intentsiboko diren produkzio prozesuetan, taylorismoa eta neotaylorismoa, periferia osoaren ezaugarri izango dira.

Hirugarren aipamena **empresa multinazionalei** egingo diegu. Bere dimentsioengatik, enpresa erraldoiak diren hauek (General Motors: 800.000 langile, Ford: 400.000, IBM: 400.000, Siemens: 370.000, D. Benz: 370.000, Volkswagen: 250.000, Hitachi: 170.000, Matsushita: 190.000, Mitsubishi: 200.000, eta abar) izugarritzko produktibitatea daukate (Euskal Herriko kooperatibetan langile bakoitzak urtero 10-12 milioi pezeta fakturatzen baditu, mendebaleko multinazionaleetan langile bakoitzak 60-80 milioi pezeta eta japoniar multinazionaleetan 120-140 milioi pezeta fakturatzen ditu), eta egindako inbertsio zuzenagatik, *joint-ventures*-engatik eta ezarritako “filialen” bitartez munduan zehar hedaturik daude²⁵. Globalizaturik dagoen mundu batean, enpresa multinazionalak sektore estrategikoetan kokatuta daude, finantz erreserba ikaragarriak daukate, eta lehengaien merkata, energiaren mundua eta osagarrien industria, kontrolatzen dituzte; eta ikerketan izugarritzko esfortzua eginez, eta haien

22 1965 eta 1990 artean herri hauen urteroko erdi mailako hazkundea % 7koa izan da.

23 Txinan ezarritako lau zonalde berezietan eta 14 hiri portuarioetan dauden soldadak herri industrializatu berrietan daudenak baino txikiagoak dira eta gabezia sozial, politiko eta sindikalak handiagoak dira.

24 Azkenengo 15 urteetan hemen gauzatutako urteroko erdimailako hazkundea % 9koa izan da

25 Enpresa matrizen eta filialen arteko elkartrukeek munduko elkartrukeen laurdena suposa dezakete.

arteko aliantza estrategikoen bitartez, munduko merkatuaren banaketa gauzatzen dute, merkatuan gelditzen diren besteentzako, iraunbizitzeko baldintzak eta konpetibitatearen oinarriak ezarriz.

Horrela, langileen kontrolpean edo eskuetan dauden enpresek, iraunbizitzeko, multinazionalak exigitutako “masa kritikoa” eta “eskala-ekonomia” bete behar dituzte²⁶ beraien demokrazia industrialak mantendu nahi badituzte.

II. ARRASATEKO KOOPERATIBA-MUGIMENDUAREN BILAKAERA: MONDRAGON CORPORACION COOPERATIVA

Sarrera

Bigarren zati honetan Arrasateko Kooperatiba-mugimenduraren bilakaera aztertzen saiatuko gara. Sintesi lana izango da batik bat. Azkenengo urteetan, autonomoak ziren kooperatiben multzoa izatetik Korporazio bat osatzera nola pasa diren aztertuko dugu. Zuzendaritza bakarra eta enpresa estrategia amankomuna izango duen Korporazio kooperatiboa sortzera bultzatu duten arrazoiak eta eraldaketa honek izan dituen ondorioak, eta izan ditzakeenak, izango ditugu aztergai. Eraldaketek demokrazia industrialean, kooperatiben kontrol demokratikoan eta lanaren antolaketan izan duten eraginari ere, arreta berezia eskeiniko diegu.

Mondragón Corporación Cooperativa (MCC), gaur egun, 24.540 langileek osatzen dute, hauetako 14.979 industri taldean ari direlarik. EAE-ko langile industrialen %6.8a MCC korporazioko kooperatibetan ari da lanean, Gipuzkoako lurraldean %15era iristen delarik. Nafarroan, %1,7a da MCCko talde industrialean lanean ari diren langileen portzentaia.

Euskal Herriko talde industrialik handiena izatera iritsi den mugimenduren bilakaera nolakoa izan den jakiteko sustraia eta jo behar dugu. Esperientzia kooperatiboaren historiaren azterketa zehatzak lan honen helburuak gainditzen ditu; baina sintesi ahalegin bat eginez, bere bilakaeraren 3 garai garrantzitsu nabarmenduko ditugu, bakoitzaren ezaugarriak aztertzeko²⁷:

Lehenbizikoa, Korporazioa sortu aurreko eredia bezala definituko duguna, bi epeetan banatzen da: “sorrera eta hedapen” epea, 1956tik 1969 bitartera doana eta

26 “Mondragon Corporación Cooperativa”-ren proiektuaren oinarrian dagoena.

27 Garai ezberdinetako banaketa hau J.M Usatorrek Lan Kide Aurrezkiarentzat egindako *El Grupo Cooperativo de Mondragón: Factores de desarrollo* txostenetik jaso dugu.

“garapen programatua”ren epealdia, 1970tik 1984ra. Eredu honetan oinarrituz, alde batetik, kooperatiben garapena eta beraien arteko harremanak nolakoak izan ziren aztertuko ditugu, eta bestetik, bazkideek kooperatiban zuten partehartzearen balantzea burutuko dugu demokrazia industrialaren ikuspegitik. Azterketa hau hurrengo ereduko ezaugarriekin konparaketa bat burutzeko baliagarria izango da.

Bigarren garaia, 1984tik 1991ra doana, trantsizio garaia deituko diogu. Puntu honetan eraldaketarako arrazoiak aipatu ez ezik, eraldaketa-prozesuaren deskribapena ere burutuko dugu.

Hirugarren garaia, eta azkenari, Mondragón Corporación Cooperativa-ren sorrerak emango dio hasiera. 1991an eratu zen korporazioa izango dugu aztergai. Bere antolaketa eta ekonomi egitura azalduko dugu lehenbizi, eta ondoren, bazkideen partehartzearen balorazioa egingo dugu, aurreko ereduarekin konparatuz.

1- MCC korporazioa sortu aurreko ereduak (1956-1984)

Arizmendiarretak eta bere lan taldeak 1956ean Ulgor, lehenengo kooperatiba, sortu zutenetik, kooperatiba elkarten garapena Euskal Herrian etengabea izan zen. Adierazgarria da, hogei urte baino lehenago, 1974an, 60 kooperatiba industrialetik gorako eta 13.000 lanpostuko sare kooperatiboa hedatu zela Arrasateko kooperatiba-mugimenduaren inguruan.

Hiru hamarkada beranduago sortu den Korporazioaren sorrera ulertzeko, Kooperatibek hasieratik erakutsi zuten elkartzeko gaitasuna, solidaritatearen printzipio kooperatiboaren ildotik, eta elkarketa horiek gauzatzeko egitura berriak sortzeko ahalmena, aipatu behar ditugu. Elkartzeko gaitasuna bi eratara gauzatu zen garai honetan: alde batetik, bigarren mailako kooperatibak sortuz, laguntza kooperatibak; eta bestetik, eskualdeko taldeetan bilduz.

a) Gaineiturak, Kooperatiben euskarri eta lokarri

Lan Kide Aurrezki kutxaren sorrera, 1959. urtean, urrats garrantzitsua izan zen kooperatiba elkarten egitura finantzarioa sendotzeko eta kooperatiben harremanak indartzeko. Lan Kide Aurrezki kutxari bigarren mailako kooperatiba izaera eman zitzaion, hots, kooperatiben gainetik hauei laguntzeko zegoen erakundea. Honela, Arrasateko kooperatibek, kooperatiben ohizko finantzaketa arazoari –hauek mugatua baitute kapital merkatura sarrera– irtenbidea eman zioten, eskualdeko biztanleen aurrezkiak kooperatibetara bideratuz.

Lan Kide Aurrezki kutzak (LKA), berarekin lan egiteko elkarketa kontratuak sinatzen zuten Kooperatibei, finantzaketa baldintza hobeak eskaintzeaz gain (merkatuko interes tasa baino 2 edo 3 puntu beheragoko maileguak), hauen sustapenaz²⁸, aholukaritzaz eta kontrolaz arduratzen zen. Finantza datuak, kudeaketa planak eta plan estrategikoak eskatzen zizkien kooperatibei –enpresaren bideragarritasuna eta arrakasta bermatzeko funtsezko jokabidea eta zoritxarrez, EHko enpresa gutxik erakutsi dutena²⁹–. Kooperatiba elkartearen egoera larrian egonez gero LKA-ak har zezakeen zuzendaritzaren kontrola porrot egoeratik irten arte.

Halaber, Kooperatiben arteko lokarririk sendoena LKA izan da urteetan zehar (150 baino gehiagoko izaera ezberdineko kooperatiba multzoa), banakako kooperatibak beste kooperatibekin lotzen baitzituen. Elkarketa kontratuak kooperatibaren barne antolaketa eta funtzionamendurako baldintza amankomunak finkatzen zituen kooperatiba guztientzat; adibidez, kooperatibagintzaren printzipioetan oinarritutako estatuto eta erreglamentuak, antzerako finantz eta ekonomi erregimena, alokairuen tarte mugatua bazkideentzat (1-3 tartean oinarritua).

Bigarren mailako laguntzako beste kooperatiba edo gainegitura batzuk “Lagun Aro” –bazkideen gizarte asegurantza sistema kudeatzen duena– eta “Ikerlan” –ikerketa eta garapen zentrua– dira. Guztira bigarren mailako 12 kooperatiba zeuden finantz iturriak bideratzeko, kooperatiba berriak sortzeko, heziketa, ikerketa, zerbitzuak e.a... eskaintzeko eta kooperatiba guztiak elkartzeko, batez ere, LKA-ren elkarketa kontratuaren bidez.

b) Eskualdeko taldeak : elkartasunaren adierazgarri.

1964ean Deba garaiko bailarako kooperatibek eskualdeko lehenbiziko taldea sortu zuten, Ularco, geroago Fagor deitua. Eskualdeko taldean parte hartzen zuten kooperatibek arriskua banatzeaz gain elkarlanean aritu ziren taldearen garapena bultzatzeko. Taldeko enpresen galdu-irabaziak denon artean banatzen zituzten. Lanesku haborokinak zituzten elkarrekin lanetan beharra zuten kooperatibetara igortzen zituzten bazkideak. Eskala ekonomia eta koordinazioaren abantailak lortzen zituzten, batez ere, giza baliabideetan, bazkide berrien aukeraketa zentralizatuz eta heziketa programak garatuz, eta alderdi finantzarioan, proiektu berrietan denok batera parte hartuz.

28 Arrasateko kooperatiba mugimenduak 120 produkzio kooperatiba baino gehiago, 400 negozio unitate, bultzatu ditu azken 36 urteetan. LKA-ren Enpresa Dibisioa industri sustapen honen ardatzetako bat izan da.

29 Arrasateko kooperatibetan, EHko beste enpresengandik bereiztuz, zuzendaritza zuzendari profesionalen esku egon da ia hasieratik.

1980. urtearen inguruan, eskualdeko 11 taldeetan kokaturik zeuden produkzio eta zerbitzu kooperatibek Arrasateko kooperatiba –mugimenduaren bloke garrantzitsuena– osatzen zuten. Bazkideen %66a, salmenten %65a, esportazioen %79a, inbertsioaren %70a. Ularco edo Fagor zen talderik zaharrena eta handiena, eta berak bakarrik birmoldatzen zuen galdu-irabazien %100a; besteez, Maherco, Learko, Goilan, Orbide, Indarco, Haltzari, Urola eta Urkidek, zerotik %70era bitarteko birmoldaketa mailak zituzten. Talde hauek osatzeko irizpidea hurbiltasun geografikoa zen eta beraz, talde soziologikoak adierazten zituzten.

Laburbiduz, Euskal Herrian sakabanaturik zeuden kooperatiben multzoa elkarren artean lotzeko zeuden bideak aipatuko ditugu: bigarren mailako kooperatibak, bereziki Lan Kide Aurrezki kutxa, eta eskualdeko taldeak. Lokarri hauek 60. hamarkadan sortu eta hurrengo hamarkadetan garatuz joan ziren. Elkarte hauetan elkarlaneko kontratua sinatuz parte hartzen zuten kooperatibek; baina beraien subiranotasuna galdu gabe.

Elkarte hauetan aurki dezakegu, ondoren sortu den Korporazioaren oinarria; hala ere, Korporazioaren sorreran sakondu aurretik garai honetan garatutako demokrazia industrialia aztertu behar dugu, laburki bada ere.

Bazkideen partehartzea MCC aurreko ereduan

Kooperatibagintza industrialaren helburua autogestioa da, demokrazia eta lanaren subiranotasunean oinarritua. Printzipio hauen arabera kapitalaren jabeek ez, baizik eta bazkide-langileek dute boterea eta, ondorioz, erabakiak hartzeko ahalmena; hots, enpresa zuzentzen dutenak langileak dira. Halere, planteamentu hau praktikan jartzeko modu ezberdinak daude. Erabakiak asanblean har daitezke eta denon artean burutu, adibidez, edo lan banaketaren bidez zuzendariak izenda daitezke, rotatiboki edo ez, asanbleak edo honen ordezkariak finkatutako irizpideen arabera enpresa eta lana burutuko duten bazkideak zuzen ditzaten.

Arrasateko kooperatiben antolaketa aztertuz bi botere maila bereiz daitezke. Bat, bazkideen Batzarre Orokorrean sortu eta gorantza doana, gobernu lerroari jarraituz, kooperatibako lehendakaritzara iritsi arte. Bigarrena, goitik behera datorrena, zuzendaritzatik bazkide-langileengana, lerro exekutiboari jarraituz.

a) Partehartzea gobernu organuetan: berdintasun formala

Bazkideek osatutako Batzarre Nagusia da Kooperatibako organo gorena. Bazkideek “gizaki bat boto bat” irizpidearen arabera hartzen dituzte erabakiak Batzarrean³⁰. Batzarre Orokorrak bere funtzioak Kontseilu errektorearen esku

30 Ulgorreko lehendabiziko estatutuek boto kualifikatua ezarri zuten. Bazkide bakoitzak zuen maila profesionalaren arabera botoaren balioa batetik hirura izan zitekeen. Ondorengo estatutuek “gizaki bat boto bat” printzipioa finkatu zuten.

uzten ditu, kontseiluaren partaideak kooperatibako bazkideen artean aukeratzen direlarik. Kontseilu errektoreak erabaki garrantzitsuenak hartzeko ahalmena du eta baita zuzendaria aukeratzeko ere. Zuzendariak, berak aukeratzen duen goitik beherako lerro exekutiboari, hasiera ematen dio. Kontseilu errektoreak finkatutako plangintza ekonomikoa burutzen du zuzendariak eta kontseilu errektorearen kontrolpean egon arren, autonomia handiarekin joka dezake.

Bazkide-langileek kontseilu sozialak ere aukeratzen dituzte, aholkularitza organu honen bidez bazkideek langile bezala dituzten kezkak eta arazoak bidera ditzaten³¹.

Demokraziaren funtzionamendu teorikoa laburki azaldu dugu. Praktikan zuzendarien pisuak egitura demokratikoa baldintzatu duela ikus daiteke. Bazkideen eskubideak errealak baino teorikoak edo formalak izan dira, urtean behin, Batzarre Orokorrean aurkezten zizkieten urteko txostenen gainean botoa ematera mugatzen zelarik. Kualifikazio maila ezberdinekin, hauek konpentsatzeko heziketa ez nahikoak eta zenbaitetan bazkideen absentismoak demokraziaren oinarriak ahuldu egin ditu.

Halaber, lana antolatzeke moduak, antolaketako alderdi teknikoa eta giza alderdia erlazonaturik daudela kontutan hartuz, demokraziaren funtzionamendua desorekatu egin du erabat zuzendarien alde.

b) Lanaren antolaketa: taylorismoa kooperatibetan

Kooperatibetako lanaren antolaketa ez da enpresa kapitalistetatik bereiztu. Arrasateko kooperatibetan lanaren antolaketa zientifikoaren arabera burutu da produkzioa, hots, eredu Taylorista-Fordistaren ezaugarriak izan dira nagusi. Lanaren banaketa zorrotza: alde batetik, lan intelektuala eta bestetik exekuzio lanak. Batzuk, gutxienak, kualifikatuz eta boterea hartzen, besteak, gehiengoa, berriz, lan errepikakor eta monotonoetan murgildurik.

Lanaren antolaketak erakunde burokratiko eta formalistaren garapena ekarri du. Kooperatiba barruan goitik beherako harreman tekniko hierarkikoak eta langileen kontrol zorrotza aurki ditzakegu. Eredu partehartzaile eta autogestionaturen antitesia erabili izan dute kooperatiba eraikitzeke. Lanaren subiranotasuna xedetzat duten kooperatibetako bazkideek, lanaren gain, eta kooperatiben gain oro har, ez dute kontrolik izan, alderantziz, sistemak beraiek kontrolatzen dituela pentsatu dute.

31 Kontseilu Sozialak Arrasateko kooperatiben asmakizuna direla esan dezakegu. Ulgor kooperatiba sortu eta urte gutxitara hasi ziren martxan nazioartean ezagutzen ez ziren organu hauek.

Gobernu organoetan egon den berdintasuna eta demokrazia, eta eguneroko lanean nabarmendu den menpekotasuna, bi biziera hauen arteko ezberdintasuna, izan da Arrasateko kooperatibigintzaren kontraesan garrantzitsuena; eta bere izaera demokratikoa baldintzatu eta pitzatu duen zioa. Kontraesanak banaketa ekarri baitu giza egitura eta teknoegituraren artean, beheko eta goikoen artean. Teknoegiturak, hartu duen boterea medio, erabakiak antolaketaren goi-mailatan kontzentratu dira eta bazkide-langileen partehartze mugatuak ez du kooperatibaren kontrola ahalbideratu.

D. Greenwood eta kooperatibetako goi mailako zenbait zuzendarik elkarlanean Fagor-en burututako ikerketa baten emaitzak argigarriak dira³²: “Demokrazia industrialarekiko konpromezua eta jarrera baikorrak zabal hedaturik daude; baina, aldi berean, apatia, mesfidantza eta alienazioak bizirik diraute kooperatibetan”.

Zentzu honetan, argigarriak izan daitezkeen bi aipamen egingo ditugu:

Lehendabiziko aipamena, demokrazia kooperatiboa kokatzeko esanguratsua izan daitekeena, 1974an Ularco taldeko kooperatibetan eman zen barneko aurkajartze irekiari buruzkoa da. Gatazka honen zioa lanpostuen balorazio sistema berriaren aplikazioa zirudien arren, ageriko arrazoi honen azpian kooperatiba ezberdinetako langileen zuzendaritzarekiko desadostasunak eta banaketak zetzaten. 400 langileko greba honen ondorioz, 24 bazkide kaleratuak izan ziren, kooperatiben kontraesanak eta banaketak areagotu egin zirelarik.

Bigarren aipamena aurrekoarekin loturik dago. Greba ondorengo urteetan, kooperatibek, kontraesanaz jabeturik, ahalegin berezia egin zuten enpresa-iharduerak eta lanaren antolaketa gizatartzeko edo humanizatzeko 3 ardatzen inguruan³³: (i) lan errepikakor, monotono eta astunak ekidin eta lanpostuak aberastu; (ii) lan baldintzak, higiena, ordutegia, egutegiak hobetu; (iii) giza harremanak eta lan harremanak berdintasun, demokrazia eta partaidetza printzipioen arabera garatu.

Kooperatibek lana antolatzeko modu berriak garatu zituzten Suediako Volvo enpresaren eredu sozioteknikoetan oinarrituz. Informazio eta heziketa programen ondoren aldaketei hasiera eman zitzairen. Hainbat lantegitan muntaia kateak lan-mahaiengatik ordezkatuak izan ziren, lana aberasteko ordurarte arduradunen erantzunkizunak ziren eginkizunak bere gain hartu zituzten langileek, besteak beste, konponketak, lanaren kontrola, kalitatea e.a... Horrela, 1980an Kooperatibetan 60 lan talde zeuden funtzionamenduan. 1979an ireki zen

32 Greenwood & Gonzales Santos (1992). J.L. Gonzalez Santos Fagor taldeko pertsonal zuzendaria zen ikerketa burutu zenean.

33 Gereñu (1994). Peio Gereñu Euskadiko Kutxaren giza baliabideen zuzendaria da.

Bergarako ontzigarbigailuen planta berria irizpide berrien arabera diseinatua izan zen³⁴.

Hala ere 80. hamarkadaren hasieran bizi zen ekonomi krisi egoerak sistema berri hauen gainbehera ekarri zuen. Lantegi gehienetan lehenagoko muntaia kateetara itzuli ziren eta lanaren kontrol sistema zorrotzagoetara; adibidez, M.T.M. (Motion Time Measurement) sistema hainbat kooperatibatan ezarri zen³⁵.

2- Trantsizio garaia (1984-1991)

Aipaturiko krisiaren ondorioz, Euskal Herriko enpresetan 100.000 lanpostutik gora galdu ziren eta langabezi mailak %25a gaintu zuen. Kooperatibetan, berriz, ez zen inor kaleratua izan. 1980 urtetik 1985 urteetara lanpostuak 18.733 izatetik 19.161 izatera igaro ziren.

Krisi garaia enplegu –eta kooperatiba elkarte– galerarik gabe gainditzeko elkartasunak izan zuen garrantzia nabarmena izan zen. Enplegu maila mantentzeko arazoak zituzten kooperatibetako langileak lan aldetik hobeto zebiltzan kooperatibetara bideratuak ziren. Galerak zituzten kooperatibei eskualdeko taldeek laguntza ematen zieten eta, kasu larrienen, LKAre enpresa dibisioak zuzendaritza eta finantzen kontrola hartzen zuen kooperatiba zulotik atera arte.

Bestalde, Estatu espainiarra Europako merkatu batuan sartzera zihoanez, gainera zetorren nazioarteko konkurrentziari erantzuteko neurriak hartzea beharrezkoa zirudien. Mehatxu honen aurrean ezinbestekotzat jotzen zuten kooperatiben arteko harreman ekonomikoak sendotzea –kooperatiben artean sor zitezkeen sinergiataz baliatzeko– eta eskala ekonomiak lortzea, hots, European lehiatzeko dimentsio handiagoa.

Idea hauek eta giro hau Lan Kide Aurrezkiak jaso zituen eta bere egitasmoekin bat zetozen proposamenak bultzatu zituen. LAK hazten zihoan neurrian kooperatibekin zuen elkartrukeen zenbateko erlatiboa gutxitzen joan zen. Hasiera batean ia kreditu osoa kooperatibei zuzendurik bazegoen, 1986an zifra hau %61era jaitsi zen. Gaur egun, 1994ean, ez da %10a iritsiko.

1982an, LKak kooperatibak elkartzeko Kooperatiben Biltzarra sortzea proposatu zuen³⁶. Bere aldetik, enpresa dibisoari, kooperatiben aholkularitza eta

34 Arazo ekonomikoengatik Bergarako lantegia 1994an itxi eta ontzigarbigailuen produkzioa Arrasateko Garagartza lantegira igorri dute.

35 Aretxabaletan kokaturik dagoen Copreci kooperatiba, adibidez. Kooperatiba hau lana gizatartzeko ekimenean aitzindari izan zen; baina emaitza ekonomiko kaxkarren ondorioz, asmo berriak alde batera utzi eta M.T.M. sistemak ezarri zituzten.

36 Whyte & Whyte (1988).

babesaz arduratzen zena, autonomia eman zion. Horrela, LKAk erantzunkizuna mugatu ez ezik, autonomia ere hartzen du, kooperatiba sistemaren erdigunetik kanpo-aldera urrunduz. Hemendik aurrera, Euskadi eta Espainiar estatuko erakunde finantzario sendo eta errentagarrien bidea jarraituko du.

1984ko aurre-kongresuaren ondoren, 1987an, Kooperatiba guztiek berregituraketa prozesu bati hasiera emanez, Kooperatiben Biltzarra eratu zuten eta Arrasateko Kooperatiba Taldea (Grupo Cooperativo de Mondragón) lanean hasi zen. Hemendik aurrera kooperatiben arteko harremana eta erlazioa aldatu egingo da.

Kooperatiben lehenbiziko Biltzarrean (1987an) Arrasateko kooperatiben esperientziaren printzipioak finkatu zituzten kooperatiba guztientzat, ordainketa ratioa 1 - 4.5etik 1 - 6ra zabaldu³⁷ eta Kooperatiben arteko elkartasun fondoa (FISO) eratu zuten. Bigarren Biltzarrean, 1989ko abenduan, heziketarako eta sustapenerako kooperatiben arteko fondoa (FEPI) eratu eta Kooperatibentzat finantz eta ekonomi erregimena finkatu zuten. Iadanik, korporazioa sortzeko oinarriak ezarririk zeuden.

3. Mondragon corporacion cooperativa

Aldaketa handia hirugarren Biltzarrean etorri zen, 1991ko abenduan. Orduan eratu baitzen Mondragón Corporación Cooperativa (MCC). Kooperatiba gehienak, ez denak, iadanik ez daude LKAren bidez elkarturik, baizik eta MCCaren parte dira eta zuzendaritza talde bakarraren menpe daude. Kooperatibak, orain, 100 kooperatiba baino gehiago eta 25.000 bazkidetik gora dituen korporazio erraldoi baten kide dira.

MCC Korporazioaren sorrerak ekarri dituen aldaketa nabarmenenak honela laburbil ditzakegu:

a) Antolaketa kooperatibo hierarkiko-piramidala sortu da: Korporazioaren gailurrean korporazio burua dago, holding baten gisa. Botere politikoa, lehendabiziko botere zentrua, Kooperatiben Biltzarrak, kooperatiben bazkideen ordezkariak osatua, eta Kontseilu Iraunkorrek, aurrekoaren delegazioz, dute.

b) Botere exekutiboa, berriz, Kontseilu Orokorrak eta lehendakariak dute. Korporazio osoarentzat enpresa politika amankomuna diseinatzeko eskumena

³⁷ Ordainketa tartea zabaltzea kooperatibetan gatazkatsua izan zen, hainbat batzarre orokorrek hasiera batean atzera bota zutelarik. Gaur egun, MCCaren arau orokorrek ez dute ordainketa tarterik aurrikusten. Hala ere, zenbait kooperatibek lehengo ordainketa tartea mantentzen dituzte.

izango du, horretarako berak kudeatu beharreko tresna finantzarioak izango dituelarik: oinarriko kooperatiben ekarpenek osatuko duten FCI (Fondo Central intercooperativo) eta FISO (Fondo Intercooperativo de Solidaridad). LKAk zuen finantza ahalmenaren zati nabarmena MCCak beregain hartuko du eta ondorioz, bera arduratuko da kooperatiba ezberdinen babes finantzarioaz. MCCaren Kontseilu Orokorrak kapital merkatuan partehartzeko, burtsan batez ere, Kartera elkarte izango du kontrolpean.

c) Korporazioan hiru talde bereizten dira: Finantza taldea, Banaketa taldea eta Industri taldea. Negozio berean dauden kooperatibek, antzerako bezero, ondasun, teknologia, marketing edo/eta harreman estrategikoak dituztenak talde sektorialak osatzen dituzte. Guztira 23 talde sektorial eratu dira. Talde sektorialak edo agrupazioak dibisioetan kokaturik daude eta dibisioak taldeetan, finantza, industri eta banaketa. Arestian aipaturiko eskualdeko taldeak ahulduz eta desagertuz doaz.

d) Finantza taldea: Euskadiko Kutxak (lehenagoko LKA) eta Lagun Arok osatzen dute bereziki 1.721 kide dituen talde hau. Azken urteetan bazkide kopuruari dagokionez antzera mantendu dira; baina negozio bolumena ikaragarri hazi da. Lau arlotan banatzen da finantza taldea: bankua, gizarte aurrikuspina, finantzen inguruko produktuak eta aseguruak.

Enpresa Finantzario txikiak ere aurki ditzakegu: Arocartera-k, kartera elkarte bat, Seguros Lagun Aro SA, Aroleasing SA eta Arofinance SA kontrolatzen ditu. Lainter SAak, “Max Center” komertzial zentruak kudeatzen ditu.

e) Banaketa taldea Eroskik eta Consumek osatzen dute batipat. Azken urteetan, hazkunde nabarmena jasaten ari da enplegu mailan eta inbertsioetan, batez ere Estatu espainiarrean. Eroskik eta Consumek Erosmer Inbertsioen elkarte osatzen dute Lagun Aro, BBK, Kutxa, Once eta beste bazkide batzurekin batera. Talde honen barruan nekazal-elikadura talde bat ere badago. Guztira, banaketa taldea 8.299 kidek osatzen dute.

f) 14.979 kide dituen talde industrialean zazpi dibisio daude: ekipo ondasunak I, ekipo ondasunak II, automobilen osagaiak, elektrotresnak, eraikuntza, etxea, osagaiak eta industri zerbitzuak (zenbaitetan Ikerketa eta garapena dibisio moduan azaldu ohi da). Dibisio batetan talde sektorial bat baino gehiago egon ohi dira.

MCCaren sorrerarekin areagotu egin da aurreko hamarkadan hasi zen industri taldearen gainbehera, bai langile kopuruan eta baita korporazioan duen pisu erlatiboan ere. Banaketa taldeak eta talde finantzarioak, berriz, hazkundearen bidetik dihardute. Industri taldean, hasieratik Arrasateko kooperatiben ardatza eta xedea, lanpostuak azken urteetan, batezbestez urteko %6a jaitsi dira eta inbertsioak %16an murriztu (1993an 9.001 milloi pezeta inbertitu ziren). Banaketa taldean lanpostuak, azken urteetan, batezbestez urteko %8an handitu dira eta inbertsioak,

azken urtean, %37a egin dute gora (1993an 32.813 milloi pezetako inbertsioak). MCCak sortzen dituen finantz baliabideetatik, kutxa fluxuetatik (Cash-Flow), laurdena baino gutxiago bideratzen du industri taldera, non bazkideen %60k diharduen. Aurrikuspenek norabide berdina adierazten dute. Jokabide hau, ekoizpen-iharduerak uzten joatea, kartera-elkarte kapitalista edo Holding-etan ikus daitekeen ezaugarrietako bat da.

Bazkideen partehartzea MCC barruan

Antolaketa modu berriak eragina izan du demokrazia kooperatiboa gauzatzeko moduan. Halaber, lanaren antolaketari dagokionez, nahiz eta MCCaren sorrerarekin harreman zuzenik ez izan, aldaketa nabarmenak jasan ditu. Hasiera batean Japonen sortu eta gero mendebaldeko aberriek garatu dituzten ekoizpen modu berriak ezartzen ari baitira.

a) Partehartzea gobernuan: botere organuen urruntasuna

Banakako Kooperatibak, korporazioaren barnean egotean, subiranotasuna galdu egin du taldearen mesedeetarako eta bazkideen partehartzea, kooperatiba barruan aldaketa nabarmenik izan ez duen arren, oro har mugatu egin da.

Nahiz eta MCCak Enpresa talde kapitalisten irudia eta antza izan, beste oinarri batzuk ditu, oraingoz bederen. Holding kapitalistetan matrizeak bere menpeko enpresen kapitalaren gehiengoa du eta beraien gain erabateko kontrola. Korporazioa, berriz, hitzarmen baten bidez sortu da: oinarrian dauden kooperatibek bere boterearen parte bat dibisio eta korporazio buruaren esku utzi dute; baina, aldi berean, oinarriko kooperatibetako bazkideen ordezkariak osatuko dituzte korporazioaren organo politikoak (Biltzarra eta kontseilu iraunkorra).

Korporazioa, hala ere, holding kapitalisten zenbait ezaugarriren atzetik dabil. “Kooperatibei buruzko legeak egitura hierarkikoa duten talde kooperatiboak onar ditzala” eskatzen du F. J. Mongelosek³⁸. Talde hauetan zenbait kooperatibek matrize elkarrean egitura izango lukete eta besteek elkarrekin meneratu edo filialena. Hauek aldi berean, beste elkarrekin batzuen menara dezaizkete. Zenbait kasutan, Kontseilu Errektoreen eskumenak malgutu egingo lirateke zuzendari exekutiboen indarra sendotzeko, eta beste batzuetan, Kontseilu errektorearen ordezkari zuzendari bakarra egongo litzateke. Beharra izanez gero, kooperatiba izaera ere galdu dezakete zenbait elkarrekin korporazioaren helburu ekonomikoak lortzeko.

38 Mongelos (1990). J. M. Mongelos Arrasate talde kooperatiboaren lehendakaria izan da eta, gaur egun, MCCaren lehendakari exekutiboa da. 2. Gizarte kapitalistan dagoen unitate produktiboen arteko banaketari buruzko azterketa zientifikoak “balioaren teoria” gauzatzen du. Hemen ere, ekonomilari klasikoek (Ricardok eta abarrek) egindako hasierako azterketa zientifikoak jarraituz, Marxek bukatu eta borobildu zuen teoria hori.

Egitura berri honek erabaki ekonomiko eta politikoen zentralizazioa areagotu egin duela ikus dezakegu. Erabaki politikoak bazkideengandik urrundu egin dira, bazkide eta bere ordezkarien harremanak luzatu eta ahuldu diren neurrian; erabaki ekonomiko garrantzitsuenak korporazioaren goi mailako organu exekutiboek hartu dituzte, plangintza ekonomiko razionalagoaren izenean eta ondorioz, boterearen zentralizazioak eta kontzentrazioak banakako kooperatiba eta bazkideen subiranotasuna baldintzatzen dute³⁹. Behetik gora, bazkideengandik organu gorenetera doan botere lerroa ahuldu egin da, berriz, goitik behera datorrena, zuzendaritza maila ezberdinetatik bazkideengana, sendotu.

Gainera, alderdi soziala, bazkideen langile interesak defendatzen dituen egitura, ez da egitura ekonomikoa bezainbeste garatu. Ikusten dugunez zuzendaritza eta egitura ekonomikoak erabat garatu dira, baina ez du egokitzapenik izan giza alderdian. Jesus Larrañagak⁴⁰, kooperatiben sortzaileetakoa, dioenez, “... esperientzia berri honen ibilerak, agian, Korporazio mailako artifiziorik (sozialak) eska dezake; baina badago denbora, berehalako eta beharrezko erronka korporazio ikuskera sendotzea baita”. Bitartean, bazkide askorentzat Korporazioa herren dabil, giza egitura ekonomi eta zuzendaritza egitura baino motzagoa eta ahulagoa delako.

J. Larragañaren hitzekin jarraituz “partaidetza... bitala eta sormenezkoa, lanpostuen intimitatean izan behar da, kooperatiba elkartearen bizitzan”. Hel diezaiegun, bada, lanaren antolaketan ematen ari diren aldaketei.

b) Partehartzea lanaren antolaketan : produkzio doitua.

Hemen ere eraldaketa nabarmena gauzatzen ari da azken urteetan. Kooperatiba industrial gehienetan lan antolaketa ereduak aldatuz doaz eredu Taylorista-Fordistatik, “Lean Production” edo produkzio doituko eredura. Produkzio doituen ardatzak, sistema hau mendebaldean hedatu duten Womack, Jones eta Roos MIT-eko irakasleen arabera honako hauek lirateke⁴¹: lan taldeak, informazio sistemak, “kanban” eta “Just in time” produkzioa, kalitate osoa, “Kaizen” (etengabeko hobekuntza), lankidetza hornitzaile eta bezeroen artean... bi helbururekin batez ere: produktuen kosteen murrizketa eta hobekuntza (kalitate eta berrikuntza aldetik).

Puntu honek azterketa sakonagoa beharko lukeen arren, lanaren antolaketa zientifikoaren zenbait ezaugarri desagertuz doazela ikus dezakegu. Oro har, lehenagoko kate zurrnak, rutinak eta espezializazioa piskat malgutzen ari dira.

39 Ugalde (1994). J. Ugalde Fagorreko Kontseilu Sozialaren lehendakaria da.

40 Larrañaga (1994). J. Larrañaga Ulgor Kooperatibaren sortzaileko bat da.

41 Womack, J.P., Jones, D.T., Roos, D. (1991).

Langileek, eredu berriaren arabera, iharduera ezberdinak burutzen dituzte eta polibalentegoak dira; kalitatea, mantenua eta garbitasuna beraien ardura dira orain. Langileen iradokizunak bultzatu nahi dira ekoizpena hobetzeko.

Baina honez gainera, harreman hierarkikoak eta autoritarioak bizirik diraute, lan banaketa handian oinarriturik. Lan erritmoak areagotu egin dira, lan denborak luzatu, presioa eta estresa aregotu. Mugikortasuna eta malgutasuna erabatekoa izan da ardatz guztietan: funtzionala, geografikoa, tenporala (egutegi aldakorren bidez) eta numerikoa. Malgutasuna alokairuetara ere iritsi da. Kostuen murrizketa bultzatu da gehiengoaren antizipoen murrizketaren bidetik. Hala ere gutxiengoarenak handitu egin dira⁴².

ONDORIO GISA

Arrasateko kooperatiba mugimenduaren garapen harrigarriak erronka egin dio enpresa alternatibo hauek bizitza labor eta kili-kolozkakoa izan behar dutela dioen aintzinako usteari. Kooperatiba industrialek izan ohi dituzten arazoei irtenbide originalak eman dizkiete bere historian zehar Arrasateko kooperatibek eta hiru hamarkaden buruan, krisi garaiak gaindituz, Euskal Herriko korporazio garrantzitsuena ez ezik, ekonomi egituraren ardatzetako bat ere bilakatu dira.

Hala ere, Arrasateko Kooperatibek, merkatuko konkurrentzia eta mozkinen morrontzaren menpe daudelarik, konkurrentziak inposatzen dizkieten produkzio moduetara makurtu dute burua, demokrazia industrialaren ikuspegitik kontraesan nabarmenak agerian utziz. Kooperatiben teknokratizazioak eta langileen menpekotasunak produkzio egiturei, besteak beste, demokrazia baldintzatu eta mugatua izan dute ondoriotzat.

Bitartean, bazkideak, murriztapen horien barnean jokatzeko duten tarteaz baliatuz, kooperatibetan parte hartzeko bide eraginkorragoak bilatzen ari dira. Bide zaharrak erreformatuz⁴³ eta hauek nahikoak ez eta zaharkituak diren neurrian, bide berriak bultzatuz. Sindikatuen partehartzea kooperatiban aukera bat izan daiteke alderdi soziala indartzeko. Kooperatibako bazkide den S. Martinez de Arroiabek⁴⁴ hauen beharra planteatzen du eta ondorengo gaineratu “Kooperatiba barnean sortzen den ordezkari zuzeneko antolaketa sindikala orain arteko ordezkari organoak bezain zilegizkoa eta propioa izango dela argi dago”.

42 Joseba Ugalde (1994).

43 Gaur egun 350 kidez osaturik dago Kooperatiben Biltzarra. 1994ko Uztailean izandako MCCaren azken Biltzarrean bazkideek Kongresuko ordezkarien kopurua gehitzea eskatu zuten. Bazkideek 25 bazkideko ordezkari bat izatea proposatu zuten, Biltzarreko kideen kopurua bikoiztea suposatuko lukeelarik. Erabakia hurrengo Biltzarrean hartuko da.

44 Egin, 1994ko uztailak 7.

BIBLIOGRAFIA

- Gereñu, P. (1994), “Evolución Histórica de las Relaciones Humanas en las Cooperativas”, in *T.V. Lankide*, 380 zbk., 22-25.
- Greenwood, J. D. & Gonzalez Santos, J. L. (1992), *Industrial Democracy as Process: Participatory action research in the cooperative Group of Mondragon*, Stockholm, The Swedish Center For Working Life (badago gaztelerazko edizio laburtua: *Culturas de Fagor: Estudio Antropológico de las Cooperativas de Mondragón*, Donostia, Txertoa, 1990).
- Larrañaga, J. (1994), “Hacia una cultura corporativa”, in *T.V. Lankide*, 383 zbk.
- Mongelos, F. J. (1990), “El grupo Cooperativo de Mondragón: desde una realidad socioempresarial hacia un proyecto europeo”, *Lankidetzazko Ikaskuntzen Urtekaria*, Deustuko Unibertsitatea, 153-170.
- Ugalde, J. (1994), “1994 y los Consejos Sociales”, in *T.V. Lankide*, 377 zbk.
- Whyte, W. F. & Whyte, K. K. (1988), *Making Mondragon*, Ithaca, New York, ILR Press (zuzendutako edizioa, 1991) (liburu honen edizio zaharra gaztelerara itzulita dago: *Mondragón: más que una utopía*, Donostia, Txertoa, 1989).
- Womack, J. P.; Jones, D. T.; Ross, D. (1991), *The machine that changed the world. The story of Lean Production*, New York, Harper Collins Publishers.

***LAN MERKATUAREN KUDEAKETARAKO
ERA BERRIZTATUAK***

***LAN HARREMANEN ERREFORMAREN
OINARRI EKONOMIKOAK***

***Maria Luz dela Cal
Garikoitz Otazua***

SARRERA

Lan honen helburua lan harremanen erreformaren justifikabide ekonomikoak eztabaidatzea da, konkretuki, aipatutako erreformak konpetitibitate hazkundearen gain eta langabeziaren konponbide gisa izan ditzaken ondorio onuragarriak.

Hasiera baten, lan merkatuko erreforma iradoki duen pentsaera ekonomikoaren oinarriak azalduko ditugu, hau da, egungo politika ekonomikoen joera orientatzen duten liberalismoaren oinarriak.

Honen ondoren, azken hamarkada honetan Espainiako estatuan eta argumentu liberaletan oinarrituz eman den politika ekonomikoa azaletik aztertuko dugu. Puntu honetan, lan kostuen murrizketetan gehiegi zentraturik egon den urte hauetako politikak alde batera utzitako faktoreak azaleratzen saiatzen gara, politika horrek enplegu sorreran eta konpetitibitate lorpenetan izan duen porrota ulertzeko.

Jarraian, lan erreformaren elementu adierazgarritsuenen analisiari ekingo diogu. Lan erreforma, joera liberalizatzaile orokorraren beste esponente bat dela, eta, kasu honetan, enpleguaren malgutasun handiagoa lortzea helburu duela ikusiko dugu. Malgutasunetik eratorri daitezkeen eraginkortasun ekonomikoaren hobekuntzek giza-justizian eduki ditzaketen ondorio negatiboak justifikatzen dituzten eztabaituko dugu.

Azkenik, orainarte ikusitakoaren ondorioz, politika ekonomikoen joera aldaketaren beharizana planteatzen dugu eta konpetitibitate hobekuntza lortzeko lan kostua eta enpleguaren behin-behinekotasuna ez diren faktoreak kontuan eduki beharra.

POLITIKA LIBERALA ETA LAN MERKATUAREN ERREFORMA

80. hamarkadatik aurrera, Ameriketako Estatu Batuetatik eta Britainia Haunditik mendebaldeko estatuetako politika ekonomikoetara hedatu den liberalismo bolada ezaguna dugu.

Pentsamolde neoliberalaren helburu eta tresnak ekonomilari monetaristen ikerketetan aurki ditzakegu, Milton Friedman, nobel saridunaren lanak adierazgarrienetarikoa izanik. Honela, eskaintzaren aldeko aldagaien garrantzia azpimarratzen duen ekonomilari korrontea jaio zen, II. Mundu Gerraren ondoren aurrera eramandako eskari politika keynesiarren alternatiba bezala eta estanflazioa

kontrolatzea helburu izanik. Ikerketa hauek 80. hamarkada baino lehenagokoak izan arren goian aipatutako gobernu kontserbadoreek praktikan jarri zituzten.

Ekonomi korrante honen oinarri teorikoa laburki bilduko dugu jarraian:

1.- Merkatu askean fede itsua, baliabideak egokitzeko mekanismo gisa. Honen ondorioz zenbait proposapen aurkezten dituzte.

- Estatuak ekonomian duen papera murriztu, sektore publikoa eraginkortasun ekonomiko ezaren iturri ohi delako.

Politika keynesiarrek, gastu publikoak ekonomia dinamizatzeko duen garrantzia azpimarratzearen ondorioz, defizit publiko maila handiak sortu zituen eta estatuaren finantz beharrian hauek asetzeko, diruaren prezioa igoaz, errenta fluxua sektore pribatutik sektore publikora desbideratu zuen. Neoliberalak, estatuaren egoera finantzarioa hobatzeko eta “egozketa efektua” murrizteko, estatuak ekonomian duen pixuaren murrizketa proposatzen dute, pribatizatze bilakaera bultzatuz eta Ongizate Estatua desmuntatzen saiatuz.

- Konpetentzian eta ekimen pribatuan konfidantza osoa jarri, ekonomien internazionaltze bilakaeraren barne, krisiatik irtetzeko elementu dinamizatzailea kapital pribatua delako.

- Ekonomia deserregulatu. Kapital pribatuari bidea leuntzeko eskari eta eskaintzaren legeek nonahi funtziona ditzaten eragozpen legalak ezabatu (fiskal mailan, finantza mailan...). Lan merkatuari dagokionez, beste edozein merkatu bezalakoa dela uste dutenez, hau ere (eta gehien bat berau) desarautu behar dela diote, langabeziaren arazoa kontratu eta alogeren zurrunketen ondorio dela uste baitute.

2.- Konpetitibitate maila hobetzeko inflazioa kontrolatzea da helburu nagusia eta defizit publikoa kontrolatzea hurrengoa. Hortaz, enplegua areagotzerakoan eskari agregatua bultzatzeko beharrezko diren politika fiskal hedakorrak alde batera uzten dira eta langabezia murriztearen helburua produktibitate hazkundearen menpe eta merkatu maila handiagoak lortzearen menpe gelditzen da.

3.- Errealitate ekonomikoa ulertzeko bide hau, bide bakar bezala eta balore guztietatik aparte agertzen zaigu, hau da, zientzi garbi gisa.

Proposamen hauen bidez, krisi honetatik irtetzeko kontzeptu gako bi ditugu: batetik, konpetitibitate maila hobetzea, hau da, eskari konplexuetara moldatzeko helburuarekin iharduera ezberdinak aurrera eramateko malgutasun handiagoa lortzea. Eta bestetik, produktibitatea gehitzea. Azken finean, enpresa indibidualak

eta ekonomi nazionalak ekoizpenaren internazionaltze eta ekonomi ezberdinen interdependentzia bilakaerara moldatu, ekonomia osoaren dasarauketan sakonduaz, gehien bat lan merkatuarenean.

Ikuspegi honetatik, lan merkatua beste edozein merkatu bezala hartzen da. Orekako alogera eskari eta eskaintza indarren esku utziz. Langabezia, beraz, soldata finkatzerakoan konpetentzia ezari eta oreka hortara heltzea galazotzen duten kontratazio zurruntasunei dagokie.

AURRERA ERAMAN DEN POLITIKA EKONOMIKOA

Gobernu zentral eta autonomikoez aurrera eraman duten politika ekonomikoa aurreko puntuan aipatutako printzipioetan oinarritzen da, helburu nagusia, ekonomiaren konpetitibitate maila hobetzea izanik. Egungo arazorik larrienaren konponbidea, langabezi masiboarena, konpetitibitate lorpenei baldintzaturik gelditzen da.

Hortaz, politika ekonomikoak oinarritzko galdera biri erantzuna eman behar die. Batetik, ekonomiaren kanpo eta barne konpetitibitate maila nola hobetu? eta bestetik, konpetitibitate hobekuntzak noiz eta nola ekarriko luke enplegu sorrera?

Funtsezko galdera hauei erantzuna ematerakoan egungo politika ekonomikoak aldagai kopuru mugatu bat bakarrik hartzen du kontuan, konpetitibitate lorpenetarako oso garrantzitsuak diren beste batzuk alde batera utziz. Gainera, politika ekonomikoa egiazkotzat ematen diren eta beti betetzen ez diren zenbait baldintzetan oinarritzen da.

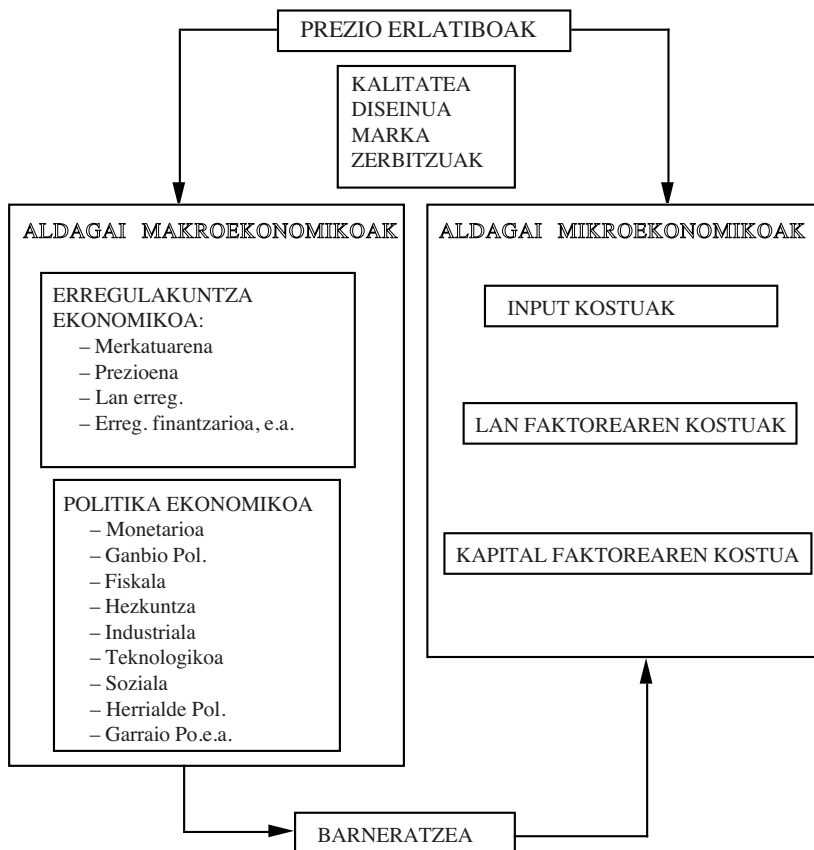
Lehenengo galderari erantzuna ematerakoan konpetitibitate terminoetan hobetzeko estrategia alogera kostuak jeistearen “beharritzanean” eta lan harremanak deserregulatzean zentratzen da. Ikus dezagun bide horretatik jarraitzea zein punturaino onets daitekeen.

Konpetitiboagoa izatea, merkatu kuota handiagoak lortzeko gai izatea da, bai barne merkatuan zein erbestean. Hau lortzeko, enpresek hauen ekoizpenek kontsumatzaileengan duten erakargarritasuna areagotzeari ekin beharko diote. Hortaz konpetitibitatearen gain eragina duten aldagaiak aztertzerakoan, prezioetan zuzenean neurtu ezin diren, eta gero eta garrantzi handiagoa duten zenbait aldagai hartu behar ditugu kontuan: kalitatea, diseinua, marka, salmenta ondoko zerbitzuak, mantentze zerbitzuak, e.a.

Herrialde bateko prezioetan eragina duten aldagaietan soilik zentratuz, multzo ezberdin bitan bana ditzakegu; batetik, enpresei exogenoak zaizkien faktoreak edo aldagai makroekonomikoak, eta enpresei endogenoak zaizkienak edo aldagai

mikroekonomikoak bestetik. 1. irudian laburbiltzen den bezala, aldagai makroekonomikoak erakundeek ekintza ugari osatzen dituzte: arauketa ekonomiko eta laboraletatik hasi eta politika estrategia ezberdinekin jarraituz (moneta politika, politika fiskala, sektoriala, ikerketa eta garapen teknologiko politika, azpiegitura politika, e.a.). Gainera, aldagai hauek ez dituzte ondorio berdinak enpresa guztietan.

KONPETITIBITATEA

1. Irudia.

Bestalde, aldagai mikroekonomikoen barne, input-en kostuak (lehengaienak, elektra-energiarenak, e.a) eta ekoizpen faktoreenak, hau da, kapital faktorearen kostuak (propioa ez den teknologi erabilera kostuak esate baterako) eta lan-kostuak edukiko genituzke.

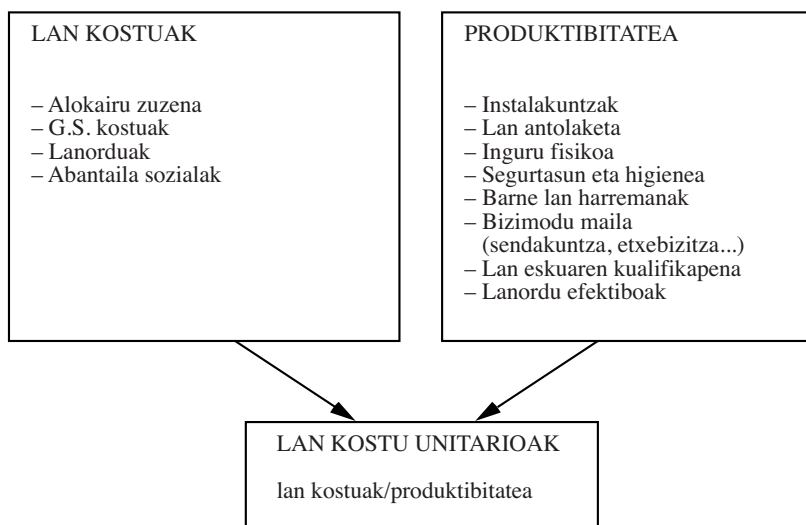
Konpetitibitatearen gain eragina duten aldagai ugari gainbegirada eman ondoren eta lan harremanekin lotura zuzenagoa duten konpetitibitate aldagaiak

aztertzerakoan, azpimarratu beharra dago, konpetitibitate hobekuntzan kostu laboral erlatiboak handiagoak edo txikiagoak izateak soilik ez duela garrantzirik. 2. irudian azaltzen den bezala, konpetitibitate maila neurtzerakoan, futsezkoena, lanaren produktibitate maila da, hau da, langile bakoitza lortzeko gai den ekoizpenaren balioa.

Bi aldagai hauek lotuz (lan kostuak eta lanaren produktibitatea) “lan-kostu unitarioa” lortzen da. Konpetitibitatea lan terminoetan neurtzeko aldagai interesgarria da aldagai hau eta soldata mailaz gain beste zenbait faktore hartzen ditu kontuan.

2. irudian aurkezten den bezala, lan-kostu kontzeptuaren barne ere langileak lortzen duen alogera zuzenaz gain beste aldagai batzuk kontuan hartzen dira; giza segurantzaz, lanorduak eta langileak zuzenean lortzen ez dituen zenbait zerbitzu (garraioa, haurtzaindegia, jantokia...).

KONPETITIBITATEA LAN TERMINOETAN

2. Irudia.

Lanaren produktibitateari dagokionez, hau ere hainbat faktoreren menpe dago: instalakuntzen maila teknologikoa, lanaren antolaketa, lan erritmoak, langileen kualifikazio maila, produkzioaren malgutasun maila, e.a.

Kontuan izan behar da soldata doikuntzaz gain dauden konpetitibitate aldagai piloa ezin dela alde batera utzi. Soldata doikuntzak produkzioaren azken prezioetan eragina izan dezake, baina horrek konpetitibitate hobekuntza espurio

edo faltsura garamatza. Beraz, alokairu doikuntza ez da nahikoa “faktore sendoen” hobekuntzarako (lan antolaketa, ekoizpen malgutasuna, teknologi berrietarako kualifikazioa, e.a.).

Jarraian, Espainiako estatuan lan harremanekin lotura duten konpetitibitate aldagaiek izan duten bilakaera aztertuko dugu inguruko estatuekin gonbaratuz.

Soldata errealei dagokionez, Espainiako estatuan 80. hamarkadan aldagai honek Europako Elkarteko estauekiko izan duen bilakaera moderatua izan dela esan beharra dago. 1. taulak adierazten digun bezala, Europako Elkarteko batzbesteko hazkundearen azpitik hazten baita urtero, 1983 eta 1985. urteetan izan ezik.

Produktzio-faktoreen produktibitate osoaren bilakaerari dagokionez, hau da, lan faktorearen eta kapital faktorearen batezbesteko ponderatuaren bilakaerari dagokionez, berriz ere Espainiako estatuko ekonomiaren konpetitibitate maila apalaren erruduna lan faktorea denik ezin dela esan ikusten dugu. 2. taulako datuen arabera, 1979tik 1991ra produktibitate osoa gehien hazten den OCDEko estatua Espainiako estatua da, Japonia kenduta. Eta gainera, hazkunde hau lanaren produktibitate hazkundetan oinarritzen da, kapitalaren produktibitatea jaisten joan delarik.

1. TAULA. Alokatu bakoitzeko ordainketa erreala
Urtez urteko aldaketak ehunekotan

	Espainia	E.E.E.
1980	0,6	1,2
1981	0,8	0,8
1982	-0,7	0,1
1983	1,3	1,1
1984	-0,9	0,2
1985	1,1	1,0
1986	0,8	2,5
1987	0,9	2,0
1988	1,1	2,1
1989	-0,5	1,1
1990	1,2	2,3

Iturria: *Economie Européene*, 50. zbkia., 101 (1993).

2. TAULA. 1979-1991 epeko produktibitate aldaketa tasak

	Produktibitate osoa	lanaren produktibitatea	kapitalaren produktibitatea
Espainia	1,8	2,8	-0,8
KGEE (Europa)	1,1	1,9	-0,5
KGEE	0,9	1,6	-0,9

Iturria: KGEE 1993.

Azkenik, lan kostu unitarioen bilakaera aztertuko dugu (lan kostuak/lanaren produktibitatea). 3. taulako datuen bidez 1980-1992 epeko urte guztietan Espainiako estatuko lan kostu unitario errealak Europako Elkarteko batezbestekoa baino gutxiago hazi direla ikus dezakegu. Honen ondorioz, Espainiako estatuak konpetitibitate mailetan hobekuntza agertu behar zukeen. Hortaz, soldataz gain dauden aldagaiak kontuan hartu beharra nabarmena da.

Lan kostu unitarioen jaitsiera, zenbatzailearen (lan kostuen) apaltasunari esker eman daiteke edo baita zatitzailearen (lanaren produktibitatearen) hazkundearen ondorioz.

3. TAULA. Alokairu kostu unitario errealak. Oinarria 1980=100.
BPG-ren deflaktorearekin deflaktatua.

	Espainia	EEE.-12	EEBB	Japonia
1980	100	100	100	100
1982	98,3	99,6	100,6	99,7
1984	93,1	96,9	97,8	97,0
1986	87,7	94,5	98,1	93,9
1988	86,9	93,1	99,0	92,7
1990	85,1	93,0	98,9	92,7
1992	84,5	93,1	98,2	93,0

Iturria: *Economie Européene*, 54. zbkia. (1993).

Era berean, lanaren produktibitatearen hazkundera (Barne Produktu Gordina/pertsona okupatuak zatiketaren hazkundera) ere, BPGren hazkundeari esker edo pertsona okupatuen kopurua jaisteari esker eman daiteke.

Lehenengo kasuan, lan antolaketa; gestioa; teknologia; dimentsioa; ekoizpen desberdintzapena; marketinga; esportatzeko ahalmena eta beste holako hainbat faktoretan emandako aurrerapausoei esker BPGaren balioa igoaz produktibitate hazkundera lortuko litzateke, eta horri esker, lan kostu unitarioak jaitea lortu. Aldagai hauek soldata mailekin zerikusi gutxi dute eta enpresarien esku daude, ez langileen esku (langileen kualifikazioa, lan harremanen giroa eta lanordu efektiboez aparte).

Bigarren kasuan, produktibitate hazkundera langile okupatuen kopuruaren jaitsieraren bidez lortzen da. 80. hamarkadan Espainiako estatuan egon den lan kostu unitarioen jaitsierarako bidea hau izan dela argi dago.

Laburpen gisa, aipa daiteke, Espainiako estatuko ekonomian alokairuen bilakaera moderatua izan den arren eta enplegu galera izugarria izan den arren (konpetitibitate mailan gehikuntza ekarri behar luketen faktoreak biak, eta beraz krisiaren irtenbide), krisian murgildurik gaudela eta alokairu doikuntzaren bidetik ez dela irtenbiderik antzematen.

Baina konpetitibitatea bultzatzeko estrategiak alokairu doikuntza handiagoa behar dela azpimarratzen du. Badirudi, lan-kostuen murrizpenen bidetik konpetitibitate hobekuntza lortu nahi duten herrialdeekin lehian jarri nahi gaituztela, lanaren nazioarteko banaketan, garapen teknologiko apala eta kualifikazio baxuko segmentuan kokaturik.

Atal honen hasieran egin dugun bigarren galderari erantzuteko, konpetitibitatearen eta enplegu sorreraren arteko harremana aztertu behar dugu.

Zentzu honetan, konpetitibitatea eta enpresen mozkin-tasen hazkundera parekatzen dira. Estrategia, kapitalari mozkin lorpenerako baldintzarik onenak jartzea da, mozkinak inbertsio produktiboa bultzatuko dutelakoan, eta, ondoren, enplegu sorrera ekarriko dutelakotan.

Inbertsioa gauzatzerakoan, eta beraz, ahalmen produktiboaren bilakaeran, analisi ekonomikoek kapitalaren errentagarritasunari garrantzi handia ematen diote. Baina, Espainiako estatuaren kasuan, hipotesi honekin bat ez datozen datuak aurki ditzakegu, 1975. urtetik aurrera Europako Elkarteko kapital-errendimendu tasarik altuena Espainiako estatuarena izan baita 4. taulan ikus daitekeenez, eta honek ez du inbertsio produktiboen hazkunderik ekarri, azken hilabeteotararte behintzat eta zer esanik ez enplegu sorrerari buruz.

4. TAULA. Kapitalaren errendimentu-tasa.
Ustiapen gaineratiko gordina/kapital stocka.

	75-79	80-88	1989	1990	1991	1992
Alemania	13,4	12,3	13,7	14,3	13,7	13,5
Frantzia	11,4	11,4	14,7	14,6	14,2	14,2
Italia	12,4	12,8	13,8	13,1	12,6	12,5
Bretainia Han.	9,3	9,6	10,3	9,9	9,6	10,2
EEBB	15,5	14,8	17,0	16,6	16,1	17,2
Japonia	14,4	14,4	15,7	15,5	15,2	14,9
Kanada	15,0	17,2	18,4	16,9	16,0	15,6
7 Handienak	14,0	13,8	15,6	15,3	14,9	15,2
Espainia	17,1	16,1	19,8	20,0	20,0	19,2

Iturria: KGEE 1993.

Inbertsio produktiboaren atonia ezin da zuzenean enpresariei egotzi, orain dela gutxirarte mantendutako moneta politikak, hots, korritu-tasa altuak mantentzearen politikak eta moneta gehietsita mantentzearen politikak, ez baitio mesederik egin inbertsio produktiboari. Are gehiago, erbestearekiko konpetitibitatearentzat muga bat izan da, erbestearekiko merkatal defizita areagotuz, enpresen finantza kostuak igoaz eta gero eta baliabide gehiago inbertsio espekulatibora aldaratuz.

Inguruko herrialdeetako iharduera ekonomikoaren zuzpertzearekin batera, igaz erabakitako hiru desbalioztapenen ondorioz eta korritu-tasak jaistearen joerarekin batera, erbestearekiko merkatal saldoen hobetze bat eta azken urtelaurdenean inbertsio produktiboaren zuzpertzeta bat ikus daitezke (nahiz eta enplegu sorreran aurrerapausorik eman ez den). Baina, epe luzean ondorio onuragarriak ikusteko inbertsio giroa hobetuko luketen politika aktiboak aurrera eramatea beharrezkoa da (politika industrial aktiboa, energi politika, azpiegitura politika, iruzur fiskalaren kontrakoa, e.a.).

Enpresek jasan behar duten kostu finantzarioei dagokienez, inguruko herrialdeekiko dagoen aldeak desabantail gonbaratibo handia suposatzen du. 4. taulan ikus daitekeenez, Espainiako estatuko balio erantsiaren gain gastu finantzarioek duten pisua, inguruko herrialdetakoa baino nabarmenki haundiagoa da. Are gehiago, kostu finantzarioek ekoizpenaren azken prezioen gain duten pisua soldata kostuek dutena baino apalagoa izan arren, enpresen finantz kostuetan Espainiko estatuaren eta inguruko herrialdeen artean dagoen alde handiak desabantail konpetitibo nabarmena suposatzen du, soladata kostuak suposa dezaketena baino handiagoa¹.

¹ Arrazola, M. eta Franco, J. F. (1993), 211. or.

Baliabideak inbertsio espekulatiborantz aldaratzeari buruz, argi dago krisi garai honetan hobeki salbatzen dena espekulatzearen negozioa dela, eta finantz munduari loturik dauden emaitza bikainak sistema produktibo ahularen bilakaerarekin zerikusi gutxi dutela. Izan ere, egun, mundu-merkatu finantzarioetan 130 biloi pezeta baino gehiago mugitzen dira egunero (Espainiako estatuak urtean ekoizten duenaren bikoitza). Mugimendu monetarioen eta errealean arteko aldea nabarmenago ikus daiteke nazioarteko merkataritza eragiketak mugimendu finantzarioen %2a ere ez direla kontuan hartzen baldin badugu.

Inbertsio produktiboa arrisku handiagokoa denez eta gainera, mozkin txikiagoak eta epe luzeagoan sortzen dituenek, bilakaera hau bere burua elikatzen duen espirala bihurtzen da, gero eta baliabide gehiago iharduera produktibotik finantzarioa desbideratuz. Honen ondorioz, tentsio monetarioak bideratzen dira sistema produktibora, artifizialki kostu finantzarioak eta prezio erlatiboak aldatzen direlako.

Politika neoliberalak ekonomia desarautzeari ematen dion garrantziari dagokionez eta moneta politikan jartzen duen konfidantza kontuan izanik, desarauketan pausu gehien eman den arloa finantz-munduan da. Baina kontraesanak nabarmenak dira. Europar Batasunerako motore kapital mugimendu askea dela aipatzen den une berean (Maastrichteko hitzarmeneko bi herenak finantz-munduari buruzkoak dira), Europar Moneta Sistemak, berak, moneten balioa eskari eta eskaintzaren bidez definitzea ez du baimentzen, Banku Zentralak dibisa merkatuetan etengabe partehartzera behartuz, jadanik, Banku Zentralek bolada espekulatiboari aurre egiteko gai ez direla erakutsi duten arren.

Gure ustez, kapital mugimenduen nahaste-borrastearen aurrean zerbait egitea beharrezkoa da. Nobel saria den J. Tobinek dioenez, behar-beharrezkoa da erbesteko monetetan eginiko eragiketen gain zerga bat ezartzea (mundu mailan uniformea), epe laburreko interes espekulatiboen aurrean ekonomia produktiboari laguntza emateko. Eta borobiltzeko zera dio: “Makina bat lan eta inteligentzia alferrik galtzen da espekulazio finantzarioan gizarterako inolako etekinik gabe”².

Orainarte esandakoaren ondorioz mozkin-tasa, inbertsio produktiboa eta enplegu sorrera lotzen duen sekuentzia ez dela hain “naturala” esan dezakegu. Are gehiago, mozkinak berriro inbertizeko bideak ezartzen ez diren bitartean. Kontuan eduki behar da baita, inbertsio produktibo asko ere lan faktorearen aurreztzaile direla eta kapitalean intentsibo.

Gobernuak duen estrategia politikoaren bidez enplegu sorrerarik ez dela ziurtatzen agerian utzi dugu, bai oinarri teorikoak ahulak direlako eta bai konpetitibitatearen gain eragina duten aldagai piloa kontuan hartzen ez dituelako.

2 *Financial Times* 22/12/92.

Bestalde, aurrera eraman diren politika ekonomikoen aukera batzuk konpetitibitatearen gain kaltegarriak izan direla ere ikusi dugu.

Amaitzeko, krisiaren sakontasunak gobernua moneta politika eta ganbio politika laxoagoak aurrera eramatera behartu duen arren, horrek ez du kostu laboralen murrizketen estrategian jarraitzea kendu. (Orain, enpleguak prekarizatzearen bidetik). Ikus dezagun beraz, lan merkatuaren azken erreformaren ezaugarriak.

LAN MERKATUAREN ERREFORMA

Lan merkatuaren erreformaren ezaugarriak aztertu baino lehen ikuspegi neoliberalarentzat lan merkaturia beste edozein merkatu bezalakoa dela azpimarratu beharra dago. Lan merkatuaren erreforma lan harremanek baldintza konpetitiboetan joka ditzaten aurrera eramaten da eta horren atxakiarekin, lan harremanen eredu osoaren birdefinizio baten aurrean gaude, lan harremanen zenbait berezitasun gaitzetsiz.

Lan erreformaren helburua konpetitibitatea hobetzea da, eskaeraren aldetara hobeto moldatzea, hortarako, enpleguaren malgutasuna areagotuz. Dena den, ondorioen atalean luzeago azaltzen den bezala malgutasuna lortzeko bide defentsiboak erabiltzen dira.

Ikuspegi neoliberaletik lan merkaturia benetako merkatu bat da, baina hortarako lan harremanek dituzten oinarrizko zenbait berezitasun arbuiaitzen ditu, jarraian aztertzen den bezala:

- 1.- Lan harremanak ulertzeko era hau Lanaren Nazioarteko Elkartek Philadelphiako adierazpenaren kontrakoa da (1944), bertan adierazten denez, lana ez delako merkantzia bat.
- 2.- Ekonomi kapitalistetan lan harremanak desorekaturik daude, agente ekonomiko batzuk ekoizpenbideen jabe goa dutelako eta beste batzuk ez. Bigarrenak, dituzten beharrianak asetzeko lan-indarra eskaintzera beharturik dauden neurrian enpleatzailearen aurrean menpekotasun egoeran daude.

Bestalde lanaren prezioa, soldata, ez dago, batetik kapitalisten gain lan erabilpenak duen baliagarritasunaren eta bestetik, langileen gain lan eskaintzak duen deserabilpenaren menpe, azken hauek lan-indarra alokatu beharra baitute bizirik iraun nahi badute. Horren ondorioz, harreman hori kontrolatzen dutenen, enpleatzaileen baldintzak onartu beharra dute.

3.- Lan elkartrukea ez da konkurrentzia perfektuan ematen, negoziaketa bilateralak baitira, sindikatu eta patronalaren artean ematen direnak. Azken emaitza alde bakoitzaren negoziaketa indarren arabera dago, eta hau aldagai ezberdinen menpe: atzean duten indar soziala, iritzi publikoa, greba eskubidea aurrera eramateko ahalmena... Lan eskari eta eskaintzak zerikusi gutxi dute, bada, ekonomia baten soldata-maila erabakitzerakoan.

4.- Enpresarien lan eskarian mozkin espektatibek, ekoizpen mailak edo ekipamenduaren erabilera optimoak zerikusi haundia dute, ez lan eskaintza eta soldata mailak soilik. Sarritan aipatzen da soldata zero izango balitz ere enpresariak ez luketela langilerik kontratatuko mozkinik edukitzerik espero ez balute .

5.- Lan merkatuko alde bien gogoak asetuko lituzkeen orekako enplegu-maila lortzea oso zaila da. Zirkunstanzialki, enplegu betea egon daiteke, baina enplegu betea ematen ez bada, soldata aldaketen bidez lortzeko garantiarik ez dago. Soldata jaitsierek, soilik, ez dute kontratu berririk ekarriko enpresariak mozkin espektatibarik ez badute, eta alderantziz, mozkin espektatibak onak izanik enplegua areagotuko da soldatak jaitsi ez arren.

6.- Lan indarra ez da homogeneousa, konkurrentzia perfektuak eskatzen duen bezala. Guztiz segmentatua dago, bai ekoizpen sektoreka, bai kategori profesionalen arabera, baita eskualde ezberdinen arabera... eta segmentu bakoitzak bere kontratazio baldintza bereziak sortzera joko du. Hortaz, ezinezkoa zaigu lan merkatu bakar bati buruz hitz egitea. Gainera, informazio perfekturik ez izateak (praktikan ematen ez den beste suposamen teoriko bat) segmentu batetik bestera lan eskuaren aldaketa oztopatzen du.

7.- Kontuan hartzekoa da, baita ere, soldatek duten dimentsio soziala. Soldata, lan faktorearen ordainketaz gain, populazioaren zatirik handienaren diruiturri bakarra da, nahiz zuzen nahiz zeharka, prestazio sozial asko kontributiboak direlako eta gizakiak langile bezala izan duen historialarekin loturik daudelako.

8.- Lan harremana ez da harreman merkantila, iraunkorra izatea komeni delako. “Enplegu iraunkorrak ugariak dira herrialde guztietan...; denboran zehar epe luzeko enpleguen iraunkortasunak, formula hau, enpresentzat eta langileentzat ekonomikoki eraginkorra dela adierazten digu”³.

Zortzi puntu hauetan azaldutakoaren arabera lan merkatua izatez inperfektoa dela esan daiteke eta horregatik indar harremanak orekatuko dituen erregulazio sozialaren beharrezakoa ikusten da.

3 ELGE. (1986), 118. or.

Alokairu-moderatze eta kontratu-malgutze terminoetan lan harremanak deserregulatzea ez litzateke sare produktiboaren modernizatzearen eta konpetitibitate mailaren hobekuntzaren ikur bakar bezala eraman behar.

Eta hau nahiz eraginkortasunaren zein egokitasunaren aldetik, lan harremanak desarautzeak alderik ahulena babesik gabe utziko lukeelako.

Lan harremanen erreformak ekarri dituen aldaketak eta izan ditzakeen ondorioak aztertzerakoan, lehenengo kontratazio unean izandako aldaketak aipatuko ditugu, jarraian langilea enpresan dagoen bitarteko fasearekin lotutakoak ikusteko eta azkenik kontratuaren iraungipenari dagozkionak.

1.-Kontratazio unea

Hiru dira lan harremanen erreformak ekarritako berrikuntza nagusiak:

1.1.- Ikasketa kontratuak. 25 urteraino duten gazteen kontratazioa bultzatzeko sortuak. 3 urteko luzerapen maximoarekin eta lehen urterako soldata minimo interprofesionalaren %75 izanik. Soldata hau pobreziaaren atarirako erabiltzen den balioaren azpitik dago. Ikusten denez, kontratu hauen eskutik pobrezia poltsak gero eta handiagoak izan daitezke, gehienbat, horrez gain batetik, langile hauek estaldura sozialetik kanpo gelditzen direla kontuan izanik (langabezi laguntzetatik) eta bestetik 28 urte eduki arte horrela kontratatuak izan daitezkeelako.

Kontratu mota hau unibertsitateko titulurik edo Hezkuntza Profesionalekorik ez dutenentzat eratua dago (25 urtetik beherako langabetuen %76 PAEren arabera). Baina langile hauek lanean irauteak edo lanpostu berri bat aurkitzeak badu zailtasunik, kontratu horien bidez lortzen duten hezkuntza lanegunen %15a bakarrik delako (lehengo hezkuntza kontratuek eskatzen zuten %25en aurrean eta urrutitik egin daitekeen hezkuntza sartuz). Gogoan hartu beharra dago, guzti hau gehienbat gastu sozialen gain eragina duen politika fiskal murrizkorren baitan kokatzen dela, desfaboratuenak kaltetuenak izango direlarik.

Bestalde, kontratu mota honek ordezkatzeko ondorio bat izan dezake, beste kontratu batzuk (finkoak eta helduenak) hauengatik ordezkatzuz, merkeagoa eta aldizkakoa. Beste pausu bat gazteen lan baldintzen behinbehinekotasunean, baina gazteen kualifikazio beharrianetatik urrun. Zentzu honetan, europar elkarteko beste herrialde batzuekiko zenbait gabezia nabari dira. Esate baterako, langile hezitu kopururen bat langile finko bihurtu beharrik ez edukitzea, Italian gertatzen denaren kontra; edo langileen hezkuntzaren jarraipena, tutoretza eta lortutako gaitasunen baieztapenerako organu paritariorik ez izatea Alemanian dauden bezala; edo eta, Frantziako legedian dauden erakundearen kontrolak enpresei hezkuntza eskaintzeko baimena ematerakoan (ekipamendu, teknika, higiene eta segurtasun baldintza eta pedagogi ahalmen minimo batzuk eskatuz).

Maulazko kontratuen erabilera galeraztuko luketen neurrien falta kezkarria da.

1.2.- Frogaldiaren luzapen indiskriminatua. Frogaldi epearen barne enpresariak kontratuaren iraungipena erabaki dezake, eta hau kontratu mota berri bat bihur daiteke, gehienbat, sasoiko aktibitatea duten iharduera ekonomikoetan.

1.3.- Giza segurantzaren estaldurarik gabe uzten duten denbora partzialeko kontratuak (12 ordu astean edo 48 hilean).

Ez dago dudarik lan kontratuen hiru aldaketa hauek enpresarien gustoko direnik, konpetitibitatea hobetu eta lana sortzearen aitzakian lan-kostuak jaisten direlako. Baina egokitasun mailan izan ditzaken ondorioak zoritxarrekoak izan daitezke, langile hauek aldikako alokatuak izateaz gain nahiz soldata-mailetan, nahiz babes sozialean diskriminatuak izango direlako. Gainera gazteen artean behin behinekotasunean oinarritutako lan kultura zabal daiteke, insolidaritatea eta konpetitibitatearen ideia faltsua bultzatuz⁴.

Neurri hauen eraginkortasun ekonomikoari dagokionez, behinbehineko kontratuen alde agertzen den erreforma hau kaltegarria izan daiteke. Ikasketa kontratuentzat gehienezko epea hiru urtetakoa da eta praktika kontratuena bi urtetakoa, hortaz enpresariak kontratuaren epea amaitu ondoren ez du kontraturik berritzeko eragingaririk. Behinbehineko kontratu hoiien portzentai bat indefinitu bihurtzera behartzen duen legedia gabeziak langileen errotazioa bultzatuko du. Langileak enpresan inplikatzeko bultzagarrik ez duelako eta etengabeko hezkuntzaren abantailaz ezin daitekeelako baliatu, behinbehinekotasunak eta langileen errotazioak lanaren produktibitatearen gain ondorio kaltegarriak eduki litzake.

Era berean, behinbehinekotasunak eta errotazio-maila altuak sortzen dituzten langileen hautaketa, bilketa eta hezkuntza kostuak ez dira kontuan hartzen.

2.- Langilearen iraupena enpresan

Fase honi dagokionez erreformak ekarritako berrikuntzarik nagusiena, legeria eskuharmen ahalmenetan estatuaren atzeratzea da, liberaltasun kolektibo edota indibidualaren alde. Lan baldintzak ezartzerakoan, batetik, hitzarmen kolektiboen aktibitate normatiboa indartu egiten da eta bestetik, langilearen eta enpresariaren arteko autonomi indibiduala indartzen da.

Honen ondorioz, enpresariak langileen gain duten boterea handitu egingo da, langilea, kontratatze unean, enpleatzailearen interesetara meneraturik egongo baita

4 Pérez Amorós (1994), 6. or.

eta gainera hutsik dauden enpleguak oso urriak direlako gaur egun.

Lehen, legeria, nolabait, langileen eta enpresarien arteko desoreka murrizten saiatzen zen eta hitzarmen kolektiboek langileen aldeko aurrerapausoak emateko erabil zitezken baina orain, legediaren babesik gabe, hitzarmen kolektiboetan, langileak desabantaila egoera larriago batetik abiatzen direnez lorpenak ere zailagoak eta urriagoak izango dira.

Erreformaren zenbait puntutan argi ikus dezakegu hau:

- Hitzarmenean onartuz gero lanordu maximoak gehi daitezke.
- Alogeren egitura enpresen beharrianetara molda daiteke, negoziaketa kolektibo edo indibidualaren bidez.
- Aparteko orduak ohizkoak bezala ordainduko dira, hitzarmenaren arabera, edota atsedengatik ordezkaturako dira. Aipatzekoa da hemen neurri hau enplegu sorrerarekin edo lan banaketarekin ez datorrela bat.
- Jabetutako zenbait eskubide, antzinasun ordainketak, adibidez, hitzarmenen bidez ezaba daitezke. Honek soldatetan eduki dezaken gutxiespenaz gain produktibitatean ere ondorio txarrak eduki ditzake, langilea enpresaren bilakaeran inplikatzeko eragingarri bat desagertzen den neurrian.
- Sailkapen profesionalerako sistema erabakitzerakoan ere enpresariaren ahalmenak handiagoak dira. Mugikortasun funtzionala eta espaziala errazten da langileak monovalentzia zein polivalentzia egoeran kontrata daitezke eta.

Mugikortasun funtzionalari dagokionez aipatu beharra dago, zenbat eta mugikortasun funtzional handiagoa izan orduan eta zailtasun handiagoak izango dituzte langabetuek eta lan merkatura heldu berriek ondo ordaindutako lanpostuak lortzeko, gehienbat atzeraldian dauden merkatuetan⁵.

Mugikortasun geografikoaren eraginkortasun eta egokitasun ondorioak balioztatzeko, zenbait kostu ekonomiko (etxebizitza kostuak esate baterako) eta sozial (deserrotze kulturala eta kostu pertsonal eta familiarrak) kontuan hartu behar dira. Gainera, kapitalaren unean uneko beharrianak asetzeko lan eskuaren mugikortasun geografikoa indartzeak herrialdeen arteko desorekak handi ditzake.

3.- Kontratuaren iraungipena

Erreforma honek bidalketa guztiz liberalizatuak ez baditu ere helburu horretarako pausu garrantzitsuak eman ditu. Iraungipen indibidualetarako baimen administratiboak kendu egin dira eta hori enpresa txikietan (Espainiko estatuko enpresen %95a) bidalketa liberalizatzea bezalakoa da, langile-zerrendaren %10a kaleratzea kaleratze indibidualtzat hartzen delako.

⁵ ELGE. (1986), 118. or.

Beste alde batetik, bidalketa kolektiboetarako izapidatzea laburtu egin da eta bidalketarako arrazoiak zabaldu egin dira. Lehenagokoen gain (zergati ekonomiko eta teknologikoez gain) antolaketa eta ekoizpen arrazoiak gehitu dira. Kaleratzeko zergati berriak lehengoak baino anbiguoagoak dira.

Guzti honek eskubide gutxiago eta esplotakuntza handiagoa dakar langileari dagokionez. Egokitasun-sozial terminoetan atzerakuntza nabarmena.

Gainera, eraginkortasunari dagokionez, erabateko lan malgutasunak (kaleratze askeak) krisiak sakonagoak izatea ekar dezake enplegu terminoetan, atzeraldi koiunturalak langabezi handiagoa ekarriz eta hortaz eskari agregatuaren erorketa sakonagoa, krisiaren irteera mugatuz⁶.

Erreforma nabaritzen den erabateko malgutasun estrategiaren eskutik enpresek langileak egoera koiunturalaren arabera soilik kontrata ditzakete, nahiz eraginkortasunari nahiz egokitasunari dagokienez ondorio txarrak ekarriz. Epe laburrean enpresentzat ona dena epe luzera enpresentzat beraientzat ere txarra izan daiteke.

Lan merkatuko erreforma hau, kaleraketa askatzen duen neurrian, behinbehinekotasuna indartu eta alogera minimo interprofesionalaren azpitik dauden kontratuak baimentzen dituen heinean gizartearen bikoiztasuna sendotzeko oinarriak jartzen ari daiteke. Kalitate apaleko enpleguak baimendu eta daudenen degradakuntza dakar.

Hasiera baten, ordainketa apaleko kontratu hauek gazteentzako pentsatuta daude, baina langile hauek egoera honetan betirako gera daitezke, nahiz hezkuntza urriagatik, zein promozio aukera faltagatik. Honek pobrezia mota berriak sor ditzake, ordainketa apaleko iharduerei lotuak eta ez inaktibitateari edo marginaltasunari.

ONDORIO GISA

Egun, krisiaren irteera kapital pribatuari eta ekonomiaren nazioarteratzeari lotuta dago. Baina, ondorioak ikusiz, hazkunde eredu hau zalantzan jarri beharra dago.

Kapitalari aukerarik onenak emateak (alogera kostu apalek; lan malgutasunak; ingurugiro zein fiskal legedian zilegitasunak,...) ez digu erbesteko kapitala erarkatzea garantizatzen, ez eta datorrena iraunkorra izatea ere eta ezta ere iraunkortasun hori onuragarria izatea.

6 R. Muñoz de Bustillo Llorente (1993).

Erbesteko kapitala bere ekoizkinak kokatzeko merkaturik egotearen arabera lokalizatzen da. Espainiko estatuan, 1985-1990 epean, alokairu hazkundea indartsuena izan zenean alegia, erbesteko inbertsio zuzenaren hazkundea %35ekoa izan zen. Beraz, Kapitala erakartzerakoan, alokairu politika murrizgarriak, kontsumo maila murrizten duten mailan, erbesteko inbertsioen mugatzaile izan daitezke.

Erbesteko inbertsioen abantailak kontuan hartzerakoan, sarritan ez dira hain argiak, erbesteko kapitalen eskutik inportazio hazkundea eta menpekotasun teknologikoa etor daitezke eta. Espainiako estatuan, kanpoko kapitalaren esku dauden enpresetan esportatzen dutena baino gehiago inportatzen dute, enpresa hauen hornitzaileak erbestean baitaude.

Bestalde, lan malgutasuna, hau da, lan banaketa eta lan bolumena aldaketa ekonomikoei moldatzea, krisitik irtetzeko errezeta bezala aurkezten zaigu. Baina malgutasun terminoa, bera, esanahi anitzekoa dugu, malgutasuna bide ezberdinetatik bila daiteke eta.

Erbestearekiko konpetitibitate maila hobetzea lekarken malgutasun handiagoa lortzeko bide ezberdinak ondoko hauetan labur daitezke:

- Produkzio antolaketaren egokitasun handiagoa. Zentzu honetan, malgutasuna antolaketa eta teknologi ezaugarriek baldintzatuta datorkigu eta baita, merkatuen dimentsio erregulartasunak baldintzatuta.

- Langileek lanpostuz aldatzeko duten ahalmena. Kasu honetan, malgutasuna eta polibalentzia edo balioanitzkortasuna sinonimoak lirateke.

- Soldatak egoera ekonomikoaren arabera (edota enpresa bakoitzaren egoera berezien arabera) aldatzeko duten sentsibilitatea.

- Kontratatzea eta bidaltzea erregulatzen dituzten arau juridikoak ezabatzea.

- Langileak lortzen duen errenta eta enpresarentzat suposatzen duen kostuaren arteko aldea gutxitzea.

Azkeneko hiru aukerak dira egungo erreformak sendotzen dituenak, defentsiboak alegia. Lan kostuen murrizketan oinarritzen den bide hau ez da nahitaez enplegua sortzeko bide egokiena⁷. Soldata-malgutasuna aurrekontu politika hedakor batekin batera ematen ez denean, eskari agregatuaren uzkurdura ekar dezake eta soldata malgutasunak konpetitibitate maila hobetzean izan ditzakeen ondorioak baliorik gabe utzi.

7 Boyer (1986), 302. or.

Bestalde, aipatutako malgutasun defendagarriak herrialde guztietan era berean aurrera eramaten badira epe luzera, hartutako neurriak ezerezean gera daitezke. Hasiera batean, herrialde bati soldata-kostu murrizketek eta langileak kaleratzeko erraztasunek abantaila gonbaratiboak ekarri arren, gaineratiko herrialdeek tresna bereberekin “defendatzen” direnean aipatutako abantailak agortu egiten dira eta gainera, mundu-mailako eskaria murriztu egingo denez enplegua ere bai.

Beste garai batean, politika babestzaileek eta konpetitibitate-maila hobetzea helburu zuten desbalioztapenek zeukaten tokia gaur egun lan malgutasunak hartu du. Baina egun desbalioztatzen dena ez da moneta, langileen baldintzak baizik. Hortaz, malgutasun defentsiboaren bidea, sozialki mingarria izateaz gain ez da gai langabezi masiboari erantzunik emateko.

Bide horretatik jarraituz ekonomia taiwanduntzearen arriskua dugu. Esportazioetan oinarriturik dauden garapen ereduen arrakastaren gaia alde batera utziz, lan kostuen merketasunaren arabera merkatu-kuotak lortzea ematen den produktueta europar ekonomiek ez dute zeregin handirik arroz plater bategatik lan egiteko prest daudenen aurrean. Hortaz, kontua ez da lanaren nazioarte banaketan besteen tokia hartzea, langileen lorpenetan atzera pausoak emanez.

Konpetitibitatea kalitateari, produktu berriak sortzeko ahalmenari eta holako aldagaiei lotu beharra dago, malgutasun defentsiboaren bidea alde batera utzi eta antolaketa produktiboa eta langileen ahalmenak kontuan hartuz. Teknologi asimilazio eta hedapen ahuleziari aurre egiteko eta enpresen beharrian produktiboei erantzuna emateko, industri-politika eta teknologi-politika aktiboak beharrezkoak dira, sare produktiboaren gaurkotzea kanpoko teknologiaren esku utzi gabe. Bestalde, langileen heziketa eta birziklapenerako bide egokiak zabaltzea ere beharrezkoa da.

Sare produktibo sendo bat lortzeko norberaren ahalmenak eta gabeziak kontuan dituen politika aktiboa premiazkoa da, beharrez gero inbertsio pribatua heltzen ez den tokietara inbertsio publikoa bideratuz, nahiz eta planifikatzea eta arautzea modan ez egon.

Bibliografia

- Agüera Sirgo, J. M. (1994), “Es el capital, no los trabajadores, el que produce poco y gana demasiado”, *Cuatro Semanas, Le Monde Diplomatique*, Urtarrila.
- Albarracín eta Beste (1993), *La larga noche neoliberal*, Icaria, Bartzelona.
- Arrazola, M. eta Franco, J. F. (1993), “Competitividad y situación financiera de la empresa española”, *Papeles de Economía Española*, 56 zkia.

- Boyer, R. (1986), *La flexibilidad del trabajo en Europa*, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madril.
- Etxezarreta, M. (1994), “La economía, la competitividad, las alternativas”, *Cuatro Semanas, Le Monde Diplomatique*, Urtarrila.
- Moreno, A. (1994), “Posmoderna inseguridad”, *Cuatro Semanas, Le Monde Diplomatique*, Urtarrila.
- ELGE (1986), *Flexibilidad y mercado de trabajo*, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madril.
- Palacio, J.P. (1994), “El poder se desentiende de la pobreza”, *Cuatro Semanas, Le Monde Diplomatique*, Urtarrila.
- Perez Amoros, F. (1994), “El Estado abandona su papel de mediador”, *Cuatro Semanas, Le Monde Diplomatique*, Martxo.
- Petrella, R. (1994), “Letanías de la Santa Competitividad”, *Cuatro Semanas, Le Monde Diplomatique*, Martxo.
- Recio, A. (1994), “España adopta fórmulas fracasadas en los países más ricos”, *Cuatro Semanas, Le Monde Diplomatique*, Martxo.
- Ruesga, S. M. (1992), *Economía y Trabajo*, Pirámide, Madril.

LAN MERKATUAREN SEGMENTAZIO BIKOITZA

Joseba Mikel Garmendia

SARRERA

Lan merkatuaren egitura eta funtzionamendua aztertzerakoan ekonomi analisiaren historian bi pentsamendu eskola nabarmendu izan ohi dira: batetik, eskola neoklasikoa eta bestetik, eskola marxista. Bi pentsamolde horiek ez ezik, lan merkatua aztertzerakoan ikuspegi instituzionalista azaltzen zaigu. Teoria instituzionalistaren ezaugarri garrantzitsuenak, *homo economicus*-aren kontzeptua baztertuz, ekonomia analisisan ohitura, erlazioen eta gizarte sistemaren instituzioek barneratzean eta metodologia induktiboan oinarrituz ekonomi sistema bere osotasunean, holistikoki eta dinamikoki aztertzeke joeran datza.

Korrante instituzionalistaren hastapenak XIX. mendean aurki ditzakegu, Thorstein Bund Veblen (1857-1929), John Commons (1862-1945) eta Wesley Clair Mitchellen (1874-1948) lanetan batik bat. Loaldi baten ondoren, Bigarren Mundu Gerratea eta gero, John Kenneth Galbraith eta Gunnar Myrdal ditugu ezagunenak. Ekonomilari hauen esfortzuak boterearen banaketa, errentaren banaketa eta balore eta preferentzien osaketa bezalako gaietan zentratu zen.

Banaketa arazoak aztertzeak derrigorrez lan merkatuaren esparrurantz gerturatu behar zituen. Era honetan, gizatalde desbabestuenen egoeraz interesaturik zeuden ekonomilari talde bat ortodoxiak eskainitako analisia baztertzen hasi zen, metodologia eta ikuspegi berriak landuz.

Talde honetan aipagarrienak John T. Dunlop, Clark Kerr, Lloyd Fisher eta Neil W. Chamberlain irateke. Dunlopek “Barne Lan Merkatuaren” kontzeptua aztertu zuen, hots, enpresa baten barnean, salneurria eta lanpostuak esleitzeko erabiltzen ziren arau eta prozedura administratiboen multzoaren existentzia. Dunlopek egindako lan honetan oinarrituko ziren geroago sakonki aztertuko ditugun Doeringer eta Piore.

Kerr, barne eta kanpoko lan merkatuen kontzeptuak erabiliz, lan merkatuaren egitura okupazionala ulertzeko oinarritzko aldagaia soldata delakoaren ideari ordezkotzat bilatzen saiatu zen.

Fisher soziologoak, Kalifornian uztarako kontratatutako langileen aldezkatu lan ezkualifikatu eta informala erreferentziazat hartuz, eredu neoklasiko konpetitiboa erasotu zuen.

Azkenik, Chamberlainek Giza Kapitalaren Teoriaren funts etiko eta politikoak, zein arrazionalitate ekonomikoaren supuestoa kritikatu zituen.

Idea eta lan hauek lan merkatuaren teoria instituzionalista sendoa uztartu dute. Betebehar horretan nagusien Michael J. Piore iparramerikarra dugu, 1971. urtean lan merkatuaren segmentazio bikoitzari buruzko edozein eztabaida oinarritzat hartzen den “Barne Lan Merkatuak eta Lan Analisisa” idatzi zuen Peter B. Doeringerekin batera. Liburu honek “1960. hamarkadako politikan nagusi ziren kezka ugariak adierazten ditu: egiturazko langabezia, aldaketa teknologikoa eta automatizazioa, inflazioa, arraza diskriminazioa eta langile desbabestuen enplegua eta trebakuntza”¹ eta helburu nagusia Barne Lan Merkatuaren kontzeptua garatzea da, beronen lan politikorako zenbait aplikazio adieraziz.

Instituzionalistek zenbait enpresatako lan erlazioak aztertzerakoan, lanaren banaketa eta lanaren balorapena arau eta prozedura administratiboen bitartez antolatzen zirela ohartu ziren. Hots, zenbait enpresatan soldatak eta enplegua ez ziren lehiaketaz eta merkatuaren indarrez erabakitzen. Horrela funtzionatzen zuten unitate administratiboei BARNE LAN MERKATUAK deitu zieten.

Barne lan merkatu hauetan lanpostu hutsak (bakanteak) barne sustapenaz edo promozioaz eta lanpostu aldaketaz betetzen diren neurrian, bertako langileak kanpoko merkatuaren konkurrentzi indarrengandik babestuak daude. Beste era batera esanda, Barne Lan Merkatu hauetatik at merkatu arauak nagusitzen diren bitartean, ezaugarri hauek dituzten enpresetan –normalean enpresa handiak–, arau instituzionalak dira lehentasuna dutenak.

Liburu horretan “Lan Merkatu Bikoitza” hipotesia eta BLMekin duen erlazioa ere aurreratzen dira. Hipotesi honen arabera, lan merkatua bi segmentu ezberdinetan banatuta dago, alde batetik segmentu primarioa edo lehen mailako segmentua eta bestetik bigarren mailako segmentua edo sekundarioa.

Lehen segmentuaren ezaugarriak, soldata erlatibo altuak, lan baldintza onak, sustapen edo promoziorako aukerak, kontrol burokratikoa, eta batez ere, lan egonkortasuna lirateke. Segmentu honetan mugikortasuna lanpostu hoberantz zuzendua dago. Aldi berean, segmentu hau beste bitan banatzen da:

- Goi segmentua: lanpostu profesionalez, tekniko eta zuzendariz osatuta dago, soldata eta status jasoeekin eta igoerarako aukerekin. Langileak ez daude instrukzio edo autoritate espezifikoaren menpe. Horrela, sormena eta norberaren ekimenerako margena izan ohi dute.

- Behe segmentua: lanpostu erdikualifikatu ugari biltzen ditu, bai ekoizpenarekin zuzenean erlazionaturiko lanak, bai lan administratiboak. Lanak goi segmentukoak baino errutinazkoagoa eta kontrolera atxekituagoa izateko joera du.

1 Doeringer eta Piore (1985), 43. orrialdea.

Aitzitik, bigarren mailako lan merkatuan ezaugarriak bestelakoak dira: soldata baxuak, lan baldintza okerragoak, sustapenerako aukerarik ez. “Langileen eta ikuskatzaileen artean kutunkeriarako margen zabala uzten duen eta lan disziplina gor eta kapritxoso daraman erlazio oso pertsonalizatua ... eta lan ezigortasun nabarmena eta langilegoaren errotazio altua”² (hau da, langileak etengabe enplegutik langabezira pasatzen ari dira eta alderantziz) dira hemengo ezaugarriak.

Planteamendu honen punturik garrantzitsuenetakoa ez da lan on eta txarren arteko banaketa, baizik eta lan merkatuaren barne, funtzionamendu sistema ezberdinak eta logika ezberdinak egotea. Eta puntu hau ezinbestekoa da eredu neoklasikoarekiko ezberdintasunak nabarmentzeko. Honekin zera esan nahi dugu: eredu neoklasikoak dionaren aurka lan merkatua ez da merkatu bakarra, ezta inperfekzio batzuk dituen merkatua ere, baizik eta, berriro diogu, logika eta funtzionatzeko era ezberdinak dituzten segmentu bereziak. Are gehiago, lehen mailako segmentua merkatua ez dela esatera ere iritsi gaitezke, ez behintzat neoklasikoek merkatua ulertzen duten bezala.

Zentzu honetan, barne lan merkatuei emandako ezaugarriak (egonkortasuna eta sustapena, batik bat) lehen mailako segmentuko ezaugarriekin bat datoz. Hori dela eta, pentsa daiteke BLM kontzeptua eta Segmentu Primario kontzeptua bat datozela³. Izatez, BLMek segmentu primarioaren gehiengoa osatzen dute. Hala ere, “inongo BLMkoak ez diren langileak, gehientsuenak profesional liberalak, beraien karreraren progresibitatea kontuan izanik segmentu primarioan barne leudekeenak badirela egia da, baina erlatiboki ez dira oso ugariak. Era berean, segmentu sekundarioak zenbait BLM mota barneratzen ditu, baina benetako barne merkatuen esentziatik urruntzen dituzten zenbait ezaugarri oso bereziekin (sustapen ahula, erremunerazio baxua, lan baldintza txarrak)”⁴.

Hala ere, haseran, “lan merkatuaren segmentazioa eta bikoiztasunaren kontzeptuak BLMen funtzionamenduaren azpiproduktua da berez, segmentazioa kontzeptu analitiko independente bezala geroago sortu baita”⁵.

Jarraian, lehenik BLM kontzeptuan sakonduko dugu eta berauen sorrera azaltzeko eman diren hainbat hipotesi papereratuko ditugu; eta bigarrenik, berdin egingo dugu “Segmentazio Bikoitzaren” hipotesiarekin.

2 Piore (1975), 195 orr.

3 Esate baterako, Paul Taubman eta Michael L. Wachter (1991), berdinketa horretan oinarritzen dute berauen analisia.

4 Benítez eta Ruiz (1987), 57 orr.

5 Doeringer eta Piore (1985), 14. orr.

1. BLM-EN EZAUGARRIAK ETA SORRERARI BURUZKO ZENBAIT HIPOTESI

Clark Kerr ekonomilari instituzionalistak, 1950. urtean bost lan merkatu ideal aurreratu zituen: hobezina, neoklasikoa, naturala, instituzionala eta administratua⁶.

Merkatu hobezinean lan eskaintzaile eta eskale txiki ugari dago, informazio osoa eta ekiteko askatasun osoa dutelarik, eta baliabideen esleipen optimoa eta soldata bakarraren zehaztapena zihurtatuta dago.

Merkatu neoklasikoan zenbait inperfekzio egon badaude, hala nola, mugimendu zailtasunak, langileen heterogeneitatea, sindikatuen existentzia, informazio falta,... Hala ere, nahiz eta perfekzioetik urrundu, bere merkatuko eginkizuna betetzen darrai, hots, eskaintza eta eskariaren arteko doikuntza emango da denboraren poderioz.

Merkatu naturalean (Munduko Bigarren Gerratean izandako esperientziaz ondorioztatuta) langile arruntak merkatuaren ikuspegi arras mugatua du. Sarritan bere lantegiko lanpostuen eta lagunen bitartez ezagutzen dituenen berri soilik izango du batik bat, eta bidenabar, beste lanik bilatzeko orduan ez da batere aktiboa izango. Sindikatuak ez daude. Eta enpresarioak antolatuta egon ez arren, eragin monopsonista erabil dezakete. Lanpostu merkatuaren funtzionamenduak ez ditu soldatak erabakitzen, soldatak erabakitzeko mugak baino ez ditu finkatzen.

Merkatu instituzionalean, sindikatuen, enpresa handien eta enpresari erakundeen hazkundeak bultzatuta, arau instituzionalizatuak merkatua ordezkatzeko dute soldata eta enplegua erabakitzeko orduan.

Ekonomilariak merkatu instituzionalizatua “jasanezinki inperfektua”⁷ dela kontsideratzen duten heinean, Estatuaren eskusartzea aldarrikatu dute soldatak eta enplegua maila konkurrentean ezartzearen. Merkatu administratua eskaintzen da konponbidetzat, baina bi era kontrajarritan: alde batekoek, sindikatuen desagertze, grebak debekatzearen eta monopolioak iradokitzearen aldekoak dira; bestekoak, aitzitik, gobernuak soldaten tarifak ezartzearen, salneurrien kontrolaren, lantegien lokalizatze planifikatuaren eta gisa honetako Estatuaren eskusartzeak areagotzearen aldekoak dira.

“Bost eredu hauetatik, lehengoa –merkatu perfektua– benetazko ‘lan merkatua’ da, langileen mugimenduaren eta soldaten interrelazio zehatza baitago. Bigarrena (merkatu neoklasikoa) eta azkena (merkatu administratiboa) ohi den mailarako,

6 Ikus Kerr (1985), 60-77 orr.

7 Kerr (1985), 67 orr.

soldatak ezartzeko eta lan banaketarako mekanismo asebetegarriak dira. Lehen kasuan, indar naturalei zor zaio eta bigarreanean Estatuaren interbentzioari. Gainontzeko bi ereduak (merkatu naturala eta instituzionala) satisfazio gutxienekoak kontsideratzen dira, baliabideak erabilpen eraginkorretara esleitzeko eta soldatak finkatzeko orduan prezisio oso gutxiz funtzionatzen dutelako; eta hala eta guztiz ere, eredu naharoenak dira eta batez ere izan dira”⁸.

1.1. BLM-aren ezaugarriak

BLMaren kontzeptuaren bitartez, lan merkatuaren kontzeptu abstraktuaren barne, barne merkatu bat eta kanpo merkatu bat ezberdindu nahi zen. Barnekoa, –Kerr-en terminologia erabiliz– merkatu instituzionalari egokitzen zitzaion; eta kanpokoak aldiz, merkatu naturalari. Beste hitz batzuek azalduta, enpresaren barnean soldata eta lanaren esleipena arau instituzionalizatuen bitartez egiten zen; aldiz, kanpokoarekiko erlaziotan merkatuaren arauak nagusitzen ziren.

LAN ESLEIPENA BLM-ETAN

BLMetan sortzen diren bakanteak, orokorrean finkatutako sustapen eta lekualdatze arauen bitartez betetzen dira. Kanpoko langileek BLMko lanpostuetara iristeko aukera, selekzio erizpideak gainditu eta gero, ‘Sarrera Portu’^{en} bitartez edukiko lukete. Enpresan sartzea lortzen dutenek, “mobilitate agrupamendu” batzuekin egiten dute topo, eta horien barne, funtzionamendu arau batzuen arabera promozionatu eta lekualdatu ahal izango dute.

BLMen barne, mugimendua bi eratakoa izan daiteke. Lanpostuak ofizioen araberrako estratifikazioz antolatzen direnean, (‘gremio sistema’ izeneko antolakuntza mota Kerr-en hitzetan) mugimendua horizontala izan ohi da enpresen arteko aldaketa ugari erraztuz. Aldiz, estratifikazioa langileak bere lantokiari atxekitzen diren neurrian (‘enpresa sistema’ kasu honetan), aldaketak behetik gorakoak izan ohi dira, progresio lerroekin bat datorren sustapenaz. Sustapenerako langileak aukeratzeko erabiltzen diren irizpide nagusienak aintzinasuna eta ekoizpena izan bide dira. Nahiz eta bien artean korrelazioa nabaria den, antza lehenengoa da iritzi erabiliena.

SOLDATEN ZEHAZTAPENA

BLMetan soldatak administratiboki erabakitzen dira hiru prozedura formalen bidez:

1. ‘Lanpostuen ebaluaketa’. Metodo honen arabera, lan kategoria bakoitzerako lan baldintzen, arduraren, esfortzu fisikoaren, ikasketen,... arabera puntuaketa taula

⁸ Kerr (1985), 69 orr.

bat ezartzen da. Ondoren lanpostu bakoitzak lortutako puntuazioaren arabera ponderazioaz erabakiko lirateke soldatak.

2. ‘Areako soldaten inkesta’-ren arabera, inguruko enpresen lan kategoria edo lanpostu bakoitzerako soldaten berri jasotzen da, gerora norberaren enpresako soldatak, eskuarki margen altuenaren eta baxuenaren artean kokatzeko.

3. ‘Produkzio maila teknikoak’. Metodo honen bitartez, lanpostu bakoitzeko ekoizpenari buruzko ikerketak kontuan hartzen dira meritua eta pizgarrien bitartez soldata ezberdinak finkatzeko.

Prozedura hauek, konkurrentzi merkatuko indarrek soldatak erabakitzeko erabiltzen dituzten itxura instituzionala baino ez dira. Hala ere, interpretazio hau, errealitatean soldata finkatzeko prozesuen zenbait ezaugarriekin ados jartzea ez da aisa. Halajaina, ‘areako inkestak’ definitzen dituzten kanpo erlazioekin konparatuz, ‘lanpostuen ebaluaketaz’ zerturiko barne erlazioei ematen zaien lehentasuna batez ere.

1.2. Sorreraren arrazoiak

Lan analisiaren hiru korronteek BLMaren kontzeptua bereganatzearekin batera, bakoitzak BLMen sorrera azaltzeko arrazoi ezberdinak adierazi ditu. Jarraian pentsamolde bakoitzaren zioak lerrotuko ditugu.

A. KORRONTE NEOKLASIKOA

Korronte neoklasikoaren arabera, “lan erlazioari lotutako externalitateen aurrean BLMek erantzun eraginkor bat adierazten dute”⁹. Sindikatu eta gobernu erregulazioek enpresen eta langileen arteko monopolio bilateralak sortarazten dute. Honek emaitza azpioptimoak sortzearen probabilitatea dakar. BLMen helburua, hortaz, arazo hau neutralizatzea litzateke, eta horixe monopolio bilateralari atxekitutako translazio kostuak gutxituz lor daiteke.

Ikuspegi orokor honetatik abiatuta hiru faktore ezberdin proposatu dira BLMen sorrera azaltzeko.

a) Trebatasun espezifikoa. Gary Becker-ek proposaturiko Giza Kapital teoriaren arabera, trebakuntza espezifikoak langileen produktibitatea handitzen duenez, enpresariak bere langileen trebatasun espezifikoan inberti dezaten daragi. Honek dakarren arazoa, oster, inbertsio horren amortizazioa eta errentagarritasuna

⁹ Taubman eta Wachter (1991), 1532 orr.

bermatu dezan denbora nahikoaz langilea enpresan geratzeko eragingarri nahikoak lortzean datza. Konponbidea langileari soldata handiagoa eta denboraren arabera gorantzako promozioa eskaintzeaz etor daiteke; horrek trebatasun, erreklutamendu eta hautapen gastuen murrizketa baitakarke. Testuinguru honetan, BLMak bi aldeetarako akordio erosoak lekarke.

b) Aipaturiko oinarriaren gainean, Kontratu Implizitoen teoriak (Azariadis) omen, Giza Kapital espezifikoko inbertsioak bai langileak, bai enpresariak zatibanatzen dituzten kasuetan, lan merkatuaren baldintzen ustegabeko aldaketek bi taldeei mozkin zein ez ohizko galera lekarzkieke. Ondorioz, langile eta enpresarien arteko idatzi gabeko akordioak lirateken kontratu implizitoak sortzen dira. Hauen arabera, “langileek horrelako kontratuen egonezaz itxaron zezaketena baino, bizitzan irabazi eta lan egonkortasun handiagoak eskaintzen dizkieten lan kontratuak onartzen dituzte”¹⁰.

Kontratu hauen helburua, bizitza osoan espero daitekeen langilearen produktibitatearen balore eguneratua alde batetik, eta itxarondako irabazien balore eguneratua, ken enpresariak langilearen onerako bereganatzen duen arriskuaren ordainez zati bat bestetik, berdintzea litzateke. Errealitatean, lan bermea aintzinasunari lotuta legoke; eta soldata tarifa zurrunen bitartez irabazien egonkortasuna bermatuz murrizketak ekidituko lirateke.

d) Williamson, Wachter eta Harris-ek¹¹ garatutako ‘elkartruke idiosinkratikoaren’ literaturak trebatasun espezifikoaren eta kontratu implizitoen argudioak zabaltzen ditu. Autore hauen arabera, BLMen elementu klabeak honako hauek lirateke: 1. enpresan egindako inbertsio espezifikoek langileen botere monopolistikoa –“oportunismoa” beraien hitzetan– handitzen dute; 2. enpresaren barneko translazio kostuek “oportunismoa” handitzen dute; eta aldi berean, antolakuntzaren konplexutasunak eta lan taldeen presentziek pertsona bakoitzaren produktibitatea neurtzea zailtzen dute; 3. “arrazionalitate mugatua” edo zalantzazko mundu konplexua, elkar erlazionatutako kontratu esplizituen multzo erabilgarri batetan mugatzeko giza pentsamenduaren ezintasuna.

Arazo horien aurrean, BLMek trebatasun espezifikokan elkarrekiko inbertsioa errazten dute, ustiakuntzarako beldurra egozten dutelako. Bestaldetik, aintzinasunean oinarritutako soldata egitura objetibo eta zurrunek lankidetzazko sistema eraginkorra osatzen dute, era honetan “oportunismoa” murriztuz eta soldata eta lan negoziaketen beharra gutxituz. Azkenik, BLMek informazioan eraginkortasuna lortzen laguntzen die enpresarioei, langilego heterogeneoarengan somatzen zailak diren kualifikazioekin kostu baxuz hautapena egitea eskeintzen dutelako.

¹⁰ Doringer eta Piore (1985), 22 orr.

¹¹ Williamson; Wachter eta Harris (1975); Toharia (1983), 369-393 orr.

Konkretuki, Barne Lan Merkatuetan langileei sustapenerako aukera agintzerakoan, lanaren egonkortasuna zuzpertz du eta egindako hezkuntz inbertsioari etekin handiena ateratzen laguntzen dio. Bestaldetik, Barne Lan Merkatuan lanpostuak jerarkikoki ordenatuak daude eta langilea lanpostu eskalan igotzen dihoan heinean hezkuntz ezpezifikoko gehiago jasotzen du; baina jerarkia horren bitartez bere botere monopolistikoa murriztuz doa, bere azpian dagoen langilearekin lehiatu behar baitu beronek berak baino kualifikazio ezpezifikoko zertxobait txikiagoa baitu, eta aldiz, ez du kanpo merkatuko langileekin konpetitzen.

B. KORRONTE MARXISTA

Korronte marxistaren ustetan, konkurrentzi kapitalistatik monopolistikora igarotzean, enpresek kontrol sinplea kontrol burokratikoaz ordezkatzeko dute; eta berorrek BLMen sorrera ondorioztatzen du.

Kontrol sinpleak, ikuskatzaileak zuzenki inposatutako edonolako arau malgutan datza, eta kaleratze- zein suspentsio-maiztasunarekin estuki erlazionaturik legoke. Kontrol mota hau, lehiaketazko kapitalismoan zeuden enpresa txikietan erabili ohi zen.

XIX. mende amaierak eta XX. mende haseran jazotako kapitalismo monopolistikoarako aldaketak bi ondorio nagusi izan zituen: alde batetik, enpresa tamainuaren handitzeak, ekoizpen errealean eta ikuskatze zentruen arteko distantzia zabaltzen zuen. Bestetik, langilegoaren sindikatzea goraka egin zuen eta ondorioz kaleratze masiboen eta kontrol sinplearen zenbait praktiken aurkako protestak ugaltzen ziren. Kontestu honetan kontrol burokratikoak sortzen da.

Kontrol burokratikoak ez du zaintzailearen agindu zuzena behar, lanpostu zehatzak arautzen dituzten norma, prozedura eta espektatiba multzoak osatzen baita. Era honetan, ikuskapen arbitrarioa eta aleatorioa, botere sistematiko, arrazionala eta instituzionalizatuagoaz ordezkatzeko da. Enpresaren botere egituraren aurrean langileek jarrera eta portaera egokiak eduki ditzatela litzateke helburua. Eta horixe bera, BLMren ezaugarri diren lanaren egonkortasuna eta sustapen aukerak zuzpertz lortzen da.

D. KORRONTE INSTITUZIONALISTA

Korronte honen arabera, BLMak hiru faktoreek eraginda sortuko lirateke:

1. Kualifikazioen espezifikitatea. Gary Becker-en ikerketetan oinarrituta, lanpostu gehienek kualifikazio espezifikokoak dituztela onartzen dute. Ahatik, giza kapital espezifikoa eginiko inbertsioari etekina ateratzearren eta langileen errotazioa ekiditearren, enpresariak lana egonkortuz BLMak sortzeko interesa lukete.

2. Lanean trebatasuna. Kualifikazioen espezifikotasuna dela eta, ikastetxeko hezkuntza ez da nahikoa. Hortaz, BLMen bitartez erraztuko litzatekeen lan trebatasuna beharrezkoa bihurtzen da.

3. Ohitura. BLMko lan esleipen eta soldaten taxutapenerako arauen egonkortasuna ohituragatik litzateke. Pertsonak, ezarritako arauak gordetzeko eta errespetatzeko –lege konsuetudinarioetan bihurtu arte– duten joerak, BLMek zuzentzen dituzten ereduaren zurruntasuna batetik, eta kanpoko indar ekonomikoekiko lotura zaila bestetik, ondorioztatzen du.

Azken faktorea alde batetara uzten badugu –berez, lehen bi faktoreak nahikoak izango bailirateke enpresariak BLMak sortu nahi izateko–, BLMak sortzera bultzatuko luketen arrazoiak kostuak murrizten dituztenak lirateke. Hots, BLMak eraginkortasunezko arrazoiengatik sortuko lirateke. Eta honetan, teoria neoklasikoaren argumentazioarekin bat dator, xehetasun batzu ezik (neoklasikoek transakzio kostuak azpimarratzen dituzten bitartean, instituzionalistek errotazio kostuak alegia).

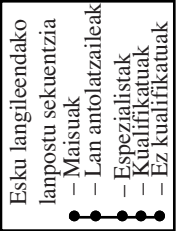
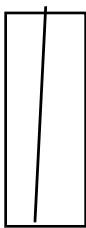
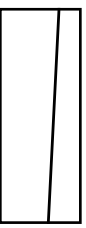
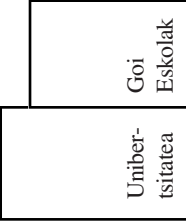
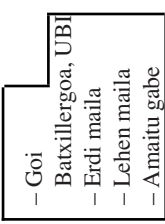
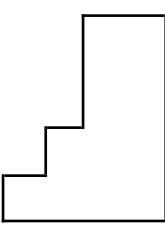
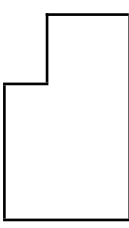
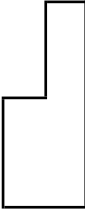
Hala ere, Pioreren azterketa berriagoetan, BLMak segmentu primarioaren sorrerarekin erlazionatzen ditu eta hortaz, segmentazio bikoitzaren faktore sortzaileetan (aurrerago ikusiko ditugunak) bilatu behar ditugu BLMen arrazoiak.

2. LAN MENKATUAREN SEGMENTAZIO BIKOITZA

Jarraian lan merkatuaren segmentazio bikoitzaren hipotesiaren ezaugarriak sakonkiago aztertuko ditugu. Konkreterik, lehen aipatu dugun legez, bi segmentuek logika eta funtzionatzeko era ezberdinak dituzte. Ondoko koadroaren¹² bitartez, goazen logika ezberdinen ulerkuntzan mulgiltzera.

Bertan, lehen mailako segmentuan kategoria bat gehitu dugu, profesionalena alegia (Pioreren eskema goi segmentuan sartzen duena). Bereizketa hau, profesionalek beraien kualifikazioa enpresaren barnean hartu ez dutelako eta kanpo merkatutik hartuak izan direlako egiten da. Hementxe sartuko genituzke esate baterako, enpresetako medikuak edota takigrafoak.

12 Buttler eta Keil (1977), 94. orr.

Lan Merkatu partzialak Kualifikazio moeta	LEHEN SEGMENTUA			BIGARREN SEGMENTUA
	Goi segmentua	Profesionalak	Behe segmentua	
Kualifikazio espeziifikoak				
Egokiera kualifikazioak				
Kualifikazio orokorrak				
Oinarrizko kualifikazioak				

Langile multzo hauek kualifikazioaren arabera aztertuko ditugu jarraian. Horretarako lau kualifikazio mota bereiztuko ditugu:

-lehenik, oinarritzko kualifikazioa, hezkuntza orokorreko ikastetxeetan ematen dena;

-bigarrenik, Unibertsitatean, Lanbide Heziketan, Ikastetxe Profesionaletan eta Enpresetako ikastetxeetan lortzen den kualifikazio orokorra;

-hirugarrenik, laneko giroan ikasten diren egokiera kualifikazioak (hau da, disziplina, aurrera egiteko gaitasuna,...)

-azkenik, enpresaren eta lanpostuaren kualifikazio espezifikoak.

Grafikoan azaltzen diren zutabeen altuera erlatiboak, kualikazio mota ezberdinen garrantzia adierazten du.

1. Oinarritzko kualifikazioarekin hasiz, segmentuen jerarkiak oinarritzko kualifikazioaren batezbestekoarekin korrelazioa gordetzen duela ikus dezakegu.

2. Kualifikazio orokorrak oinarritzko kualifikazioekin korrelazionatuta daude, hau da, oinarritzko irakaskuntza amaitzeko proportzio handiagoa duten langileengan, aukera gehiago izango da irakaskuntza maila altuagoetara iristeko.

3. Egokiera kualifikazioa segmentu guztietan berdina kontsideratzen da, baina kualifizio mota ezberdinez osatua. Hau da, goi segmentu primarioan autonomiaren gaitasuna gehiago eskatuko da eta aldiz bigarren mailako segmentuan disziplina gehiago.

4. Aldiz, kualifikazio espezifikora iristen garenean orain arte ikusitako korrelazioa galdu egiten da. Kualifikazio espezifikoak enpresen baldintzen arabera eta langile kualifikatuak enpresara lotzeko interesagatik esplikatzen dira. Kasuz-kasu ikusita:

4.1. Bigarren mailako segmentuan, bete behar dituzten funtzioak edo-zeinek egin ditzake. Horregatik, eta langile hauek aldatzeak inongo kosturik ez dakarrenez, enpresek ez dute zertan trebakuntza inbertsiorik egin behar.

4.2. Profesionalen artean, beraiek dituzten ezagutza orokorrak nahikoak dira lanpostu horietako funtzioak betetzeko. Esate baterako, elektrizista batek ez du egokiera prozesu sakonik behar. Orokorrean langile hauek zuzenean kanpo merkatutik hartuak izaten dira.

4.3. Behe segmentu primarioko langileengan hezkuntz espezifikokoak erabateko garrantzia du, orokorrean langile hauek beraien funtzioa lanaren bitartez ikasten bait dute, hau da “training on the job”. Horrek enpresari inbertsio esfortzua egitera behartzen dio, eta arrazoi horregatik egonkortasuna eta barne sustapena zuzperten du, inbertsio hori gal ez dadin.

4.4. Goi segmentuan hezkuntz espezifikokoak garrantzi handia du. Hala ere, behe segmentuan kualikazio espezikoa orokorra baino garrantzitsuagoa baldin bada, hemen alderantziz gertatzen da. Segmentu honetan hezkuntza espezifikokoak duen helburua, lanpostu zehatzetan beharrezkoa den hezkuntz orokorraren zati batzu garatzea da. Hori dela eta, lanean egiten den ikasketak, hezkuntz formalean ikasitakoa era egokian praxisera igarotzea bilatzen du.

Jarraian azaltzen dugun taulan¹³, kualikazioaz beste segmentu ezberdinen ezaugarri gehiago azalduko ditugu.

LAU LAN MERKATU PARTZIALEN EZAUGARRIAK				
	GOI SEGMENTUA	ESPEZIALIZA- TUAK	BEHE SEGMENTUA	BIGARREN MAILAKOA
Definizioa	Langileek kualifikazio orokorrak eta espezifikokoak dituzte.	Kualifikazioak zenbait lanbideetarako soilik dira espezifikokoak.	Langileek kualifikazio espezifikokoak dituzte.	Kualifikazioak ez dira espezifikokoak
Kanpo merkatuarekin erlazioa.	Batez ere barne lan merkatua.	Kanpo lan merkatua.	Erabat barne lan merkatua.	Kanpo lan merkatua.
Higikortasuna	Sustapen profesionala lan motibazio garrantzitsua da. Ez da kanal zehatzetan egoten eta enpresa eta toki aldaketa suposatzen du maiz.	Sektore barnean enpresen arteko higikortasun handia. Sustapenerako aukera gutxi.	Sustapen profesionala graduala enpresaren barne. Aintzinkotasunak eragin handia du.	Enpresa eta sektore aldaketak sarritan. Sustapenik gabe eta lan ezberdinen artean langabezialdi luzeak.
Adibideak	Teknikoa. Erdi management. Top management.	Profesio liberalak, Eraikuntzaren profesio gehienak, artisauak.	Enplegatuen behe mailak. Training on the job-en bitartez hezitzen diren langileak.	Kualifikaturik gabeko langileak.

13 Buttler eta Keil (1977), 99-104 orr.

Lanpostuen ezaugarri nagusiak	Lan erlazio egonkorak nagusiak dira	Lana egun eta urte osoz, baina batzutan adarrez aldatuz.	Lan erlazio egonkorak, egun osoz, sektore monopolistikoetako lantegi handietan batik bat.	Lan ezegonkorra, kontratu tenporalak eta partzialak. Urtearoko sektoreetan eta enpresa ertain eta txikietan.
Ze baldintzatan azaltzen diren.	Behar geldiezin eta langile eskaintza jarraia. Ekoizpena kapital intentsiboa edota saltzeko merkatu egonkorak. Antolatze egitura: lan banaketa edota lanpostuen katea permititzen duten teknologi prozedurak.	Enpresa bakoitzean kualifikazio hauen eskaintza eta eskaria ezberdina.	Behar geldiezin eta langile eskaintza jarraia. Ekoizpena kapital intentsiboa edota saltzeko merkatu egonkorak. Antolatze egitura: lan banaketa edota lanpostuen katea permititzen duten teknologi prozedurak (ondorioz training on the job).	Eskaintzaren aldaketa handiak.
Jokabide motak, motibazioak, gatazken arautzea	Lanerako modu kreatiboa, independentea. Lan arauak barneratuak. Gatazka egoeretan: entrebista pertsonalak, eta pasiloetako indarren tirabirak.	Lan era errutinarioa. Arauketa formalizatu eta instituzionalizatuagatik lanpostuan sakoneratua. Lan konstantea. Soldata nahikoarekin. Kontsumora zuzendutako familien oinarria da. Gatazkek ezarritako arau eta prozeduraz konpontzen dira.		Jokabide ezegonkorak. Egitura pertsonalizatuak. Gatazka egoeren tratamendu arbitrarioa.
Klase sozialarekin erlazioa eta bere ezaugarriak	Batez ere, erdi klaseetatik erreklatuak	Jokabide era egonkor eta zurrinak dituzten langile mota klasikoak.		Behe mailako klaseak, emakumeak, gutxiengo etnikoak, gazteak.
Lan merkatuko politikaren problematika	a) Enpresaren ixtearekin edota aldaketa pertsonaletan arrisku altua. b) Ekonomikoki justifikatu gabeko pribilegioak. c) Enpresa ertain eta txikien konkurrentziarako ahultasuna d) Lan merkatuaren transparentzi gabezia.	a) Teknologi aldaketengatik kualifikazioen obsoleszentzia. b) Enpresetan haborokin bereziak egon ezkerro higikortasunari oztopoak.	a) Enpresaren ixtearekin edota aldaketa pertsonaletan arrisku altua.	a) Sustapenerako inongo aukerarik b) Lanpostuan segurtasun eza. c) Soldata murrizta eta lan baldintza txarrak d) Produktibitate baxua. Lanean intentsiboak diren inbertsioak lagunduz.

Ezaugarri nabarmenenak aztertu eta gero, goazen segmentazio bikoitzaren sorrera adierazten duten hipotesi ezberdinak azaltzera.

Sarreran azaldu bezala, hasera batetan Segmentazio Bikoitza BLMen funtzionamenduaren azpiproduktua baino ez zen. Geroaxeago bilakatu zen kontzeptu analitiko independentea, M. Pioreren eskutik batik bat.

Autore honek lehenbizi Adam Smith-en teknologia teorian oinarritutako hipotesia lantzen du¹⁴. Emandako argudioekin lasai ez egonik, azterketa historiko, politiko eta ekonomikoa konbinatuz, segmentazio bikoitza ekonomi iharduera orok barneratzen duen aldaketa eta ziurgabetasunaren ondorioa dela dio¹⁵. Bi teoria hauek teoria teknologikoa eta teoria politikoa omen deritza.

1. TEKNOLOGIAREN HIPOTESIA

Hipotesi hau Adam Smith-en teknologia teorian oinarritzen da. Teoria honen arabera lanpostuen banaketak produktibitatea jasotzen du eta bestetik, lanaren banaketa merkatuaren hedaduraz mugatua dago. Enplegu osoko egoera batetan, lanaren banaketa guztiz hedatua egongo litzateke; baina gaur egungo egoeran, zeinean ondasunen eskariarekiko zalantza edo duda-muda dagoen, lanaren banaketaren errentagarritasuna zalantzagarria gertatzen da. Lana gehiegi espezializatzea, eskaria jaisten den denboraldietan baliabideak mantendu behar direnez, lan banaketaren mozkinak desagertu egiten dira eta galerak sortu. Zalantzazko egoera honetan, enpresei ondasun merkatua segmentatzea errentagarria zaie; horregatik, eskaria egonkorra den sektorean lanaren banaketa hedatzen duen teknologia erabiltzea (horrek lehen mailako segmentuan dauden baldintza onuragarriak erakarriko lituzkeelarik) komeni zaie; eta aldiz, eskari ezegonkorreko sektoreak espezializatu gabeko teknologia, eskariaren arabera bere ekoizpena aldatu ahal izateko.

2. ANALISI HISTORIKOAREN HIPOTESIA

Michael Piore Estatu Batuetako, Estatu frantseseko eta Italiako kasu historikoak aztertu eta gero, beraien artean zenbait paralelismo daudela konturatu zen. Herrialde ezberdinetan antzeko prozesuak jazotzen dira. Laburbilduta, gertaeren segida eskematikoa honako hau litzateke: une historiko zehatz batzuetan sindikatuak beraien botere politikoaz jabe eginda (Estatu Batuetan 30. hamarkadako errebolutetan, Frantziar Estatuan 1968ko Maiatzan eta Italian 1969 “udazken beroan” konkretuki), egonkortasuneko eta plantillen “zurruntasunezko” eskariak egiten dira. Honek, enpresen malgutasuna murrizten du eta ondorioz, enpresariak malgutasuna handitzeko taktikak praktikan jartzen hasten dira (hala nola, subkontratazioa, etxean egiten den lana,...) eta horrela lan merkatuaren bigarren mailako segmentua handitzen dihoaz. Eskema hori gure testuinguruan ere aplikatu genezake, kontratazioen formulatan izandako aldaketa nabarmenak kontuan hartzen baditugu.

¹⁴ Ikus Piore (1973).

¹⁵ Ikus Piore (1980).

Gerora, Piore bi teoriak batzen saiatuko da bi argumentuen bitartez: lehenaren arabera, produktuaren eskariarekiko ezjakintasunak produktuaren merkatua segmentatzera (lan banaketa garatua lortzeko teknologia erabiliz sektore egonkorrean, eta espezializazio gutxiko teknologia aldiz, eskariaren sektore ezegonkorrean) bultzatzen ditu enpresariak.

Bigarrenaren arabera, industri gizartearen ezaugarria den lan banaketa garatzen dihoan heinean, jendeak orokorrean eta langileak zehazki, ziurtasunari emaniko garrantzia handitzen doa. Horren ondorioa, iharduera ekonomikoarekin atxekiturik egonik egoztezina den zalantza banatzeko borroka politikoa litzateke.

Atal honekin amaitzeko, BLMren kontzeptura bueltatuko gara. Hasera batetan aipatu dugun bezala, Dorienger eta Piorek aurkeztutako BLMen teoriaren lehen bertsioa pentsamolde neoklasikotik oso gutxi urruntzen da, Becker-en giza-kapital espezifikoaren kontzeptuan oinarritzen baitira batik bat. Aldiz, teoria instituzional eguneratuan, BLMak lehen segmentuarekin erlazionatuta daude; eta haien sorreraren adierazpena, bikoiztasunaren arrazoieta bilatu beharko genuke. “Funts teknologikoak nagusiak badira, bateragarriak egin ditzakegu bi teoria instituzionalistak (hots, giza-kapital espezifikoaren kontserbazioan oinarrituriko Doeringer eta Piore-ren haserakoa eta Pioreren arestikoena); aldiz, aldaketek eta ziurgabetasunak eragindako kargen banaketarekin erlazionaturiko funts politikoak nagusi badira, orduan enpresak barne merkatuak sortzera bultzatzen dituzten arrazoiak ez dira hain argiak (barne merkatuen existentzia dualismotik askatzen ez den bitartean behintzat)”¹⁶.

3. BI PENTSAMOLDEEN EZBERDINTASUNAK NABARMENTZEKO APLIKAZIOA

Atal honetan adibide praktiko bat aztertuko dugu teoria neoklasikoaren eta teoria instituzionalistaren gorputz teorikoak erabiliaz. Aztertu nahi duguna gazte langabezi-tasa altua da. Bi teoriek arrazoi ezberdinak emango dituzte langabezi-tasa altu hori adierazteko.

Hasi aurretik, gazteen langabezi-tasa horren altuaren oinarritzko arrazoiak orokorrean dagoen lanpostu gabezia datzala argitu beharra dago, eta ondorioz, zergatiak sare produktiboaren eraldakuntzan, enpresetako lan antolaketan eta abadagune ekonomikoan bilatu behar ditugu.

Dena den, gazteen artean langabeziaren kontzentrazio fenomenoak zergatik ematen den zehazki aztertu nahi dugu.

16 Toharia (1983), 32. orr.

3.1. Teoria neoklasikoaren argumentazioa

Ikusi dugun bezala teoria neoklasikoa, lan eskari eta eskaintzaren arteko interakzioan oinarritzen da. Eskema honen arabera, konkurrentzia osoko egoera batetan eskariak eta eskaintzak orekazko soldataz eta enplegu osoko oreka puntua determinatzen dute. Puntu horretan, langilearen soldata bere produktibitatearekin berdinduko da, hots,

$$W = PMg$$

Ikusmolde honen arabera, enpresei ezinezkoa zaie langile gazte multzo handi bati lan hezkuntzarik ematea. Zergatik? orokorrean enpresek kualifikazio berriak hartzeko posibilitatea eskaintzeko honako baldintza hau bete behar dute langile gazteek: hezkuntzako denboraldi horretan langilearen produktu netoa, hau da ekoizpena ken hezkuntzarako gastua, soldataren berdina edo handiagoa izan behar du. Formulatan ezarri:

$$W = Pmg - Kf$$

non Kf, hezkuntzan gastatutakoa den.

Baldintza hori horrela izanik, eta zoritxarrez, Gutxiengo Soldataren legeak soldata baxuko eta esperientzia garrantzitsua ematen duten lanak hartzea galera izan daiteke.

Hots, $W < GIS$ (Gutxiengo Interprofesional Soldata)

Lan merkatura kualifikazio maila handiarekin iristen denak ez du arazorik izango, bere produktibitatea altua izango delako. Baina baldintza hori betetzen ez duen gazte batentzat, Gutxiengo Soldata irabazteko nahikoa zaion ekoizpen mailara iristea eta lan hezkuntz egokia bateraezinak dira.

Azterketa honi gehitu zaion beste argudioa, Konbenio Kolektiboak gazte eta helduen arteko soldata ezberdintasunak murrizten saiatzea gazteen kontratazioaren txarrerako izatea da.

Ikasketako Kontratuak edo “Contrato de Aprendizaje” delakoak aztertzen baditugu, filosofia horrekin atera direla ikusenezake, azken batean soldatak Gutxiengo Interprofesional Soldataren azpitik ezartzen bait dira.

3.2. Teoria instituzionalista

Lehen ikusi ahal izan dugun bezala, lan merkatura dinamika ezberdinak funtzionatzen duten bi segmentutan banatzen da. Lehen segmentuan bakanteak eta

langileen beharrak barne promozioz asetzen dira, eta abadagune espansiboan soilik eta kualifikazio gutxiko lanpostuak betetzeko bakarrik jotzen da kasu gehienetan kanpoko merkatura. Barne promozioaz funtzionatzen duen segmentu honek lana lehen aldiz bilatzen ari diren pertsonentzat benetako oztopoa suposatzen du.

Hortaz, lan merkatuaren egituraketa bikoitza bera, gazteen sarrerarako traba bihurtzen da.

Gainera zenbait autoreen esanetan, gazteekiko praktika diskriminatzaileak existitzen dira. Beste era batetara esanda, enpresariak ez dituzte gazteak kontratatu nahi dauzkaten aurreritzi batzu direla medio, hala nola, potentzialki ezengokorrak direla, motibazio gutxiak,...

Oztopo guzti hauek (barne lan merkatuen existentzia eta faktore diskriminatzaileak) bigarren mailako segmentua indartu egiten dute. Ondorioz, segmentu honetan lan merkatura iritsi berriak eta negoziaketarako botere gutxiko multzoak kontzentratzen dira, hau da, gazteak, emakumeak, emigranteak,... Eta aldi berean, enpresek egoera hau lan baldintzak txarragotzeko eta soldatak jaisteko erabiliko lukete.

Bigarren mailako segmentuaren funtzionamenduak, inserzioko edo barneratze arazoari beste langabezi mota gehitzen diote, zirkulazio langabezia deitutakoa eta ezaugarritzat egonkortasun eza eta errotazio-tasa altua dituenak. Beste hitz batzutan, gazteak erlatiboki azkarrago lortzen dute lana, baina iraupen mugatutako lanetan.

Ondorioz, arazoa lan merkatuaren zatiketan datza. Eta irtenbidea ez litzateke bigarren segmentuko langileei lehen segmentuko langileen ezaugarriak lortzen laguntzea, nahiz eta kualifikazio maila asko igo beti egongo baitira desiragarriak ez diren lanpostu horiek eta norbaitek bete beharko ditu, garai batetan inmigranteak baziren orain gazteak gehitu baitzaie.

Hortaz, instituzionalen ustez, soluzioa ez da kualifikazio maila igoko duten eskaintza politikak martxan jartzeaz etorriko, aldaketa estrukturalak ekarriko luketen eskariko politiketatik baizik. Azken finean, bigarren mailako segmentuaren existentzia baimentzen duten baldintza soziokulturalak desagertaraztean datza.

4. SEGMENTAZIOA EUSKADIKO ELKARTE AUTONOMIKOAN

Elkarte autonomikoko segmentazioa aztertzerakoan ez dugu azterketa sakonik egingo, baizik eta segmentazioaren baldintza beharrezkoa den lan kontratuen tenporalitatearen aldagaian soilik zentratuko gara.

Laurogeiko hamarkadan kontratu moeten eboluzioa aztertzerakoan, aipagarriena 1985tik aurrera batik bat –kontuan izanik aldi baterako kontratazioaren gorputz juridikoa 1984 urtean atera zela– aldi baterako kontratuen etengabeko hazkundera da.

Aldiz kontratu indefinituak, lehen erdian absolutoki hazten baldin badoaz, 1985tik aurrera jaisten hasten dira.

Sektoreka aztertzeko 1981, 1986 eta 1991. urteetan aktibitate adar bakoitza asalariatu-tasa eta tenporalitate-tasarekiko mapa marraztu dugu jarraian aurkezten ditugun grafikoetan. Puntu bakoitzari I.E.S.N.ko (Iharduera Ekonomikoen Sailkapen Nazionala) iharduera adar bat dagokio. Abzisak edo ardatz horizontalak asalariatu-tasa aurkezten du, hau da, asalariatuak / okupatu guztiak. Eta ordenatuak edo ardatz bertikalak tenporalitate-tasa (okupatu populazio osoarekiko okupatu tenporalen tasa bezala definituta). Bien arteko tangenteak asalariatuen tenporalitate-tasa erakusten du (hau da okupatu tenporalak /okupatu asalariatuak).

Nabari dezakegunez, lehen bost urteetan ezkerralderako desplazamendu bat existitzen da, enplegu autonomoaren gorakadari zor zaiona gehienbat; baina hamarkadaren bigarren erdian eskubirantzako joera dago. Honekin erlazionatuta zera esan beharra dago: zenbait idazleek lan autonomoaren igokada produkzioaren deszentralizazioaren adierazle gisa aurkeztu dute, edo Piores eta Sabel-en hitzak erabiliz “especialización flexible” delako fenomenoaren adierazle gisa. Honen inguruan hiru gauza esan beharra dago:

1.- atzeraldi garaian lan autonomoa 55.442 tik 112.122 ra igarotzen bada, errekupeazio garaian lan autonomoa estabilizatu egiten da, hots, 106.200 lanpostu 1991ean.

2.- fenomeno honek ez du eraginik industrian, baina bai zerbitzuetan. Dena den, lan autonomo hau kualifikazio baxuko lanpostuetan ematen da batez ere, hala nola, saltzaileak, ostalariak...

Horrela, “espezializazio malguari” baino, langileak atzeraldi garaian lana aurkitzeko aukera gutxi egonik lan autonomoan babesa bilatzen dueneko adierazlea litzateke.

Lehen bost urteetan gorantzako mugimendua ere nabari da, baina gehiengoa %10eko tasa azpitik mantentzen da.

Bigarren bosturtekoan kontratazio tenporalaren gehikuntza nabaria agertzen da, ia sektore gehienak %15a baino gorago egonez. Tenporalitatea adar ihardueren arabera aztertzen badugu, oso zaila da sektoreen artean korrelazio bat aurkitzea.

Nahiz eta ia adar guztiek bere tenporalitate-tasa handitu, badirudi bakoitzaren berezitasunen arabera esplikatu beharko dela. Dena den bada asalaratuenganako tenporalitate-tasaren arabera desberdintasunik egiteko aukera, ia adar guztiak %25petik aurkitzen direlako (petrolioaren eta gas naturalaren ustiakuntza (12), bulego makinen eta ordenadoreen eraikuntza (33), janari-industria (41/42), material elektronikoaren fabrikazioa (35) eta oinetako eta jantzien industria (45) ezik). Honek zerbitzu adarrekin kontrastatzen du, hamabi %25petik aurkitzen direlako, baina gainontzeko hamaseiak gainetik. Azkenik, erantsi dezagun eraikuntzak (50) tenporalitate-tasa altuenetarikoa duela.

Gertakari hau lan merkatuaren segmentazioarekin erlazionatu dezakegu, kontratazio tenporalaren hazkundea eredu horren segmentu sekundarioarekin asozia daitekeelarik.

Dena den, orainarte egindako azterketak ezin ditzake segmentazioaren ez dinamika, ez funtzionamendua, ez zergatiak zehaztu; ez baitira korrelazio esanguratsurik lortu enpleguaren eboluzioarekin, asalarizazio indizearekin, adin okupazioarekin, edo adar bakoitzaren egitura profesionalarekin.

Hori, hala ere, E.K.A.n segmentazioaren existentzia beste kontsiderazio batzuekin kontrastatzeko ez da oztopoa. Konkretuki:

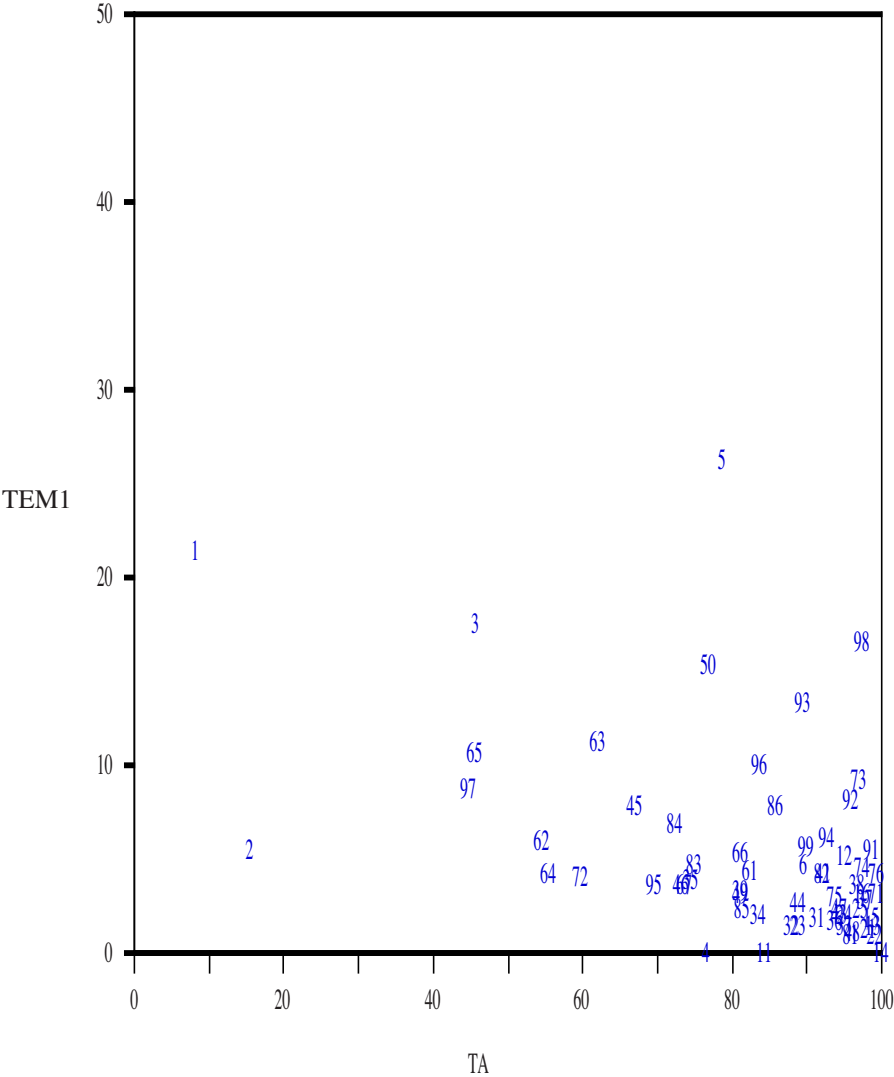
a) tenporalitatea negoziaketa ahalmen gutxien duten talde sozialetan kontzentratzen da (adibidez, aldizkakoen %65a 30urtetik beherakoa da);

b) tenporalitatea kualifikazio gutxiko lanpostuetan finkatzen da;

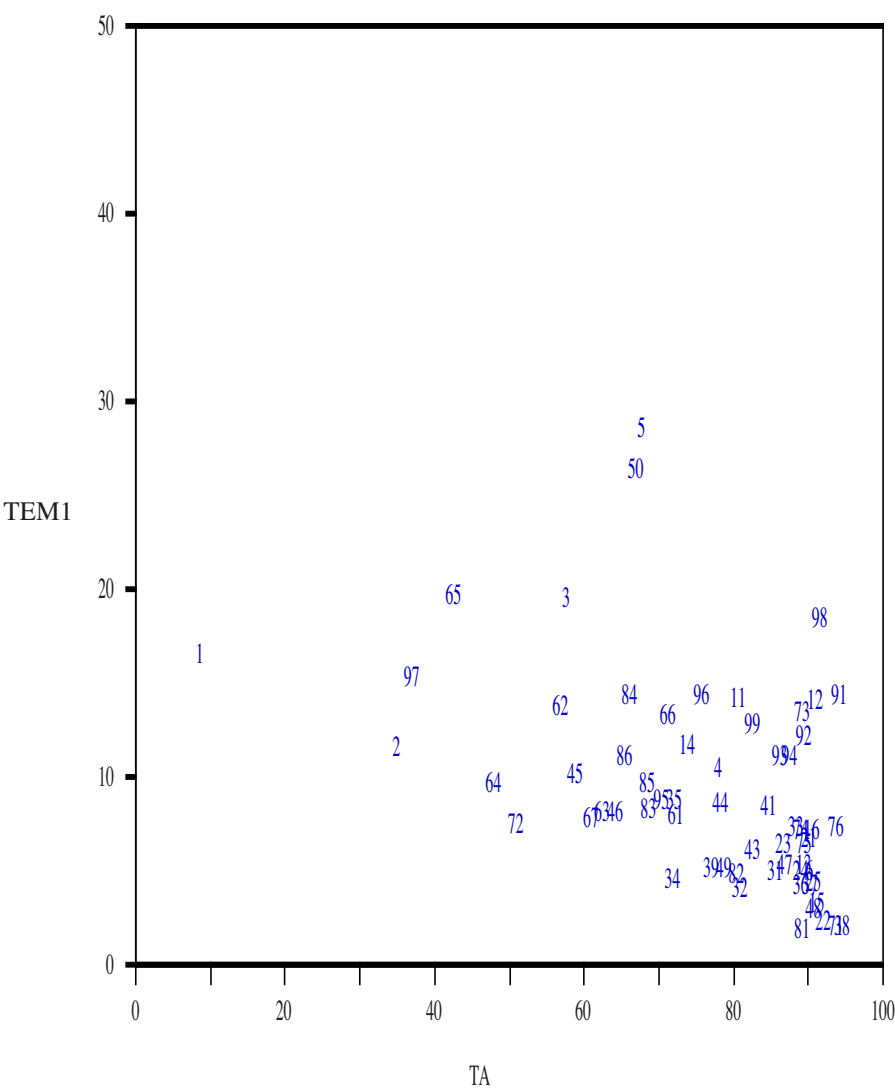
c) tenporalitate dinamikak ez du enplegu iraunkor batekiko transizioa suposatzen, baizik eta binakako segmentuarekin koherentea den errotazio etengabea;

d) azkenik, enplegu-produkzio elastizitatea maila historikoetara altxatu da, 1992an hasitako errezesio epean 55.000 lanpostu galdueraz bost hilabetetan, hau da, aurreko hedaldian sortutako enpleguen erdia. Gainera, enpleguen deuseztaketa lan merkatuaren segmenturik ahulenetako kolektiboetan finkatzen da: adibidez, 16-24 urteetako gazteen artean 22.000 enplegu desagertu dira (1986 eta 1991 artean 17.300 sortu ziren, hau da, desagertutako guztien %33'7a, gazteak soilik okupazio osoaren %11'15ean partehartzen dutenean).

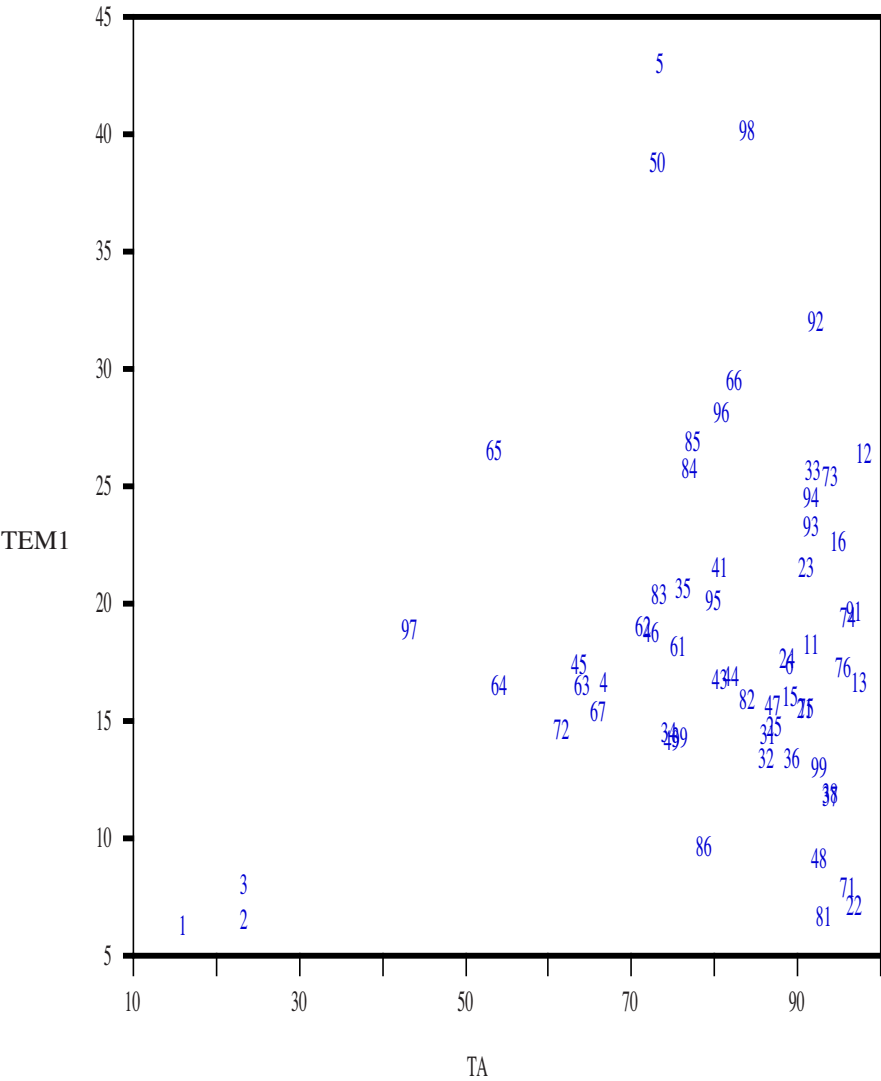
IHARDUERA-ADARREN BANAKETA - 1981

IHARDUERA-ADARREN BANAKETA - 1986

IHARDUERA-ADARREN BANAKETA - 1991

BIBLIOGRAFIA

- Benitez, J. & Ruiz, G. (1987), “Segmentación del Mercado de Trabajo y Análisis Regional”, *ICE*, Azaroa.
- Buttler, F. & Keil, H. J. (1977), “Segmentaciones del mercado de trabajo, política del mercado de trabajo y desarrollo económico regional”, *Revista de Estudios Regionales*, 1.
- Doeringer & Piore, M. (1985), *Mercados internos de Trabajo y Análisis Laboral*, Madril, MTSS.
- Kerr, Clark (1985), *Mercado detrabajo y determinación de los salarios*, Madril, MTSS.
- Piore, M. (1973), “Fundamentos tecnológicos del dualismo y la discontinuidad”, in Toharia, L. (1983), 255-282.
- , (1975), “Notas para una teoría de la estratificación del mercado de trabajo”, in Toharia, L. (1983).
- , (1980), “El dualismo como respuesta al cambio y la incertidumbre”, in Toharia, L. (1983), 223-254.
- Taubman, Paul & Wachter, Michael L. (1991), “Mercado de Trabajo Segmentado”, in Ashenfelter, Orley C. & Layard, Richard (konp.), *Manual de Economía de Trabajo*, 1519-1564.
- Toharia, L. (1983), *El mercado de Trabajo: Teorías y aplicaciones*, Madril, Alianza Universidad Textos.

Artikulu ezberdinez osatutako liburu honetan oraindik martxan dagoen prozesu historiko batetaz hitz egin nahi izan dugu: euskal industrializazioaz, hain zuzen ere. Gure industrializazio prozesu honek, dudarik gabe, ibilbide bihurria izan du, XIX. mendetik gaurdaino. Eta ibilbide hau ezin dugu ulertu kapitalista deritzogun sistema ekonomikoaren bilakaeraren testuinguruan sartzen ez badugu. Hortaz, liburu hau lau atal nagusitan banatu dugu: lehenengoan, kapitalismoaren ezaugarriak eta batipat kapitalismoaren krisiei buruz dakiguna azaltzen saiatzen gara; bigarrenean, euskal industrializazioaren historia bera dugu aztergai; hirugarrenean, gaur egun euskal industriak jasaten duen krisiaren oinarriak eta ondorioak azaleratzen saiatzen gara; eta, laugarrenean, aurrekoarekin loturik, krisi honek lan-merkatuan eragin dituen aldaketen ezaugarriak jorratzen ditugu. Udako Euskal Unibertsitateak argitaratutako lan apal honetan historialari, geografo eta ekonomilariz osatutako talde bat gai hauei buruzko ikuspegi anitz bat eskaintzen saiatu da.

ISSN 84-86967-67-8

9 788486 196763